

VIGILIA

1935

LISIEUXI SZENT TERÉZ ÜNNEPE

III. K Ö T E T

TARTALOM:

INNITZER BIBOROS: VIGILIA, őrség az éjszakában
P. AGOSTINO GEMELLI O.F.M.: A keresztény kultúra értelme
LISIEUXI SZENT TERÉZ: Kosztka Szent Szaniszló. (Színjáték)
P. SZEGHY ERNŐ O. C. D.: Kis Szent Teréz misztikája
HEINRICH FEDERER: A pápa halála
HARSÁNYI LAJOS: Októberi kert
P. ANTON KOCH S. J.: Válasz Rosenbergnek
MÉCS LÁSZLÓ: Szegény Jézus
HEYESI SÁNDOR: Lope de Vega
RAINER MÁRIA RILKE: Versek
SÁNDOR ISTVÁN: Gertrud le Fort
GERTRUD LE FORT: A guillotine árnyékában
SÍK SÁNDOR: Homoki felhők
GERENCSÉR ISTVÁN O. SCH. P.: A francia újtomizmus

P. HABÁN METHOD O. P.: A vitális erő és a lelki erő szerepe az emberi életben
EMMET LAVERY: Az Úr katonái
REMÉNYI JÓZSEF: A „lélek” szemlélete a pragmatizmus hazájában
PAULA PRERADOVIĆ: Alkony
P. ERICH PRZYWARA S. J.: A jezsuita
RÓNAY GYÖRGY: Romantikus lélek
FEHÉR MÁTYÁS O. P.: Julián hétszázéves útja és a turanisták
PAUL CLAUDEL: Kis Szent Teréz
IJJAS ANTAL: Rádió
P. BRUNO DE JESUS MARIE O. C. D.: A gyermek és az igazság
SOMOGYI ANTAL: Krisztus a modern egyházművészetben
P. RAOUL PLUS S. J.: „Consummata”
I. Á. SZTEHLÓ LILI: Lisieuxi Szent Teréz
II. KARL BAUR: Keresztelő Szent János (műmellékletek)

KIADJAK:

ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

Felelős szerkesztő:
POSSONYI LÁSZLÓ

Kiadják:
ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik évente négyszer 640—712 oldal terjedelemben.
Előfizetési ára egy évre belföldön 5 pengő, Romániában 250 lei, Csehszlovákiában 42 ck,
egyéb külföldön 7 pengő. — Egyes szám ára 2 pengő.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. szám.

Telefonszám: 37-4-46.

Csekkszám: 20.668.

A VIGILIA következő száma 1935 Karácsony ünnepének vigiliájára jelenik meg.

A VIGILIA kapható minden nagyobb könyvesboltban. Főbizományosok a SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT könyvesboltjai:
Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2. — Szeged, Károly-utca 10. — Pécs, Széchenyi-tér 18. — Debrecen, Szent Anna-utca
10—12. — Győr, Deák Ferenc-utca 2. — Cegléd, Rákóczi-út 2. — Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem-út 22. szám.

U J K O R

A K T I V, K A T O L I K U S O R G A N U M

Szerkesztik és kiadják:

ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden második szombaton.

Előfizetési ár: Egy évre 8 pengő, félévre 4 pengő, negyedévre 2 pengő.
Külföldre egy évre 10 pengő. Belföldre egyes szám ára 40 fillér.

Postatakarék csekkszám: 21.831.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VIII., Szentkirályi-utca 28.

Telefonszám: 37-4-46.

Mutatványszámot ingyen küld a kiadóhivatal.

Mindenütt kapható.

Együttes előfizetés a Vigiliával.

A V I G I L I A

most már harmadik kötetével lép a magyar közönség elé. A szeretet és érdeklődés, mely az első és második kötet megjelenését fogadta, csak erősödött. A VIGILIA bebizonyította, hogy a magyar közönségnek szüksége van erre a magasszínvonalú folyóiratra. Az új szám ugyanolyan igényekkel készült, mint az első két kötet. S ezeknek az igényeknek nincs más mértékük, minthogy az UNA SANCTA mindent átfogó anyai karjaiban megközelítsük magyarságunkkal a hatalmas katolikus kultúrközösség horizontját. A VIGILIA eddigi cikkei és cikkírói zálogai ennek a szellemnek, amit különben más eszközökkel az UJ KOR-ban is képviselünk.

A VIGILIA eddigi cikkírói voltak :

AVAR GYULA

BABITS MIHÁLY, BELITZKY JÁNOS, BERGOU IMRE
O. P., GEORGES BERNANOS, BIRÓ BERTALAN,
BOLDIZSÁR IVÁN, P. BRUNO DE JESUS MARIE
O. CARM. D.

IVAN CANKAR, PAUL CLAUDEL, CSAPODY CSABA
JAROSLAW DURYCH, MIHAIL EMINESCU

FAULHABER bíboros, FEHÉR MÁTYÁS O. P., HEIN-
RICH FEDERER, FIALA FERENC, GERTRUD LE
FORT

P. AGOSTINO GEMELLI O. F. M., GERENCSÉR ISTVÁN
O. SCH. P., HENRY GHÉON, IFJ. IVÁNYI-GRÜN-
VALD BÉLA

P. HABÁN METHÓD O. P., HAICS GÉZA, HARSÁNYI
LAJOS, HEVESI SÁNDOR

IJJAS ANTAL, INNITZER bíboros

KÁLLAY MIKLÓS, P. ANTON KOCH S. J., KOCSIS
LÁSZLÓ, KÜHÁR FLÓRIS O. S. B.

EMMET LAVERY

MAGYAR BÁLINT, JACQUES MARITAIN, MÉCS
LÁSZLÓ, NAGY MIKLÓS, ORTUTAY GYULA

P. RAOUL PLUS S. J., PAULA PRERADOVIC, P. ERICH
PRZYWARA S. J.

REMÉNYI JÓZSEF (Chleveland), RAINER MÁRIA
RILKE, RÓNAY GYÖRGY

SALACZ GÁBOR, SÁNDOR ISTVÁN, SCHÜTZ ANTAL,
SIK SÁNDOR, STARK JÁNOS, SOMOGYI ANTAL,
P. SZEGHY ERNŐ O. Carm., WLADIMIR SZO-
LOWJEW

THURZÓ GÁBOR, TÓTH LÁSZLÓ

SIGRID UNDSET

VIDA IMRE

Az UJ KOR eddigi cikkírói :

EMILE BAUMAN, HENRY BORDEAUX, ANDRÉ BRE-
MOND S. J.

PAUL CLAUDEL

STANISLAS FUMET

ROBERT GARRIC, P. AGOSTINO GEMELLI O. F. M.,
CHARLES GROLLEAU

ANGEL HERRERA

JACQUES MADAULE, M. J. MALÈGUE, GABRIEL MAR-
CEL, JACQUES MARITAIN, P. MARTINDALE S. J.,
FRANÇOIS MAURIAC

P. J. PETITOT O. P., RENÉ PINON

JACQUES RIVIÈRE, DANIEL ROPS

JEAN COUDERC DE SAINT CHAMANT

EDOUARD SCHNEIDER

SIGRID UNDSET

LEON VERSCHAVE

BÁLINT GYÖRGY lelkész, BIRÓ BERTALAN dr. hittanár, publicista, BLASKÓ MÁRIA

DIENES VALÉRIA dr. filozófus

ENDREFALVY OTTÓ hittanár, ERŐSS ALFRÉD (Róma)

Gróf ESTERHÁZY LUJZA

FODOR FERENC egyet. ny. rk. tanár

HARSÁNYI LAJOS kanonok, plébános

KISS ISTVÁN lelkész (Mezőkövesd), KLINDA PÁL dr. hittanár, KORNIS GYULA, a Pázmány-egyetem ezévi Rectora, KOVÁCS SÁNDOR dr., az A. C. országos főtitkára, KOZMA FERENC párisi magyar lelkész, KÖNIG ANTAL, KÜHÁR FLÓRIS O. S. B., KÜHNELT LEDDIHN ERIK

LUTTOR FERENC, a vatikáni magyar követség kánonjogi tanácsosa

MAGYARY GYULA, a Pázmáneum Spirituálisa, MÉSZÁROS JÁNOS dr. prelátus, bpesti érseki helytartó

MICHEL KÁROLY plébános, MIHALOVICS ZSIGMOND kanonok, az A. C. országos igazgatója, MIHELICS

VID egyetemi m. tanár, a Kat. Szemle szerkesztője

NÉMETH ANTAL, a Nemzeti Színház igazgatója, NEUBERGER BONAVENTURA O. P.

OLÁH GYÖRGY

PERR VIKTOR főiskolai tanár, PINTÉR JÓZSEF kanonok, országgyűl. képviselő, PINTÉR LÁSZLÓ képviselő

RAKOVSZKY TIBOR dr. országgyűl. képviselő, REJÖD TIBOR dr. luzerni plébános, REMÉNYI JÓZSEF egyetemi tanár (Chleveland)

SCHÜTZ ANTAL egyet. ny. r. tanár, SIK SÁNDOR egyet. ny. r. tanár, SIMON SÁNDOR O. Sch. P., SOMOGYI ANTAL dr. theologiai tanár, STUHLMANN

PATRIK, SZÁNTHAY-SZÉMÁN ISTVÁN prelátus, érseki helytartó, SZIGETHY LÁSZLÓ lelkész

TARCSAFALVY ANAKLÉT O. F. M., TIEFENTHALER JÓZSEF dr., a budai Szent Imre-kollegium igazgatója, TURI BÉLA prelátus, országgyűl. képviselő

UHL ANTAL lillei magyar lelkész

Gróf ZICHY RAFAELNÉ

BOLDIZSÁR IVÁN, BUDAY GYÖRGY, H. BOROS VILMA dr.

Dr. CSABA MARGIT, ifj. DEMÉNY JÁNOS, DÉNES TIBOR, DOBLHOFF LILY bárónő, DOROMBY KÁROLY

FÉJA GÉZA, FIALA FERENC, FODOR BÉLA

HAICS GÉZA, HALMOSSY DÉNES, HEFEDŐS GYULA, HEVESI ANDRÁS, HIRSCHBERG MÁRTA

JUST BÉLA

KÉZAI BÉLA, KOKAS MIKLÓS, KODOLÁNYI JÁNOS KRÁLIK LAJOS

MAROSI NAGY DÉNES

ÖLVEDI JÁNOS

PONGRÁCZ KÁLMÁN

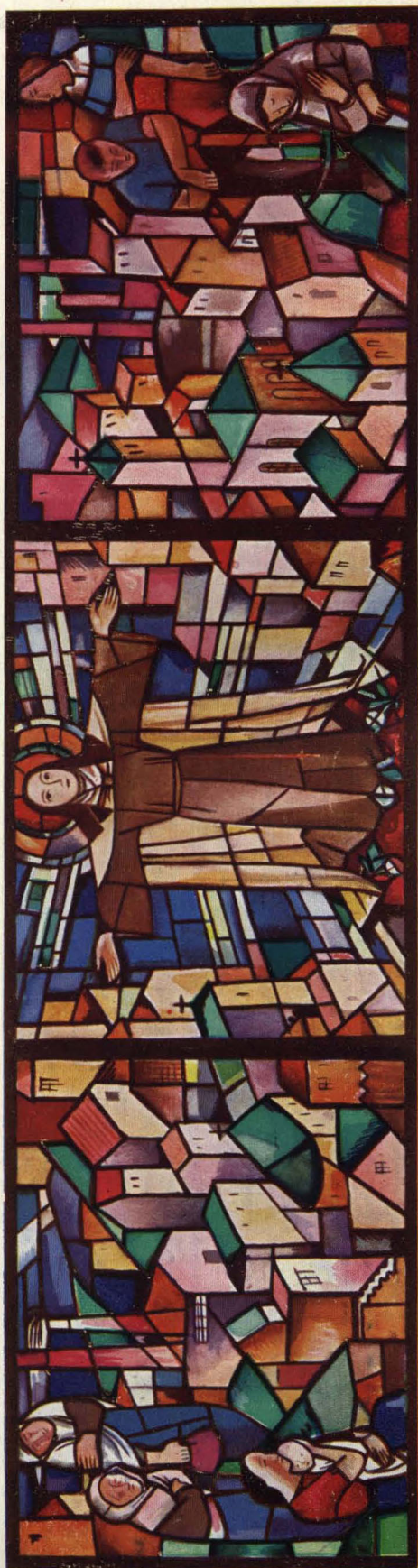
RÁBA LEÓ, RAUSCHBURG ENDRE, RÓNAY GYÖRGY, dr. ROTTENBILLER ALAJOS, RÓZSA JÓZSEF

SIMONYI ILONA, SINKÓ FERENC, SOMFAY MARGIT, SPRENGER MÁRIA MERCEDES, SZABÓ ZOLTÁN

TARNÓY LÁSZLÓ, TELESZKY ANNA, THURZÓ GÁBOR VENCZEL JÓZSEF

Ezekon kívül :

KOVRIG BÉLA közig., HORVÁTH JÓZSEF az A. C. orsz. titkára és RÁDY ELEMÉR főmunkatársaink.

Lisieuxi Szent Teréz és a szegények :
Árkayné Sztehló Lili ablakfestménye a pasaréti
Ferencs templomban

V I G I L I A

LISIEUXI SZENT TERÉZ ÜNNEPE

1935

III. KÖTET

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
INNITZER BIBOROS : Vigilia — őrség az éjszakában	3—4
AGOSTINO GEMELLI O. F. M. : A Vigiliának	5
AGOSTINO GEMELLI O. F. M. : A keresztény kultúra természete	6—9
PAUL CLAUDEL : Lisieuxi Szent Teréz	10
A GYERMEK JÉZUSRÓL NEVEZETT TERÉZIA NŐVÉR : Kosztka Szent Szaniszló	11—18
P. SZEGHY ERNŐ O. C. D. : Kis Szent Teréz misztikája	19—26
HEINRICH FEDERER : A pápa halála	27—33
HARSÁNYI LAJOS : Októberi kert	34
P. ANTON KOCH S. J. : Válasz Rosenbergnek	35—48
MÉCS LÁSZLÓ : Szegény Jézus	49—50
HEVESI SÁNDOR : Lope de Vega és a spanyol dráma titka	51—57
RAINER MARIA RILKE : Versek I., II.	58—59
SÁNDOR ISTVÁN : Gertrud le Fort	60—68
GERTRUD LE FORT : A guillotine árnyékában (regény)	69—92
SIK SÁNDOR : Homoki felhők	93—94
GERENCSÉR ISTVÁN O. SCH. P. : A francia újtomizmus	95—106
P. HABAN METHOD O. P. : A vitális erő és a lelki erő szerepe az emberi életben	107—111
EMMET LAVERY : Az Úr katonái	112—114
REMÉNYI JÓZSEF : A «lélek» szemlélete a pragmatizmus hazájában	115—123
PAULA PRERADOVIĆ : Alkony a dominikánusok keresztfolyosóján	124
P. ERICH PRZYWARA S. J. : A jezsuita	125—128
RÓNAY GYÖRGY : A romantikus lélek	129—147
FÉHER MÁTYÁS O. P. : Julián hétszázéves útja és a turanisták	148—151
IJJAS ANTAL : Rádió	152—156
P. BRUNO DE JESUS MARIE O. C. D. : A gyermek és az igazság	157—166
SOMOGYI ANTAL : Krisztus a modern egyházművészetben	167—172
P. RAOUL PLUS S. J. : Consummata	173—184
Á. SZTEHLÓ LILI : Lisieuxi Szent Teréz és a szegények (üvegfestmény, műmelléklet)	
KARL BAUR : Krisztus megkeresztelése (ércszobor, műmelléklet)	

Nihil obstat. Dr. Michael Marcell, censor dioecesanus. Nr. 3141/1935. Imprimatur. Strigonnii, die 2. October 1935. Dr. Julius Machovich, vicarius generalis.

VIGILIA — ŐRSÉG AZ ÉJSZAKÁBAN

IRTA: THEODOR INNITZER

bécsi hercegérsek

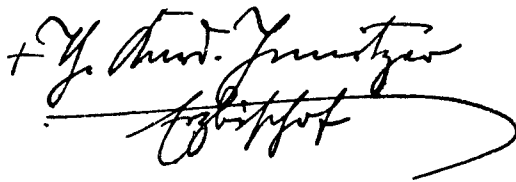
Üdvözljük ezt az őrseget, amelyet a fiatalság vállalt. Az a fiatalság, amely a háború utáni idők szomorú éjszakájában az idealizmus tüze felett viraszt és környezetének, az elcsüggedteknek, a szomorúaknak ezzel a tűzzel világosságot hoz és arra törekszik, hogy mindent a magasabb katolikus szellemi élet szempontjából nézzen és értékeljen. Szívből köszöntöm Magyarország katolikus fiatalságát, amely ezt a szent tüzet a maga szívében és másokban felszítja és ébren tartja bennük a hajnalhasadás reményességét. Ez az a fiatalság, amelyet a katolikus szellem tölt meg lélekkel, a katolikus ideológia kincse áraszt el és a katolikus tetterő mozgat! — és amint már hangsúlyoztam, minden cselekedetét, törekvését tudatosan a katolikus szellemiség szolgálatába állítja. Ez a fiatalság az én szememben egy jobb jövőnek legbiztosabb záloga.

A Vigilia új kötete a Gyermekek Jézusról nevezett Szent Terézia ünnepének előestéjén, vigiliáján jelenik meg. Egy fiatal lélek, a mi korunk fájáról frissen szakított rózsa ez, amely illatával a mai kor benzin- és füstszagán áttör és azok előtt, akik boldogságukat az anyagban keresik, egy metafizikai világra mutat. Kis Szent Teréz lelkülete áradjon az új Vigilia lapjairól az olvasókba és töltsen meg őket természetfölötti lélekkel! Kis Szent Teréz, könyörögj az ifjúságért, amely természetfölötti kincseket keres s amelynek tekintete előtt magasabb eszmények lebegnek s amely hivatva van arra, hogy a szomorú jelent egy boldogabb jövőre váltsa át.

Igazi öröm számomra, hogy a nagy katolikus diákmozgalom, az Emericana révén a magyar katolikus fiatalsággal szorosabb kapcsolatba léphetek és a Regnum Marianum fiatalságának útjaira Isten bőséges áldását kívánom.

Bécs, 1935, Szent Gellért ünnepén.

Szívből jövő áldással és üdvözléssel:

A handwritten signature in dark ink, reading "Theodor Innitzer". The signature is written in a cursive, flowing style with a long horizontal flourish extending to the right.

VIGILIA — WACHE IN DER NACHT

VON: THEODOR INNITZER

Erzbischof von Wien

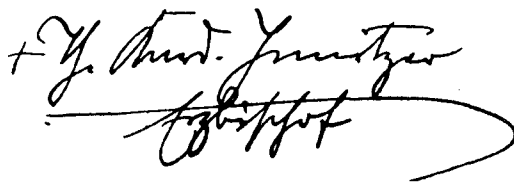
Gegrüßt sei diese Wache, gestellt von jungen Menschen, die in der traurigen Nacht der Nachkriegszeit das Feuer des Idealismus bewachen und der Umgebung, den Verzagten und den Betrübten durch dieses Feuer Licht bringen und bestrebt sind alles von dem Gesichtspunkte des höheren katholischen Geisteslebens aus zu betrachten und zu werten. Ich begrüße vom Herzen die katholische Jugend Ungarns, welche dieses hl. Feuer sowohl im eigenen, wie auch des Nächsten Herzen hochlodern läßt und die Hoffnung auf die Morgendämmerung wach hält. Diese Jugend, die vom katholischen Geiste beseelt, vom katholischen Ideengute erfüllt, von katholischer Tatkraft getrieben ist und — wie schon betont — all ihr Tun und Lassen bewußt durch katholisches Geistesleben durchdringen läßt, ist meines Erachtens das sicherste Unterpfand einer glücklicheren Zukunft.

Diese Nummer erscheint am Vorabende, an der Vigilia der hl. Theresia vom Kinde Jesu. Eine junge Seele, eine vom Baum unseres Zeitalters frisch gepflückte Rose, die mit ihrem Duft den Benzin- und Rauchgeruch ihrer Epoche durchdringt und auf eine metaphysische Welt hindeutet diejenigen, die ihr Glück in der Materie suchen. Die Gesinnung der kleinen hl. Therese soll von der Blättern der jüngsten Vigilia in die Herzen der Leser strömen und sie mit übernatürlichem Geiste erfüllen. Heilige Theresia, bitte für die Jugend, die nach übernatürlichen Gütern strebt, die höhere Gesichtspunkte vor Augen hat, die berufen ist das traurige Dasein in eine frohe Zukunft hinüberzuretten !

Es ist mir eine wahre Freude, durch die grosse katholische Studentenbewegung *Emericana* mit der ungarischen, katholischen Jugend in engere Beziehungen treten zu können und, ich wünsche der Jugend des Regnum Marianum viel Segen Gottes auf ihrem Wege.

Wien, am Feste des hl. Gerhard, 1935.

Mit herzlichen Segensgrüssen :

P. AGOSTINO GEMELLI O. F. M.

ÜDVÖZLETE A VIGILIÁNAK

A "Vigilia"

Sono lieto d'essere venuto nella terra
della mia d. Patria perché vi ho
conosciuto cattolici inglesi che hanno
con noi cattolici italiani lo stesso desiderio
di lavorare per l'estensione del Regno di Dio

Budapest 22.8.15
fr. Agostino Gemelli O.F.M.

A «Vigiliának»!

Örömmel jöttem Magyarországra, az én Szent Erzsébetemnek földjére,
mert itt olyan magyar katolikusokat ismertem meg, akiket a mi olasz
katolikusainkkal egyforma vágy űz a munkára, hogy Isten királyságát
kiterjesszük.

A KERESZTÉNY KULTURA TERMÉSZETE

IRTA: P. AGOSTINO GEMELLI O. F. M.,

a milanói katolikus egyetem rektora

Szánszalommal nézünk az úgynevezett modern kultúrára, mely csupa fénylő külsőségből áll. Az egész nem egyéb, mint összehordott csecsebecse. Egyetlen része sincs mélyében kidolgozva s a részek közt nincs benső összefüggés. Olyan, mint egy mozaikkép, melynek alkotójában hiányzik a színek és a formák iránti érzék. Nem a hitet féltjük a modern kultúrától, hanem a lelkeket, melyeknek gondolatot termő képességét megbénítja. A modern kultúra a gondolat helyében istenséggé emelte a szótár és a lexikon ismeretét.

Mi egy szerves kultúrát kívánunk terjeszteni, mely összhangzó egybefoglalása egész szellemi tevékenységünknek s amely az ember személyi fejlődését és gondolattermését mozdítja elő. Olyan kultúrát, mely az emberi szellem legtermészetesebb igényeinek s kiirthatatlan vágyainak felel meg s elismeri életünk legmagasabb értékeit. Egy ilyen kultúrának alapelveit a középkorban találjuk meg.

Ne értsenek félre ! Mi nem akarunk visszatérni a középkorba. A mult nem ismétli meg magát. Mi azt kívánjuk, hogy ugyanaz a lélek, mely a középkor kultúráját fakasztotta, érettebben, fejlődötten inspirálja a mi kultúránkat is. Hittel a kereszténység örök életképességében, isteni eredetében és természetfölötti küldetésében hisszük azt, hogy a katolikus Egyház, mint egykor a középkorban, úgy most újra a kultúra lelke lesz. S hamarább azzá lesz, semmint félénk fiai vélnék, avagy ellenségei számítanák. A gondolatnak tör-ténelme készítet e reményre. Jusszon eszünkbe a katolikus Egyháznak sok diadala az eszmék terén : az ő eszméi évszázadokat uraltak.

A modern kultúra a kereszténységnek ellentétje. Nem lehet vele egyezséget kötni, nem lehet azt engedmények, féligazságok útján megnyerni. Hiú törekvés volna ! Sok fájdalmas tapasztalat vezetett e meggyőződésre. Mi is úgy indultunk el, hogy az egyetemeken szívtuk magunkba azt, amit modern kultúrának neveznek. A tudomány fénye megvakított. Hittünk abban, hogy a tudomány minden problémánkat megoldani képes. A tudományos munka módszerével magunk is dolgoztunk részproblémák megoldásán s kötelességünknek tartottuk minden újabb tanulmányt megismerni. Egyetemeken, könyvtárakon, laboratóriumokon, szemináriumokon át vándoroltunk, a legkiválóbb magisztereket hallgattuk s kérdeztük meg. A tudásvágy lázát kitartóan követtük s azt hittük, hogy a tudomány megszabadítja lelkünket. A laboratóriumok és könyvtárak templomokká nőttek előttünk. De mihamarább keserű kiábrándulás ért utól. Észrevettük, hogy a tudomány épp a leg-

lényegesebb problémáinkat megoldatlanul hagyja, vagy úgy oldja meg azokat, hogy létezésüket tagadja.

Megcsalatra a modern bölcselelőkhöz fordultunk s náluk kerestünk a mindenség egyetemes felfogására vezetést. Bár csak részproblémák kifejtésére adtak volna biztatást! De a kísérleti tudományok nyújtotta eredmények csak zavartabbakká tették problémáinkat s ujjakat keltettek. Egyik rendszer a másik után bukott meg bennünk. Az őszinte keresésnek ezen az útján jelent meg előttünk a keresztény kultúra, melyben előbb féltő világossággal, majd később férfias erővel tűnt fel a képessége, hogy egyetlen egységben és termékeny összetételben feleletet adjon minden kérdésünkre. Ez abban az időben volt, amikor a különböző pozitív kutatások a kereszténységet történelmi valóságától igyekeztek megfosztani; benne modernisztikus felfogással nem tant, hanem életet, mindig fejlődő életet találtak azok, akik a kereszténységet szubjektív alapon fogadták el. Ez új veszélyt jelentett, de új munkát is, melynek folyamán fokról-fokra győződünk meg a kereszténység isteni eredetéről s a katolikus Egyház természetfölötti hivatásáról. S ekkor éledt a kérdés: melyik korszak volt az, melyben a természetnek, a történelemnek s a szellemnek tanulmányozása a keresztény tanokkal összhangban adott teljes s egységes világképet? A felelet a középkorba vezetett a szkolasztikus tudósok könyveihez. Újra kemény feladat állott előttünk, mert szokva voltunk a modern tudományok nyelvéhez s a Summák lapjain a formulákat láttuk, de nem a gondolatot. De ez a munka is szerencsés volt, mert nemcsak beleéltük magunkat abba a gondolatvilágba, melyben vívódtak, nemcsak a keresztény világfelfogásnak szépségét s ama képességét láttuk meg, hogy azon elmúlt idők szükségleteinek megfelelt, hanem sokkal többet. Láttuk, hogy ama világszemlélet minden olyan igazságnak magját magában foglalta, melyet a későbbi gondolkodók kifejtettek; hogy ez a világszemlélet képes a tudományok vívmányait felszívni, a modern gondolkörnek is megfelelni, az élet legfőbb elveit nyújtani.

Ebben az irányban elindulva keltettük új életre a szkolasztikus bölcséletet s folytattuk a kísérleti kutatást. E kettőt harmónikus egységben építjük tovább. Mi lelkeket, keresztény lelkeket akarunk alakítani. Mi vissza akarjuk adni az emberi személyiségnek azt az értéket, azt a magasságot, mely a kereszténység nagyságának és isteni küldetésének megfelel.

Mi a «kultúra» elnevezés alatt Hertlinggel egyetértve mást értünk, mint amit «természet» névvel jelölünk meg. A természet a jelenségek világa, mely kívülünk van és független az öntudatunktól. A kultúra ezzel szemben összessége a bennünk levő erők által létrehozott dolgoknak. A sokféle emberi tevékenység termékei alkotják a kultúrát, s e termékek sok esetben a természet világával ellentétben vannak. Az ember két szférában tevékenykedik. Az elsőben az anyagi javakra hat, a természetet hajtja igájába. A másodikban szellemi javakat érint, az élet legfőbb céljának irányába hat, az igaznak,

a szépnek s a jónak eszméit valósítja meg. Keresni az igazságot ezerfajta megnyilatkozásában, olyan életre törekedni, mely az erkölcsösség legmagasabb elvei szerint alakul, s tisztelni mindazt, ami szép, íme ez az emberi tevékenység széles világa, melyben az ember örök csúcsokat ért el. Tudományban, irodalomban, művészetben, erkölcsös életben a történelem olyan gazdagságát hagyta hátra, hogy szent büszkeséggel nézhet fel a ma embere. De mind-ebben nem merült ki. Sőt ami e fölött van, az az igazi kultúra. Mert nyugtalan az ember szíve, míg meg nem pihen Istenben. A vallás világában a kultúra egyéb termékeit harmónikus egységben bírja. Vallás nélküli kultúra alap nélküli épület.

A keresztény kultúra az univerzumnak egységesen átfogó szemlélete. Ez a kultúra feltételezi a teremtő Isten létét, az ember lelkét s a túlvilágot, mely tényekből a világnak értelmét s célját következteti. A Gondviselés jelen rendjében feltételezi ez a kultúra a kinyilatkoztatást, a megváltást, az egyházat, melyben Krisztus Urunk tovább él köztünk ; a pápaságot, mint legfőbb s csatlakozhatatlan tanítót ; az ítéletet, a jók jutalmazását s a gonoszak büntetését s végül a csodálatos szintézis betetőzéseként a teremtményt, ki a Teremtőt dicsőítve él az örök fényben. Ez a kultúra feltételezi az emberiség történelmét, a szenvedéseket, az ember küzdelmét, mellyel üdvét munkálja, a kegyelem működését az egyesekben s az egész világon, a katolikus egyházat egész történelmi kifejlésében.

Ha így fogjuk fel a kultúrát, akkor a bölcsélet, a tudomány, a történelem s a teológia a kultúra termékei s egyetlen könyvnek lapjai, melyeket az emberiség Isten megismerésére törekedve nehéz munkával ír. Így az egyed élete, a társadalom élete, a vallásos élet az isteni kegyelemnek művei s az Isten szeretetének bizonyítékai teremtményeivel szemben. Az univerzumnak csodálatosan egybefoglaló szemlélete ez a kultúra, melyhez mérve semmiséknek tűnnek fel azok a törékeny tákolmányok, melyeket tudósok állítanak össze, akik az igazságok közt a legelsőt : Istent kizárják s visszautasítják azt a tanításközlést, melyet Ő adott a kinyilatkoztatásban. A keresztény kultúra világszemléletét tekintve lehetetlen volna szívünk örömhullámát fékezni afölött, hogy tévedésnek kitett elménk nyugodtan pihenhet Isten tekintélyének vánkosán.

Ez a keresztény kultúra bámulatos építmény, melyben a részek pompás összhangban állnak egymással és gránitalapon egyetlen egységbe fonódnak. Alapjai körül hullámszik az emberi véleménynek viharzó tengere. Hol itt, hol ott törnek előre heves hullámai ; néha dühös magasságba érve, elfedik szemünk elől a tüneményes épületet. De aztán elcsitúl a tenger s a katolikus Egyház épülete egész szépségében tündöklök tanaival, történelmével, jelen életével s minden emberi tudálékosság eltörpül alatta.

A hit és a tudomány között nincs ellentét, de a modern kultúra s a keresztény kultúra között átlós különbség van. Nincs okunk, amiért a mi kultúr-

javainknak egyetlen darabját feladjuk. Hagyjuk a modern kultúrát a maga útján. Aki igazán keresi az igazságot, hozzánk fog találni! Aki tiszta szívvel s előítéllettől mentes elmével törekszik a jó iránt, a mi kultúránk szépségének és nagyságának megbecsüléséhez ér! Mutassunk rá a középkorra. Ez a nagy korszak megmutatta, hogyan lehet a keresztény kultúra a kor tudásával teljes harmóniába fogni. A középkor a maga szociális intézményeiben, vallásos mozgalmaiban, egyes embereinek és népeinek életszentségében megdönthetetlen bizonyosságát adta annak, hogy az emberiségnek teljes életcélt nyújtott és a cél elérésére való eszközöket. Lépünk hagyományába. Nem azért, mint már mondtuk, hogy egy múlt korszakot újra éljünk, hanem azért, hogy tőle az elveket kölcsönözzük, melyek útján lelkünket kínzó problémáinkat megoldjuk.

Nem a kereszténység első idejétől kérjük ezen elveket, hanem a középkortól, mert ez a kor jobban, mint az első századok, kiérlelte a keresztény elveket s a szellem kincseit legmagasabb fokon művelte. A középkorban benne van az egész megelőző keresztény idő értéke a fejlettségnek magas fokán. Nekünk csak az lehet a feladatunk, hogy értelmi és erkölcsi nevelésvonalunkat hozzáfűzzük, a fejlődést tovább vigyük, a keresztény életnek új gyümölcseit érleljük.

Nincs a bölcsélet történelmének szaka, mely oly eszmébőséget, oly szabadon előretörő problémásokaságot, oly életerős szellemi harcokat mutatna fel, mint a XI., és XII. század, melyeket a XIII. század hatalmas rendszerező munkája követett. Rengeteg még ott a máig kiaknázatlan szellemi kincs. Aki ott kutat, ma is életteli szavakat talál s felfedi a tudás harmonikus összefogásának alapelveit; ott jut egy olyan vízióra, mely a mai gondolkodás igényeinek is megfelel és a tudomány legújabb felfedezéseit is átfogja. A középkori spekulatív kutatás szelleme meg fogja termékenyíteni a mai tudományos kutatást. Duhem Péter kimutatta, hogy azokat az elveket, melyeken a mai tudomány épül, Newton—Descartes—Galilei—Copernicus—Leonardo előtt s jóval előttük a párizsi egyetemnek XIII. és XIV. századbéli tanárai állították fel. Azt pedig bizonyítani sem kell, hogy a művészetek megújulásának elveit is a középkorban kereshetjük. Templomaiban ma is bámuljuk egyaránt építészetét, szobrászatát és festészetét.

S a középkorban kell keresnünk a keresztény életet formáló elveket: egyetlen kor sem hasonlítható hozzá az életszentség nagyságában és bőségében. A szorgos békemunkának, a zárdai szüntelen studiumnak, az imának és a szeretet gyakorlásának nagy lelkei éltek akkor.

Miért volt képes a középkor arra, hogy a keresztény kultúrának ilyen széles és teli tartalmú folyamának forrásává lett? Azért, mert benne az Egyház volt a kultúra lelke, mert mindenki elismerte a katolikus Egyházban a gondolatnak és az életnek irányító mesterét.

A «Vigilia» számára fordította:
dr. Rejőd Tiborc, Gstaad.

LISIEUXI SZENT TERÉZ

IRTA: PAUL CLAUDEL

Kis Teréz rózsákat hozva
Im az égből érkezik,
Orrlyukaim illat-szívón
Izenetét kérdezik.

Piros és fehér rózsái
Harmatosan csordulnak,
Karja közt óriás csokorban
A szívére borulnak

Oly nagy csokor, hogy az arca
A szemétől lefelé,
Az okos Szűz egész teste
Rózsákba tűnik belé.

Ó, élő kert ! Izzó kincsünk !
Áradó Normandia !
Bíbor, arany véromlása,
Kacaj-fa, élet díja !

Mindent egyszerre nyujt nékem :
Sugárt, vért, tövist, csokrot !
Mit válasszak? Nem is tudom !
Add hát az egész bokrot !

Ó, gúnyos, gyöngéd hugocskám,
Hogy fejtsem feladatod?
Megérteni nem is merlek,
De beszívom illatod.

Fordította : Szerb Antal.

KOSZTKA SZENT SZANISZLÓ

IRTA: LISIEUXI SZENT TERÉZ

Lisieuxi Szent Teréz ezt a darabot 1897-ben, tehát halála évében írta egy kolostori ünnepségre. A Gyermek Jézusról nevezett Terézia nővér saját bevallása szerint ebben a játékban a saját kívánságát és reményét adta Szent Szaniszló ajkaira: «jót tenni a földön az ég javáért». A Boldogságos Szűzanya válaszaiban ugyanez a gondolat jut érvényre. Ne feledjük, hogy röviddel halála előtt írta Kis Teréz eme csodálatosan finom kis «játékát», melyet magyar nyelven először közöl a Vigília.

SZEMÉLYEK:

A SZÜZANYA A GYERMEK JÉZUSSAL,
KOSZTKA SZENT SZANISZLÓ,

BORGIA SZENT FERENC néhai gandiai herceg, a Jézus Társaság generálisa, és
FRÁTER AUGUSTI, egy fiatal novicius.

(Játszódik Rómában, Borgia Szent Ferenc szobájában, aki a függöny felgördültekor egyedül van és figyelmesen olvas egy levelet. Az ajtón félénk kopogás hallatszik.)

BORGIA SZENT FERENC: Tessék! *(megpillantja a noviciust)*: Ó, nagyon helyes. Vártam rád, Fráter Augusti. *(A novicius tiszteletteljesen letérdel a generális előtt. De az egy széket től félje.)* Csak ülj le, gyermekem. Ma nem mint noviciussal akarok veled beszélni, hanem mint bizalmasommal és barátommal.

FRÁTER AUGUSTI *(még mindig térdelve)*: Főtisztelendő Atyám, megszegyenít jóságával. Hogy mondhat engem Jézus Társaságának generálisa, akit Spanyolország és Itália máris szentként tisztel, barátjának? . . . Hadd maradjak csak itt a lábainál. Csak így térdénállva merek beszélni. Főtisztelendő Atyám alázatossága nem feledtet-heti el velem, hogy mint gandiai herceg, V. Károly udvarának fényességét vetette oda, hogy . . .

BORGIA SZENT FERENC *(szigorú hangon félbeszakítva őt)*: Hallgass testvér és sohase szólj többé ilyesmiről. Ha nem ismerném együgyűségedet, most szigorú büntetésben lenne részed. De én tudom, hogy gyermek módjára jár az eszed és a szájad. De ezután sohase helyezél súlyt olyan dolgokra, amelyek az emberek szemében fontosnak látszanak. Minket Isten ítél meg. Őelőtte a pásztorfiú éppen annyit ér, mint a király. Az igazi nagyság az erényben gyökerezik, nem pedig a leszármazás nemes voltában. Különben is tudd meg, hogy Borgia Ferenc nem szent, hanem nagy bűnös, aki teljesen méltatlan arra, hogy a dicsőséges Ignácius követője lehessen. Könyörögj Istenhez fiam, hogy legyen kegyelmes hozzám és tegyen méltóvá arra a feladatra, amit most ró reám.

FRÁTER AUGUSTI *(aggodalommal a hangjában)*: Egy új feladatot, Ó, Atyám, csak nem kell ezért Rómát elhagynia?

BORGIA SZENT FERENC: Nem arról van szó, hogy Rómát elhagyjam, hanem egy újonc felvételéről, aki becsületére kell váljék Jézus Társaságának. Hogy megismerhesd őt, felolvasom az északnémetországi noviciusmester levelének néhány sorát.

FRÁTER AUGUSTI: Atyám, azt kell hinnem, hogy valami igen súlyos próbára akar engem tenni. Meg nem érthetem különben, hogy engem, nyomorult kis noviciust miért méltatna bizalmára . . .

BORGIA SZENT FERENC *(mosolyogva)*: Nem, gyermekem, nem akarlak próbára tenni. Elégge ismerlek ahhoz, hogy tudjam: bizalmam nem csábít arra, hogy gondolat-

ban társaid fölé emeld magad. Más készíttet rá, hogy veled beszéljek . . . «Angyalként»¹ kell szerepelned Szaniszló nevű noviciusunk mellett, akit Kanisius atya² küld hozzánk.

(Kezébe veszi a levelet és olvas.)

«Ez az angyali ártatlanságú gyermek, akit most Rómába küldök, Johannes Kosztkának, Rostov urának gyermeke Lengyelországból. Az ifjú Szaniszló családja egyike a legelsőeknek Lengyelországban és még jobban kitűnik jámborsága által. De bármennyire erkölcsi példaképe is akar lenni ez a jó úr fiának, mégsem érti meg teljesen az evangélium tanácsait és Szaniszló sohasem nyerhetné el beleegyezését, hogy Jézus Társaságába léphessen. Rostovtól való távol-ságunkban bízva fel akartam őt venni dillingeni noviciátusunkba. Lelkiatyjának, Páter Antoniónak levelei már felvilágosítottak engem a gyermek szentségéről. Ami azonban a legjobban megfogott benne, az angyali ártatlansága volt, ami arcáról sugárzott le és elárulta lelkének előrehaladottságát. Meggyőződhettem róla, hogy a szentség nem a haj szőkeségében vagy fehérségében rejtezik. A hivatásunkhoz szükséges próbatételektől sem akartam őt egy percig sem megkímélni. Nem volt elég számomra, hogy ez az előkelő családból származó gyermek egy kétszáz mérföldes út fáradtságainak gyalogszerrel való megtételét vette magára. A legalacsonyabbrendű munkák elvégzését róttam rá. Az asztalnál kellett szolgálnia, mégpedig azokban a durva ruhákban, amit saját rangjához illő ruháért cserélt el egy szegény zarándoktól, hogy senki se ismerhesse fel s amiben a hosszú utat megtette. De ezt a buzgó jelöltet semmiféle megaláztatás se kedvetlenítette el. A legellentmondóbb parancsok se hozták zavarba soha. Felelni csak azzal felelt, hogy a parancsot azonnal teljesítette. És mindezt akkora gyorsasággal tette, hogy noviciustársai gyöngéd tréfából «Mindenrekész»-nek nevezték el.

Ily szeretetreméltó jámborsággal még sohasem volt módomban találkozni. Ha a jelenlétében kezdünk beszélni magas származásáról, vagy csodálatos erényeiről, nem mondott ellent és alálázatból sem tagadta le azt, ami megfelelt a valóságnak. Ilyen esetekben csak mosolygott, mintha valaki másról lett volna szó és mintha meg se hallotta volna, amiket mondtunk. Egyesek az itteni atyák közül meglepődtek ettől a viselkedéstől. Az alázatosság hiányának tulajdonították ezt nála. Ami engem illet, meg kell vallanom, hogy a kis Szaniszló testvér egyszerűsége sokkal több tanulságot szolgáltat számomra az alázatosságra, mint sok értekezés, ami erről az erényről szólt. Sokszor ismételte előttem, hogy noviciustársai angyaloknak tűnnek fel előtte és hogy méltatlannak tartja magát a közöttük való életre. Boldog lettem volna, ha ezt a szent gyermeket a rend ruháiba öltöztethetem, de célszerűbbnek láttam, hogy Rómába küldjem, ahol Főtisztelendő atyám kezeiből kaphatja e szent ruhákat . . .»

(Borgia Szent Ferenc az asztalra teszi a levelet.)

A levél többi része a provincia ügyeivel foglalkozik. Ez már téged nem érdekel. Most menj hát gyermekem és keresd meg új testvéredet, akinek ma kell megérkeznie. Azt hiszem, már lenni is van templomunkban.

FRÁTER AUGUSTI: Ó, atyám, hogy merészeljem őt megszólítani? . . . Melyik cellát tetszik majd számára kijelölni? . . . Nem fogjuk őt elég méltóan fogadhatni! . . .

¹ A jezsuitáknál azt a noviciust hívják angelusnak, azaz angyalnak, akinek az újonnan belépő jelöltet kell a rendi élet külsőségeibe bevezetnie. A noviciátus megkezdésével az angyal eme szerepe természetesen megszűnik. Szent Terézia itt egy kis költői szabadsággal él, amikor ezt a hivatást kissé megnyújtja.

² Kanisius Szent Péter.

BORGIA SZENT FERENC : Isten őrizzen meg attól, hogy őt méltóan fogadjuk ! Hisz így még szétrombolhatnánk tökéletességének várát. Éppenséggel próbára akarom tenni s magam akarok meggyőződni erényeiről, amit felettesei jelentettek nekem. Megtiltom neked, testvér, hogy csak sejtess vele, hogy ideérkeztéről és erényeiről tudsz valamit.

FRÁTER AUGUSTI *(felkél helyéről)*: Engedelmeskedni fogok, atyám . . . Már megyek is, hogy idehozzam Szaniszló testvért.

BORGIA SZENT FERENC : Vezesd ide. Én bemegyek ide a szomszéd szobába, hogy észrevétlenül figyelhessem meg szavait és viselkedését. Néhány pillanat múlva azután hagyj őt itt valami kifogással egyedül. Én majd akkor belépek.

(Mindketten elhagyják a helyiséget. Néhány pillanat múlva visszatér fráter Augusti Szaniszlóval, aki ócska zárándok ruhába van öltözve és miután kopogásukra senki sem felel, belépnek, elől Augusti, mögötte Szaniszló.)

FRÁTER AUGUSTI : A mi főtisztelendő generális atyánk nincs itt. Nekem azt mondta, hogy vezessem ide hozzája. Sokáig várt már lent a templomban, testvérem?

SZENT SZANISZLÓ : Nem. Nem hinném, hogy őt vagy hat óránál több lett volna. Mivel a generális atya nincs itt, ha megengedi, vissza is mennék megint a templomba.

FRÁTER AUGUSTI : Jobb lesz itt várni rá. Azt hiszem, rögtön jönni fog. Rómába érkezte óta bizonyára nem is kapott még sem ételt, sem italt? A portásnál jelentenie kellett volna megérkezését.

SZENT SZANISZLÓ : Kanisius atya, a rendfőnököm azt mondta, hogy a templomban várakozzam, amíg a tiszteletreméltó generális atya maga elé nem hivat. Félttem, hogy vétek az engedelmesség ellen, ha a kapus testvérhez folyamodom.

FRÁTER AUGUSTI : Jól tette, hogy engedelmeskedett. Most azonban gyorsan megkeresem a szakács testvért, hogy adjon valamit ennie. *(Kimegy anélkül, hogy meghallgatná Szaniszlót.)*

SZENT SZANISZLÓ *(utána szól)*: Kérem, testvérem, ne fáradjon miattam. Biztosíthatom róla, hogy semmire sincs szükségem.

BORGIA SZENT FERENC *(belép. Mikor megpillantja Szaniszlót, aki fráter Augusti távozta után letérdelt, látszólag meghökken és mintha koldusnak tartandó, szigorúan szól hozzá)*: Hogy mert ide betolakodni? Ha alamizsnát akar, a portánál kellett volna jelentkeznie. De különben is szégyelnie kellene, hogy ilyen fiatal fővel már koldul. A római műhelyekben akad munka, nem is kell nagyon keresni.

SZENT SZANISZLÓ *(szemében könnyekkel)*: Bocsásson meg, főtisztelendő atyám és ne tagadja meg tőlem azt az alamizsnát, amit kérek ; ne tagadja meg a rendbe való fölvételemet.

BORGIA SZENT FERENC : Ezt már ismerjük . . . nem új találmány ez barátom . . . azt hiszi talán, hogy maga az első kalandor, aki ilyesmikkel jön elébem? *(ujjával az ajtóra mutat)*: Kotródjék innen azonnal. Ilyen noviciusokra semmi szüksége sincs a rendnek.

SZENT SZANISZLÓ : Atyám, könyörülj rajtam . . . ígérem . . .

BORGIA SZENT FERENC *(fráter Augustihoz, aki kopogott és ebben a pillanatban lép be)*: Nem bírok megszabadulni ettől a koldustól. Fogd meg és távolítsd el innen.

FRÁTER AUGUSTI *(mélységesen megütődve)*: Főtisztelendő Atyám, ez a fiatalember nem koldus. Ő az a novicius, akit Kanisius atya küld hozzánk.

BORGIA SZENT FERENC *(Szaniszlóhoz)*: Úgy . . . hát abban a noviciátusban azt tanulták, hogy a fölöttes távollétéban betörjenek annak a szobájába?

FRÁTER AUGUSTI : Atyám, én magam vezettem őt ide és aztán el kellett mennem, hát itt hagytam egyedül. Könyörgöm, ne büntesse meg őt, szegényt.

SZENT SZANISZLÓ : Ó, én beismerem, hogy szigorú büntetést érdemlek és könyörgöm, főtisztelendő atyám, hogy ne kíméljen engem. *(Összekulcsolja a kezét)*: Csak tartson meg méltatlanságom ellenére is könyörületből szentséges házában.

BORGIA SZENT FERENC : Mivel Páter Kanisius küldi, felveszem a noviciátusba. De tudja meg, hogy alaposan értesülve vagyok kilétéről. A bécsi atyák megírták nekem, hogy amíg a növendékük volt, ritkán látták tanulni. Ahelyett, hogy komoly figyelemmel kísérte volna az előadásokat, jámborság ürügye alatt inkább kegyes könyveket szeretett olvasgatni, vagy nézegetni. Ha itt is ilyen kegyeskedéssel akarná tölteni az időt, teljesen felesleges volt Rómába jönnie. Itt komolyan kell dolgoznia és meg kell elégednie a mindennapi közösen mondott imákkal.

SZENT SZANISZLÓ : Milyen jó Ön, atyám, hogy befogad engem. Megigérem, hogy mindenben engedelmeskedem. Annnyit fogok tanulni, amennyit csak kell. Igaz, hogy mint a bécsi jezsuiták növendéke nem mutattam különösebb szorgalmat és különösen a gyors felfogásban volt nálam hiány. De közben mégis utolértem tanulmányaimban osztálytársaimat. Ezt a kis eredményt soha sem akartam saját magamnak tulajdonítani, hisz semmirevalóságomat nagyon is jól ismertem.

BORGIA SZENT FERENC : Teljesen felesleges, hogy az elért eredményekről beszéljen. Inkább azt mondja meg nekem, mi kényszerítette, hogy Jézus Társaságába kérje felvételét?

SZENT SZANISZLÓ : Szent akarok lenni.

BORGIA SZENT FERENC : Hát nem tudod-e, gyermekem, hogy szent akárhol lehet az ember? A jezsuitáknak sem neve, sem ruházata nem tudja ezt a csodát előidézni.

SZENT SZANISZLÓ : Hogy lehetséges akkor, hogy minden jezsuita szent? . . .

BORGIA SZENT FERENC : Nem mind azok. Bizonyoság rá az is, hogy én, a generalisuk csak egy szegény bűnös vagyok.

SZENT SZANISZLÓ : Főtisztelendő atyám, hogy mondhat olyat, ami annyira messze esik a valóságtól? Az egész világ állítja, hogy életszentsége még csodákra is képessé teszi.

BORGIA SZENT FERENC : A világ téved, gyermekem ! Sohasem szabad az ő ítéletére adni. Ha a világ valaha ilyen hízelkedésekkel akarná táplálni füleidet, alázzad meg magadat és azt kutasd, ami Isten szemében vagy.

SZENT SZANISZLÓ : Még ha csodákat tennék, azt hiszem, akkor se tudnék büszke lenni ezért, mert elmúlt életem emlékei nem hagynának nyugodni . . . Ó, én egy nyomorult bűnös vagyok, aki kegyelmére teljesen méltatlanná lettem. *(Sírni kezd.)*

BORGIA SZENT FERENC : Isten a legnagyobb bűnöket is megbocsátja. De különben sem hinném, hogy valami nagy bűn terhelné a lelkedet. Ha meg akarod alázni magad bűneidért és be akarod azokat vallani, fráter Augusti magunkra hagy minket.

SZENT SZANISZLÓ *(visszatartja a noviciust)*: Nem, testvérem, csak maradj ! Miután egymás mellett kell majd élnünk, hadd ismerjed meg bűnbánatomnak okát is, hogy eszerint tudj megítélni engem. *(Letérdel Borgia Szent Ferenc előtt.)* Atyám, Isten az ő irgalmasságában kora gyermekkorom óta a saját szolgálatára hív engem. És én, ahelyett, hogy ezt a belső hívást lelkivezetőmmel közöltem volna, tizennyolc hónapig haboztam és ellentálltam a kegyelem hívásának . . . *(Keservesen sír.)*

BORGIA SZENT FERENC *(erősen megindulva)*: Szegény fiú ! Vigasztalódjál meg. Az őszinte megbánás kiengesztelte a te hibádat. Anélkül, hogy ez ártana valamiképpen a lelkednek, ennek a hitlenségnek az emléke arra fog szolgálni, hogy megtartsan téged az alázatban. És te jól tudod, hogy Isten előtt nincs kedvesebb áldozat a meggyötört és megalázkodni tudó szívnél.

SZENT SZANISZLÓ : Mily mérhetetlen vigaszt öntenek belém szavai, atyám . . .

De könyörgöm, most tanítson is meg arra, hogyan válhatok szentté és hogyan pótolhatom be az elvesztegetett időt.

BORGIA SZENT FERENC : Azt hiszem ennek az az egyetlen módja, ha magadat megveted, embertársaidat magasabbra becsülöd és ezt minden lehető módon tudtukra adod. Emésszen fel egészen a felebaráti szeretet. És ha ennek a te szeretetednek az engedelmség lesz szabályozója és megőrzője, rövid idő alatt nagy utat tehetsz meg előre és sok jót cselekedhetsz.

(Az ajtón kopogás hallatszik, fráter Augusti kinyitja és egy levelet vesz át, amit aztán térdre esve nyújt át Borgia Szent Ferencnek.)

BORGIA SZENT FERENC *(kibontván a levelet)* : Szaniszló testvér, ez a levél Lengyelországból érkezett. Atyád írt neked. Olvasd el most rögtön. *(Átnyújtja neki a levelet, amit Szaniszló elolvas és erősen elfogódottnak látszik.)*

BORGIA SZENT FERENC : Mi van veled, gyermekem? Megbántad volna, hogy beléptél Jézus Társaságába?

SZENT SZANISZLÓ : Ó, nem, főtisztelendő atyám. De nagyon, nagyon fáj nekem, hogy a szüleim nem tudják felfogni Isten velem tett kegyelmét. Azt írják, hogy méltatlan lettem őseim nevéhez és hogy megbecsztelénítettem családomat. Pedig sokkal nagyobb tisztesség, igazibb nemesség és dicsőbb hírnév száll családomra abból, hogy itt a legkisebb lehetek Isten nagy szolgálói között, mintha kinn a világban valamennyi ősmöt túlszárnyalnám hírnévben és dicsőségben.

BORGIA SZENT FERENC : Igazad van, fiam. Remélem, hogy eljön még az idő, amikor szüleid áldani fogják hivatásod elfogadását. És nem mondta-e Jézus : «Nem jöttem, hogy békét hozzak a földre, hanem, hogy kardot». És ismét nem mondotta-e : «Aki apját és anyját jobban szereti, mint engem, nem méltó énhozzám».

SZENT SZANISZLÓ *(szemeit az égbe emelve)* : Most már elmondhatom a zsoltárosokkal : «Apám és anyám elhagyott engem, de él az Úr, hogy gondomat viselje. Inkább meghúzódom észrevétlenül az én Istenemnek házában, mintsem a világörömeinek sátorában».

BORGIA SZENT FERENC : Kedves fiam, elismerem, hogy Isten maga vezetett ide és azt akarja, hogy a mi társaságunkban lakozzál. Néhány nap múlva felveheted a mi rendi ruhánkat. Készülj elő csendben és belső összeszedettségben erre a kegyelemre. Adj hálát Istennek azért a kimondhatatlan jóságáért, hogy az ő házában lakhatsz. *(Kezeit fráter Augusti fejére teszi.)* Fráter Augusti lesz melletted az «angyal», aki életünkbe bevezet. Külsőleges kötelességeidet fogja neked megmagyarázni. És mivel tudom, hogy hasonlatosak a ti lelkeitek, megengedem nektek, hogy közölhessétek egymással gondolataitokat és a kapott kegyelmeket, amiket az Isten örömmel sug meg sokszor a gyermekeknek. *(Felemelkedik helyéről.)* Most magatokra hagylak. Hivatalos kötelességeim elszólltanak e házból.

FRÁTER AUGUSTI *(letérdel Szent Szaniszló mellé)* : Atyánk, szentséges áldását kérjük.

BORGIA SZENT FERENC : Kedves fiaim, áldjon meg benneteket a legméltóságosabb Szentháromság ugyanúgy, amint én azt teljes szívemből teszem.

FRÁTER AUGUSTI *(leül és Szent Szaniszlót is hellyel kínálja meg maga mellett)* : Majd rögtön celládba vezetlek, testvérem és az újoncmester majd kijelöli számodra a neki tetsző elfoglaltságot. De először is használjuk ki, ha neked is úgy tetszik, generális atyánk engedélyét és ismerkedjünk meg egymással. Bemutatkozom hát neked. Névem Stephanus Augusti. És bár sem tehetségben, sem erényekben nem bővelkedem, az atyák mind nagyon szeretnek engem. Szeretetük vakká teszi őket hibáimmal szemben. Teneked is így kell tenned, Szaniszló testvér, hogy ugyanúgy szerethess. De tőled

remélem azt is, hogy hibáimra figyelmeztetni fogsz. Mennyire használ nekünk, ha van valakink, aki figyelmeztessen, ha valamit elhibázunk.

SZENT SZANISZLÓ : Nekem lesz szükségem rá, testvérem, hogy figyelmeztess és én ígérem, hogy hí lesznek tanácsaidhoz. Nem fog nehezemre esni szeretni tégedet, mert máris szeretlek.

FRÁTER AUGUSTI : Mekkora öröm ez nekem ! . . . Mennyire örvendek, hogy te vagy a testvérem. De most jut eszembe, hogy te szomorkodni fogsz : ha a szüleidre gondolsz, szomorú leszel és ez megzavarja boldogságodat.

SZENT SZANISZLÓ : Ó nem, ez nem így van. A földi életre való emlékezés semmilyen formája sem tud elszomorítani többé. Jól tudom, hogy szüleim fájdalmasabban siratják meg eltávozásomat, mintha a ravatalom felett kellene sírniuk. De egy mindenben segítő eszköz van birtokomban, hogy megvigasztaljam őket : az ima és az áldozat. Én még nagyon fiatal vagyok s mégis az Úr már sokszor megmutatta nekem, hogy sohasem hagyja el azokat, akik egyedül csak őt keresik.

FRÁTER AUGUSTI : Nem mondanád el nekem ezeket a vigaszteljes tapasztalatokat? . . . Biztos lehetsz, hogy senkivel sem fogok erről beszélni.

SZENT SZANISZLÓ : Nem mondhatom el valamennyit, mert nagyon sokáig tartana. De egyet közölni akarok veled. Pál bátyámmal néhány esztendeje Bécsben voltam és a jezsuiták kollégiumába jártam. Bátyám egy eretnek házában vett szállást mindkettőnknek. Csak azért, mert a város legszebb házában akart lakni. Az én szegény bátyám lelkébe még nem világított be az evangélium fénye és annak tanításait még sohasem értette át. S mivel ő az idősebb köztünk, nekem engedelmeskednem kellett. Udvarmesterünk, Johannus Bilinski is az ő izlését és szempontjait osztotta. Elképzelheted testvérem, mit kellett elszenvednem . . . Nemsokára súlyos betegségbe estem. Testvérem nem bírta magát elszánni, hogy papot hozasson hozzám, mert a háztulajdonos sohasem tűrte volna el, hogy egyházi ember lépjen be a házába. És mivel a földtől már nem várhattam segítséget, az égiekhez fordultam. Kiskorom óta különös tiszteletben tartottam Szent Borbálát, így hát hozzája fordultam tökéletes bizalommal, hogy ne engedjen az utolsó kenet híján meghalnom.

FRÁTER AUGUSTI : Ó, gondolom már . . . Ő meghallgatott téged és megtérítette az eretneket.

SZENT SZANISZLÓ : Sajnos, nem. De az ég lakóinak különben sincs szükségük rá, hogy eretnekektől kérjenek engedelmet, ha be akarnak hatolni valahova. Így megérhettem, hogy Szent Borbála dícsfénytől övezve belépett a szobámba. Két szép angyal volt a kíséretében. Szent Borbála szűzi kezeiben hozta a szent ostyát és én abban a fel nem mérhető kegyelemben részesülhettem, hogy az ő közreműködésével vehettem magamhoz az eucharisztikus szentséget, az én szeretett Jézusomnak a testét.¹

FRÁTER AUGUSTI : Egy szent, aki kezében hozza a szent ostyát . . . micsoda titkok ezek ! Miért nem egy angyal nyújtotta neked a szent ostyát?

SZENT SZANISZLÓ : Most, hogy Rómába jöttem, egy angyal nyújtotta felém az Úr testét. De ekkor Szent Borbála nem volt jelen. Isten országában az ő dicsősége sok égi teremtményénél nagyobb. Azért nyújtotta ő nekem a két angyal jelenlétében az Úr testét. Földi életében talán arra vágyakozott Szent Borbála, hogy papság funkcióinak magasztosságában részt vehessen és a Megváltó ezen a módon akarta kívánságát kielégíteni.²

¹ Még most is áll Bécsben az a szoba, ahol Szent Szaniszló csodálatos módon részesült a szent áldozásban. Most pompás kis kápolnává van alakítva és az „Am Hof” templomhoz tartozik. A jezsuiták kezelésére van bízva és akkora megbecsülésben részesül, hogy Szent Szaniszló ünnepén ifjúkorukban gyakorta ministrált itt Károly osztrák császár és fivére, Miksa főherceg is.

² Itt és a következőkben a saját vágyait tárja fel a Gyermek Jézusról nevezett Terézia nővér.

FRÁTER AUGUSTI : Testvérem, te úgy beszélsz, mint egy angyal. Akárméddig el tudnák hallgatni.

SZENT SZANISZLÓ : Én is nagyon jól érzem magam a te társaságodban, csak szemrehányást kell tennem magamnak, hogy náladnál sokkalta többet beszélek. Hisz annyit tanulhatnék, ha te oktatni akarnál . . . De azt hiszem, most jobb lenne, ha elválnánk. Már elég sokáig elbeszélgettünk. Ha megengeded, néhány pillanatig most egyedül szeretnék maradni, hogy Máriának, az Egek Királynőjének hálát adhassak azért a kegyelemért, hogy isteni Fiának társaságába beléphettem.

FRÁTER AUGUSTI : Hát ennyire szereted Máriát? . . . Kérlek, beszélj nekem róla !

SZENT SZANISZLÓ *(kimondhatatlan gyöngédséggel)* : A Boldogságos Szűzanyát . . . mit is mondhatnék igazában róla? . . . Ő az én anyám ! *(Letérdel és mélységesen elmerültnek látszik. Fráter Augusti tiszteletteljesen figyel, azután csendesen eltávozik.)*

SZENT SZANISZLÓ *(kezeit összekulcsolva és felnézve az égre)* : Ó, Mária, kedves, édes, anyám ! Essen meg a te szíved szegény gyermekeden. Az isteni kegyelem segítségével már sikerült leküzdenie a nehézségeket, amiket a világ akart szándéka elé gördíteni. Miután Krisztusnak, a te fiadnak szerelméért mindent elhagyott, ó, ne hagyd sokáig a száműzetés völgyében várakozni ! Édes őrzőangyalom és te, Szent Borbála, szeretett védőszentem, könyörögjetek az én drága anyámhoz, a Mennyei Királynőjéhez, hogy szólítson el és sorozzon be abba az égi seregbe, amely udvarát képezi . . .

(Égi hangok hallatszanak. Az őrzőangyal és Szent Borbála hangjai ezek, akik könyörögnek a Boldogságos Szűzanyához. Láthatatlanok maradnak az egész jelenet alatt.)

AZ ŐRZŐANGYAL :

Egek Királynője
Halld meg kérésemet :
Védencem, Szaniszló
Gyermekeként és tisztán
Követné a Bárányt
Az égi mezőkön.

SZENT BORBÁLA :

Védőszentjeként mondom én,
Hogy bár már látnám illatozni
Az égi tájak mezején
Ma ezt a tiszta szép virágot.

MINDKETTEN EGYSZERRE :

Szállj le égi trónusodról
Védencünkhöz, gyermekedhez,
Jézusodnak testvéréhez,
Aki anyjának választott.

(A Boldogságos Szűz most megjelenik karján a Gyermekek Jézussal és énekel):

Anyádként hajlok most feléd,
Szaniszló, édes gyermekem
És isteni szülöttemet
Elrejttem itt a szíveden.

(A Gyermekek Jézust a szent karjaiba helyezi, aki boldog elragadtatással öleli Őt magához.)

SZENT SZANISZLÓ : Jézus, egyetlen szerelmem, hát igazán itt nyugszol a szíve-men? . . . Ó, Mária, istápolj meg gyengéségemet, fedj be érdemeiddel, hogy ne legyek annyira méltatlan a Te legdrágább kincsedet karjaimba venni ! . . .

(A Boldogságos Szűz befedí Szent Szaniszlót palástjával és énekel):

A választottak ékessége
Hadd fedje hát be válladat,
Jézus Rendjének csillagfénye,
Rád borítom palástomat.

SZENT SZANISZLÓ: Ó, anyám, azt reméltem, hogy magadhoz veszel az égbe és most azt mondod nekem, hogy Jézus Társaságában kell tündökölnöm...

A BOLDOGSÁGOS SZŰZ:

Szaniszló, tiszta, szép virág
Kinek illatja messze száll,
Az égi sereg lekaszál
S Urunkhoz véled visszaszáll.

SZENT SZANISZLÓ: Mily boldog vagyok!... Nemsokára meglátom Jézust — nemcsak gyermeki formájának tüneményyszerű alakját, hanem isteni lényének teljes tökéletességét. Anyám, szeretett égi anyám, téged is láthatlak majd égi trónusodnak örökkévalóságában... (*Kis szünet után*): Semmit sem sajnálok, ami erről a földről való... és mégis van egy kívánságom... egy oly égető, oly hatalmas erejű kívánságom, ami ha be nem teljesülhetne, még az égben sem tudnék boldog lenni... Imádozt égi anyám, mondd meg nekem, dolgozhatnak-e ott az üdvözült lelkek a szegény földi lelkekért?... Nem dolgozhatnak-e én fent az égben Jézus dicsőségéért, lelkeket nyer-vén meg neki... mert ha nem, akkor inkább maradjak itt ebben a száműzetésben, hogy továbbra is érte harcolhassak...

A BOLDOGSÁGOS SZŰZ:

Jézus dicsőségét kívánod szolgálni,
Lelkeket menteni, szeretetet vetni;
Megadatik néked égnek országából
Isten katonáit győzelemre vinni.
Mert az üdvözültek csillagként lebegnek,
Égi országútra vakokat vezetnek,
Szeretetük fényét bűnösökre szórják,
Szemüket megnyitják, szívéük égbe vonják.

SZENT SZANISZLÓ: Ó, mily szerencsés vagyok!... Mennyei fényes királynője, könyörgöm hozzád, ha egyszer már az égi otthonban leszek, engedd meg nekem, hogy visszatérjek erre a földre, hogy a szent lelkeket itt megvédelmezzem, akiknek hosszantartó működése majd kiteljesíti az én rövid életemet, úgy hogy én az ő munkásságuk árán gazdagon arathassak a lelkek között és Megváltómnak az érdemek egész sokaságát ajánlhassam fel.

A BOLDOGSÁGOS SZŰZ:

A küzködő, bűnnel kísértett embert
Lesz hivatásod fentről védeni
S minél dúsabb lesz lélekaratásod
Annál több fény fog reád ömleni.

Possonyi László fordítása.

KIS SZENT TERÉZ MISZTIKÁJA

IRTA: P. ERNŐ, A SANCTA TERESIA O. C. D.

Tisztázzuk talán előbb a fogalmakat.

A legtöbb ember lelkében ez a szó : misztika, olyanféle gondolatokat ébreszt, mintha valami bűbájosságról, vagy legalább is valami olyanféle csodás jelenségekről volna szó, amilyenektől duzzad a kis Abuardi Miriam élete. Pedig hát, bár ez utóbbi igen nagy misztikus volt, nála sem az a lényeg, hogy úgy kellett őt lecsalni a hársfáknak lenge csúcsairól, sem pedig az, hogy elragadtatásaiban felvette IX. Pius pápának arcvonásait. Ez mind csak kísérő tünet, mely a természetfölöttiekkel való benső kapcsolatból, az Istenséggel való szoros egyesülésből ered. A fő mindig a *theologia mystica*, vagyis a titokzatos istentudomány : Istennek nem természetes úton, nem a teológiai előadások hallgatása, sem pedig a nagy hittudósok könyveinek tanulmányozása, hanem az imádságban nyert, közvetlen benső, kegyelmi oktatás útján való megismerése. Ez gyakran történik csodás tünetek kíséretében, de el lehet azok nélkül is. Éppen azért a magasabb lelki életet nagyon is jól elképzelhetjük minden rendkívüliség nélkül, ellenben a mondott értelemben felfogott misztikát a kármelita iskola az életszentség exigenciái közé sorozza.

A szent bizalmasa Istennek. Már most, tekintve, hogy az Úr teremtményeivel nagyon is emberi módon bánik, alig képzelhető, hogy azon bizalmas társalgás folyamán, melyet a szent Ő Isteni Felségével az ima mélységeibe elmerülten folytat, az Úr el ne ejtsen előtte egy-egy szót olyan dolgokról, mint például a jövőről, vagy más, őt érdeklő lelkek állapotáról, stb., amelyek természetes módon nem tudhatók. S íme ezzel megvan a jövőndőlés és a lelkekbe látása adománya. Azt is értjük, mert hiszen magunk is úgy tennénk Ő Szent Felsége helyében, hogy mikor az az ő drága kis teremtménye csak úgy izzik az Őiránta való szeretettől, mindenható karjaiba kapja s fölemeli a földről a levegőbe s megvan a levitáció tüneménye. Vagy hogy az ő kedvéért csodát tesz, beteget gyógyít. Nem tennők-e meg vajjon ezt mi is, valakinek kedvéért, aki bennünket olyan lángolón szeret? Természetesen, ha olyan könnyen tehetnők, mint ahogy teheti az Úr. De meg azután, ne feledjük, hogy Ő Szent Felségének öröme telik abban, hogy az ő kis barátjának hitelét más emberek szemében emelje s így, ha a körülmények egyébként alkalmasak reá, például, ha csodahívó környezetben van, akkor könnyen tetet vele csodás dolgokat. Hitetlen környezetben nem igen, mert hiszen nem akarja szeretetének ezeket a gyöngéd bizonyítékait gúnynak kitenni ; nem akarja kutyák elé vetni a szent dolgokat és a gyöngyöket a seretések elé dobni.

Egyik hitszónok olyan szépen fejtette ki a multkor a szószéken, Kis Terézke tízéves jubileumán, idelent, minálunk, Keszthelyen, hogy milyen kevés a csodahívés akárhányszor még papi körökben is. Azok a tudós teológusok — mondotta —, kik napjainkban is a katedráról és könyveikben olyan szépen bebizonnyítják a csodák lehetőségét és tényleges megtörténtét, egyáltalában nem tartanak őket mostanában, a kultúra jelenlegi magaslatain, időszerűeknek s egyenesen idegesek lennének, ha nekik maguknak, személyesen kellene valami csodálatos eseménnyel kontaktusba kerülniök.

Ezzel ellentétben a mi jó népünkben, igaz, van csodahívés elég, de abban meg igen gyakran nincs köszönet. Legtöbbször átcsap a babona terére.

Egyszóval, a mi Urunknak Istenünknek van oka arra, hogy a csodás misztikus jelenségek terén a mi korunkban tartózkodóbb legyen. Tekintettel kell lennie az előbb említett körök idegeire s az utóbbiaknak babonás hajlamaira. Nem csoda tehát, hogy egy teljesen modern s egészen a mi korunkba illő szentnek, Kis Terézkének, életében annyira szűkösen bánt a misztikus rendkívüliségekkel. Mikor Rómában annak idején, ha nem csalódom, 1911 tavaszán, tárgyalták azt a kérdést, vajjon egyáltalában meg lehet-e indítani Kis Terézke boldoggáavatási pörét, egy kiváló prelátus azzal érvelt ellene, hogy hiszen annak a kis francia apácának életében nincs abszolúte semmi, ami rendkívülinek volna mondható. Mikor ezután audiencián volt Ő Szentségénél, X. Pius pápánál, ez azt mondta neki: «Jegyezze meg magának, Monsignore, hogy lisieuxi Teréz nővérnek éppen abban rejlik a nagysága, hogy minden rendkívüliség nélkül tudott rendkívüli lenni». Magam is Rómában voltam akkor s megbízható oldalról hallottam ezt az esetet.

* * *

Amennyi kézzelfogható és szembeszökő, tehát rendkívüli és csodás misztikus kegyelem van a kis Szentnek életében, annyi akad minden második, vagy harmadik buzgó lelki életet élő, de azért a szentség színvonalán mélyen alul maradó egyénél is. Vele élünk, társalgunk, tanui vagyunk életének s ezeket a dolgokat nem is sejtjük róla, mert hiszen — okosan — ilyenekről csakis a lelkiatyjának számol be s annak is csak akkor, ha az nem szenved csodaiszonyban, vagy legalább is nem gondolkozik úgy, mint a katolikus lelki életnek és a magyar papságnak az az egyik legkiválóbb tagja, aki — lehet valami tizennégy esztendeje — úgy magyarázta előttem a látomást, hogy az végeredményben pusztá képzelődés, de azért mégis kegyelemnek tekinthető, mert jó irányban befolyásolja az illetőt. — Nesze neked Szent Terézia! — Vagy pedig az a drága jó kispap, aki 1916-ban, a fribourgi egyetem magyar hallgatóinak önképző körében — hová engem is meghívtak — egy dolgozatot olvasott fel a szentek lélektanáról, melynek facitja az volt, hogy azok a jó szentek végre is nem normális, hanem többé-kevésbé meghibbant emberek...

* * *

Kis Terézkénél, ha nem csalódom, a rendkívüli misztikus kegyelmek a következők voltak :

Gyermekkorának misztikus álma a két kis ördögről, akik menekültek tőle s a mosókonyhában rémülten bujtak tekintete elől egy hordóba és végül eszeveszetten eliramodtak. Jelentése, amint ő maga mondja, az volt, hogy a rossz szellem fél az ártatlan gyermeki lélektől.

Egy másik az volt, hogy távollevő édesatyját látta a kertben, megtört s fekete kendővel lefödött arcú aggastyán alakjában feltűnni és ismét eltűnni a bokrok és a fák között. Előre jelentette azt a rettenetes betegséget, melynek folyamán Martin Lajosnak elméjére is teljes homály borult. Hogy miért közölte ezt az Úristen a gyermekkel, annak más okát nem tudnók adni, mint azt, hogy bizalmára méltatta és ezzel a jövőbe való betekintéssel szeretetének különös jelében részesítette ezt az Őneki eljegyzett lelket.

Ott van azután az ő titokzatos betegsége és az ő nagy csodája : a Szűzanya mosolya, mely visszaadta egészségét. És végül az ő kis szívsebzése ott a lisieuxi zárda kórusában. Úgy tudom, ezzel elmondtunk mindent s ha talán nem is, valami jelentékeny dolog nem igen maradt ki. Már pedig *ennyi* misztikus kegyelemben részesült lelkem nem egyet ismerek, sőt olyant is, akinek ennél sokkal többen volt része, anélkül, hogy életszentségről lehetne beszélni nála. Jó lelkek ; buzgók, szó sincs róla ; no de azért a szentség, az erényeknek következetesen hősiegy gyakorlása s az önszeretetnek teljes megszűnése, stb., stb. hol vannak azok ettől? ! Mert nagy, igen nagy dolog ám szentnek lenni !

Kis Terézkének misztikáját tehát nem a rendkívüli, külső misztikus jelenségek terén kell keresni. Azok nála elhanyagolható mennyiségben vannak. Ennek ellenére ő a legnagyobb fokban misztikus lélek. Misztika tekintetében nem áll mögötte — szerény nézetem szerint — még a Kármel nagy misztikusainak, Szent Teréziának és Keresztes Szent Jánosnak sem. Irodalmi hagyatéka sokkal kisebb ezekénél, de azért az ő kis önéletrajza olyan csodálatos kincsbányája a misztikus istentudománynak, hogy akárhányszor olvassuk újra, mindig más és más mélységek tárulnak fel benne előttünk.

Ha nem csalódom, az első célzást belső, misztikus életére e sorokban kell keresnünk, melyek ötesztendőskorának emlékeiről szólnak : «Igen szép napok voltak számomra azok, melyeken *az én drága királyom*, — így szoktam nevezni édesatyámat — magával vitt halászni. Olykor magam is megpróbáltam fogni valamit az én kis horgommal, de legtöbbször szívesebben ültem félre a virágos pázsiton. Ilyenkor igen mély gondolatok foglalkoztattak s anélkül, hogy tudtam volna, mi az elmélkedés, a lelkem valódi belső imába merült. Hallgattam a távoli morajt s a szellő suttogását. Néha fülemig jutott a városban játszó katonazenének néhány homályos akkordja s szeliden elméláztatta lelkemet. *A föld száműzetés helyének tünt fel előttem s álmaim az égben jártak*».

Tudnunk kell természetesen, hogy a kis leány nem sokkal azelőtt vesztette el édesanyját, kit rajongva szeretett s hogy ez a haláleset mély sebet

ejtett szíven. De meg azután, hogy egy rendkívül koraérett s igen éles elméjű gyermekkel van dolgunk. Ezek a körülmények készítették elő a talajt a misztikus isteni kegyelmek számára. Az ötesztendő kis Terézke tehát máris odaül, lelke mélyén bethániai Mária módjára az isteni Mester lábaihoz s hallgatja annak csodálatos, hangtalan, mélységes tanítását.

Ez a *theologia mystica*. Ez az, amit — Nagy Szent Terézia szerint — nem lehet senkinek megmagyarázni, aki azt sajátmagán nem tapasztalta. De nehéz is beszélni róla, mert földi szavak csak igen tökéletlenül földik fogalmait. Lehet valaki kiváló teológus, lehet nagynevű egyetemi professzor, akinek dogmatikai mélységét ország-világ csodálja, anélkül, hogy halvány sejtelve volna erről a titokzatos istentudományról. Még az sincs kizárva, hogy magas színvonalú előadásokat tart a misztikusokról és a misztikáról s még csak nem is konyít a dolog lényegéhez. Ellenben, ha valakinek, aki kenyerének javát teológiai tanulással és tanítással töltötte, egy szép napon, Isten különös kegyelméből van része abban a benső imában, melyet Kis Terézke már ötesztendő kora óta gyakorolt, akkor úgy van vele, mint az az evangéliumi kereskedő, aki csodaszép igazgyöngyre talált s eladta mindenét, hogy megvehesse. Belátja, hogy addigi tudása semmi sem volt ahhoz képest, amelyet ez a kegyelem nyújt s legfeljebb alapul szolgálhat az isteni dolgoknak összehasonlíthatatlanul mélyebb megértéséhez.

A közönséges hittudomány és a misztikus teológia úgy viszonylanak egymáshoz, mint forrásaik, illetve eszközlőik, tudniillik az emberi elme és az Úristen. A hittudomány egy önmagában véve rendkívül érdekes szakma, mely azonban művelhető minden különösebb bensőség, minden a gyakorlatba való intenzívebb átvitel, sőt, mondjuk ki nyíltan, minden hit nélkül. 1917 tavaszán, Svájcban, a saint-maurice-i apátságban együtt ebédeltem valami nyolc vagy tíz protestáns teológussal, a lausanne-i egyetem hallgatóival, akik azért kívántak katolikus hitre térni, mert tanáraik, — mind hírneves protestáns hittudósok — Istennek még a létét is tagadták. Ugyanez elképzelhető katolikus hittudósoknál is. Igaz, hogy katedráját nem tarthatná meg, ha ilyesmit hirdetne, de bensőleg lehet hitetlen. Tudománya ebben nem gátolja.

Igazi, hiteles misztikus teológiánál — mert hiszen tudjuk, van ördögi is — az ilyesmi teljesen ki van zárva, mert azt Isten iránti lángoló, szenvedélyes szeretet lengi át, alapja pedig a mélységes, ragyogó hit, melynek szükségképpen erényes életben kell nyilvánulnia. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a misztikának nincsenek zátonyai. Görresnek a misztikáról írt klasszikus műve két vastag kötetben számol be róluk.

* * *

A misztikus léleknek egyik alapvető sajátsága, mely mélységes hitéből fakad, az, hogy Istennek közvetlen belenyulásait látja olyan dolgokban, melyek a közönséges elme előtt véletlenszámba mennek. Ez a hit rendkívül fokozza

benne az istenszeretetet, mert hiszen mennyei Atyjának gyöngéd figyelmeségeit tapasztalja lépten-nyomon s azok minduntalan felidéznek benne a gyermeki hála és vonзалom érzéseit s *folytonos érintkezésben tartják őt Istenével*. Mindenben Isten kezét látja. Minden Istenre emlékezteti őt. Ez volt Kis Teréz-kénél is egyike a legelső igazságoknak, melyeket az ő lelke mélyének misztikus egyetemén, az édes Jézus katedrájáról hallott és megtanult. Jegyezzük meg mindjárt azt is, hogy ez a misztikus tanulás teljesen és a leghatározottabban gyakorlati, vagyis olyan, melyet az illető lélek azonnal és következetesen megvalósít egész gondolkodásában és viselkedésében. Mert hiszen *Istennek szavai teremő szavak*, vagyis létrehozzák értelmüket. Ha tehát az isteni Mester a lélek mélyén vele társalgó gyermekének azt mondja, hogy ilyennek meg ilyennek kell lenned, akkor az csakugyan olyanná lesz és olyan marad, mindaddig, amíg csak, szabadakaratával visszaélve, erőszakosan nem szakítja ki magát Istennel ölelő karjaiból. Azért a hirtelen történt s amellet maradandó átalakulás, vagyis egy Pál-fordulása, mindig misztikus kegyelmeket gyanítat. Igaz, hogy aszkézissel, vagyis erénygyakorlati úton is el lehet érni, de az sokkal lassabban megy.

Ezt a gondolatot azért ismételtetjük különböző formában, mert le akarjuk szögezni, hogy mi Kis Terézke misztikájának lényegét nem a nála amúgy is csekély számban előforduló rendkívüli jelenségekben látjuk, hanem *ebben a titokzatos belső oktatásban*, mely a lisieux-i zárda-iskola «kis doktorát» arra képesítette, hogy önéletrajzában olyan csodálatos biztossággal tudjon beszélni hitünknek legelvontabb titkairól, a maga életét pedig olyan rendkívüli bölcseséggel irányítsa kizárólagosan az örök értékű javakra.

A lisieux-i Kármelben kilenc éves korában tett egyik látogatásáról ezeket mondja: «Ezen nap reggelén az a kérdés foglalkoztatott, hogy vajjon milyen nevet fogok majd a zárdában kapni. Tudtam ugyanis, hogy van a nővérek között egy Jézusról nevezett Terézia, azt pedig lehetetlennek tartottam, hogy elvegyék tőlem szép keresztnévemet. Egyszerre csak eszembe jutott a kis Jézus, kit én annyira szerettem s azt mondtam magamban: «Ó, milyen boldog volnék, ha a Kisded Jézusról nevezett Teréziának hívnának». Arra természetesen volt gondom, hogy ebbeli vágyamat senki előtt el ne áruljam. S íme, társalgás közben, a perjelő anya egyszerre csak így szólt hozzám: «Ha majd belép közénk, kis leányom, a Kisded Jézusról nevezett Teréznek fogjuk hívni». Nagyon megörültem s gondolataimnak ezen találkozását úgy fogtam fel, mint az én szerelmes Kis Jézusomnak gyöngéd kedveskedését. Ugyanígy fogja fel azt a rendkívüli havazást is, beöltözése napján. Hasonlóképpen a keresztek is, melyeket az Úr, szerinte, kényszerűségből küld, szeretett gyermekére, bár nézni is alig tudja szenvedéseit.

Nem volna lehetséges túlbecsülni ennek a megismerésnek fontosságát és a lelki életre való kihatását; természetesen csakis akkor, ha az teljesen gyakorlati. Mert hiszen elméletben sokan tudják s a szószékekről is hirdetik, de vajjon

nem hazudtolja-e meg ezt a felfogást az a rengeteg panasz és kesergés, ha keresztéről van szó s az az Istenről való megfélelkezés, ha örömben van részünk? Kis Terézke annyira átvitte a gyakorlatba ezt az elvet, hogy még csak a melegről, vagy hidegről, vagy rossz időről sem tett volna soha megjegyzést, sőt forró nyári napokon még az arca verejtékét is rejtve és sebtében törülte le, nehogy az Úristen azt higgye, mintha panaszkodni akarna miatta. Az újoncnövendékeket is óva intette attól, hogy például nagy hidegben összedörgöljék a kezeiket, vagy más egyéb módon mutassák ki, hogy fáznak. Ilyen részletekre terjedő gyakorlati átvitelt csakis Istennek teremtő szavakkal adott benső tanítása képes megmagyarázni s ez az igazi misztika. A damaszkuszi úton is nem a villámcsapás volt a misztika, hanem az a benső, teremtő, isteni szózat, mely Sault Szent Pállá alakította át. Ilyen átalakulásokat pusztán elméleti megfontolások nem képesek létrehozni, sőt még a közönséges isteni kegyelem sem. Az ilyesmihez rendkívüli kegyelemre van szükség. Rendkívüli kegyelemre — ismételjük — de nem rendkívüli tüneményekre és jelenségekre. Azok lehetnek igen érdekesek, de nem lényegesek.

* * *

Kutassunk tovább olyan igazságok után, melyeket nézetünk szerint Kis Terézke misztikus úton ismert meg. Ilyen például a következő :

Még mindig gyermekkoráról beszélve, elmondja, hogy mivel nem igen volt hajlama a játékra, igen szeretett olvasni «Ami olvasmányaimnak — mondja ő — reám gyakorolt benyomását illeti, meg kell vallanom, hogy mikor bizonyos lovagias tettekről olvastam, gyakran megfélelkeztem a köznapi életnek prózai voltáról. Így például a francia hősnőknek, de főleg a tiszteltreméltó Jeanne d'Arcnak hőstettei olyan nagy csodálattal töltöttek el, hogy minden áron szerettem volna őket utánózni. Ekkor kaptam meg azt a kegyelmet, melyet mindig a legnagyobbak közé soroztam egész életemben. *Ebben a korban ugyanis még nem részesültem olyan gyakran természetfölötti megvilágosításokban, mint mostanában.*»

Jegyezzük meg jól ezeket az utóbbi szavakat, mert ezek foglalják magukban Kis Terézke egész misztikáját. De halljuk, mit mond tovább.

«Jézus megértette velem, hogy az egyedüli igaz dicsőség az, mely örökké fog tartani s hogy annak eléréséhez nem szükséges, hogy az ember szembezőkö, fényes tetteket vigyen végbe, hanem inkább az, hogy rejtőzzék el mások és önmaga szemei elől, úgy, hogy balkeze ne tudja, mit tesz a jobb. Mikor azután megfontoltam, hogy én dicsőségre születtem s kerestem útját-módját, hogyan tudnám azt elérni, bensőmben azt a kinyilatkoztatást kaptam, hogy az én dicsőségem sohasem fog halandó embereknek szemébe tűnni, hanem abban fog nyilvánulni, hogy szent leszek.»

«Ez a vágy vakmerőnek látszhatnék, ha az ember számba veszi, hogy mennyire tökéletlen voltam akkor s mennyire az vagyok most is, annak elle-

nére, hogy már annyi évet töltöttem a szerzetben. Mindamellet állandóan éi bennem az a bátorságos bizalom, hogy belőlem *nagy szent* lesz. Nem számíto etekintetben az érdemeimre, mert hiszen azok nincsenek, hanem abban reménylek, aki maga az erény és a Szentség.»

Nem tudom, tisztában vagyunk-e valamennyien a «teremtő szó» fogalmával. Talán nem lesz fölösleges egy kis magyarázatot rávesztegetni. A fogalmát legjobban Szent Terézia és Keresztes Szent János tisztázták. Szerintük Isten szavai abban különböznek az emberiektől, hogy nemcsak jelentenek valamit, hanem jelentésüket létre is hozzák. «*Mondá* Isten : Legyen világosság», s *lőn* világosság. Mikor Szent Terézia lelkében rettenetes lelki szorongatásai közepette megcsendült az isteni szó : «Ne félj», egyszerre tökéletes lelki béke és nyugalom szállta meg, vagyis Isten létrehozta benne a félelemmel ellentétes állapotot. Hasonlóképpen, mikor Kis Terézkében sorra keltegeti az imént említett magasztos felfogásokat : a földről, mint a száműzetés helyéről, Istennek minden részletre kiterjedő atyai gondoskodásáról s végül az ő életszentségeire való hivatásáról, létrehozta benne a megfelelő gyakorlati beirányításokat, vagyis maradandó fölemelkedést a földiek fölé : tökéletes egyesülést Isten akarásával s végül életszentséget.

Azok a sugallatok, melyeket Kis Terézke érzett, lehettek volna egy korarérett elmének és eleven fantáziának termékei, vagy származhattak volna más forrásból, de akkor *nem hozták volna létre jelentésüket*. Hogy valóban Istentől eredtek s így misztikus kegyelmek voltak, azt Kis Terézke egész élete bizonyítja s hitelességükre szent halála és végül boldoggá és szentté avatása tette rá a pecsétet. Az ilyesféle kegyelmek hitelességéről valakinek élete folyamán mindig kockázatos dolog határozottan nyilatkozni. De, ha az illető azoknak megfelelő módon élte le életét, akkor nincs ok kételkedni hitelességükben.

* * *

A tízéves leányka állandóan isteni Mesterének lábainál érzi magát s figyelemmel hallgatja az Ő tanítását. A külső események is ennek a tanfolyamnak szolgálatában állnak. Mikor titokzatos betegségéből való felgyógyulása után édesatyja kíséretében gazdag ismerősök és rokonok látogatásával tölt el két hetet s azoknak kastélyaiban és díszkertjeiben élvezi az előkelő élet örömeit, nemkülönben azt a kényeztetést, becézést és ünnepeltetést, mellyel őt, a feltűnő szépségű, kedves gyermeket, körülveszik és körülrajongják, megjegyzi : «Azt hiszem, Jézus meg akarta velem ismertetni a világot, még a szívemben tett első látogatása előtt, hogy azután annál biztosabban választ-hassam meg az utamat s annál szabadabban ígérhessem meg Őneki, hogy azon hűségesen ki fogok tartani.»

Ugyanezidőtájt a zárdaiskolában egyik tanítónője azt kérdezi tőle, hogy mivel szokta töltöni otthon a szünnapokat s ő azt feleli : «El szoktam bujni szobámnak egyik szögletébe, melyet könnyen el tudok függönyözni az ágyam-

nak függőnyeivel s ott gondolkozom . . . » — «De hát miről gondolkozik?» kérdezte tőle nevetve a jó nővér. «Gondolkozom a jó Istenről ; arról, hogy az élet milyen hamar elmúlik ; az örökkévalóságról ; egyszerűen : gondolkodom.» Azután hozzáteszi : «Most természetesen már megértem, hogy én akkor valóságos szemlélődést végeztem, *melyben az isteni Mester lassan-lassan oktatta a szívemet.*» Ime itt is megint csak előcsillan Kis Terézke misztikája.

* * *

A misztikus élet előíze és előképe a mennyei boldogságnak. Amint ez utóbbiban Istennek színről-színre való látásával együtt jár, illetve abból szükségképpen következik az Istennel való legbensőbb egyesülés, a lángoló és soha többé ki nem alvó szeretet, mely egyakaratot teremt Isten és az emberi lélek között : úgy a földön is a misztikának legfensőbb foka a végleges egyesülés, vagyis a lelki házasság. Hogy annak be kell következnie a szenteknél, az magától értetődik, azonban, hogy életük melyik időpontjában jön létre, azt nem mindig könnyű megállapítani s az ember hajlandó kissé megmosolyogni azokat a tudományos fejtegetéseket, melyeknek tárgya, példának okáért az, hogy Keresztes Szent Jánosnál megvolt-e már a lelki házasság a tolédói fogság idején, vagy pedig csak azután következett be.

Ahelyett tehát, hogy Kis Terézke lelkét ilyen vegyelemzésnek vetnők alá, idézni akarjuk azokat a csodaszép sorokat, melyekben első szentáldozásáról számol be.

«Nem akarok s nem is tudnék mindent elmondani . . . Vannak dolgok, melyek azonnal elvesztik zamatjukat, mihelyt a nyilvánosság elé kerülnek. Vannak bensőséges gondolatok, melyeket nem lehet földi nyelven kifejezni, anélkül, hogy azonnal el ne veszítenék mennyei értelmüket.»

«Ó, milyen édes volt lelkemnek Jézusnak első csókja ! Igen, ez igazán szerelmi csók volt ! Éreztem, hogy szeret s én is így szóltam hozzá : «Szeretlek s mindörökre neked adom magamat.» Jézus nem kért tőlem semmit s nem kívánt semmiféle áldozatot. Ő és az ő kis Terézkéje már régóta nézték, jól ismerték és teljesen megértették egymást . . . Ezen a napon találkozásunk nem volt közönséges látogatás, hanem egybeolvadás . . . Nem voltunk többé ketten. Teréz megszűnt lenni, mint az az esőcsepp, mely behull az óceán vizébe. Jézus maga maradt. Úr volt és király a maga házában . . . »

Tizennégy esztendei szent élet, egy gyönyörű halál és az Anyaszentegyház kanonizációja hitelesítették ezeket a szavakat.

Mondjunk-e többet?

Minek? Hiszen ha valaki a mondottak értelmében olvassa az önélet-rajzot ; ha a misztikát abban keresi, amiben keresni kell : akkor be fogja látni, hogy az elejétől végig egyike a legcsodálatosabb misztikus értekezéseknek. Minek azt magyarázni? Minek azt felhigítani saját gondolatainkkal?

A PÁPA HALÁLA

IRTA : HEINRICH FEDERER

1216 június 16-án, egy forró délutánon, III. Ince Perugia érseki palotájában, magásra ágyazott fekvőhelyén nyitott ablakoknál a végét járta. Hirtelen jött ez a virágzóan egészséges nagyúr és nagy tervek és még nedves, világot kormányzó rendeletekkel teli asztal mellől a haldoklásba vetette. Egy éretlen narancs, láz, tanácstalan orvos és a Halál, mindez egy félnap leforgása alatt.

Párnáiról látta a párkányokig felragyogó Tiberis-völgyet és szemközt, a hegyoldalról mosolygó kis fészkeket, Assisit, Spellot, Folignot és Trevit. Azonban írni, beszélni, sőt még az ujjával jelt adni sem tudott már a haldokló. Mereven és csendesesen feküdt. Hallotta az ablakok alatt toporzékoló paripákat, a kocsik zörgését, a dombról Rómába nyargaló fullajtárokat. Hallotta, amint az orvosok arabs mondásokat vagdostak egymáshoz és hosszú talárjaik suhogását. És az udvaroncokat s a főpapokat hallotta sugdosni : «Gazdag házból való és nagyon takarékos volt. Ki ismeri a végrendeletét? Mit hagy reánk?» És kellemetlenül hangzott, amint emennek, vagy amannak aládának a kulcsait kutatták már. De még kellemetlenebb volt az ájtatos, félénk zürzavart hallani : «Isten, mi lesz a mi szent Egyházunkkal? Oly fiatal még a császár, oly félelmetes a muzulmán, úgy kell a mi pápánk, mint a Nap az égen ! Ki töltheti be a székét? Szétbomlik a világ». A haldoklók oly finom hallásával hallotta ezt és ezer más beszédet, amelyek egy hatalmas távozását és utódjának jöttét kísérik. Nagy lelke azonban kacagott. Mily ostobaság mindez ! Szemközt Assisi csillog. Ott él az az ember, aki egyedül idevaló ebben a pillanatban. Hol van Franciscus, a Koldus? Franciscust ide ! Ó, ha őt most hívhatná !

Ott állt egykor Rómában trónja előtt és alázatosan kérdezte : «Pápa uram, lehetünk szegények?»

A fiatal pápa megcsóválta akkor barnafürtös fejét. Az udvaroncok hangesen gúnyolódtak.

«Szabad nekünk Szegénységből élni?» ismételte Ferenc még alázatosabban.

Ince finoman mosolygott. Micsoda étel ez a Szegénység? Micsoda új vagyon ez a Nincstelenség?

«Pápa uram, imígyen gondolom ezt : Szabad nekem családot alapítani csupa kérőből? De nem nemes hölgyek, vagy püspöksüvegek, vagy báróságok kérőiből ! Ó, nem ; a szép, tiszta, boldog Szegénység Úrnő kérőiből. Szabad nekünk alamizsnából élni? És amellet, mint a madarak és mókusok az erdőben lakni, a kényelmes, kedves Föld legyen a székünk és ágyunk és tanuló- és ebédlőasztalunk? az állatkák zümmögése és morgása legyen a zenénk és a víz

a játékunk? És szabad gondtalanul a Természetnek és az ő nagy Építőjének örvendenünk? És mivel bizonyára az ilyen szegénység az igazi gazdagság : szabad-e a mi pompás kérői voltunkról másoknak is prédikálni? például az izzadóknak és a megterhelteknek? az elkeseredetteknek és a fősvényeknek és a pazarlóknak? Hogy mind egyszerűek legyünk? Mert egyszerűnek lenni annyi, mint az Evangélium, — annyi mint boldognak lenni. Szabad nekünk, pápa uram, mondd, szabad?»

Ez úgy csengett és hatolt be a Szentatya szívébe, mint a madárcsicsergés. Pár évvel ezelőtt volt ez. Milyen jól emlékszik még erre ! És mily tisztán látja még mindig ezt a sápadt, fiatal, derűs szerzetest poros csuhájában, vidáman csacsogó társaival maga előtt állni és oly vidáman kéregetni, mintha a kék ég volna az szemében és valami angyal szólna a nyelvével.

«De terhére lesztek az embereknek koldulástokkal, aztán szükségét láttok és nem fogtok sokáig kitartani !»

«Engedje csak, pápa uram, majd csak menni fog. Ha a tudatlan madaraknak sikerül, még egy verébnek, sőt vörösbegynek is, miért ne sikerülne nekünk, eszes teremtményeknek?»

Ince végül ráhagyta. És amikor a kisebb testvérek az ő fölséges erdő- és gyantaillatukkal a Laterán márványterméből vidáman kiszökdéltek és csak valami röpké párafelhőcske maradt utánuk a menyezeten, ami lassan szállt el : ekkor érezte újból a Szentatya, mióta a fehér pápai selymet hordta, hogy van nagyobb is, mint uralkodásának ragyogó glóriája : a lélek egyszerűsége, Ferencnek, a szent nincstelennek egyszerűsége.

Most mindebből az elskatulyázott és zezgúgos kalmárvilágból a halál közelébe jutva, honvágyként érzi ennek az egyszerűségnek az emlékét. Vágakozva pillant ki ágyának lábtóli oszlopai közül a szembenlévő Assisire, ahol a Szent már évek óta madarak és rókák és tanítványai társaságában él és hat, mint egy új Teremtés Ádámja.

Bárcsak lenne itt ez a szegény Ferenc és intézné hozzá a lelkibéke egyetlen szavát, most ebben a néhány utolsó, oly fontos percben !

Környezete látja, mint patakzik a verejték a pápa hűvös, sápadt homlokáról és mint kutatnak szemei kínlódva. De mit is kívánhat?

Talán hideg vizet óhajt, vagy Baldi érseket, vagy hűsleges udvari káplánját — —?

Nem, nem, nem, semmi ilyest. Ó, csak egy nevet tudna kiejteni !

Imádkozzanak elő talán neki valamit?

Nagy, fekete campagnai szemei igent mondanak. De a nagy szent Koldus imádkozzék elő. Olyan lenne ez az ima, akár egy óriásé.

Az ágy körül égő gyertyákkal imádkozzák a régi, hatalmas zsoltárokat. Hogy dübörög ez a századik éneknél : «Ne végy el engem napjaim közül !» És újból a tizenkilencediknél : «Amazok harci szekerekkel és paripákkal jönnek, — én azonban az Úr nevében !»

Ó, ez mind nem vált meg. Ince lágyabb beszédet szeretne, azt a szót szeretné hallani : figliulo, ahogy ezt Assisi Ferenc oly édesen mondja és padre és patria, ahogy csak ő ejti ki oly otthonosan. Elégületlenül tétováznak szemei és mindig Assisi távoli, fénylő falaihoz tapadnak.

Ekkor eszébe jut egy klérikusnak, hogy a csodálatos Ferenc onnan túlról most éppen Perugiában van. Délelőtt még koldusokkal látták játszani a Piazzán. Bolond ő és szent. Talán ő még tudna segíteni. És talán éppen ez az, amit a haldokló keres. Hívjuk-e a poverellot, Szentatya?

Ince szemei felragyognak az örömtől. És a San Lorenzo egy főpapja kirohan és a város minden zugában kutatja Ferencet. Hiába ! Valamennyi kocsmába benéz. Döreség ! Végül is rátalál a barátira a kórházudvar végében, amint egy roskatag öregnek levest mer és minden kanálhoz egy pompás mondat tud.

«Mondja meg a pápának» fordul Ferenc vígan a prelátushoz «nem jöhetek. Ezt a beteget kell ápolnom. A mi nagy pápánknak száz szolgálja van. De ennek a vak Nazzaronak senkije sincs, aki őt udvariasan és jól kiszolgálná.»

A Szentatya csendesen intett szemeivel erre az üzenetre és türelmesen várt. Amikor gondolta, hogy Ferenc a vak nyomorékot már jól és udvariasan kiszolgálta, megint odaküldött. És most már egy érsek ment.

Megint sokáig keresték össze-vissza. Végül is a Porta Nella közelében, a régi városfalnál egy csapat ucca-gyerek közt akadtak a Szentre. Ferenc összekoldult narancsokat, meg fügéket és zsemleket osztott szét és miközben ezek nagy fehér fogaikkal mindent jóízűen megettek, mesét mese után regélt el nekik a Szentírás nagy és hatalmas gyermekeiről, így Dávidról, a félelmetes pásztorfiúról és parittyázóról, a nagyerejű Sámson-gyerekről, aki az oroszlánokat pusztá kézzel fojtotta meg ; aztán a finomabb, szép és hihetetlenül ravasz Dánielről és aztán a Makkabeus asszony hét nagyszerű, szőkefürtű fiáról, akik tűzön és késen úgy tudtak nevetni, mint valami buta játékszeren. És a csöppnyi hallgatóság minduntalan tapsolt piszkos kezével, s kiáltott : bravo Davide ! bravo Daniele ! bravissimo piccolo figliu maccabeo ! és aztán könyörögtek : «Még egy mesét, csak még egyet Ferenc testvér ! Oly szép az, amit te tudsz. Mi utánozni fogjuk ezt, biztosan ! Hát hogy is volt csak azzal a kis borzas Giovanni Battistával?»

«Mondja meg a pápának» szakította félbe a gyermekeket Ferenc és tisztelettudóan meghajolt az érsek előtt, «igazán nem jöhetek. A gyermekeket kell tanítanom. Hiszen a mi Szentatyánk bölcsőbb, mint valamennyi gyermek és vén. Neki nincs szüksége tanítóra. Ő a tanítók tanítója. És ha mégis egy bölcs tanácsot akarna hallani, úgy ott van körülötte Párisnak és Bolognának egy tucat tudora. És most, ti kedves kis csibészek, figyeljete, amit én nektek erről a kis Battistáról mondani fogok . . .»

Fájdalmasan elhuzta Ince e hír hallatára finom száját és várt, amíg Ferenc a városfal alatt valamennyi történetet a nagy és szent gyermekekről

el nem mesélte a kis utcakölyköknek. A szent barátnak ő tehát kevesebbet jelentett, mint a kórházbeli vak, vagy valamelyik neveletlen utcagyerek. Ez nagyon elszomorító. De Ince megalázkodott és úgy hitte, Ferencnek igaza van. És amikor úgy vélte, a gyerekek valamennyi szép történetkét hallották már, akkor szinte lélekzetvétel és szívverés nélkül még egyszer sürgősen érte küldött. Jöjjön már Ferenc mindenáron! A pápa meghal, ha késik. Az valami egészen magasztos, ha egy pápa hívja. Ez alkalommal két, égően vörös, hosszú bíboruszályos kardinális ment érte.

Ferenc azonban már nem a gyermekeknél volt, hanem a gazdag Baglioni kertjében sétált, mintha az a sajátja lenne. És ott találták az út közepén, magas szőlőkarók közt állva és egy pókot vigasztalva, amelynek két bokor közé kifeszített ezüstös függő-híóját vigyázatlanul eltépte. A háló roncsai most szomorúan lebegtek a szélben.

Ferenc elnyűtt csuhájának ujjából oly hosszú, vékony szálakat szedett ki, amilyeneket csak lehetett és óvatosan, nagy buzgalommal igyekezett ezeket összefonni és a végeikkel összekötözni és így a keresztes pók útját rendesen kifoltozni.

«Mondják meg a pápának, hogy a pókocskának okozott kárt igazán jóvá kell tennem. A Szenatyának nincs oly nagy szüksége rám. Száz utód vár halálára, hogy Szent Péter hálóján a nagy fonalat tovább fonják. Vagy megfoltozni, ahogy azt jobbnak látják. De, kecsesen pettyezett pókocska, százával vannak azok, akik a te szóttódet szétrontják és senki sincs, aki megjavítaná. Itt már bizony az ostoba Ferencnek kell segíteni.

És tovább tépegette a finom szálakat csuhája ujjából, összekötözgette és a lombokon áthuzogatta, miközben a pók száz hálás, feketén ragyogó szemével egy csipkészerű levélről nézte különös segítőjének ujjait és ezen az emberi ügyetlenségen pompásan mulatott.

Ez alkalommal a követek nem mertek visszatérni és nem merték jelenteni, hogy Ferenc egy undok férget részesít előnyben a szent és háromszor koronázottal szemben. Vártak tehát, miközben nagy selyem uszályukon rándítottak egyet, ha valami csiga át akart azon mászni, vagy a legyeket hesegették el, midőn azok a mellükön ragyogó aranykeresztre szálltak, mert az úgy ragyogott az édes sárga umbriai naplementében. Aztán megint felfigyeltek, vajjon nem hallják-e a San Lorenzóból a lélekharang kondulását.

Végre Ferenc is elkészült finom szóttésével. A pók köszönetkép vidáman emelgette lábait és ugyancsak villogtatta száz szemecskéjét.

«Menjünk most már» szólott Ferenc derüsen, miután körülnézett, vajjon nincs-e valahol valami nyomorék, vagy gyermek, vagy állat, vagy valami más rászoruló, akin segíthetne.

* * *

Közben Ince az ablakkal és Assisi hegyeivel szemközt, a magasra tornyozott párnákon feküdt. És a délutáni lenyugvó, mélyen sárga umbriai nap-

fény rásütött az ágy fejénél nyugvó pápai koronára. A pompás ötvösmunka szinte egy másik napként ragyogott és a szobát legkisebb zugáig valami különös, sötéten aranyló párával árasztotta el.

A pápa felfigyelt az ablak alatti kövezeten elhangzó lépések zajára. Hirtelen tágra nyitotta szemeit és mosolygott. Minden más lábtól megkülönböztette Nincstelen testvér fasarujának könnyű kopogását. Már szíta magába azt az erdő- és mezőillatot és a paradicsomi szellőt, amely Ferencből kiáradt. Finom, sápadt, selymes ajkai halkán szétnyíltak, mintha köszönne.

A küszöbön azonban hirtelen megállt Ferenc és kezét, mintha valami vakítaná, arca elé emelte és így szólt : «Pápa uram, nem mehetek én ide be».

Hítták, noszogatták, taszították. Hát ez meg micsoda? Minek játssza megint a különcöt? Isten szolgájának alázata ez, így viselkedni? Miért, miért nem mehet be?

«A föld vakít engem itt» válaszolt egyszerűen a poverello.

Elvették a koronát és a terem elhomályosult és Ferenc bemehetett. A pápa előtt gyermekként borult két térdére. És Ince oly elégedetten mosolygott, miként egyszer sem a tolosai győzelem híre óta. Úgy érezte, mintha egy kerub térdelne az oldalánál. Ferenc pedig elkezdte :

«Nagyon boldog Szentatya, Ön most így szól : Isten veled Világ ! De ez a világ még mindig itt suhog és zsong és hízeleg, úgy hogy az Ég nem fér könnyen Szentségedhez.»

Szólt s a vidáman rátekintő pápáról lehúzta a selyemkabátkát meg az aranyláncot, sőt még az arannyal átszőtt nehéz stólát is. Mindenki látta és felháborodott, de senki sem merte megakadályozni. Ferenc azonban levetette az annyi kolduló útján beporosodott és annyi utcakölyöktől szétcibált barna köpenyét és ráborította a pápa mellére és vállára.

Aztán mindketten hosszan egymás szemébe és ezen a nyitott ablakon át a lélek legmélyebb, legtitkosabb részébe tekintettek, a legnagyobb úr és a föld legutolsó cselédje — és megértették egymást.

«Beszélj hát vele» parancsolta Ostia bíboros püspöke, «a te vigaszodat kívánja.»

«A navas-de-tolosai csatáról beszélj vele ! Százezer halott pogány ! ezt mondd !» kiáltott Benevent grófja.

«Vagy a bizánci keresztes hadjáratról !» vélte egy flamand báró.

De Ferenc udvarias és finom mozdulatával néhány pókháló-szálat szedett ki a szakállából és a pápa még mindig barna, göndör és most a haláltusától izzadt hajára tette. Oly áhítatosan cselekedte ezt, mintha ezek a sötét szálak a világ legdrágább kincsei lennének.

«Lássa, Pápa Uram» szólt aztán jókedvűen, «nem marad Önnek meg semmi, sem Rómából, sem a világbirodalomból. Bizony az Alpeseiken túli és a tengereken inneni minden nagy fonásból és szövésből és gondokból kevesebbje marad, mint az én póknővéremnek ott túl, a szőlőlugasban.»

«Nem így kell beszélned» pörölt a pisai lovagias püspök. «Az egyházi átok villámairól szólj inkább, amelyek a Gotthardon túlhan a német hóba repültek ; Páris és Leon megvigasztalt királynéiról és ilyesmiket. Az ilyen életben és halálban egyforma szépen hangzik.»

«És mégis» folytatta Ferenc vidáman, anélkül, hogy a legkevésbé is figyelne az udvari hadra, «valami pompás megmaradt Szentségednek, valamennyi közt a legértékesebb : A tiszta szegénység ! Vegye ezt a pókhálórongyot ! Ilyen szegény most. A Trastevere bármely koldusa ehhez képest egy Krózus.»

«Basta ! . . . a lateráni zsinatról beszélj !» figyelmeztette a spoletói helytartó.

«Az eretnekek elleni háborúról !» tüzelt az ifjú Montfort-rokon.

Ferenc azonban mint valami fényes vasárnapot látta az egyre nagyobbodó örömet a Szentatya homlokán elterjedni és zavartalanul tovább csevegett : «Felejtsen el mindent, amit ezek a jó urak itten mesélnek : És térjen inkább vissza az ifjúságába. Ekkor — most a pápát egyszerre tegezni kezdte — egy könyvecskét írtál, kedves tetsvérem, emlékszel-e még?»

Most már semmi politikus és államférfiúi kifejezés nem ült a pápa orcáján. Fiatalos, lágy mosoly vonult át ennek a márványfőnek a keménységén. Egyszerű gyermeknek látszott a nagy Ince.

Mert látta magát tüzes, koraérett ifjúként, bortól és szerelmes daloktól hevítve, a szülői palotából kifutni a segnii kastély lankásának nagy szőlőluga-saiba és gondolkodni, mi ér többet vajjon egy ilyen felemelt serlegnél, vagy egy ilyen elhárfázott szerelmes éneknél, vagy efféle vidám és mégis bánatos pezsgőtáncnál. És újra látta magát éjjelente apja könyvtárszobájában ülni és az egyházatyákat tanulmányozni, mikor a mécses már leégett és nemes barátai mulatozástól fáradtan haza ténferegtek, ott látta magát ülni a sötétben és elmélkedni azon, aminél minden korok legnagyobb lángelméje sem tanított nagyszerűbbet : az egyszerűséget ! És a haldokló jól visszaemlékezett, amint akkor viharos lelkesedéssel durva ruhát kezdett hordani és a legszűkösebben és a legegyszerűbben kezdett enni és inni, annyit, amennyi éppen kell az élethez ; a magastámlájú, puha székeket számúzta és egy könyvecskét írt akkor : *De contemptu mundi*.¹ Ó, most tudja, hogy soha olyan boldog nem volt, mint akkor, amikor felhevülten, dobogó szívvel telefirkálta azt a néhány oldalt. Ezek most boldogabbá teszik, mint dicsőséges pápasága, térdre kényszerített királyai és császárai. Ez már nem volt többé földi vidámság, egészen más, földitől idegen napsugár volt, amely elhalványuló arcára sütött.

«A Szegénység valamennyi fia előtt és a szent Egyszerűség minden leánya előtt» szólott Ferenc, «könyvecskédnek nagy becsülete lesz. Aktáid hamarosan elvesztik hatályukat és némán fekszenek a levéltárakban, mint a hullák a

¹ A földiek megvetéséről.

koporsóban. Könyvecskéd azonban megmarad, amíg az út a portól a szellemig és a földtől az égig a Szegénység szent kapuján át vezet !»

Ince mintha elragadtatásban feküdt volna.

«Igy hát végezd be ezt a királyi utat, Pápa uram és Koldus uram. Menj békével ! Ezért a könyvecskéért és annak csendje miatt sok láрма meg fog néked bocsáttatni.»

Ezzel megfogta Ferenc a pápa már kihült kezét, mint ahogy a jóbarátét szorítják meg, aki hosszú, igen nagy útra készül s akinek keze a testvéri szeretet kedvéért ebből a szögletes unalomból világos, merész, csodálatos utakra vezetne ki.

A pápa karcsú alakja halkán, finoman megrándult az ágy fejétől a lábáig — s mintha valami ezüstös villanás cikkázott volna át a szobán, — kinyitotta a száját és boldogan kilehelte lelkét. Senki se látta volna meg a halált az ő tiszta orcáján és nem gondolt volna holttestre, ha Ferenc nem fordult volna az összegyűltekhöz és majdnem vígan így nem szól : «Nézzétek a mi kedves pápánkat ! Ezen a mosolyon és hajában lévő pókhálón kívül semmit sem hagyott utódjára. De ez elég.»

És ugyanazzal a derűvel és finom, udvarias kezekkel, amelyekkel az előbb a vak Nazarónak segített, az utcakölyköket simogatta és a pókocskát kiszolgálta, lezárta a Szentatya nyitvamaradt száját és még tréfált : «Maradj csak csendben ! ép eleget lármáztál !»

Zavar és izgalom a palotában és Perugia városában. A holttesten keresztül kürtfúvással és paripák dobogásával kezdetét veszi a nehéz és fárasztó pápaválasztás. És ebben a nagy zsvajban csak néhány csendes, jámbor ember vesz észre egy ismeretlen fehér galambot, amely a San Lorenzóban felravatolozott pápa fejére leszáll, úgy mint akkor, midőn ifjúként pápává választották.

Amikor Ferenc késő este az assisii kolostorba lépett, így szólt :

«A mi kedves Ince testvérünk odaát Perugiában ép most halt meg ebben a köpenyben és elnyerte az örök békét.»

Erre a testvérek hozzá siettek és megcsókolták a barna, durva posztót és a halott lelki üdvéért tüstént rá akartak zendíteni a requiem aeternam-ra.

De Ferenc befejezte beszédjét : «Imádkozzatok hát — az új pápa szegény lelkéért !»

Márffi György fordítása.

OKTÓBERI KERT

IRTA: HARSÁNYI LAJOS

A kert fölött a Nap (öreg madár)
Vörhenyes szárnyakon lankadva száll.
A napraforgók barnák.
A pókok egyre varrják
A szemfedőt a sok beteg virágra.
A gesztenyefa könnyes, mint az árva.

A kertész bús. Borongva nézelődik.
Le-lehajol az avarlepte földig.
Virágmagot szed mélán.
Szomorú szemmel néz rám.
Pereg a holt levél a vén platánról.
A holt levél még egy utolsót táncol.

A piros és zöld székeket behordták.
A kert közepén áll a szörnyű hordágy.
Rajta virágok fázva :
Viszik az üvegházba.
Olyan a menet, mint a temetések.
Beesteledik. Kigyúlnak a mécsek.

Valaki künn lapul a feldúlt kertben.
Hallom különös lépteit ijedten.
Vacog a fogam. Befutok.
Ablakot, ajtót becsukok.
A kert fölött a Hold sarlója tündököl.
Utánam fut és bezörget egy szörnyű csont-ököl.

VÁLASZ ROSENBERGNEK

AZ ÚJ MITOSZ ÉS A RÉGI HIT

IRTA: ANTON KOCH S. J.

Az új mitosz : a Rosenberg-féle «XX. század mitosza», a régi hit : a katolikus Egyház hite. Szándékunk : ebben a tanulmányban az új mitosznak az Egyház és a kereszténység ellen való harci helyzetét különböző oldalakról megvilágítani, hogy a katolikus álláspont alapjait kidolgozhassuk. Meg akarjuk mutatni azt az állásfoglalást, amely már a múlté és azt, amely tekintettel van a jelen és a jövő követelményeire.

Ismert tényként bocsájtjuk előre — mint ahogyan az író maga is megállapítja előszavában —, hogy «A XX. század mitosza» nem a párt hivatalos nemzeti szocialista világnézeti állásfoglalása, hanem az író személyes világnézeti hitvallása. Természetesen mondanivalónkat a tisztán hitbeli területre korlátozzuk, de fejtegetéseinket, ahol szükséges, a mű általános érvényű tételeivel támasztjuk alá.

Hogy ne kerüljünk bizonyos «skrupulózus metódusok» vagy «százszázalékos hamisítás» gyanújába, mint ahogyan ezt a *Mitosz* régebbi jezsuita kritikusaik az új kiadás előszavában (9. oldal) szemére hányja, a *Mitosz* szövegét, amennyire csak lehet, szóról szóra adjuk és az oldalszámot a megfelelő helyen zárójelbe téve mindig megjelöljük. Alapul a 6. kiadást vesszük, amely az 1934-es kiadásokkal oldalról oldalra megegyezik. És hogy kikerüljük azt a szemrehányást, hogy az egyes idézetek értelmét az összefüggésből való kiszakítással elferdítjük, nyomatékosan felszólítjuk az olvasót, amennyiben csak megvan a lehetősége, nézzon utána minden idézetnek azonnal ; ezt annál inkább is ajánljuk, mert az e cikk számára elkerülhetetlen tömör összefoglalás a könyv idevonatkozó alapgondolatait igen keményen és élesen emeli ki. Ezek, ha meg is vannak a könyvben, a 700 oldalas előadás széles folyamában elhomályosodnak.

A régi hit az új mitosz megvilágításában.

A *Mitosz* kiinduló pontja és alapja a kereszténység és az Egyház elleni harcában a «kétfaj-elmélet», a jó és a rossz faj mitosza. (A kétfaj-elmélet elnevezés tőlünk származik és nem etikai, hanem átfogó, minőségi értékelést jelent.) Az egyik fajt röviden és egyszerűen meg lehet nevezni : az északi faj. Az északi faj hősiessé (138), nagylelkű (158), becsületes, méltóságos, önértékes, büszke (168) szóval röviden : minden nagy tulajdonság megtestesül benne. Az északi faj a szépség és az erosz, a fegyver és a szentség, a becsület és a kötelesség, az uralkodás és az alkotás (453) fényes álmait álmodja ; az északi faj minden

kultúra és minden kultúrtörekvés kizárólagos hordozója (83), belőle árad ki a világtörténet értelme (28). Az északi faj a jó faj, vele szemben áll a rossz faj. Ez, hogy teljes nevén nevezzük, a pelazgo—föníciai—alpin-szíriai (36), a liguriai-negroid (60), a krétai-etruszk-öslybiai-egyiptomi-zsidó (41), rövidében az afrikai-előázsiai (45) keverékfaj, egyszóval Chamberlain «népkaosza» (82). («A XIX. század alapgondolatai», I., 1899, 263—319), a «Földközi-tenger népposványa» (66) vagy — a *Mitosz*-nak először csak a zsidókia alkalmazott kifejezésével — «az ellenfaj» (462).

A «rossz faj» valóban pontosan az ellentéte, világtörténeti ellenlábasa a jó, az északi fajnak. Benne lakozik és belőle származik minden varázslat és boszorkányság (63), minden mágia és varázslat (47), a démoniség és a sátánizmus (70), a hetéraság (47) és a pederasztia (63), a matriarchátus (39), az amazonság (46) és a nemi kollektívizmus (62), a türelmetlenség és a fanatizmus és minden egyéb rossz, gonosz, közönséges és kártékony tulajdonság, ami csak a *Mitosz* szemében létezik. Lényegéhez tartozik az ösztönös basztardizmus (79), az élősködés (461), a személyiség és a népiség tagadása (466); képviselői Ahasvérus és Mefisztotelesz (460), a politika és a gazdaság zsidó démona és fekete mágusa (460), az etruszk haruspex (67), az isteni hetéra és a varázsserejű pap (61).

A római Anyaszentegyház pedig a *Mitosz* történetfelfogása szerint nem más, mint az az örökös, az a gyűjtőmedence, világosabban szólva — az a kloáka, amely ennek a népposványnak a szennyvizét összegyűjtötte és nyugat felé tovább vezette. Róma «az afrikai és szíriai szellemi népkaosz, a megszállottság vallása (Frobenius), amely a Földközi-tenger keleti partjairól a varázskultusz és a zsidó biblia segítségével és azzal, hogy visszaélt Jézus nevével, felütötte nyugati centrumát» (245). Nemcsak ez az egy idézet, hanem számtalan más hely (pl. 70, 74, 158, 466, 470, 472, 528) bizonyítja, hogy a *Mitosznak* teljesen komolyan ez az alaptétele az Egyházzal. Az Egyház álma az önmagát istenítő pápa viláгурalma (466), célja a faji kaos, a vallási, fejnélküli világállam (474), amelyben «egy papi kaszt uralkodik emberek milliárdjain, akik faj és akarat nélkül, kommunizamódra tagozott közösségekben létüket Isten ajándékának tekintik, amelyhez a mindenható «orvosságos ember»¹ (a pápa) révén jutnak (468).

Később egyes idézetekben látni fogjuk, hogyan kísérli meg a *Mitosz* ezt az alapfelfogást bizonyítani. Itt elég, ha megállapítjuk, hogy a *Mitosz* ebből a szempontból kiindulva mindent, de mindent, amit az Egyház magáénak mond, beleránt ennek a népposványnak útálatos mocskába és telefröcsköli piszokkal: fejét, a pápát (meg sem számoltuk az idevonatkozó oldalakat), püspökeit (467), papjait (160), szerzetesrendjeit (180, 194), híveit (607), szent könyveit (603, 614), Hiszekegyét (133), erkölcstanát (74), szent-

¹ Az amerikai indiánok varázsló-papját nevezték «orvosságos embernek», «kedinmann»-nak.

ségeit (162), jogi felfogását (569, 572), történelmét (159, 174), zsinatait (133), hivatalos kijelentéseit (612, 470), rítusait (174), szimbolumait (615), dogmáit (602), «kényszerhittételeit» a háromszemélyű egy Istenről (77, 247), a teremtésről (597), a megváltásról (615), a kegyelemről (70), a csodákról és a kinyilatkoztatásról (134), Krisztus születéséről és az Úr feltámadásáról (132, 243) stb., stb. Keveset segít, ha a *Mitosz* itt-ott becsempész egy-egy megjegyzést, amely tagadja, hogy célja és akarata e dolgok megvettete és kigúnyolása (79, 173): a megvettetés tárgyilagosan tekintve megtörtént, ezt minden hívő katolikus így érzi.

Az Egyház mindezek ellenére egy szóval sem panaszkodhatnék, ha a kép, amelyet a *Mitosz* róla rajzol, igaz és érvényes volna. De igaz kép helyett a könyv torzképet mutat, torzképet, amelynél önkényesebbet ki sem lehet gondolni és mindezt olyan módon teszi, hogy a torzítás önkényessége nagyon is világosan megmutatkozik. A Völkischer Beobachter fölháborodott azon (1934 augusztus 24., 236. szám), hogy egy katolikus kritika (Hochland, 1934 augusztus) ki merte mondani, hogy Rosenbergből «nem az igazság, hanem otromba kitalálás és torzítás» szól. «Hát merészel ma még — írta a lap — egy folyóirat az államot megtestesítő nemzeti szocialista párt egy birodalmi vezetőjének így nekiesni?» Nem méltatjuk figyelemre a lapnak a máglyára való célozgatását — hiszen a *Mitosztól* nagyszerűen kioktatva tudjuk, hogy «az indexretétel és a máglyán elégetés terrorja» természetesen a római «orvos-ságos ember» módszereihez tartozik (131) —, mert ez csak az emberi lélek mesterséges megfélemlítésére törekszik. Nem méltatjuk figyelemre azt a tényt, hogy a *Mitosz* maga 700 oldalon keresztül olyan módon «esik neki» a római pápának, aki pedig egy világegyházat testesít meg, hogy ezt még Rosenberg sem engedné meg magának más állam szuverén uralkodójával szemben. Most csak azt a kérdést vizsgáljuk meg, hogy a *Mitosz* által fölhasznált módszerek azt a megjelölést, amellyel a Hochland fenti kritikája illette őket, megérdemlik-e vagy sem.

És itt, sajnos, azt kell mondanunk, hogy nagyon is jogosan és igazságon érdemlik meg. Az még a legkevesebb, hogy a *Mitosz* óriási egyoldalúsággal kizárólag csak rosszat tud az Egyházzal és a kereszténységről mondani és még azt sem hajlandó méltányolni, amit hitetlen, de elfogulatlan frók is nagyraértékeltek. (Mellesleg azt, hogy nem pusztult el egészen, az Egyház kizárólag az — északi fajnak köszönheti (636), amely az Egyházat hébe-hóba, például a német-római császárok által (195) ki-kihúzta a «posványból»). Azt, hogy tizenkilenc évszázad pápáinak történelméből a rossz pápák bűneit jóleső terjedelemben vázolják és túlozzák el (171, 191), megszokta már az Egyház, az aufkláristák idejétől a proletár szabadgondolkozók vándorprédikátoraiig; de legalább azzal «vigasztalhatja magát», hogy a tudomány és a közélet nagy férfiai, ha nem is tartoznak az Egyházhoz, mégis elég megértést tanúsítottak azok iránt az összehasonlíthatatlan jótétemények iránt, amelyeket

az emberiség az Egyháznak köszönhet. Még maga Gregorovius is beismerte : «A történelemnek nincs elég szava a hősiességre, hogy . . . még csak megközelítőleg is megjelölhesse a pápák világot átfogó tevékenységét, nagy alkotó tetteit és elmulthatatlan dicsőségét». (Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter, VIII. Stuttgart-Berlin, 1922, 668. o.)

Kézzelfoghatóvá válik a *Mitosz*nak ez az abszolút egyoldalúsága, azt a pártosságot vizsgáljuk meg, amellyel gyakran pontosan ugyanazokat a tényeket teljesen különböző mértékkel méri. Ha Zarathustra halála után a jót és a rosszat örökké szembeállítja egymással, ha azt követeli, hogy az ember a világos szellem oldalán harcoljon, akkor ez «valódi északi-árja gondolat» (32), az «árja vér hangos hívó szava» (33) ; de az, hogy az Egyház teljesen hasonló kifejezésekkel tanítja a halál utáni örök ítéletet és a jóért való hősiesség helytállás köteleességét, a *Mitosz*ban állítólagos «pelazgo-etruszkoszíriai pokolkísértetesdije» miatt elmerül a szitkok és a lebecsülések áradatában.

Ha a Sachsenspiegel azt mondja : «Gut ohne Ehre, ist für kein Gut zu achten, und Leib ohne Ehre pflegt man mit Recht für tod zu halten», akkor ez valódi északi becsület (567) ; de ha Szent Pál azt mondja : «Jobb nékem meghalnom, hogysem valaki az én dicsőségemet hiábavalóvá tegye» (I. Kor. 9. 15.), akkor ez «vigyázatlan dicsvágy» (606). Ha az eretnek Waldensi Péter Róma követének kijelenti : «Inkább kell Istennek engedelmeskedni, mint az embereknek», akkor az «fölséges, északi heroizmus» (89) ; de ha a «népkaosz» vértanui a kereszténység első századaiban ugyanezekkel a szavakkal lépnek a cészárok elébe és ezért a halált is elszenvedik, ez valami egészen más : ezek az állam ellenségei voltak és csak saját magukat okolhatják, hogy mint egy «teljesen proletár, nihilista irányzat» (71) képviselőit eltette őket az útból az állam, amely a vélemény elnyomására természetesen egyáltalán nem is gondolt (71), hiszen ezt csak Róma teszi . . . (71).

Középkori szektáriánusok : a waldensiek, a katharok vagy a bresciai Arnoldtól fellázított római csőcselék akármilyen rettenetesen is vérengzett, ebben a «mitológus» csak «a jellem értékeiért való gigantikus küzdelem felemelő képét» látja (88), az általuk elkövetett gyalázatosságokat előkelő hallgatással borítja. De annál nagyobb lesz a bőbeszédűsége, ha arról van szó, hogy az Egyháztól vagy a katolikus uralkodóktól üldözöttek szenvedéseit ecsetelje. A waldensieknek a 700 oldalas könyvből 6 oldalt, a hugenottáknak 2 oldalt áldoz — az Egyház kimondhatatlan küzdelmei és áldozatai ismét csak előkelő elhallgatásban részesülnek. Azok közül az üldöztetések közül, amelyeket a katolikus Egyház két évezreden át elszenvedett, a *Mitosz* csak a Diocletianus-félét ismeri és itt is sikerül neki csodálatraméltó történelmi és számtani módszerekkel kimutatnia, hogy 80 (azaz nyolcvan) halálos ítéletet hajtottak végre és ezeknek is természetesen a keresztények maguk voltak az okai (73). Az Egyház megszámlálhatatlan vértanuiról, minden évszázad és minden földrész mártírjairól egészen napjaink orosz, kínai és mexikói hitvalló hőseiig

(l. Dictionnaire Apologétique III. 331—492. o.) a könyv egyetlen szót sem ejt. De annál merészebb, mikor a nélkül, hogy bármilyen kútforrást is megjelölne, a nélkül, hogy akár a legfelületebb számítást is megkísérelne, gyakran megismétli «kilencmillió meggyilkolt eretnekről» (142—167) szóló állítását.

Módszertani szempontból aggasztóbb lesz a dolog, ha az embernek ugyanezt az egyoldalúságot és pártosságot kell látnia azoknak a *forrásmunkáknak a megválogatásánál is*, amelyekből a *Mitosz* gondolatait és bizonyítékait meríti. Ebből a szempontból egészen mindegy, hogy megnevezi-e vagy elhallgatja-e őket. Chamberlainnek «A XIX. század alapgondolatai»¹ című közismert művétől való függőségét maga a *Mitosz* is kiemeli. Nagyon tanulságos lenne itt behatóbb vizsgálat alá venni, hogy hol és miben tér el az új *Mitosz* a régi *Alapgondolatoktól*: azt találnók, hogy Chamberlain szellemi távlatával szemben a *Mitosz* a kétfaj-elmélet és az ellenfaj állandó leszólásává szűkül. A zsidó törzs Chamberlain számára még legalább az egyetlen a «népkaoszban», amely «fizionómiát és karaktert» tud felmutatni, az egyetlen, amely mint nemzet tiszteletet érdemel (*Alapgondolatok* 257); a *Mitosz* számára azonban már nem egyéb, mint a marhakereskedők és a szatócsok félvérű népe, az élődi nép, amelyből minden nagyság hiányzik. Szent Pál Chamberlain számára a kettőjük között fennálló szellemi távolság ellenére is az őskereszténység leghatalmasabb személyisége, nagy, tiszta és hősie, «mindenben pozitív, mindenben igenlő», «kortársa Jézus Krisztusnak, akinek isteni jelenléte az élet lángjaival emészti el» (578); a *Mitosz* számára azonban már csak a fanatikus farizeus, aki ajkán a Krisztus-legendával, szívében a világuralom álmával «nemzetközi világforradalmat prédikál a római császárság ellen» és a faji keveredés útját egyengeti (74). A «tiszteletreméltó temperamentummal és tehetséggel egyformán megáldott Szent Ágoston» Chamberlainnél még legalább «a népkaosz legnagyobbjai közé tartozik» (395); a *Mitoszban* már csak mint a «kettészakadt rablelkű félvér», mint «a félafrikai rabszolga» (236) jelenik meg.²

Természetesen loyolai Szent Ignác és munkája sem kap mást a *Mitosz*-tól, mint erős lebecsülést, de a jezsuiták esetében még valami egészen figye-

¹ A mindenttudó és mindent jobban tudó gróf sarlatánságáról és arról a halhatatlan dilettantizmusról, amely az egész könyvén végigvonul, nagyon jó és még ma is mindenben helytálló tanulmányt írt St. v. Dunin-Borkowski, a *Stimmen der Zeit* 1901-es évfolyamában (60. köt., 409—424. o.), ahol a minden tudományt megcsúfoló «megállapítások» és «bizonyítékok» megkapják a maguk megérdemelt visszautasítását. Ez a visszautasítás természetesen éppen úgy érvényes a *Mitosznak* azokra az alap-tételeire és részleteire, amelyeket Chamberlaintól vesz át.

² Egy másik német és nem is éppen a legkisebb a szellem birodalmában, A. von Harnack mindenestre kissé másként vélekedik, mint a *Mitosz*. Azt tartja, hogy az alatt a másfélezer év alatt, amely köztünk és Szent Ágoston között eltelt, egy lépést sem haladtunk előbbre azokban az erényekben, amelyek itt (Szent Ágoston írásaiban) világítanak: a valóságérzéskben, az igazságra való mély törekvésben, a felebaráti szeretetben, a közösségi élet kialakításának energiájában, a lelkiismeret finomságában, a szív jóságában, a nyelv hajlékonyságában és a szellemi érintkezés formáiban». (Augustin, Tübingen 1922. XXII.)

lemreméltót is meg kell jegyeznünk : azt a módot, ahogyan a *Mitosz* a forrásmunkákat kiválasztja és használja. Ebben az esetben kissé utána jártunk a forrásmunka kérdésének és azt a meglepő felfedezést kellett tennünk, hogy a *Mitosz* a jezsuita-rendre vonatkozó, az egész könyvben szétszórt adatait csaknem maradék nélkül egyetlenegy forrásból merítette : a rendből kivált gróf Hoensbroech posthumus művéből : *Der Jesuitenorden*. (2 kt. Bern és Lipcse, 1926—27.) De Rosenberg még annyit sem tett meg, hogy legalább rendesen idézze — Hoensbroechra csak egyetlen egyszer hivatkozik (525), egyszer pedig mellékesen utal rá (627), minden egyéb esetben szó nélkül veszi át az idézeteket ennek a rend ellen való gyűlöletben megőszült aposztatának kompendiumából. Kipótoljuk a *Mitoszban* elmulasztott forrásmegjelöléseket és az olvasóra bízunk, hogy maga hasonlítsa össze őket : *Mitosz* 122, *Hoensbroech* I. 702; M. 132, H. I. 484; M. 176, H. I. 803; M. 177, H. I. 473—481; M. 178, H. I. 480 (a *Mitosz* ezen a helyen «Vincent» helyett «Vincint»-et ír); M. 524, H. I. 517 (a *Mitosz* hibásan «verzeichnet»-et ír «vorgezeichnet» helyett); M. 625, H. I. 194; M. 632, H. II. 227. Néhány más idézetnek megjelölés nélkül való átvétele csak valószínű, a fennmaradó kis rész pedig nem egyéb, mint bebizonyíthatatlan, förtelmes és sértő támadás a jezsuiták ellen (180). Talán maga Rosenberg is kissé kényelmetlennek érezte, hogy forrásképpen éppen ezt a Hoensbroechot nevezze meg olyan gyakran, sőt éppenséggel egyes-egyedül : ezen a ponton az ember igazán könnyen együtt érezhet vele. (Hoensbroechról és művéről lásd *Stimmen der Zeit* 1929, 118. kt. 136—142. o.) Mindenesetre bizonyos, hogy a *Mitoszban* mindenütt igen különösen húzódozik a valódi és az elsőrangú kútforrások elől, állításainak voltaképpen alapjai másod-, harmad- és még alacsonyabbrangú források.

A munkának ilyen módja mellett nem csoda, ha a *Mitosznak* bennünket most egyedül érdeklő területén — számos egyéb szakkérdésben, amelyre a *Mitosz* kiterjeszkedik, nem érezzük magunkat a véleménynyilvánításra feljogosítottaknak — nagy és kis dolgokban egyaránt csak úgy hemzseg a tévedésektől, hibás ítéletektől, felcserélésektől stb. Bármennyire hálátlan is a feladat, hogy egy szerző kijelentéseinek lépésről-lépésre utána járjunk és vele szembeszálljunk, a bizonyítás kötelessége megköveteli, hogy ezt az állításunkat is igazoljuk néhány kiragadott résszel. Ezeket a könyv minden idevonatkozó részéből állítottuk össze, tudatosan figyelmen kívül hagyva minden értékítéletet, mert hiszen ezeknél a vita természetszerűen soha véget nem érne. Olyan tényeket válogattunk össze, amelyeknél nincs szükség hosszú magyarázatra.

A *Mitosz* tudni vél valami jelről, amely Chlodvignak az égen megjelent (681) — az elsőrangú források egyáltalán semmit nem tudnak erről; Rosenberg valószínűleg Nagy Konstantinnal téveszti össze.

A *Mitosz* egy Eusebius nevű «eunuchról» beszél, aki szerinte nem alkalmas történelmi forrás (74). Eusebius mindenesetre joggal védekezhetnék

az ellen, hogy Origenesszel cseréljék föl, de mindenképpen javára könyvelheti, hogy személyek és események felcserélését, mint a *Mitosz*-ban annyiszor, eddig még nem bizonyították rá.

A *Mitosz* ezt írja: «A szent német anyanyelv használatát a német vallásos mozgalom a XIII. század közepén dacosan kiharcolta magának a népellenes Rómától s ezután nem latinul prédikáltak és tanítottak, hanem a szívhez szóló német nyelven» (256). Meglepve ütjük fel G. Ehrismannak erre vonatkozó vezető művét, a «Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters» címűt (München, 1918) és megnézzük, mit mond erről a Nagy Károly kapituláriái és Otfird von Weissenburg pompás ónémet evangéliuma után kétszeresen csodálatos tételről. Ehrismann könyvében a következő lapidáris mondatot találjuk: «A X. és XI. században a német prédikáció története egyik virágkorát érte el». (I. kt. 334. o.)

A *Mitosz* Szent Péter és utódainak elsőbbségi jogát (Máté 16, 18) a Szentírás azon helyének nevezi, amely «önmagát is, mint a leginkább otromba kegyes csalások egyikét» jelöli meg (161). Valójában pedig mind a négy evangéliumnak éppen ez a legjobban bebizonyított és a leghitelesebb része: valamennyi nagy kritikai szövegkiadás tökéletesen biztos olvasási módnak állítja és minden variáns nélkül közli (Pastor bonus 41 (1930), 196; Dieckmann D. Ecclesia I. 286—300). Még egy Harnack éles elméje sem volt képes csorbát ejteni ennek a Szentírás-idézetnek gyémánt keménységén és valódiságán, de még sokkal kevésbé képesek a liberális bibliakritika szelleméből származó, teljesen elégtelen bizonyítékai annak a szerzőnek, akire a *Mitosz* egész fel fogása támaszkodik. Az, hogy még ennek a szerzőnek is elírja a nevét — Merk-et ír Merks helyett — és az idézés egész módja megerősíti azt a feltevésünket, hogy a *Mitosz* itt sem olvasta el magát a művet, hanem megint másodrangú, már másoktól levezetett forrást használt.

Miután Krisztus meghallgatta Szent Péter szájából a mellette való ünnepélyes tanuságtételt, mint Messiás és Isten fia mellett és ezt éppen olyan ünnepélyesen megerősítette a Péterre és utódaira ruházott elsőbbségi joggal, a nép akkori helyzete által szükségessé vált szigorú utasítást ad tanítványainak, hogy «senkinek semmit ne szóljanak felőle» (Márk 8, 29.), vagy amint Máté még világosabban írja (16, 20.), «senkinek sem szabad megmondaniok, hogy ő a Messiás». Most olvassuk el, hogyan adja vissza a *Mitosz* ezeket a szavakat: «Amikor a fecsegő Péter azt mondta Jézusról: «Te vagy a Messiás» (Márk 8, 29.), megfenyegette Jézus Pétert és megtiltotta tanítványainak, hogy ilyesmit mondjanak». Az ilyen szövegközlés feletti ítéletmondást az olvasóra kell bízni.

Meglepetés a történész számára az, amit «a római zsidó Emmeran»-ról olvashat, aki állítólag erőszakot követett el egy bajor herceggisasszonyon és ezért a bajorok agyonverték (619). Nem tudjuk milyen sötét forrásokból merít a *Mitosz* ebben az esetben és milyen módon akarja Szent Emerán zsidó

családfáját levezetni : ha ezt esetleg az Emmeranus név régi írásmódja, a «Haimrhamnus» szó alapján kísérelné meg megtenni, akkor szeretnők egészen szerényen megjegyezni, hogy ez egy régi jó ónémet szónak, a «Hausrabe»-nek változata. Az elsőrangú kútfők mindenestre egészen pontosan megállapítják a meggyilkolt teljes ártatlanságát, és megmondják, kik a valódi bűnösök : maga a bajor hercegkisasszonyka és egy derék német grófi nemzetség fia, Sigibald. (Mon. Germ., Rer. Merov. IV. 480 f. ; v. ö. Acta SS., Sept. VI. 464—466.)

Itt abbahagyjuk a felsorolást, de bármikor készek vagyunk e tisztán tárgyi tévedések listáját hosszú oldalakon át folytatni. Most befejezésül még csak egy, összefüggésében fontos példát említünk : azokról a «hamisításokról» szóló megjegyzést, «amelyekre a római Egyház igényeit alapítja» (524). Rosenberg hatot nevez meg, hármát minden további vita nélkül félre lehet állítani, mert semmiféle módon be nem látható, milyen «igényeket» vezet le belőlük az Egyház : az egyik az «össze-vissza hamisított,» autentikus vértanu-történetek, a második a Pseudo-Cyrrillről szóló és a harmadik Konstantin megtéréséről és megkereszteléséről szóló későbbi legenda. A «niceai zsinat jegyzőkönyvének hamisítását» a *Mitosz*, ha jól gyanítjuk, abban látja, hogy katolikus tudósok megállapításai szerint egy későbbi időben élő másoló a niceai zsinat tökéletesen eredeti hatodik kánonját a római pápa pátriárchai helyzetéről (és nem primátusáról !) a későbbi, chalcedoni zsinat aktái közé iktatta. A «hirhedt» Konstantin-féle ajándéklevél az egyetlen, valóban a tárgyhoz tartozó «hamisítvány» az említett hat közül. Ez legújabb kutatások szerint Franciaországban keletkezett, egy frank császár és egy frank pápa hivatkozott rá először, mégpedig főképpen azért, hogy a fiatal, feltörekvő, nagy germán birodalomnak Itáliában Konstantinápoly itáliai igényeivel szemben ellensúlyt teremtsen. Ha tehát Rosenberg helyében logikusak vagyunk és csakugyan magunkévá tesszük a *Mitosz* új erkölcsi mértékét, amely szerint «a faj becsülete és nagysága egységyedül és kizárólag a tetten dől el» (526), akkor a frank császár és a frank pápa tette német ember szájából nem gáncsot, hanem ellenkezőleg : legmagasabb dícséretet érdemel.

Mint utolsó hamisítás «Gratianus császár állítólagos dekrétuma» marad még hátra. Minden kezdő jogász tudja már első egyetemi előadásából, hogy Gratianus szerzetes és jogtudós volt és a XII. évszázad második felében élt. Rosenberggel megesett az a «tévedés», hogy az egyszerű szerzetest fölcserélte Gratianus nyugatrómai császárral (375—383). Hogy az Egyház «hamisítási örületét» bebizonyíthassa, át kellett változtatnia a közismert Gratianus-féle dekrétumot «Gratianus császár dekrétumává». Az már a sors iróniája, hogy a *Mitosz* közvetlenül e hat különös hamisítási eset után így folytatja : «Tehát röviden, a római egyház valamennyi «okiratilag» bebizonyított követelése okirathamisításon alapszik».

Végül is érthető, hogy az a könyv, amely egyforma biztonsággal akar mozogni a történelem, az esztétika, a misztika, a teológia, a filozófia, a filológia, a vallástörténet, az evangéliumkritika, a technika, a szociológia, az etnológia, az antropológia és még jónéhány más tudomány területén, legjobb szándéka ellenére sem lehet mindenben egyformán járatos. A *Mitosz* a mindenhez-konyítás elijesztő példájaképpen az érdekes keverékfajú Pythagorast (49) idézi és hozzá mindjárt Aristoteles lesújtó ítéletét: «Pythagoras idegen szellemi tulajdon kisajátításának köszönheti dicsőségét». Távol áll tőlünk, hogy párhuzamot vonjunk a *Mitosz* és Pythagoras között, már csak azért is, mert Pythagoras északi emberhez egyáltalán nem méltó módon újra meg újra hangoztatta, hogy «nem fog túrni semmiféle vele ellentétes nézetet» (49). Az északi ember természetesen nagyon szívesen fogad ellenkező, sőt helyesbítő nyilatkozatokat is...

Ha itt most kiragadtunk egy-két vallási vagy történelmi tévedést, akkor azt csak abból az okból tettük, mert minden egyes hamis vagy meghamisított vélemény egyetlenegy célnak a szolgálatában áll: el akarja vetni a történelmileg adott keresztény vallást és egyházat, mint alacsony fajút és németországi állásaira a front minden helyzetén és minden fegyverből pergőtüzet akar bocsátani, hogy az új *Mitosz* számára előkészítse a rohamot.

Az új hit mint az új vallás.

Baglyot hordanánk Athénba, ha újra megállapítanók, hogy a *Mitosz* elkecsereedett előharcosa annak a vallásnak, amelynek a *Mitosz* elgondolása szerint most, a huszadik században német földön a régi kereszténységet fel kell váltania. Azt azonban, amennyire mi látjuk, eddig még egyáltalán nem állapították meg és nem bizonyították be, hogy ezt az új, eljövendő vallást a *Mitosz* milyen aprólékosan megtervezte és milyen meglepő hasonlatossággal másolta le a régi hit jellemző vonásait. Ezt a megfigyelést egyébként megtehetjük Bergmannál is éppen úgy, mint Ludendorffnál, Hauernál éppen úgy, mint Reventlownál. Az új hit jóformán pontról-pontra a régi mintájára készült.

Itt van mindenekelőtt az új hit maga: a legvilágosabb tudásban testet öltött hit, hogy az északi vér az a misztérium, amely a régi szentségeket pótolja és felülmulja (114). Itt van az új isten: a nemzet, minden dolgok eleje és vége, ennek kell alávetni minden mást (526). Itt az új örökkévalóság: «az örök, a faj által meghatározott tartalom», amely az új «típusban» ölt korszerű, plasztikus formát (531). Itt az új etika: középpontjában a nemzeti becsület eszméjével (514) és itt az új jog, melynek alapaxiomája: «jogos az, amit árja férfiak jogosnak tartanak» (571). Itt az új hitélmény: a faji típus élménye, az a felismerés, amelyet az egész német történelem mitoszának megszületésekor, az északi faji lélek megszületésekor érez az ember;

és itt van az új hitcselekmény a faji lélek legmagasabb értékeinek, mint egész létünk vezércsillagának belső elismerése (531).

Ezen az új hiten épül fel az új egyház, az elkövetkező német népegyház, amelynek «szigorú akaratát» a *Mitosz* előre megjövendőli (602). És itt van mindjárt az új kiközösítés: «a németsegen kívül fekvő értékeket, mint a keresztény isteni és felebaráti szeretetet, az élet legfőbb értékének elismerni hazaárulást jelent» (545). És itt van az új nagy száműzetés, amely szerint az ily okból számkivetettel «a földkerekség egyetlen németjének» sem szabad személyesen vagy üzletileg érintkeznie (592). Az új egyháznak megvan az új evangéliuma, a «megkínzott, félrevezetett» millióknak az új *Mitoszból* mindent alakító és átalakító legfőbb értéket adni és ennek jegyében állítani az egész életet (545). Itt van mindenekelőtt az új rend, a német rend, «férfiak tudatosan felépített szövetsége» (545), amelynek főfeladata a nemzet mitoszának szolgálatában az új német népegyház megalapításán dolgozni (608). A rend ezért azt az előjogot élvezi, hogy a rendi tanács belőle választja az államfőt («ebben a technikai kérdésben a római egyház szervezete, mint az északi fajú római szenátus folytatása, példaszerű») (546). Körülbelül így fest szigorúan ragaszkodva a *Mitosz* gondolataihoz és kifejezéseihez, a «német jövő vallása» (85) és ennek a vallásnak hittana és erkölcstana, egyházjoga és hierarchiája. Már csak a zseniális «Nagy Eljövendő» (601) hiányzik, aki ezt az egyházat a valóságban is megalapítsa és belé lelkét lehel, hiszen ezt természetesen nem kaphatja meg egy könyv lapjairól.

Egyelőre a *Mitosz* legalább megadja azokat az utakat, amelyek a «Nagy Eljövendő» nélkül is alkalmasak az idegen keresztény vallás kiirtására. A német jövő államférfia el fog kerülni minden beavatkozást a vallásos életbe (624), ugyanakkor azonban megvan az erkölcsi joga «az egy embernek és az egy mozgalomnak», ha a germán jellem értékeit akarja a «*Mitosz*» értelmében teljes győzelemre vezetni, hogy «az ellenfelet ne kímélje», sőt egyenesen «kötelessége» legalább is «szervezetileg elsorvasztania» (636). Ezzel szemben az új *Mitosz* követőit «minden állami eszköznek meg kell védenie az üldözéstől» (615), rendelkezésükre kell bocsátani a kultuszuk számára szükséges épületeket (615), viszont az egyházakra «pénzzárlatot» rendelnek el, hogy így az «óhitűek» önkéntes adományaikkal maguk legyenek kénytelenek gondoskodni templomaikról (610). A német nevelésnek és iskolának alapelve az lesz, hogy nem a kereszténység hozott a németeknek kultúrát, erkölcsöt és civilizációt, hanem a kereszténység éppen a germán jellemnek köszönheti állandó értékeit (636): az iskola tehát germán iskola lesz. A *Mitoszban* meghatározott «germán ideál» elutasítása a jövőben egyenlő elbánásban részesül a háború alatt elkövetett hazaárulással (535), vagyis halállal büntetetik. A fészületeknek el kell tűnniük a templomokból és az utak széléről, mert «a Megfeszített siralmas képe csak eszköz Róma számára, hogy híveinek lelkét összetörje és uralkodjék felettük» (616). A «római haruspex» és az «őszövetségi helytartó»

ezáltal lassanként elveszítik hatalmukat az egyes emberek felett (615) és a német nép minden kényszer nélkül meg fog szabadulni attól, a gaztól és gyomtól, amely ma szentelenül burjánzik körülötte» (620). Amint látjuk, a *Mitosz* gondolatmenete szerint a keresztény egyházak számára csak egyetlen dolog lesz teljesen és csorbíthatatlanul szabad: szabadon kihalni. Ez az a szabadság, amit, mint ismeretes, Szovjetországban is korlátlan mértékben élvezhetnek.

A gondolatok és a kívánságok következetességét mindenesetre legkevésbé lehet főképpen vallási téren a *Mitoszban* kétségbe vonni,¹ hogy a *Mitosz* tudatában van-e és mennyire van tudatában azoknak a kihatásoknak a horderejével, amelyek az általa megrajzolt rendszerből adódnak, más kérdés. Ezt a kérdést, amelyet igazán nem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni, a befejező részben tárgyaljuk.

Az új „*Mitosz*” a valóság síkján.

Minden további meggondolás elé azt az ércből való, Hitlertől és az állam vezető férfaitól újra meg újra keményen hangoztatott igazságot bocsátjuk, hogy a német népnek a létért való küzdelmében belső és külső békére olyan szüksége van, mint a mindennapi kenyérre; s hogy a német nép ezt a békét akarja és ma egymás mellett kell állnia egységesen, mint soha azelőtt.

Hogyan hat ki a nemzeti életnek erre az egyetlen lehetséges és irányadó szempontjára «A XX. század mitosza?»

Bebizonyított tény, hogy a *Mitosz* valahányszor csak valódi, tudatosan vallásos meggyőződésű emberekkel kerül szembe, úgy hat, mint a repesztő ék, amely a népközösséget újra meg újra illuzóriussá teszi. Csak egy példa a sok közül, de ez az egy annál jellemzőbb, mert egészen akarata ellenére igazolja ezt a bomlasztó hatást: (Allgemeine Ev.-Luth. Kirchenzeitung, 1934 szeptember 14., 37. sz. 887. o.): a «német-keresztény» mozgalom halle-magdeburgi kerületének 1934 július 23-áról kelt körlevele megállapítja, hogy a *Mitoszról* való viták mindig «dogmai összeapásokhoz» vezetnek. «Elég nagy hiba — folytatja —, hogy ha papi konferenciákon a könyvről beszélgettek, mindig igen lesújtó kritika volt a vége s még nagyobb, hogy ezt a pártjelvényt viselő papok nem tudták megakadályozni. Ezért a mű nyilvános tárgyalását és a fölötte való vitatkozást a «német-keresztények» mozgalma hivatalos összejöveteleken egyszersmindenkorra eltiltja és minden kritikát szigorúan büntet.»

¹ Rosenberg 1934 február 22-én «A világnézetért való harc» című beszédében hangban és külső látszatra vallási téren is kissé mérsékeltebben beszélt. Minthogy azonban a *Mitoszból* egyik kiadás a másik után jelenik meg teljesen változatlanul, az olvasó számára megmarad a nehéz választás: kinek higgyen, a *Mitosz* szavainak-e, vagy a beszéd szavainak, amely különben is jónéhány ponton vár még tisztázásra. A valláspolitikai irányvonalak következetessége mindenesetre a *Mitosz* mellett szól.

Most figyelmen kívül hagyjuk azt a tényt, hogy itt egy könyvvel szemben olyan magatartást követelnek meg, amilyent az egyháztörténelem tizenkilenc évszázada alatt egyetlen «etruszkó-római orvosságos ember» sem támasztott a maga írásműve iránt és csak arra mutatnak rá, hogy a *Mitosz* még a «német-keresztények» körében, sőt magában a pártban is mindig ellentmondásra és szakadásra ösztönöz. («Kritikusok számára — írja a körlevél — nincsen hely a mi birodalmunkban.») De nem is lehet másként: a könyv, hogy a kereszténység és az Egyház ellen a küzdelmet fölvehesse, olyan lehetetlen torzképet fest róla, hogy minden ember, aki csak nincs vaksággal vagy tökéletes vallási és történelmi tudatlansággal megverve, egyszerű igazságszeretetből kénytelen kikelni ellene. Az egész német nép ugyanezt tenné, ha egy rosszakarató külföldi olyan könyvet írna róluk, amelyben minden jó elhallgatása és minden rossz felfújása, megvetése, gyanúsítás és lekicsinylés által be akarná bizonyítani, hogy a németek alacsonyrendű, undorító, barbár nép és az emberiség szerencsétlensége. A német nép hosszú éveken keresztül szenvedte a Versailles-okozta gyalázatot, semmivel sem érzi kevésbé keserűnek ma a hívő német azt a meggyalázást, amit egy német mű, a *Mitosz* maga akar a német népbe belevinni. Hiszen becsületes keresztény embernek a *Mitosz* alapján (néhány alkalmi enyhítő kísérlete ellenére (157, 599) csak az a szomorú választása marad, hogy magát vagy jóindulatú félrevezetett szellemi basztardnak vagy a németiség tudatos árulójának tekinti...

A *Mitosz* tehát minden igazi népközösség hibátlanul hatásos bomlasztószere, de még aggasztóbb a hatása a felnövekvő nemzedékre. Minden német anya örömmel üdvözölte a birodalmi kancellárnak és vezérnek azt az ígérését, hogy a rohamosztagokba vagy a Hitler-ifjúságba belépő fiának erkölcsi biztonságaért kezeskedik. De a hitetlen mosolyoghat és mondhat, amit akar: minden hívő anya egyet fog velünk érteni abban, hogy gyermeke hitéletének érintetlensége éppen annyira vagy még jobban a szíven fekszik, hiszen ez az alapja és a gyökere az egész további életnek. Milyen érzésekkel bízhatják tehát keresztény szülők a rohamosztagokra vagy a Hitler-ifjúságra a gyermeküket, ha attól kell tartaniok, hogy táborokban és összejöveteleken a *Mitosz* és annak szelleme határozza meg világnézetük kialakítását? E mellett ezek a fiatalok a könyv alapjaiban hibás, ezer tévedéssel átszőtt beállítása ellen nem is képesek védekezni.

Az utóbbi időben többször olvashattunk arról, hogy nyílt vallásellenes tevékenység miatt néhány embert kizártak a rohamosztagokból, vagy a Hitler-ifjúságból. Nem jártunk utána, hogy mit mondtak vagy írtak. De nagyon nehezen hisszük, hogy képesek voltak felülmulni, amit a *Mitoszban* tárgy és hang szempontjából olvashattak. Vagy lehet-e erősebb kifejezést használni, mint például «az orvosságos ember mint démoni figura» (173), «a becsületes vatikáni zsinat» (612), «a syllabus minden idők legmegbecstelenítőbb irománya» (470), «az egyház legmagasabb helyein még ma is sátáni téboly uralkodik»

(186), «színtiszta szíriai boszorkánykodás» (226), «Isten, a pusztai démon» (294), vagy arról «a szellemi elfajulásról» írni, amely az evangéliumot szörnyűségesen, tudatosan és nem tudatosan meghamisította és azáltal bűnösen létrehozta a mai kereszténységet (294). Ha ilyen kifejezések állnak abban a könyvben, amely magának a szerzőjének az ítélete szerint «formájában és tartalmában jóval az átlagos napi színvonal felett fekszik» (6), akkor a könnyen lángra lobbanó fiatalságnak csak egy meggondolatlan lépésre van szüksége, hogy olyan mélyre süllyedjen e színvonal alá, hogy végül is a «vallásellenes tevékenységig» kell jutnia.

A katolikus Egyház megtette, ami ilyen könyvvel szemben az egyetlen lehetséges lépés volt: «A XX. század mitoszát» indexre tette. Ezzel nemcsak híveinek tartozott, hanem az igazságnak és saját önértetének is. Az igazságnak akkor is, ha a *Mitosz* még ma is töretlenül hisz a maga történetfelfogásában¹ (6), és az önértetének akkor is, ha a *Mitosz* mégannyiszor is nevezi becsületennek. Az indexretétel minden hitét bensőségesen élő német katolikus számára becsületének megmentése volt és egyúttal elégtétel is azért a nyomasztó jogtalanságért, amely rajta, mint németen és keresztényen esett. A népközösség békéje szempontjából pedig a betiltás valóságos áldást jelent, mert ezt a szükségszerűen ellentmondásra ingerlő könyvet legalább a katolikus népesség számára elvonta az alacsonyhangú napi veszekedések elől és csak azok számára tartotta fenn a könyv olvasását és bírálását, akik a jogos állami érdekek szem előtt tartásával kezkeskednek a tárgyilagossá vitáról.²

Végül még meg kell vizsgálni azt a hatást, amit a *Mitosz* a katolikus és általában a keresztény külföldre tett. Az eredmény a különböző beállítások szerint természetesen itt is különböző lesz. Rosenberg a 3. kiadás előszavában 1931 októberében abba a hitbe ringatja magát, hogy a külföld tárgyilagosságban, kedvezőbben fogadta könyvét, mint «azok a németországi körök, amelyek a *Mitosz* értelmében reformra szorulnak» (15). De elfelejti, hogy az előkelő visszautasítás tárgyilagosságát civilizált országok idegen vendégekkel szemben tökéletes udvariassággal tudják kifejezni. Például Rosenberg bizonyos elégtétellel állapítja meg, hogy a párisi Germanisztikai Intézet megnyitásán kijelentették: aki Németország új szellemi mozgalmát meg akarja ismerni, annak «A XX. század mitoszát» kell olvasnia, de nem gondol arra, milyen hallatlanul sok függ attól, hogy milyen hangon, milyen hátsógondolattal mondták ki ezt a mondatot. A *Mitosz* azt írja, hogy olasz tudományos folyóiratok részletesen foglalkoztak könyvével, de elmulasztja hozzátenni, hogy ezt éppen a legfontosabb pontokban teljesen elutasító szellemben tették.

¹ A «népkaoszról» és egyebekről való alapkérdéseket helyszűke miatt más tanulmányban kell tárgyalnunk.

² A «Hochland» már említett kritikáján kívül még a következő, katolikus folyóiratokban megjelent cikkeket nevezzük meg: «A katolikus és a XX. század mitosza» (Pastor Bonus. 1934. 45. évf., 200—228.) és «A XX. század mitosza» (Theologie und Glaube. 1934. 26. évf., 273—301.).

E sorok írója például már évekkel ezelőtt (Stimmen der Zeit 1932, 13—19. o.). «Az örök álom» című cikkében idézett néhány mondatot a fasiszta «Gerarchia»-ból, amely a német értékekkel szembeni teljes megértés ellenére is nagyon nyomatékosan mutat rá az önistenítésnek arra a hybrisére, amely az új germán «vér mitoszában» jut kifejezésre. Ez idő óta a Németországot környező világ ítélete a *Mitoszt* illetőleg egyáltalán nem javult. Az olasz kormány feje éppen nemrégiben használt néhány nagyon is világosan a *Mitoszra* célzó kemény kifejezést, azzal kapcsolatban, hogy a *Mitosz* mindent, aminek az Appennini-félsziget történetében megkegyelmez, merész fogással egészen, vagy legalább is félig az északi faj számára foglalja le : Sullát és Augustust, Diocletianust és Marcus Aureliust, Aquinói Szent Tamást és Dantét, viszont arról a «népségről», amely előtt Mussolini ezeket a szavakat elmondta, kijelenti, hogy nem is él, csak nyomorultul, elfajzottan tengődik» (83).

Azonfelül nagyon kétségesnek látszik, hogy «az északi fajú európaiaknak az európai anyaföldnek a Franciaországon át behurcolt afrikai és szíriai betegségcsirák elleni megtisztítására alakítandó koalíciója» (103) túlságosan nagy szimpátiára lelt volna a tekintetbe jövő északi népeknél ; legalább is a Fanó-i hangulatbarométer semmi ehhez hasonlót nem mutatott. Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy Németország körül olyan országok terülnek el, amelyek becsülik kereszténységüket és annál jobban becsülik, minél igazságtalanabbul bánik vele Németország. Ez tanuságtétel amellet, hogy Németországnak más népekkel való békés és gyarapodó együttélését nem a *Mitosz* biztosítja vagy segíti elő, hanem kizárólag és egyedül csak a birodalmi kormány ismételt ünnepélyes kijelentése, hogy a pozitív kereszténység alapján áll és a keresztény vallást, mint az állami és erkölcsi élet alapját elismerni és védelmezni fogja.

Végére érkeztünk «A XX. század mitoszáról» szóló tanulmányunknak. Amit mondanunk kellett róla, sem könnyű nem volt, sem kellemes. De mi csak a tárgyat néztük és reméljük, hogy seholsem sértettük meg azt a szigorú tárgyilagosságot, amelyet a kereszténységnek egy ma befolyásos ellenfele megérdemel. Hiszen a *Mitoszból* a szenvedélynek olyan izzása szól, amely napjaink nem egy langyos és béna keresztényét megszegényíthetné. Rosenberg maga mondta egyszer : «Minden világnézet olyan erős, mint híveinek az az akarata, hogy megvédelmezzék. Világnézeti harcok megítélésére ez az egyetlen mértékegység». Örülünk, hogy ezzel a mondattal egyetérthetünk és nagyon szívesen magunkévá tesszük a *Mitosznak* egy másik mondatát (680), amely a kereszténység legdicsőségesebb korszakaira emlékeztet bennünket, amint akarata ellenére kimondja az Egyház jövőjének legbiztosabb ígétét : «Csak az a mitosz és azok a formák élnek, amelyekért emberek meghalni készek».

Fordította : Boldizsár Iván.

SZEGÉNY JÉZUS!

IRTA: MÉCS LÁSZLÓ

A világváros zengett. Ezer plakát üvöltött.
Az aszfalton megálltam. Az ordító plakátok
között megláttam Jézust. Szívét, az átdöföttet
mutatta mint a Mágnest és hívta a világot.
Ezerszám ment az utcán a sok eltévedt bárány
s nem tudták, hogy reájuk vár Jézus ott oly árván.

Mellette jobbra Vénusz fürdőtrikós plakátja
kínálta a mezítlén test kincseit vigyorgón,
balról Bacchus kövéren, harsányakat kiáltva
boros mámor plakátján ott lovagolt a hordón,
lent paszták, szív-kenőcsök, feljebb foszló, túlértett
fanyar tiltott-gyümölcsük kínálták bár-tündérek.

Népgyűlés. Fürdő. Pezsgők. Pillangó lelkű nőcskék
hívták a jajos embert, mint gyermeket a játék.
— Jézus mutatta vérét: eszmék örök kenőcsét,
meg azt, hogy csak a jóság balzsam, ha lázas szánk ég
s hogy mélyebb meztelenség van, mélyebb kéjű élet
a bőrnek életénél: a Szív, aztán a Lélek!

Borzongva búslakodtam. Nagyon megszegyenültem,
hogy idejött a Mester, hol nagy dobbal kínálják
a krajcáros csodákat, mint hogyha kifütyülten
a Költő kínálná az Ember Tragédiáját
a gombozó pulyáknak. Csak álltam ott szerényke
szégyenpírral s motyogtam: Szegény Jézus! Szegényke!

Szegény Jézus! Szegényke! Karnagy, naprendszereknek
gigászi dirigense, hogyan jutott eszedbe
versenyre kelni itt, hol percenként elperegnék
a csöpp ember-zenécskék, Nihil felé neszelve?
Oly nagy neked az Ember, olyan érték a Lélek,
hogy érte égi trónod ily könnyen elcseréled?

És ekkor csoda történt: fent a falon üres lett
Jézus véres plakátja, mert lelépett a Mester
és intett, hogy kövessem. Mögöttünk még vereslett
a Marx kopott plakátja, Jézus dicsőült testtel
tempósan, lassan visszament a Történelembe,
én meg nyomon követtem s víg szél fújt kebelembe.

Ahányat lépett Jézus, mögötte annyi század
maradt el s az örökkévalóság víg szelében
avult plakátok lengtek, melyekkel ember lázadt
Jézus uralma ellen a szebb jövő nevében,
mint gyermek apja ellen, ha kártyavár rakása
közben hívja, hogy kertjét, vagy a lelkét felássa.

És elmaradt mögöttünk a multi század tépett
Világrejtély-plakátja, hervadtan eltűnt Danton
Egyenlőség-plakátja, az Erőt, testi Szépet
kínáló reneszánszé s mint zord boldogság-fantom :
a gyilkosok plakátja, melynél rég így kiáltott
a nép : Jézust feszítsd meg, mert Barrabás az áldott.

Majd visszafelé jöttünk, de lent, hol Katakomba
vonul a századoknak alatta s embereknek
a lelke mélyén. Mert fent Sátán az úr goromba
nagy elmulás-kaszával. De lent a Gyökereknek,
örök megújulásnak, tavasznak van hazája
és ennek mindörökké Jézus lesz a királya.

A Katakomba titkos ajtója a mi szívrünk.
Fent bővület bolondít s még hírt, gyönyört halászunk :
keresztre küldjük Jézust, örömgylkosnak hívjuk
s ha elfogy ópiumkánk, minden világi nászunk :
a Katakomba-mélyre, vagyis magunkba szállunk
hol Jézustól rügyezni kezd minden tiszta álmunk.

Fent Borgiázó pápa és száz Judás akadhat,
— de lent szentek vonulnak örök processiókban :
szüzek, mártírok, pápák, vonulnak és vígadnak.
Mert ez a Katakomba : már élve égi jókban
lesz részes az, ki itt jár. — A nagyvárosba érve
lám, Jézus visszament a plakátra a helyére.

A plakátok szavára a nép hol azt, hol ezt vett,
ki kéjt, ki szív-kenőcsöt, ki pezsgőt, úri mámort,
— de volt olyan, ki méla arccal türelmet vesztett
a boldogság-lesésben, egy perc alatt leszámolt :
Jézus szemébe nézett (mint Claudel vagy Papini),
s a Katakomba-mélyre szállt égi mámort inni.

A forgatagban álltam. A világváros zengett.
Csak most értettem meg, hogy az ordító plakátok
közt mit kereshet Jézus. Véres szívrét, a szentet
mutatta mint a Mágneszt és hívta a világot.
Ezerszám ment az utcán a sok eltévedt bárány
s nem tudták, hogy reájuk vár Jézus ott oly árván.

LOPE DE VEGA ÉS A SPANYOL DRÁMA TITKA

IRTA: HEVESI SÁNDOR

(SZÉLJEGYZETEK A CENTENÁRIUMHOZ)

Augusztus 28-án mult háromszáz esztendeje, hogy Madridban soha nem látott dísszel és pompával eltemették Doctor Frey Lope Felix de Vega Carpiát, akit, mint minden idők legtermékenyebb drámaíróját ismer az egész világ. Augusztus 25-én még kertjének virágait öntözte, mert ez a nagyvárosi és nagyvilági ember egész életén át lelkében hordozta a falut és a természetet. Misét olvasott és kemény böjtöt tartott, hiszen az örömeknek ez a könnyelmű vadásza a pogány erdőkből mindig megtalálta a maga útját a remeteséghez és a bűnbánathoz. Amit halálos ágyán mondott Montalbannak, aki barátja és tanítványa volt, teljes értékű vallomásnak fogadható el, mert Lope de Vega sokszor vétkezett, de — egy esetet kivéve — sohasem hazudott. «Legnagyobb dicsőség a jószág. Minden learatott sikeremet örömezt odaadnám, ha egy jó cselekedettel többet tudnék felmutatni az életemben.»

Hazai sikerei példátlanok voltak s itt Shakespeare, Molière, Schiller, a régi görögök és a legújabb franciák mind messze elmaradnak mögötte. Montalbán összeírta azokat a címeket, amelyeket kritika és közvélemény adományozott neki. A kortársak szemében ő volt «a földkerekség őcsodája, a nemzet dicsősége, a világhír gócpontja, az irígység céltáblája, a szerencse fia, az évszázadok főnixje, a rímek fejedelme, a tudományok Orfeusza, Apollo a muzsák között, Horatius a költők és Vergilius az epikusok, Homérosz a multakat és Pindárosz a jelent énekelő lantverők között, a legnagyobbak között is páratlan, minden nagyságnál nagyobb, a költészet minden ágában és vonatkozásában.»

Soha egy korszak egy íróját vagy költőjét így nem méltányolta, de soha költő vagy író fel nem olvadt úgy korában és nemzetében, mint Lope de Vega. Ha azt mondjuk róla, hogy ő nemcsak egy író, hanem egy egész irodalom, a meghatározás nem pusztán képletes. Valóságtartalmát kifejezi Lope de Vega termékenysége, amelyet soha költő meg nem közelített. Több, mint ötven éven keresztül átlag minden héten megajándékozta nemzetét egy színpadi vagy nem színpadi munkával. Az ilyen termékeny írók rendszerint gyári munkát végeznek, egyetlen alkotásukat ismétlik meg száz meg száz változatban, vagy rövid idő multán a költői erő merő rutinná merevedik bennük. Lope de Vegánál erről szó sem lehetett. Minden munkájában friss, erős és költői, függetlenül attól, hogy maga a mű egyúttal műalkotássá is tud-e válni. Az ő termékenysége nem szorgalom, hanem bőség, nem kitartás, hanem szenvedély, nem ismétlés, hanem kitalálás. A költői termékenység egyszer démonná

vált a világon s Lope de Vegába költözött. Csakugyan egy egész kor és egy egész nemzet mohó és féktelen alkotás-vágya forrt benne és áradt ki belőle olyan sokoldalúsággal, aminőt szintén sohasem látott a világ. Shakespeare nem fejezte így ki a maga korát és nem is adott ennyit a maga korának. Nem vert ilyen visszhangot s talán egyetlen korabeli angol sem látta őt olyan elérhetetlen magasságokban, mint Lope de Vegát a maga spanyoljai.

* * *

Azért említtem Shakespearet, hogy a Lope de Vega nyomában felmeredő nagy kérdésre könnyebben felelhessek. A nagy kérdés triviálisan kifejezve az, hogy ez a csodálatos költői lángész miért nem tudott úgy betörni Európába és az egymást felváltó utókorokba, mint Shakespeare, vagy legalább is Molière? Kerek háromszáz esztendő zajlott le a halála óta s a német romantika, amely boldogan fedezte fel a spanyol drámát s Calderont kritikailag bizonyos tekintetben Shakespeare fölé helyezte (ez az értékelés ma sem mondható elavultnak s alább még szó is lesz róla). Lope de Vegát egyetlenegy darabjával sem tudta meghonosítani a színpadon, ámbár a legelső kritikusok is megegyeztek abban, hogy Lope közvetlenebb, egyszerűbb, természetesebb, mint maga Calderon. Kétezer darabja közül (igaz, hogy nyomtatásban csak ötszázat ismerünk) egyetlenegy sem kapott polgárjogot az európai színpadokon s egyetlenegy őszinte sikeréhez Moreto y Cavana révén jutott, aki Lopenek «A megvetés csodát művel» című vígjátékából írta meg a «Közönyt közönnel»-t, amelyet a múlt században egy német dramaturg újra átirított s elindított a nagy sikerek országútján. Lope de Vega, a világ legtermékenyebb és legleleményesebb drámaírója mindíg hontalan volt és az is maradt az európai színpadokon.

* * *

A termékenység nem magyarázata, csak tünete az alapvető problémának. Minden igazi költő a nemzetből hajt ki, élő dokumentuma a nemzetének, krónikája és tükre a korának s már nyelvénél fogva is megnyilatkozása a nemzet géniusának. Csakhogy mindezeknek az összefoglalása és betetőzése az egyéniség, a mi már zártságot, elszigetelést, különválást is jelent. És Lope de Vega sohasem tudott eljutni ehhez az *egyéni zártság*hoz, mert ez a paradox kialakulás vagy kifejlődés annyit is jelent, hogy a költő nemcsak felszívja a maga környezetét, — hanem bizonyos pontokon ellentáll, kritikai elszigetelődést teremt önmaga körül. Így is exponálódik benne a kor és környezet, származás és nemzet, — de nem naivul, önkénytelenül, — hanem a szabad választás és kritika jogán, ahogy Petőfi és Arany megteremtették a maguk népies költészetét. Lope de Vega csak belevetette magát az árba, amely vitte, sodorta, ragadta ; az ő vitalitása egybeesett a nemzet vitalitásával. Úgy ontotta a színdarabokat, hogy sohasem ért rá leszállani vagy letekinteni önmagába. A renaissance a színdarabírást mindenütt kézműiparnak látta, minden irodalomban megvannak az elmosódó határvonalak, a filológusok még száz

esztendő mulva is töprenkedni és vitatkozni fognak azon, hogy VI. Henriknek melyik jelenetét írta Shakespeare, s hogy mi része van Periklesben vagy VIII. Henrikben, amelyek fattyúszármazásra vallanak, de Hamlet, Othello, Lear vagy Falstaff élesen vonják meg Shakespeare konturjait. Hamlet eredetije egy korabeli rémdráma volt, vérfertőzéssel, hazajáró lélekkel, színleges és valódi örültséggel. Amit Shakespeare formált belőle, annak már nincs köze a korhoz. Hamlet időben az első karaktertragédia a világon s rangban is az első maradt a mai napig. Lope de Vega egyetlen darabjának és egyetlen alakjának sem adott ily határozott és éles konturt, — vagyis az az óriási tehetség sohasem emelkedett a kora fölé.

* * *

A dráma legmélyebb értelme és valósága szerint vagy a tragédiában vagy a misztériumban tetőzik. A tragédia kezdettől fogva a végéig emberi síkon játszódik le és mint a shakespearei tragédia bizonyítja, minden transcendentális elemet teljesen belezárhat a földi realitásba. A misztérium (Faust) Az ember tragédiája, Az állhatatos fejedelem) transcendentális keretbe állítja az emberi színjátékot s e keret olyan érzékelhetővé válhatik, hogy a drámának kezdő és zárójelenete — a mennyben történik, mint Goethenél és Madáchnál. Calderonnak (Az állhatatos fejedelem, A csodatévő mágus, Az élet álom) nincs szüksége külön keretre, mert nála a dráma földi valósága annyira áttetsző, úgy átszűrődik rajta a keresztény mennyei világosság, hogy itt fölöslegesnek tűnnék fel az égi keret, a maga angyalseregével és Isten ellenlábasával, az ördöggel s ez az a pont, ahol Caloeron túlmegy Shakespear-en és Goeth-n.

A dramaturgia figyelmét a mai napig kikerülte, hogy a spanyoloknak nincs tragédiájuk, (a név maga is csak néhány klasszikus utánzónál vetődik fel), pedig a spanyol drámaírók alig beszélhetek volna világosabban. Náluk minden komoly, emberi színjátéknak *comedia* volt a neve, ezzel szemben a transcendentális síkon mozgó műfaj az *auto sacramental* volt, az Úrnapi színjáték, amely eredetileg csakis az Oltáriszentség dícsérete akart lenni, de utóbb, mindent felölelt, ami az embernek Istenhez való viszonyát jelképesen ábrázolta.

* * *

Ezzel el is jutottunk Lope de Vegának igazi titkához, amelynek megfejtésével az egész spanyol dráma helyzete tisztázódik. A renaissanceban mindenütt azzal kezdődött az új dráma, hogy a misztériumokat és moráltásokat, tehát a vallási és erkölcsi színjátékokat maga az Egyház kénytelen volt betiltani, annyi vallás- és egyházellenes elem szűrődött beléjük. Az Egyház, amely valamikor rátette kezét a drámára, mert a pogányság ellen való küzdelemben nélkülözhetetlen értéknek bizonyult, most kénytelen levenni a kezét róla, mert csak kárát látja s nem veheti többé hasznát. Spanyolországban ez a titalom a toledói színódus egy határozatával kezdődik, már 1473-ban. Megjegyzni a határozat, hogy «a templomokban álarcos színjátékok, néha igen

tiszteletlen találmányok adatnak elő, lárma, kárhozatos versek és bűnös beszélgetések kíséretében, úgy hogy az istentisztelet, valamint az áhitatba merült gyülekezet csak megzavartatik. Minélfogva a leghatározottabban megtiltjuk, hogy ilyen álarcok, játékok, látványok és szemfényvesztések ezentúl is előforduljanak és elrendeljük, hogy mindazok a papi személyek, akik az ilyen tiszteletlen előadásokat megengedik, vagy támogatják, amennyiben a nevezett templomoktól javadalomban részesülnek, e javadalomnak egy hónapra eső részétől megfosztassanak, nem vonatkoztatván azonban e tilalmunkat ama tiszteletreméltó és istenes előadásokra, amelyek áhitatot keltenek a népben stb. stb.»

Az ilyen tilalmak Európában lassankint mindenütt beszüntették a misztérium-előadásokat, de a toledói tilalom záradéka szinte utalás arra, hogy a spanyol dráma a maga továbbfejlődésében nem fogja elvágni a vallási kapcsolatokat, amelyek a saját középkorához fűzik. És csakugyan, beáll az az Európában meg nem ismétlődő fordulat, hogy a spanyol világi drámát is *egyházi* ember teremti meg, Juan del Encina, akit 1500 körül szenteltek pappá Rómában s aki 1534-ben halt meg Salamancában, mint leoni prior. De ez csak a kezdet. Az a vígjátékiró, akit Cervantes «Don Quijótében» magasztaló szavakkal ajánl olvasóinak a figyelmébe, Francisco Tarrega teológiai doktor volt és kanonok, és a valenciai drámaírók csoportjához tartozott (kerek húsz évvel született Lope de Vega előtt). És pap volt az első Don Juan-dráma költője, akit később annyian utánoztak: Pater Gabriel Tellez, irodalmi nevén Tirso de Molina, aki mint a soriai kolostor kommandátora halt meg 1648-ban, 78 éves korában. És az volt a granadai székesegyház archidiakona, Antonio Mira de Amescua, aki még Lope de Vega mellett is nagy sikereket aratott és Sebastian Francisco de Medrano, pápai jegyző és az inkvizíció biztosa, akinek «Hűség, barátság, szerelem» című vígjátékát nem győzte eléggé dicsérni a kritika és Felipe Godinez, a kor egyik legkiválóbb egyházi szónoka, vagy Miguel Sanchez, a mencai püspök titkára, akit «isteni»-nek mondtak a kortársai (munkáinak legnagyobb része egyszerűen elvesztett, ami a Shakespeare-korabeli angol drámairodalomban sem ritka dolog), és Juan Perez de Montalban, akinek minden könyvén ez áll a neve után: «pap és a szent inkvizíció titkára», Lope de Vega legkedvesebb tanítványa és a világhírű Moreto y Cavana, a toledói érsek káplánja s végre, a legnagyobbak: Lope de Vega, aki későn szenteltette föl magát s Calderon de la Barca, aki udvari káplánja a királynak; a drámaíró papok e nevezetes és hosszú sora Spanyolországot már kiemeli az európai fejlődés menetéből. A renaissance és a barokk világi drámája spanyol földön a papok kezében maradt, ami egyedülálló jelenség a dráma történetében.

Másfelől a világi közönség — ellentétben az angolokkal, franciákkal, olaszokkal és németekkel, — utóbb sem akart lemondani a transcendentális drámáról, az egyházi színjátékról, az istentiszteletekben rejlő látványosságról.

ról. Misztériumok, mirákulumok és moralitások már rég letűntek az európai színpadokról. Spanyolországban ellenben még mindig virul az Úrnapi színpad-játék, amelynek minden esztendőben Úrnaptól kezdve egy álló hónapig van szezonja, amely alatt még a színészeket is jobban fizetik, mint a világi színpadokon. Az egyházi és világi dráma olyannyira egyensúlyozzák és kiegészítik egymást, hogy a legkiválóbb spanyol drámaírók legnevezetesebb témáikat nem egyszer két különböző formába öntik. Megírják «comediának» és aztán «auto sacramental»-nak, tehát fölépítik egyszer a teljes valóság síkján s másodszor transcendentális alapon, amelynek nincs köze a mindennapi realitáshoz.

Calderonnak van egy erős drámája «El pintor de su deshonra» (Szégyenének festője), amelyben Don Juan Roca feleségül vesz egy Serafina nevű leányt, aki eredetileg Don Alvaroba szerelmes. A vőlegény állítólag halálát leli egy hajótörés alkalmával, Serafina lassankint megszereti a férjét, amíg a véletlen, a spanyol dráma egyik állandó főűgője össze nem hozza a két egykori szerelme, akik megszöknek s bűnös életet élnek együtt Nápolyban. Don Juan álöltözetben Nápolyba megy, hogy fölkutassa őket, beáll udvari festőnek Ursino herceg szolgálatába. A herceg, aki Don Alvaro hugába szerelmes, olyan bámulója Serafina szépségének, hogy a képét akarja és Don Juant bízza meg, fesse le számára titokban a gyönyörű asszonyt. Amikor Don Juan, rejtkehelyén, a lefestendő nőben fölismeri feleségét, kedvesével együtt megöli.

A hasonló című autóban a festő maga Isten, műve az «Emberi Természet» amelyet Lucifer az Éden-kert tiltott almájával megront és amelyet a Bűn (a drámában Don Alvaro) elszöktet. A «Világ» (a drámában a herceg) bele-szeret az «Emberi Természetbe» s könyörög a festőnek, fesse le titokban. A «festő», — tehát maga Isten megöli Lucifert és a Bűnt, de megkegyelmez az «Emberi Természetnek.»

Épp e kevéssé sikerült auto tükrözi erősen a műfaj transcendentális és teológiai jellegét. Csodálatos *kettősséget* láttunk itt, *kettéhasadtság* nélkül, amely utóbbi a nagy görög és a shakespeareai tragédiák magva és magyarázata. Az élet úgyszólván el van vágva a hittől, a spanyol dráma mind a két területet a kezében, sőt a hatalmában tartja, de úgy választja el őket egymástól, hogy vagy az egyiken, vagy a másikon mozog szuverén biztossággal, esetleg végleg is fölcseréli egyiket a másikkal, de a kettő nem hatja át egymást és nem kerülhet konfliktusba egymással. Cyprianus szívvel-lélekkel pogány (Calderon drámájában: A csodatévő mágusban), amíg rá nem jön a keresztény hit igazára s akkor mártírhálált hal a hitért, amelyben azonban konkrét és kézzelfogható bizonyítékok segítségével jutott el. «Az állhatatos fejedelem» viszont keresztény, egész élete a transcendentális síkon játszódik le, nincs küzdelme és nincs tragédiája; annyira egy Krisztussal és az Egyházzal, hogy a pokol kapui sem vehetnek rajta erőt.

Ez a kettősség sehol sem olyan gazdag és termékeny, mint Lope de Vegában. Egyfelől olyan erős vitalitás van benne, hogy szerelmi viszonyok,

katonai kalandok, párbajok és perek szövik át egész életét, amely százszorosan verődik vissza a munkáiban, mintha olyan teremben állana, amelynek padlója, mennyezete és összes falai tükörből valók. Életérzése olyan hatalmas, mint Falstaffé, realizmusa, kivált a paraszti és katonai élet festésében olyan döbbenetes erejű és olyan mélyreható, hogy nem alaptalanul hasonlították őt Goyához. De a másik oldaláról nézve hívő katolikus, hű fia az Egyháznak, az inkvizíció szigorú cenzúrája sem találhat kifogást benne. A dogmán kívül még két törvénye van : királyhűség és becsület, amelyek az egész spanyol drámában szinte bálvánnyá kövülnek és magasztosulnak. Tragédia sohasem válhatik így a drámából, mert a katolikus dogmában, alattvalói hűségben, becsület parancsában soha egyetlen spanyol dráma hőse sem kételkedhetik.

A dráma, — ahol legmagasabbra emelkedik is — Lope de Vega dramaturgiáján belül marad, amely ellentétes akaratok megfeszülésében vagy össze-csapásában látja ennek a műfajnak a lényeges tartalmát. Egy Hamlet vagy Macbeth ebben a világban lehetetlenek volnának. A két ellentétes akarat nem találkozhatik itt soha egy lélekben. Megható, megrázó, fölemelő és elragadó cselekményeket adhat és ad is a spanyol dráma, — de a tragédiát eleve ki-küszöbölte magából.

* * *

Lope de Vega leghatásosabb és talán legértékesebb darabja «Castigo sin venganza», — (Büntetés, de nem bosszú) a Don Carlos és az Othello-témát, tehát két határozottan tragikus problémát kapcsol össze és old meg nem tragikus módon. Itt úgyszólván Othellót a saját fia csalja meg Desdemonával, a csomó mesterien van bonyolítva, intrikus nélkül, a két fiatal bűnös halállal lakol, — de a tragédia fölemelő hatása hiányzik a drámából s ezért nem találta meg útját az európai színpadokra. Pedig nemcsak Calderon tud fölemelő lenni, hanem Lope de Vega is, ámde mindazt, ami a tragédia transcendentális eleme, ők a «comedia»-ból, a világi színjátékból száműzték az «autó»-ba, az egyházi színjátékba. Ez az ő kettős arcuk, az ő spanyol mivoltuk, szinte azt kell mondanunk, gót barbárságuk, amely a testi életet eltépi a lelki élettől, az érzéki valóságot a transcendentális hittől s néha ez a kettősség olyan szakadékká szélesedik, amelyből már az eretnekség torzképe vigyorog felénk. A spanyol drámának az a hagyományos témája, hogy a többszörös gyilkos üdvözülhet és a szentéletű remetének el kell kárhoznia, — mert bár az egyik bűnt bűnre halmoz, a másik pedig megőrzi magát minden világi vétectől, — mégis a hívő gyilkost és haramiát a megváltás várja, a tisztaéletű, de a hitnek területén nem egészen biztosan álló remetét az örök kárhozat : némely drámájukat a *predesztináció* közvetlen közelségébe sodorja. Mintha Calvin János árnyéka sötétlenék egy-egy ilyen történeten, amelyet pedig az inkvizíció cenzúrája minden nehézség nélkül átbocsátott az akkori közönség számára.

Most már talán érthető, hogy Calderon néhány nagyszerű és páratlanul álló misztériumán és Cervantes Don Quijoté-ján kívül miért nem tudott a

spanyol renaissance irodalma európai közkinccsé válni, holott tele van értékkel, szépséggel, igazsággal és költészettel. Olyan lángelme, mint Lope de Vega nem érte el Európában Beaumarchais sikereit, aki középszerű tehetség volt, Guillem de Castro Cidje csakis a francia Corneille révén vált ismert színpadi alkotássá s Toorso de Molina Don Juan-ja Mozartot keresztül válhatott csak európai nevezetessé. A spanyol dráma olyan maradt, mint bizonyos kiváló és híres nemzeti ételek, amelyeket a helyszínén mindenki megkóstol, de amelyek nem kerülhetnek bele abba az étlapba, amely pedig voltaképpen a legkülönbözőbb nemzetek ízlésének és ügyességének a komplexuma. Enyhítő körülmény, hogy az egy Shakespearet kivéve az egész Erzsébet-kori angol drámairodalom még jobban elsüllyedt a múlt század romantikus kritikája (Charles Lomb-mel az élén) hiába fedezett fel a Ben Jonsonokban, Denkereken, Fletcherekben és Websterekben shakespearei értékeket, a föltámasztási kísérletek mind hiábavalóknak bizonyultak. Mindössze az derült ki, hogy másod- és harmadrendű műveiben Shakespeare époly kevésbé kontinentális és európai, mint egyébként nagyon tehetséges kortársai, de már a XX. század kritikusa, William Archer igazi skót lelkiismeretességgel mérte le azt a távolságot, amely az Erzsébet-korabeli drámairodalom egykor oly népszerű és ünnepelt íróit Shakespeartól és Európától elválasztja.

Szinte tragikus dolog — a spanyol dráma szempontjából, — hogy az ember legmélyebb problémáját a maga egyetemes érvényében nem egy drámaíró ragadta meg a spanyol színpad csodálatos virágzásának idejében, hanem egy olyan ember, aki teljesen kívül állt az irodalmon, akinél a két ellentétes erő egy lélek területén találkozott s aki a maga új fölfedezésével a fejlődésnek egy világraszóló, új korszakát nyitotta meg. Talán éppen a két különböző síkon való életnek, a bevallott és általánosan gyakorolt kettősségnek, a lelki problémák mélységeiről való félelemnek az országa volt szükséges ahhoz, hogy világra jöhessen az az ember, aki a legkeményebb harcot jelenthette be mindennemű bizonytalanság, elmosódottság, megalkuvás és felolvadás ellen; aki minden belső energia megfeszítését követelte, hogy kialakíthassa azt az emberi egyéniséget, amelyben megbékélten egyesül a transcendentális és a reális valóság. Talán csak Spanyolország termelhette ki magából azt az embert, aki a kényelmes kettősség helyett a kettéhasadtság problémáját vállalja azért, hogy megoldhassa az egész emberiség javára. A legnagyobb spanyol színjátékot így nem Lope de Vega indította el és nem is Calderon de la Barca vitte el a végső megoldásig, hanem egy kortársuk, aki már férfikora küszöbén olyan belső válságon ment keresztül, amelyet amazok sohasem ismertek s amelynek hatása még a XIX. század lelkiismereti drámáiban is világosan kimutatható. Az ő munkája «A lelkiigyakorlatok könyve» nem maradt meg a spanyol határok között, hanem, mint univerzális emberi megnyilatkozás megmozgatta az egész világot s ő maga több mint háromszáz esztendő óta az Egyház szentjei között foglal helyet. A neve Loyolai Szent Ignác.

I.

LÁTOGATÁS SZENT ERZSÉBETNÉL

Oly könnyű volt a terhe eleinte,
de felfelé, egy-két lépés felett,
csodálatos testében mintha vinne . . .
S fulladtan állt meg Juda meredek

domboldalán. És ez volt telje : táj,
amely körötte szerteáradott ;
megindult s tudta, senki nincs nagyobb
mint Az, Ki megfogant s most benne vár.

Ez ösztönözte, hogy karjában hordja
már Gyermevét, ki messze-messze még —
s az asszonyok hozzá közel hajolva
ruháját érintették és fejét.

A pátriárkák szólottak felőle
s belőle mélység áradt és erő —
csak nyílt még a Megváltónak zöldje,
de örvendett immár s egy másik ölben
ugrálni kezdett a Keresztelő.

II.

A KÁNAI MENYEGZŐ

Tudott-e lenni más mint büszke arra,
ki őt a Legkisebbet felemelte,
vagy jöttén nem jött-é önkívületbe
a mély s nagy éj, a roppant dolgok anyja?

Vagy nem lett tán az eltűnése napja
oly hirtelen s csodásan glóriás?
őt hallgatón nem hulltak ámulatba
a legbölcsebbek s hangjától a ház

nem lett-e szinte újjá? Óh talán
százszor parancsolt most is önmagára,
hogy fel ne törjön örömének árja,
mert némán ülhet Fia oldalán.

De mégis ím, hogy itt e nászi asztal
mellett váratlan elfogyott a bor,
ránézett s kérte őt egy mozdulattal,
majd meglepte, hogy nemmel válaszolt.

Csak a vonakodó csoda után s csak későn
jött rá, hogy ő, óh maga küldte őt
a Kereszthez, — hisz Fia a Csodatévő
ki ott áll már az áldozat előtt,

mely rája vár. Ez meg van írva régen,
De ő az asszony nem sejtette, nem,
a rátört édes és mély büszkeségben
elment mellette észrevételen.

A dús és ékes asztalnál hol ültek,
örült velük és még nem látta ott,
hogy minden könnycsepp, mely szemébe gyűlhet,
e borral együtt vérré változott.

Fordította *Ijjas Antal*.

GERTRUD LE FORT

IRTA: SÁNDOR ISTVÁN

Abban a szó teljes értelmében vett világirodalomban, nemzetekből kinövő s nemzetek fölé emelkedő irodalmi közösségben, amelyet korunk számára a katolicizmus ereje kibontakoztatott, Gertrud le Fort alakja kétségtelen a legelőkelőbb, legmagasabb rendű íróegység sorában áll. Írásművészetének jelentőségét, irányát és arányait az analógia eszközével igyekeztünk meghatározni, önkéntelenül tolul Undset, Claudel, Papini neve az eszünkbe. A skandináv írónő mély történet-, ember- és életismerete, a francia misztériumköltő kozmikus mindent-együtt-látása s az olasz gondolkodó nyers egyszerűsége és szédítő dialektikus ereje egyaránt egyenrangú megfelelőkre találhatnak le Fort jellegzetes írói készségeiben. Vannak alkotásai, amelyeknek eszmei tartalma és briliáns formaszépsége értőnek-érdeklődőnek egyaránt reveláció; s ha egy-egy lapon tán kemény árat fizettet a minden mondanivalóját átvenni, formaizei teljességét élvezni törekvővel — ez árért felbecsülhetetlen ád cserébe.

Gertrud le Fort pályája fölött Dél és Észak titokzatos erőellentétei feszülnek. A folyamat, amely a francia protestáns sarjadékból német katolikus írónőt alakít, százados hagyományokkal való szakítást és egyben százados hagyományokba való visszanyulást is jelent. Ősei hazájukat, Felső-Itália ragyogó tájait protestáns hitükért hagyják oda, a refugium talajtalanságában nemzedékeken át fokozatosan sodródni kezdnek északra, mai székük, Mecklenburg felé s e vándorút alatt mindinkább elkeveredik az apák román vére az anyák ereiben csörgedező germán vérelemekkel. Gertrud le Fort bárónő, a porosz katonatiszt gyermeke, a refugiánusok ivadéka, északi protestáns környezetéből valóban forradalmi lépéssel tér vissza Dél legnagyobb hagyományához, amelynek elhagyása hívta ki egykor családjá végzetét s negyven-egynéhány éves korában katolikus lesz. Ez az elemi erőt feltételező változás, amelyben mintha korszakokon át elnyomott tektonikus hatalmak jutottak volna végre szóhoz a le Fortok lelkében, hozza fel az írónő ragyogó képességeit s avatja igazi alkotóvá.

Későbbi művei az átalakulás indítékait illetően Gertrud le Fort két alapvetően fontos élményről vallanak. Egyik az örvénylő Nihil, amelyen át a minden konvertiták útja visz Krisztus felé: előbb a félmegoldások, a nyárspolgári kompromisszumok, a fáradt szabadelvű kereszténység csődje, majd találkozás a kaosz dermesztő sötétjével, amelynek mélyén az Isten-vesztett s a világegyetemben végtelenül egyedül maradt lelkek a félelem paroxizmusában tévelygenek. Gertrud le Fort, akár az egész eretnek Európa, a kiábrándulás, a teljes belső megsemmisülés és a legkietlenebb pesszimizmus útvesztőjéből tér a kereszt lábaihoz s így minden műve mély korlélektani tanulságtétel, átmeneti idők lelki életének dokumentuma. E nagy hiányélménnyel szemben mintegy az ellenpólust jelenti az írónő élményvilágában Róma, az «urbs aeterna», a «caput mundi» képe, amelynek színeit, hangulatait, egész misztériumát annyi meleg sora idézi. Az Északra tévedt déli törzs ivadékanak Déllal való római találkozása Gertrud le Fort fiatalkorának minden jel szerint legfőbb eseménye volt. A Város, amelyben köbe örökítette magát a történelem s alkotásiban egybeolvadva, együtt él a klasszikus mult, a népvándorlás, a katolikus középkor, a renaissance, a barokk-misztika s a bonyolult modern idők szelleme s ahol nemcsak a paloták és romok, de a fák, füvek és rögök is az Idők lehelletét árasztják: ettől fogva kitörülhetetlenül él emlékezetében. S ha idegenül is, de ott lüktet az emlékek mélyén Róma, a küzdő

Egyház eleven centruma, a katolikus világ szíve is — kalauzául az írónőnek, mint mondja, «hazafelé».

Hogy Gertrud le Fort írásművészete a maga egész bonyolult gyöckérképzetével a konverzió e talajából táplálkozik, könnyű bizonyítani. Irodalmi zsenéi valóban nem sejtetik, mekkora lendület lehetősége lappang tehetségében : a szakadék, amely 1899-ben megjelent jelentéktelen verskötete s az Egyházhoz kerek negyedszázaddal később írt himnuszai közt tátong, vagy, amelyet egykori rózsaszín leányregénye, a *«Krisztinka hercegnő»* s mai monumentális epikus alkotásai között tapasztalhatunk, felmérhetetlen. A közbeeső negyedszázad, a válságok és küzdelmek, a pokolra-szállás és Istenhez-emelkedés évei, amelyek le Fortot szinte egész lelkialkatában újjáteremtik, sajnos, nem tükröződnek írói alkotásokban. Csak egyetlen tudományos munka tesz tanúságot e korszakban kielégítetlen lobogó vallási-világnézeti érdeklődéséről : a háború előtti nagynevű protestáns vallásbölcsele, Ernst Troeltsch *«Hittan»* című előadásának poszthumusz kiadása és magyarázata, amelyben már le Fort későbbi szerkesztő műfegyelmének is nyomait találjuk. Igazi szépíróvá azonban csak konverziójával érik : ez az élményi megrázkódtatás szítja fel lírája tüzét, alakítja ki világlátásának perspektíváit, ad kulcsot kezébe az élet törvényeinek megfejtéséhez s tanítja meg minden nagy művészet titkára : az örökkévalóság szempontjából tudni tenni különbséget lényeges és lényegtelen között.

Le Fort első remeke, amelynek jogán a legnagyobb írót-katolikusok oldalán kér helyet, a *«Himnuszok az Egyházhoz»* című verseskötet, megtérésének lírai ábrázolása. Ez a csodálatos kis könyv még az út fáradalmaiban pihegve, de már a célhoz érés friss boldogságában néz vissza a befutott pályára s idézi az Istenhez emelkedés emlékeit. Voltaképpen párbeszéd az *«Isten után vágyó Lélek»* s *«az Egyház szavában szóló Isten között»* s egyben annak az örök misztikus küzdelemnek is képe, amelyet e két valóság egymásért folytat a történelemben. Az írónő maga a következőkben körvonalazza e költeménysorozat történés-háttérét : *«Az önmagából szabadulni nem tudó Lélek először saját töprengésein át eszmél rá az isteni szóra s ébred az Egyház saját kereteit is meghaladó, természetfölötti igazságának és szeretetének tudatára, amely bámulatba s egyben rémületbe is ejti. Megindul a harc s tart, míg a Lélek telve bizalommal át nem adja magát az Egyház természetfölötti igazságának és szeretetének. Valójában csak ekkor tanulja meg érteni, szeretni és magasztalni az Egyházat : kétségbeesése hálás örömujjongásba megy át. Most már az Egyház maga kezd a Lélekhez beszélni, feltárja előtte mivoltának csodáit s az Istentől rábízott boldogító titkok körébe vonja. A Lélek pedig mind ritkábban és ritkábban hallatja szavát s az Egyházzal egészen egyesülve némán figyeli az ígét»*. A lírai cselekvény emez általános keretében tárja föl Gertrud le Fort a katolikus Egyház-fogalom mérhetetlen mélységeit és nagyszerűségét.

Le Fort Egyháza nem mozdulatlan keret, dermedt hagyomány, merő hierarchikus egység, vagy elvont eszmekonstrukció, mint a hitevesztett századvég Egyháza volt ; sőt, inkább nagyszerű energiaforrás, metafizikai erők kútfeje, maga a Gondviselés testett öltött dinamikája, Krisztus misztikus teste s így a leghatalmasabb földi hatalom. Egyesek, egész népek és egész korszakok, akarva vagy öntudatlan, mintegy magnetikus hatások bűvöletében mind a lelkek eme nagy sarkpontja felé tartanak. Mindenkinél mélyén az ösztönök sejtelmes világában hatalmas lendítőerők élnek, amelyek az egész emberiséget e monumentális isteni organizmus felé irányítják. *«Egy álom él a lelkem mélyén Rólad, Istenem»*, írja le Fort egyik verse ; minden nagy találkozásban, amely az ember és az Egyház között valaha lefolyt, hasonló vágyalom válik valósággá. S viszont az Egyház legmélyebb jellemzője is egy párhuzamos, de ellentétes irányú törekvés, a vágy a kegyelem közlésére, a küzdő emberiség áthatására : a lelkek szomjának oltására törekvő szentséges szomjúság. Micsoda nagyszerű távlatokat nyit meg

e dinamikus Egyház-szemlélet, amely összetartó természeti erőket, egymást kereső, korrelatív elemeket lát a Lélek és az Egyház őszrealitásaiban, szemléltesse itt (Ijjas Antal fordításában) a Himnuszoknak egyik legszebbike!

Az Egyház hangja szól:

*Oltáiraim felett olyan virágok virulnak, amelyek
még ősi erdőkben nőttek, s a harmatcseppek is,
míg fűrtjeimen égnék: oda a népek gyermeki
korában a történelem virradtakor hulltak —
és tudok szavakat, melyekben hatalom zúg, erő a
földek s tengerek felett, szavakat, amelyekből
megjuhászodnak a zivatarok és vizek viharai,
mint békelt gyermekek úgy elsimulnak.
Vén puszták ősi titkai enyéme és enyém minden
tőprengő gondolat, mely ősz lett járadt böl-
cselők haján —
hát van-e nép, mely ellenem dicsekszik és lehet-e
bárki is akkora, mint én, akinek a Legnagyobb
adott nagyságot: Mennyei Atyám!
Tudd meg: elpusztult népek árnyai gyűltek körém;
sötét és babonás templomaik mélyén az én
előképem egy-egy gondolata volt az Isten —
világosságuk az enyémből való s az én bölcseségem
egy darabja tanyázott megvénuült és titok-
zatos Sybilla-könyveikben.
Ott voltam én a Napkeleti Bölcsék csillagvizsgáló
tornyáiban és voltak Sybillák, kiknek álmaik
úgy tetszik, néha én sugalltam,
felém szakad a vágy s a fény az ősidőkben is,
hogy az Idők Teljessége után jönné már,
ó szállna már alá az én időm is s a konti-
nenseken lépdélne már végig halkán.
A földön minden én vagyok, a Sokaság vagyok,
mely Krisztusban Egységre ébredt, —
Tudjátok meg, hogy én vagyok ama út, amelyen
Isten trónjához vonulnak, Isten trónjához vonulnak
mind az ezredévek.*

Ez a megsemmisítően hatalmas Egyház-élmény Gertrud le Fort himnuszát szinte eksztatikus tűzzel izzítja át: a költő az Istenbeolvadás boldog önkívületében, a ráció alantasabb síkjából kitörve, a rapszodiák szabad szárnyalásával énekel. Szabadon tovairamló sorainak műformáját a modern expresszionista stílművészet kategóriái s a vallásos költészet legrégebb, legelementárisabb hatású hagyományai közösen határozzák meg. A himnuszok mintája a gondolatrítmus szárnyain lebegő ószövetségi zsoltár, melynek izület-párjaiból itt modern zamatú szimbolum-párok vagy paradoxonok alakulnak: «Anyám, kezeidbe hajtom le fejemet; oltalmaz meg, ó, önmagadtól», «vakdságot parancsolsz nekem, hogy lássak, — és siketséget, hogy meghalljam szavad», stb. A képzelet izgalmaiból a képeknek csodálatosan gazdag tenyészeté sarjadt ki s a stilisztikai trópusok fénye világította meg az Egyház portréját. «Virágzó oszlop halott romok között», «tört cserepek közt kristálypohár», «sziklák rokona, aki előtt királyok sápadnak, seregek rettennek, meri testvérük csak a szél», «hang, melynek hatalmával nincs ki versenyre kelne, haragját nincs ki állandó», «fej, amely fölér az égig és nem kell meghajolnia» s «láb, amely a pokol tűzéig száll és nem kell megbötnia», «vallója az Örökkévalóságnak s szívébe nem száll e nagy szóra rettenet», «bizonyosságot parancsol s ajaka nem lesz néma e nagy parancs felett», «angyalok felhői táboroznak körötte s őrt áll kerubok serege», «úgy zöldel

magányos méltóságban, mint a pusztában a pálma s *gyermekei mint érett kalászhok a földeken*: hogy csak tíz sor pompás szimbolikáját idézzük. A zsoltár és a szabadvers, a konkrét képszerűség és metafizika, a műfegyelem és az eksztázis e nagyszerű együttese valóban elsőrendű művészi produkció. A protestáns Erich Brock, le Fort formaművészetének legalaposabb taglalója teljes joggal írhatta le: «Olyan versek ezek, hogy Nietzsche kora óta e nemből talán csak Stefan George legkitűnőbb alkotásai állíthatók velük párhuzamba».

A katolikus Gertrud le Fort második alkotása, a *Veronika kendője* is a konverzió emlékeiből fakad, de már az epika higgadtabb területére visz. Tárnya: mint rajzolódk ki egy finom, kultúrált, de pogánynak nevelt mai német leány lelken — mint egykor a kendőjén ama másik Veronikának — Krisztus képe s hogyan töri át a szellem egészséges ereje Veronika színtelen, pogányos környezetének börtönfalait. Ez az aprólékos gonddal ábrázolt cselekmény kétségtelen az írónő élményeinek mása: a hős szoros rokonságot tart le Forttal magával. Elejétől végig Róma örök energiáinak hatóterében vagyunk s a város, mint valami hatalmas, emberfölötti személy szől bele körülöttünk a szereplők életébe. Gertrud le Fort saját impresszióit önti szavakba Veronika ajkán Róma dícséretében: «Sokszor úgy éreztem, egyetlen hatalmas színpad az egész Róma, amelyen ma is valamiképpen minden évszázadok és évezerek drámája folyik. Fenséges kuliszák ötlöttek szemembe mindenütt s önkéntelen lepett meg sokszor a gondolat, hogy minden utcasarkon újra felbukkanhatnak a Játékosok, akik mintha ott rejtőztek volna minden porfelhő mögött s néha oly megdöbbenően tisztán állt mindez előttem, hogy úgy éreztem, nem is merő kuliszák többé az épületek, hanem megőrzött, elmúlt korok tartóedényei s közöttük egyetlen apró lépéssel valóban egyik ezredévből a másikba juthatok». A város távlatának szédületében lesz semmivé Veronika számára e világ dicsősége s a szétfoszlott ábrándok romjain itt kap biztos irányt a Kereszt felé.

Rómán át, a Városhoz való viszonyában látjuk jellemezve a regény valamennyi alakját s a modern ember Róma-élményének egész tipológiája bontakozik ki előttünk. A nagymama királynői egyénisége mintha csak az antik Róma Romana jellemhagyományait foglalná össze: maga a testet öltött esztétikai kultúra, a nemes, heroikus humanizmus, maga az ókor apollói derűje és fegyelmezettsége — a klasszikus pogányság — eszmény, amelyet tudatosan szolgál minden mozdulata. Számára a világmindenség feneketlen titkai, démoni mélységei és kifürkészhetetlensége nincsenek adva, az örök kérdéseket nyitva hagyják s mintegy a saját harmóniájával leplezi önmaga előtt, hogy tudjon élni a fenség stílusában és meghalni félelemtelenül. Egy másik pogány Róma képe ködlik fel Enzo, a család költőbarátja előtt, akihez Veronikát pár pillanatig a gyermeki szerelem köteléke fűzi: Róma, a romok városa, az örök pusztulás, a mindent elsöprő történelem, a mindenség felett ástító semmi szimboluma. Feje fölött, úgy tetszik végleg összezsáptak a modern pogányság, a teljes világnézeti és erkölcsi tanácstalanság hullámai s mégis, az ókor dionizoszi szenvedélyével tör egy megnyugtató pont, az Abszolútum felé. Számára természetesen nincs megoldás: az Abszolútumot csak a megsemmisülés öselvében tudja felfedezni, amelynek örök rabja szerinte az egész világvegetáció. A város eme klasszikus és modern pogánykonceptiójával szemben a Róma-élmény egy másik típusát személyesíti meg Edelgart néni, Veronika nagynénje, akit az Egyház Rómája, a minden titkok megfejtése, az isteni kegyelem földi központja ejt meg varázsával, de aki gyöngeségében csak az Egyház kapujáig jut el s a hétköznapi és nyárszolgári gyávaság kátyújában elakad. A befejezettlen, a féllelkek Róma-élménye az övé, akiket hív a kegyelem s akiknek nincs erejük az isteni ajándék befogadására. S jegyezzük meg: a lelki erőtlenség s félelmetes erejében le Fort minden bűn gyökerét fedezi fel. A tipológia befejezésekképpen áll elénk Veronika egész-

séges, gyermeki aiakja, aki az előbbi típusokkal : a nagymamával, Enzioval és Edelgart néniével vívott titokzatos küzdelmek eredményeképpen teljes odaadással hull térdre az Egyház Rómája, mint a történelemben élő Krisztus Monstranciája előtt.

Irodalmi formák általánosságaiába öltöztetett, álruhás önvallomás, az arisztokrata író tartózkodásának műfaji remeklése, mondja az esztetikus, aki e könyvet végiglapozta. Egyetlen cselekménytömb tagolatlan, fejezetek nélküli műegység képe van előtte s úgy érzi, merő állapotrajz marad mindvégig, amit a lassú, céltudatosan haladó regény nyújt : szinte észrevétlen bomlik fel itt s alakul át újra meg újra az elemek kapcsolata, áll elő a megszakíthatatlan hömpölygő történet. Gertrud le Fort a fejlődés-regény formahagyatékával s főleg a modern irodalom lélekábrázoló módszerével szemlélteti a kegyelem munkáját az ember mélyén. Valóban nem kevésbé meglepő vállalkozás, mint volt a Himnuszoké : naturalista tradíciók egy lényegében metafizikai jellegű történés ábrázolásában ; méltó le Fort nagyszerű műfegyelméhez !

Le Fort következő s egyben legnagyobb szabású alkotása *«A gettóból jött pápa»*, az előbbinek egyenesvonalú folytatása : ismét Az arany Róma milieujében, de már a mából a messze középkorba s egyének helyett időtlen történeti erőkre transzponálva adja a nagy témát, a harcot az ég és a föld, az ember és a kegyelem, a világ és az Egyház között. A gettóból jött, zsidóvérből származó II. Anaklét, a nyugati egyházszakadás ellenpápája körül folyik itt a misztikus, drámai feszültségű küzdelem. Évszázados ellentétek csattannak össze s a gettó zsidói, a német császárok, római bárók, a csöcselék, a zabolátlan egyesek és a keményarcélú pápák sok nemzedéket átfogó harcában fokozatosan érik Pierleone kardinális sorsa s vele az Egyháznak talán legmegdöbbentőbb megárázkodtatása. *«Most kezdődik a mi Urunk Jézus Krisztus kinszenvedése, mégpedig az Ó Misztikus Testének, az Anyaszentegyháznak kinszenvedése»*, olvassuk a végső kifejtet fejezeteit bevezető sorokban s ez is jelzi, hogy le Fort ez alkalommal előző két katolikus jellegű alkotásának bizonyos tekintetben a fordítottját nyújtja : az Istenbe kapcsolódás helyett a tőle való elpártolás monumentális folyamatát szemlélteti.

Ez az eretnokség egészen a misztika birodalmába tartozik : az Egyház fogalmának félreértéséből, illetve félremagyarázásából származik. Az Egyház, mondja e könyvben le Fort, Krisztus misztikus teste s így minden szenvedés, amely az Egyházat sújtja, egyben Krisztust egykori szenvedésének, keresztdoizatának megismétlése is. Katolikusnak lenni le Fort szerint annyi, mint vállalni a szenvedő Krisztussal való közöséget : *«Az Egyház fíbora a kínzás oszlopához kötözött Krisztus vére»*. Az Egyházban élő Krisztus szenvedései nyitják meg újra meg újra a kegyelem csatornáit minden idők bűnös emberének s a pápák hosszú sora IX. Benedektől VII. Gergelyen, II. Orbánon, Pascalison, Callixtuson, Honoriuson át II. Incéig egyaránt azt az elvet illusztrálja a regényben önmagán, hogy *«igazságosság csak a pokolban van, az égben kegyelem van, a földön pedig keresz»*. A Pierleone tévedése, hogy az ártatlan áldozat szerve helyett az igazság szervévé akarja alakítani az Egyház legfőbb méltóságát, a pápai széket : *«Ne a keresztényeket keresd, hanem az igazságot . . . A hatalom az enyém s az óráim út : holnap pápa leszek. S attól kezdve nem lesz több ártatlan áldozat a földön»*. Mit lehet így kezdeni a kereszten ártatlan feláldozottal, aki az Egyházban is él s újra meg újra ártatlan feláldozza magát? Ime, a Pierleone világtörténelmi hatású kisiklása

Azok között a problémák között, melyeket a szimbolumokkal terhes regény fölvet, az Egyház és a zsidóság ellentéte játsza a főszerepet. A Pierleone végzete is első sorban zsidó vérben s a vele adott gátításokban gyökerezik : homloka meg van keresztelve, de nincs megkeresztelve a lélek s a származása folytán rázúduló gyűlölet a döntő pillanatban arra készíti, hogy a föld igazsága mellett foglaljon állást a kegyelemközlő szenvedés helyett. Csodálatos, mennyi megértéssel és szeretettel hajlik Gertrud le Fort ehhez a zsidó tragédiához — akár a klasszikus és a modern pogánysághoz, vagy a

kompromisszum-kereszténységéhez hajlott előző regényében s ép e szeretet sugallatára mutat rá a kettős útra, amely Krisztustól Krisztus megfeszítőihez vezet és viszont. A gettó ritushagyományokba csontosodott népe is a megváltás és a Megváltó után eseng s így végeredményben Krisztus felé tart; s másfelől Krisztus kereszthalála az egész emberiséget s így a zsidóságot is megváltotta s a mennyország kegyelméből végeredményben a gettó emberei sincsenek kizárva! A regény egyik legmeghatóbb fejezetében a Messiás utáni lázban égő zsidó leányt, Pierleone vak testvérét, Tropheát maga az Istenanya vezeti Krisztus oltárához.

A műfaj-átfogalmazás ama sok bátorságot és kemény kezet feltételező módja, amelyet le Fort minden alkotásán csodálhatunk, itt különösen szembeszökő. A gettóból jött pápa regénye egyik legérdekesebb változata a nemzedék-regény műfajának s így a századelő hagyományaihoz kapcsolódik; elhagyja azonban azt az aprólékos, szinte tudós hitelességre törekvő családörtörténeti akribiát, amely a műfajnak kezdetől fogva kölönce s az események alakulásában csak az egyetlen szükségesre irányítja figyelmét. Néhány embercsoport néhány nemzedéknek küzdelmében egy évszázad kegyelmi életének ritmusát szóltatja meg s e ritmusért kap helyet a regényben minden, amit benne találhatunk. Súlyos és vészterhes itt minden szó. Minden lapon nagy idők izgalmait érezzük át. A szereplők csoportjai mintha mindvégig egy megrázó történelmi dráma fordulópontján lebegnének. A Veronika kendőjének higgadt attitűdjéből a mult látása végleg kiveti Gertrud le Fortot: a folytonosság könyve után a Gettóból jött pápában a szaggatottság balladikus ihletelvél remekel. Le Fort expresszionista nemzedék-regényt nyújt: ismét egy váratlan, paradox-vállalkozás, amelyet megvalósuláshoz csak a hozzá hasonló robusztus tehetségek segíthetnek.

A kegyelmi élet sajátos történelmi dialektikáját alkalmazza a német jelenre s így a nemzeti és a katolikus gondolat modern ízü szintézisét adja az frónő következő lírai kötete, a *«Himnuszok Németországhoz»*. Az 1932-ben, a német nacionalista áramlatok szélesebb kibontakozása idején megjelent könyv abból a gondolatból indul ki, hogy az apró, halandó ember nem maga állapítja meg élete célját s nem maga szab sorsának kereteket: Isten után a nemzeteké a hatalom, akik szolgáló angyalai a Gondviselésnek. A történelem nem más, mint a népek szakadatlan hajszája a maguk természetes folyamánya után, amelyet Isten jelölt ki számukra, mondja Gertrud le Fort. A német lélek mélyén lappangó démonikus nyugtalanság és a németiség sorsának egyre visszatérő, árapály-szerű hullámozása a hatalom és tehetetlenség végletei közt — a természetfölötti világtól való szoros függés beszédes bizonyítéka. A hivatás, amely e függő viszonyból adódik, világraszóló s a német középkor birodalmi gondolatában és császárság-eszményében nyerte el legtökéletesebb kifejezését: harcos, fegyelmezett csatlósa lenni Krisztus országának, amely az egész Földet átfogni hivatott s ott állani a Kereszt mögött, amely a német-római császárok koronáján ragyog. A német történelem e mellett a misszió mellett bizonyít; s e misszió ösztöne magyarázza a német lélek eredendő nyugtalanságait.

Ezeket a gondolatokat körvonalazza a kötet első két ciklusa, a *«Sors»* és a *«Hivatás»* s e gondolatok távlataiban bontakozik ki a könyv második felében, a *«Diadal»* című verssorozatban a német jelen, a megpróbáltatás korszaka, amely a bűn és felelősség szégyenbélyegét süti méltatlanul a németiség homlokára. Gertrud le Fort sajátos koncepciójában azonban a szenvedés eme napjai éppen a jövőd kegyelmi korszak előhírnökének tetszenek: versei ismét a kegyelemközlő szenvedés misztériumát villantják fel előttünk, ezt a mélyen katolikus gondolatot, amelyhez minden frása vissza-visszatér. *«Ha elítélnek, bíró leszel, ha eloltanak, láng, s ha kitaszítanak az éjtszakában, kigyujtod ott a csillagot! — Isten nyomaira bukkansz a puszta fűvényen s a sírod mélyén nem halsz meg, hanem megszülepsz.»* A Kereszt, amelyet egy nemzet Krisztussal együtt hord a vállán,

nemcsak a kín és halál, hanem az öröm, az új élet, a feltámadás szimbóluma is egyben s az új erőre kapott német népre vár a feladat, hogy kimondja a végső szót :

*«Krisztus, szerető Királyunk,
Neked adom trónomat és minden népek trónusát —
Jöjj, köszönts be a földre mindörökre,
örök égi béke!»*

Egyetlen, hatalmas lírai lendülettel átkarolt mély logikájú egység ez a könyv is, mint az Egyházhoz írt himnuszok, le Fort előző verskötete s a maga zártságában úgy hat ránk, mint a katolikus lélek nemzetélményének nagyszerűen hangszerelt szimfóniája. Elmélyedő olvasó, aki a részeket az egész összefüggésébe tudja illeszteni, zavarban van, hogy a részek önkéntelen ömlő, szabad ritmusu sorain, avagy az egésznek kemény konstrukcióján álmélkodják-e — az írói számítás és az írói önkénytelenség közös alkotása itt minden sor, mint le Fort könyveiben általában. S hasonló kettősséget mutatnak a Himnuszok még egy más irányban is. Szuggesztivitásuk, képességük és belső lendületük szerint a legmélyebb élményekből fakadtnak kell őket tartanunk — hiszen a szavak csak a szív melegtől tudnak izzani ; s mégis — ugyanaz a diszkrét személytelenség, előkelő tartózkodás, az én-nek ugyanaz a szerény háttérbe vonulása mindvégig, amely minden klasszikus művészi törekvés ismertetőjele s amelyet George arisztokratikus egyénisége is képvisel. Nem önmagát méltatja itt az író, hanem élményeivel és alkotásaival egyszerre hódol örök eszményeinek.

«A gyermek birodalma» le Fort mult évben megjelent legendája az utolsó Karolingok koráról, a Himnuszok gondolatain épít tovább s úgy viszonylik e verskötethez, mint előző epikus alkotásai a *«Hymnen an die Kirche»* kötetéhez. Az a zilált, dekadens korszak emelkedik fel benne a mult ködéből, amelynek a Nagy Károly-féle frank világimpérium még közvetlen emléket jelent s amely a részekre bomlott Nyugat új határvonalaitól fojtogatva, leglázásabban ápolja az univerzális keresztény birodalom gondolatát. Le Fort regénye éles hangsúllyal emeli ki, milyen szoros kapcsolatban áll a birodalmi gondolat a császári méltóság fogalmával. A frank világbirodalom feltámadása csak az Isten kegyelmét bíró koronás uralkodó által lehetséges s viszont *«az Isten nem segít soha felkent királyok ellen»*. Le Fort szerint a keménykezű, harcoss uralkodó, Arnulf, elődjében, Vastag Károlyban Isten felkent császárat veti le trónjáról s a kegyelem örök törvényei szerint éppen innen ered tragédiája. Egész életét a saját gyermekétől való rettegés dölja fel, akiben germán Sibillák bűne büntetőjét, koronátlan királysága majdani megdöntőjét jósolják. Az örök törvény elől nincsen kibúvó s Gyermek Károly Arnulf utolsó óráiban császár lesz, de nem forradalmárok hevülete, hanem bűnbánó apjának szeretete ülteti trónra.

A marcona férfijellemek közül a korona misztériumával besugározva lép itt elénk Uta asszony finom alakja, aki szenvedésével a zavaros időkire lehívja Isten kegyelmét s akinek vállát ártatlanul sujtja az Arnulfot üldöző sors ostora. A király házastársa ő, akihez a Gondviselés elől futó Arnulfot az előkelő törzsek politikai belátása kényszeríti, aki elől azonban szerelmében is remegve kell menekülnie vergődő urának : születendő gyermeke anyját kell benne látnia. Az elhagyottság s a várakozás évei alatt azonban Uta asszony igazi királynői jellemmé érik, amilyenvel nem egyszer találkozunk le Fort munkáiban. A szenvedésében és női gyengeségében adott energiák végül is összeropantják ura ellenállását : Arnulf haldokolva meghódol nőiségének elragadó hatalma, gyermekének ártatlan gyengesége s a Kegyelem előtt, amely csatornái nem az erők által nyitvatnak meg az emberiségnek. *«Az Úr irgalmazzon nektek és nekem! Gyermekül a királyi székben — most már csak Isten kormányozza ezt a földet!»*

Egyébként a *«Gettóból jött pápa»* le Fortja írja ezt a könyvet : stílusában ódon

krónikák zamata, apró fejezeteiben komor balladák izgalmai s az egész fölött mindvégig az a misztikus törvényszerűség, amellyel az emberi tettekre a Kegyelem örök világa felel s az a feszült atmoszféra, amely a történelmi idők tető- vagy mélypontjait jellemzi. *„A gyermek birodalma»* voltaképpen nem önálló alkotás, hanem prológu s egy nagyarányú regény-trilógiához, amely le Fortot jelenleg foglalkoztatja s a szász császároktól a Staufokig az egész német középkor legendáját készül nyújtani. E *«Három Korona»* című regényben előreláthatólag a német katolikus irodalom reprezentatív akotását fogja megkapni.

Gertrud le Fort életműve, amint a fentebbiekben előttünk kibontakozik, a problémák különfélesége mellett is mintha egyetlen középponti kérdés körül mozogna, amely érdeklődését újabb meg újabb változatokban ragadja meg — s ez a keresztény nőiség problematikája. Veronikától Uta asszonyig minden regénye ehhez a kérdés-komplexumhoz nyújt adalékokat s az adalékok zseniális összefoglalását végzi el le Fort folyó évi tanulmánykötete, amely *«Az örök nő»* címet viseli. Ez a súlyos könyv a filozófia ősi nyelvén, szimbolumokon át kísérti meg behatolni a nagy titkokba és pedig a benne foglalt három essay mindegyikében más oldalról. Az elsőben az *«Örök Nő»*, az Immaculata lép elé, akinek fiat mihi-je a Megváltás misztériumát megindítja, a bűnbeesés előtti, Isten arcát eltorzulatlan szépségében tükröző ember, aki által a teremtmény a Megváltás munkáján Istennel együttműködhetett, Évának és az Apokalipszis *«nagy paráznájának»* ellenpólusa, akik az odaadás vagy a tisztaság mélyen női principiumának elvetésével a romlás végtelen erőit szabadították a világra, a minden Kegyelem Anyja : Mária. Hozzá való viszonyában szemlélteti le Fort korunk nőproblémáit és az anyaság időtlen misztériumát a könyv következő két, egymáshoz szorosan kapcsolódó fejezetében s a nő és a természetfölötti világ viszonyának rajzában helyenként szédítő mélységekbe nyújt bepillantást. A modern mariológia megkapó gazdagságára tömörebben, költőibb és egyszerűbb eszközökkel aligha eszméltehetnők rá önmagunkat, mint a kötet bevezető, alig harminc oldalas tanulmánya. S általában a vallásbölcselet modern birodalmában kevés munka érzékelteti a női lélek és a Sancta Mater Ecclesia relációinak azt a kimeríthetetlen sokoldalúságát, amelyre *«Az örök nő»* kötete int.

A keresztény nőiség legmegragadóbb himnuszát azonban mégsem ebben a könyvben nyújtja Gertrud le Fort, hanem *«A guillotine árnyékában»* (*Die letzte am Schaffot.*) című regényében, amelyet szándékosan hagytunk utoljára ; a Vigilia jelen kötetében ugyanis magyarul veszi az olvasó. Kronológiailag ott helyezkedik el a csodálatos kis alkotás a *«Gettóból jött pápa»* és a Németországhoz írott Himnuszok között s amannak örök perspektíváját egyesíti a Himnuszok megkapó modernségével. 1931 karácsonyán látott napvilágot s magában hordja mindazt a bizonytalanságot és szorongást, amelyet a gazdasági depresszió legsúlyosabb éve a történelem lüktetését hallgatókból felhozott. Egész Európa gondolkodó polgári társadalma egy küszöbön álló világforradalom aggodalmában él, ekkor s e hangulatban ködlik fel Gertrud le Fort előtt a vértanúság misztériuma. Könyve a tizenhat compiègnei kármelita nővérek emlékéit idézi, akik a francia forradalom rémségeiben szenvedtek vértanúságot. Cselekményének középpontjában azonban egy tizenhetedik kármelita apáca, Blanche de la Force áll, akit a félelem már kora gyermekkorától szinte kozmikus arányokban üldöz s a döntés pillanataiban a Kármelből való menekülésre kényszerít. S mégis, a guillotine tövében az ő gyenge hangja fejezi be a Veni Creatort, amelynek strófáival nővérei vérpadra lépnek s ő lesz *«az utolsó vértanu»*. Le Fort szerint ugyanis nem az ember, hanem az Isten az, akit a keresztény vértanúság győztesének kell tartanunk s nem a halált megvető heroizmust látja a keresztény mártírium lényegének, hanem Isten erejét, amely az esendő lelket sajátos eredendő korlátai fölé emeli, az ember gyöngye képességeit minden mértéken felül felfokozza.

A kegyelemközlő áldozat, le Fort e legkedvesebb gondolata, egyetlen más művében sem domborodik ki olyan élesen, mint e kis-regényben: a kármelita lélek legmélyebb mivoltában éppen ezt a gondolatot képviseli. A compiegnei nők teljes tudatossággal készülődnek a nagy feladatra, amely elé a tömeglélek mélyén lappangó démoni erők állítani fogják. Haláluk áldozat a Nihilbe hullott Franciaországért. Legnagyobb áldozatot azonban az hoz közülük, aki a vértanúság koronájáról mond le egy hétköznapi, szürke életért, le Fort királynői fenségű alakjainak legfenségesebbike: a királyi vérből sarjadt Marie de l'Incarnation. Arisztokrata lényének minden becsvágyával ő tüzel fel a Kármelt a Krisztus mellett való heroikus hűségre, ő hajszolja a mártírium felé, Blancheot is éppen az ő merész kezdeményezései készítetik futásra s nem veszi észre, hogy éppen e szertelen becsvágyában bújik meg valami emberi gyengeség. Tökéletlensége a tökéletesség mértéktelen hajszolásából származik; e megdöbbentő tényre pedig csak akkor eszmél rá, amikor már társaira vetette árnyékát a halál.

Formai szempontból Gertrud le Fort e száguldó cselekményű kötete ismét a lélektani regény hagyományaihoz tér vissza s a «Veronika kendőjének» remek folytonosságát, higgadt ökonomiáját s önkéntelen célra sietését ismétli. Pszichológiája egészen sajátosan katolikus: alapotívumai: a gyenge ereje s az erős gyengesége, az Egyház lelkét nem ismerők számára megfoghatatlannak s csak azok számára tetszenek világosnak és logikusnak, akik hozzája a keresztény kegyelmi élet oldaláról közelítenek. Le Fort itt is az első személyű előadásmódot alkalmazza s ezzel nemcsak művének közvetlen hatását segíti elő, hanem témájának korunkkal való szoros kapcsolatát is kifejezésre juttatja. Egyetlen hosszú levélben foglalja össze itt egy művelt francia a forradalmi napok emlékeit távollevő szerelmesének s szelíd, egyre visszatérő polémiával bizonyíttatja az «ember» a «humánus» rajongója előtt: «ami emberi, az még nem elég» s «kereszténynek lenni több, mint embernek lenni». E közbeszótt sóhajtások, zárójeles aforizmák mint a modern keresztény életbölcse ség lövedékei bombázzák az olvasót — s hol van mégis ettől a mélyen átélt, belső kényszerből fakadt alkotástól mindenféle irányregény! «Ez a munka egészen kiemelkedő terméke az újkori német költészetnek», írja róla Günther Müller, a münsteri egyetem neves irodalomtudósa. «Mélyenjáró szel leme s elbeszélő alakítóereje mellett a jelenkor epikus kísérletei közül sok szinte semmivé lesz s izgatón aktuális mondanivalóját s misztikum annyi szála szövi át, mint egyetlen más munkát sem az utolsó évszázadok előttem ismeretes irodalmából.»

S ezzel nagy vonásokban előttünk is a német katolikus irodalom mai legnagyobbjának portréja. Komoly, érett arc, fegyelmezett s a metafizika átélésében kifinomult, nőiesen érzékeny és izgatott s mégis férfias erőt és biztonságot sugárzó. Vonásait a katolicizmus ereje segítette a teljes kibontakozáshoz, amelyben mintegy létének őstalaját találja meg, amelyhez minden idegszálával elválaszthatatlan tapad. Hasonló modern formában csak a katolikus világirodalom legnagyobbjai számoltak be eddig a lelkiélet legmagasabb csúcsainak perspektíváiról s így le Fort, az ember és le Fort az író egyaránt részes az emelkedés ama érzetében, amely könyveinek forgatásakor meglepi az olvasót. De éppen nagyságában vannak adva népszerűségének akadályai; a szellemi élet, az irodalom világában korunkban nem a horror vacui jelent általános szabályt, hanem inkább ellentétei, a horror pleni, a súlyos, problématerhes alkotásoktól való tartózkodás. Bármint áll is azonban a dolog, le Fort fejlődési lehetőségei még ma, ötvenkilenc éves korában is beláthatatlanok. Minden műve alkotóerejének roppant hajlékonysága mellett bizonyít s minden művében gazdagabban látjuk kibontakozni a katolicizmus misztériumát. Az utóbbival is, az előbbivel is csak pályájának általános irányát látjuk adva. Ebben az irányban azonban minden másnál messzebbre vezet, végtelen az út.

A GUILLOTINE ÁRNYÉKÁBAN

IRTA: GERTRUD LE FORT.

Fordította: Sándor István.

Motto:

Neked születtem, Tied vagyok,
Mit végez rólam szent akaratom?
Adj kincseket vagy szegénységet,
Adj vigaszt vagy keserűséget,
Adj örömet vagy fekete gyászt,
Édes életet, ragyogó napot,
Kezedbe adom magam egészen:
Mit végez rólam szent akaratom?
Avilai Szent Teréz himnusza.

Páris, 1794 október havában.

Méltán emeli ki levelében, Drága Barátnőm, azt a rendkívüli erőt, melyet az úgynevezett «gyengébb nem» tanúsít most minduntalan a halállal szemben, a borzalmak eme napjaiban. Csodálattal gondol a «nemes» madame Roland, a «királyi» Marie Antoinette, a «nagyszerű» Charlotte Corday és a «hőselkű» Sombreul kisasszony magatartására (a Maga jelzőit idézem), a tizenhat compiègnei kármelita nővér «megdöbbentő» önfeláldozására, akik a Veni creatort énekelve léptek a guillotine elé s végül a kis Blanche de la Force megkapó lelkierejére, akinek gyenge hangja ezt a hóhérbárddal megszakított himnuszt befejezte. «Mily tiszteletreméltóan nyilatkozott meg», így fejezi be elragadtatott sorait, «a királyság, a Gironde és az üldözött Egyház eme közös vértanuiban az emberi természet méltósága a káosz iszonyú hullámaival szemben!»

Ó, kedves kis Rousseaum! Nem győzőm bámulni lelke derűjét és nemes-ségét, mely még az emberi nem összeroppanásának legfeketébb éjszakáin is hinni készti természetünk rendíthetetlen méltóságában. Csak arról feledkezik meg, drága Barátnőm, hogy természet ám a káosz is, természet a hősök hóhérlja, az emberben rejlő fenevad, sőt — a félelem és a borzalom is! A párisi eseményeket én sokkal közvetlenebb s így sokkal borzalmasabb közelségből szemlélem, mint Maga, aki még idejekorán elmenekült, ne vegye hát zokon, ha nyíltan bevallom, hogy én ebben a megdöbbentő, halálra kész elszántságban nem is annyira a természet méltóságát látom, mint inkább egy hanyatló kultúra végső erőfeszítéseit (a kultúráét, amelyet Maga oly mélyen megvet, Kedvesem, mi pedig, jaj, már újból becsülni tudunk!): a szigorú etikettet, mely még a borzalommal szemben is kötelez, sőt egyes esetekben — valami mást is.

A gyönyörű névsort a kis Blanche de la Force nevével zárja. Pedig ő igazán nem volt olyan hő, mint amilyennek gondolja. Nem az emberi természet méltósága volt e gyöngye kis kéz gondjaira bízva, hanem inkább minden

erőnk és méltóságunk végtelen gyarlóságának igazolása. Ebben Marie de l'Incarnation nővér, az egyetlen életben maradt compiègnei kármelita nővér is egyetért velem.

De talán nem is sejti, Kedvesem, hogy Blanche de la Force valaha maga is compiègnei apáca volt, ott noviciáskodott egyideig, — de később megszökött. Hadd mondjak el hát életének e rövid, de nagyon fontos epizódjáról egyet-mást, mert úgy hiszem, itt kezdődik a vérpad tövében felhangzó híres himnusz története.

Ismeri de la Force marquist, a kis Blanche apját. Fölösleges említenem, hogy Voltaire és Diderot szkeptikus írásainak egyaránt rajongója volt, tudja, mennyire vonzódott a Palais Royal egyes liberális patriotáihoz s mennyire nem vette fontolóra e vonzalom következményeit. A finom ízlésű arisztokratának persze eszébe sem jutott, hogy szórakozásának zamatos fűszerei valaha a nép durva konyhájára kerülhetnek. De ne vesződjünk szegény barátunk végzetes tévedéseivel, megbűnhődött értük úgyis, mint oly sokan a hozzá hasonlók közül. (Ó, Kedvesem, alapjában egyikünk gondolkodása sem tért el sokban az övétől!) Ezuttal azonban csak az fontos, mi vihetett rá egy de la Force marquist arra, hogy a lányát kolostorba adja.

Abban az időben, amikor Blanche Compiègneban időzött, alkalmam volt néhányszor édesapjával beszélni: ott szavalgatott barátainak a Palais Royal kávézó-szobáiban a szabadságról és az egyenlőségről. Valahányszor a leánya szóba került, mindig azt felelte zavart arckifejezéssel, hogy a «vallás börtöneit» —szerette így nevezni a kolostorokat — épúgy kétes értékűeknek tartja, mint az államéit; azt azonban el kell ismernie, hogy a kisleánya boldog, mert úgy gondolja, biztonságban van a börtönében. «Szegény ijedős gyermekem», szokta volt végezni szavait, «bizonyára születésének szomorú körülményei döntötték el egyszer és mindenkorra az élethez való viszonyát.» És valóban, ez volt az ügyről az általános vélemény.

Alig hinném azonban, drága Barátnőm, hogy de la Force marquis utóbbi célzását megérti, hiszen abban az időben, amelyre vonatkozik, Maga még gyermek volt. Arról a hírhedt, katasztrófális végű tűzijátékról van ugyanis szó, amely az akkori trónörökösnek, XVI. Lajosnak, az Mária Terézia leányával való eljegyzésekor történt.

Valami intő fényjelet kerestek később ebben a szerencsétlenségben: a fejedelmi pár sorsának halvány előjelét. Nos, talán nemcsak intése, hanem egyszersmind szimbóluma is volt ez a sorsnak. Hisz, Kedvesem, a forradalmak csak következményei a gazdasági bajoknak s a kormányrendszer hibáinak — ezek pedig csak előfeltételei és kiváltó erői annak: a forradalmak igazi lényege egy-egy végét járó korszak halálfélelmének kirobbanása. S ebben áll a szóban forgó eset szimbólumszerűsége is.

Teljesen alaptalan felfogás ugyanis, hogy a sajnálatos Louis XV. téri szerencsétlenséget a rendező hatóságok hanyagsága okozta volna. Csak azért

terjedt el akkor ez a hiedelem, mert a tömegaggodalom hirtelen kitörésének titkát szerette volna egy kis önámítás árán mindenki felejteni. (Tudjuk, hogy a titokzatosság felvilágosult időkben a legelviselhetetlenebb s a mi idők ilyen volt.) Való, hogy a rendezők pontosan ott voltak a helyükön, sőt szinte példás módon hajtották végre a hasonló alkalmakkor szokásos óvintézkedéseket. A nemesek fogatai, amelyeket a tömeg tisztelettudóan üdvözölt, köztük az ifjú s akkor éppen gyermekét váró de la Force marquiseé, külön, a gyalogjárók tolongásától távol kaptak helyet, mint a tűzoltók nehéz vizesszekerei is, amelyeket ugyancsak példás lelkiismeretességgel, minden eshetőségre elkészülve, szintén kirendeltek. A Louis XV. térre nyíló utcák keresztezéseinél a rendezőség hivatalos alkalmazottai álltak és irányították a közönséget. A közönségnek pedig a már akkor is közmondásos «nehéz idők» ellenére is meg volt még a maga tisztességes ruhája és ennivalója. Ügyszólván mindenki tehetős, becsületes gondolkozású polgárnak látszott. Örömmel várták az ünnepélyt, illedelmesen követték a rendező hivatalnokok intézkedését s így minden másnak inkább látszottak ezek az emberek, mint egy anarhikus káosz alkatrészeinek, amellyé félórával később át kellett alakulniuk. A szerencsétlenség tehát époly hirtelen, mint megfeyjthetetlen módon következett be, hisz éppen ezért volt félelmetes előjel.

Valami egész ártalmatlan kis tüzecke, amely a tűzoltószertárban keletkezett és mégcsak veszedelmes sem volt, s a nyomban rá villámsebességgel kitörő pánik volt az, ami mindent felforgatott. Senki sem emelgette már a karját az utcasarkokon, hisz eltűntek már a rendezők, eltűntek a vidám, lojális polgárok s leányaik és feleségeik ; nem maradt a téren senki más, csak egyetlen, vad, halálos aggodalomban szorongó emberi tömegszörnyeteg : az illem és megszokás erősnek látszó burka alól feltört a dolgok mélyén örökre ott szunnyadó káosz. De la Force marquise is beékelődött a szörnyű tolongásba s díszhintájának ablakából nézte az irtózatosszínjátékot. Hallotta a földretaszítottak segélykiáltását és a letaposottak nyögését, tágas fogatának öble azonban, mint valami hajó rejtette el. Finom arisztokrata kezével egész önkéntelenül tolta be a reteszt a kocsi ajtaján ; kissé rozsdás volt, mert a fogat még a Fronde bizonytalan napjaiban készült. Akkortájt szereltek reteszeket a kocsik ajtajára, mert nem tudhatta az ember, nem kell-e valaha kocsin menekülnie, azóta szükségtelen lett minden ilyesféle zár. A marquise teljes biztonságban tudhatta magát, habár kissé izgalomba jött. Nem is csoda, hiszen magános embernek nyomasztó látvány minden tömeg. Ekkor azonban, hogy, hogy nem — a lovak vadultak-e meg a zűrzavar és lárma miatt, vagy a kocsis vesztette el a fejét s akart kocsijával a tömegből kikeveredni, de hirtelen megindult a fogat s a dühében és kétségbeesésében ordító tömegbe vágatott. A lovakat pillanatok alatt megfékeztek, felrántották a kocsi ajtaját s a hömpölygő tömeg odatódult. S ekkor mintha valóban a későbbi forradalom kísértete tűnt volna fel egy pillanatra.

«Madame», kiáltotta vad hangon egy férfi, aki egy csupavér gyermeket tartott az ölében, «maga biztonságban ül kocsija rejtekében, mialatt a nép ott vérzik lovainak patái alatt ! De nemsokára majd a maguk fajtája fog vérezni s mi ülünk ott a maguk kocsijában !» E pillanatban a marquise száz meg száz szem tükrözésében látta meg a tömegszörnyeteg félelemmel telt és félelmet gerjesztő arcát ; a következő másodpercben már kiráncigálták a kocsijából s a saját arca is a tömeglélek merő tükörképe lett.

Rebesgették később, hogy Blanche de la Force ott született meg a félig szétrombolt kocsiban, mialatt anyja a Louis XV. térről hazatért. Ez a történetnek kissé éles beállítása. A valóság az, hogy a marquise rongyos ruhában, Meduza-arccal, gyalog érkezett palotájába, a kiállott ijedtség következtében nagyon korán betegedett le s hamarosan rá gyermekágyban meghalt.

Nos, én nem óvakodom attól, hogy monsieur de la Force módjára születésének körülményeivel hozzam kapcsolatba a szegény gyermek lelkialkatát. Nemcsak a nép babonája, hanem orvosaink tapasztalata is lehetségesnek tart ilyenféle összefüggéseket. Anyjának ijedtsége mintegy idő előtt lökte ki Blancheot a világba s úgy látszik, a puszta ijedtségen kívül nem is hagyott rá semmi más örökséget. Kiskorától kezdve annyira félénknek mutatkozott, hogy jóval túltett a gyermekek sokszor megfigyelt félénkségén. (A gyermekek félni szoktak mindentől, amitől csak lehet ; ezt általában oktalanságnak tartják !) Saját kis-kutyájának hirtelen vakkantása is megrémítette, visszahökken az új szolgáló idegen ábrázatától, mint valami kísértettől. Lehetetlen volt félelmét leküzdeni vele a folyosó egyik sötét fülkájánél, mely előtt dajkája naponta elvezette. Látták, mint merevedett szoborrá a kertben haldokló madárka, vagy az összetört csiga láttán. Úgy élt, mintha valami borzasztó esemény sejtelve lebegne szüntelen szánalmas kis élete fölött, amelyet csak fáradhatatlan éberséggel tud kikerülni, mint egyes apró, nyitott szemmel alvó beteg állatok. Vagy mintha nagy, ijedt gyermektekintetével belátna a biztosnak tetsző helyzetek vastag leple alá, a rettenetes bizonytalanságba.

«Nem zuhan le a lépcső?» kérdezte Blanche, ha fölvezették a pompás toronyba, Chateau le Forceban, családjának ősi kastélyában, ahol a marquis a nyarat töltötte. Ez a torony hét évszázad viharait állta ki s szemmel látható volt, hogy újabb hetet is kibír. «Nem dül le a fal? Nem süllyed el a csónak? Nem haragszanak meg az emberek?» Ilyenféle kérdések tolultak szüntelen a kis Blanche ajkára. S mit sem használt, ha megmagyarázták neki, hogy semmi oka sincs az aggodalmaskodásra. Figyelmes arccal hallgatott ilyenkor a beszédre, megértett mindent, — hisz nem volt tehetségtelen —, de csak rettegett tovább. Sem szép szó, sem szigorúság, sem a szegény gyermek kétségbevonhatatlan jóakarata nem tudott javítani szerencsétlen alaptermészetén. Sőt éppen ez a jóakarat végül is már szinte súlyosbított a helyzeten, mert Blancheot annyira leverte a hiábavaló erőlködés, hogy a szakadatlan emlegetett bátorság hiányában már-már komoly erkölcsi fogyatkozást látott. Szinte

azt mondhatnók, hogy most már egyebek között saját félénkségétől is rettegett. Idővel persze apró kifogásokat talált ki, hogy legalább leplezze a dolgot, hiszen, mint említettem, nem volt tehetségtelen, sőt inkább igen jóeszű. Többé már nem kérdezte : Nem zuhan le a lépcső? vagy : Nem merül el a csónak? hanem hirtelen elfáradt, rosszul lett, elfelejtette ezt, vagy azt elhozni, vagy megtanulni, szóval talált valami ürügyet, hogy ne kelljen felmennie a lépcsőn, beszállnia a csónakba.

A cselédek kinevezték és elnevezték «Nyulacskának», de csak nem javult a helyzet, sőt Blanche bizonyára még többet szenvedett gyöngesége miatt, mint azelőtt, mert minden áron takargatni akarta. Ez olykor szinte kínosan látszott rajta. Sohasem akadt még művelt és előkelő gyermek, aki annyira bátoratlanul mozgott és olyan ügyetlenül irult-pirult volna, mint Blanche de la Force. Családjának hangzatos címe, mintha csak valami plakát lett volna, amelyet bosszantásul akasztottak nyakába. A büszke de la Force név mintha csak gúnyból lett volna az övé. Nyugodt lélekkel csak Blanchenak merte az ember szólítani, ha t. i. sápadt arcocskája jutott az eszébe. De mégis «Nyulacska» maradt az ő legtalálhatóbb neve. Ez volt a helyzet, mikor de la Force marquis madame de Chalais felfogadta.

Ennek a kitűnő nevelőnőnek végre sikerült kissé legyőznie a szegény gyermek gyávaságát, miután nagy gonddal és határozottsággal vallásos neveléséhez is hozzáfogott. Blanche nevelésének ezt az oldalát ugyanis eddig, sajnos, elhanyagolták s ez a szabadgondolkozó marquis környezetében aligha lehet meglepő ; egészen végzetes volt azonban a Blanche szempontjából, akiben a vallásos lélek minden igazi alapvonása megvolt s aki e tekintetben ugyancsak elütött atyjától.

Lélektanilag nagyon helyes volt tehát, hogy madame de Chalais kis tanítványát a gyermek Jézushoz vezette. Ez volt Blanche első találkozása a «le petit Roi de la Gloire»-ral. (Ismeri Kedvesem a compiégnei Kármel bájos kis viaszfiguráját, amely karácsony táján a kápolnába kiállítva úgy megörvendezteti a gyermekvilágot.)

«A kis Király»-nak aranykoronája és kormánybotja volt, a francia királytól kapta mindkettőt, hogy jelképezze a «petit Roi» hatalmát birodalma : az ég és a föld fölött. Hálából ezért az ajándékért «a kis Király» is megvédte őt és az övét : Franciaországban zavartalan volt az élet, azaz senkinek sem kellett zuhanó lépcsőkre és omló falakra gondolnia, csak az volt fontos, hogy mint a király, mindenki törődjön kissé a «petit Roi»-val. Ez pedig akkor is megtörténhetett, ha nem is volt az embernek ajándékozni valója, koronája és kormánypálcaja, imáit és a szeretet, hódolat és engedelmesség mindenféle kis megnyilatkozását odahozhatta a «petit Roi» lábaihoz. S ha mindezt lelkiismeretesen megtette, ugyanolyan bizalommal számíthatott a «petit Roi» oltalmára, akár a francia király. Blanche tehát, mint említettem, hajlott a vallásosságra, kezdetben azonban madame de Chalaisnak mégis nagy nehézségekkel kellett meg-

küzdenie. Jóllehet szeretett visszagondolni nevelői sikereire, erről később sem beszélt valami szívesen s ennek meg is van a maga magyarázata.

«El kell ismerned, hogy a mennyország királyának nem nagy dolog téged megvédeni», mondta Blachenak szelíd, de mégis határozott hangon, mikor az ismét vonakodott a lépcsőre lépni. «Gondold csak meg, milyen hatalmas már a mi földi királyunk is.»

Blanche nevelőnőjére vetette gondtelt tekintetét. Néha-néha egész raj nyugtalan madár röpködött a tekintetében. «Mi lesz, ha a király egyszer a koronáját elveszíti», kérdezte elgondolkozva.

Madame de Chalais kissé meghökkent. Ilyen ellenvetésre igazán nem volt elkészülve. De már a következő pillanatban ezt is elűzte magától — nagy gyakorlat volt már a kényelmetlen kérdések elkergetésében ; Blanche olykor úgy érezte, mintha kissé túl feszes fűzőjének halcsontjairól pattanna le minden kétségeskedése.

«Ezt már csak nem gondolhatod komolyan, Blanche», mondta. «A koronákat nem lehet elveszteni, mint a zsebkendőket, csak bánni kell tudni velük. Megígérted nekem, hogy az imádságot sohasem fogod elmulasztani, biztosra veheted tehát, hogy az ég királya sem mulasztja el, hogy megoltalmazzon téged. Egész bátran nekiindulhatsz a lépcsőnek.»

Blanche összerázkódott — ez volt az a lépcső, amelyről meg szokta kérdezni, nem fog-e leszakadni. Kezét önkéntelenül kihuzta a nevelőnőéből s a korlát egyik tartófájához kapott, a véletlen azonban úgy akarta, hogy a fadarab letörött.

Csak úgy tolongtak Blanche tekintetének ijedt madárkái madame de Chalais felé. Egy pillanatig szinte ellenségesen nézte egymást az aggodalom és az erő. Azután hirtelen mintha nem a lépcső, hanem madame de Chalais zuhant volna le. Úgy tetszett, mintha őt is elfogta volna a gyermek gyöngesége.

«Mért ijesztgetsz engem», kiáltotta. Közben felső testével kissé hátrahajlott, hogy halkán megpattantak szoros fűzőjének lemezkéi.

De persze ez a hangulat hamar tovaszállt. Madame de Chalais nem igen engedett meg magának hangulatokat és — mint mondtam —, Blanche ellenállása fokról-fokra alább hagyott, amint gyermeki lelkében a keresztény bizalom képei és eszméi a saját homályos aggodalom-képzeteit kiszorították. S ezt könnyű megérteni ; ó, Kedvesem, mennyi vigasztalás forrása is a hit ! Még igen jól emlékszem rá, hogyan ereszkedtem le gyermekkori imáimból emeletről-emeletra egészen, mondjuk így, a lét legvégső alapjáig, ahol elesni többé már nem lehet. Biztos, hogy akkor Blanche is ilyesvalamit érzett. A szegény gyermek, aki nyakasan visszautasított minden földi biztosítékot, amit megnyugtatóra nyujtani lehetett, ijedős szívével lassanként teljes bizalommal oda-simult a Mindenható szárnyaihoz ; a nyulacska bátorságra tett szert. Sőt, madame de Chalais még azt az elégtételt is megérte, hogy Blanche már kissé büszkén mosolyogni és csúfolódni kezdett oktalan félénkségén — s bár a hang-

jában talán egy kis fiatalos dicsekvés is csengett, az eredmény kielégített mindenkit.

Karcsú, tizenhatéves leánnyá érett lassanként s kissé keskeny arcán kedveske volt a szája. Madame de Chalais nem mulasztotta el, hogy őt is a magáéhoz hasonló szűk fűzőhöz ne szoktassa ; s így volt ugyan a mozdulataiban valami kiszámított kecsesség, de senki sem nevezhette már bátortalannak. A helyzet nem volt kilátástalan s de la Force marquis már leányának illő kiházásításáról kezdett tervezgetni. De ekkor madame de Chalais azzal a feltűnő közlésével lepte meg, hogy Blanche nem a házasságra, hanem a szerzeteséletre érez hivatást.

Nos, nem csoda, ha egy de la Force marquis, aki Franciaország valamennyi ragyogó szellemével egyetértett abban, hogy az Egyház ügye immár a múlté, ugyancsak ellenezte a dolgot. Hallották, amint akkoriban nagy bosszúsággal mondogatta, hogy madame de Chalais, akitől annyit várt, végül is nem ért el semmi egyebet, mint hogy hidat épített Blanchenak, amelyen kényelmesen kisétálhat a világból. Bizonyára most is éppen olyan ijedős a kis-leány, mint azelőtt. A kolostorban ugyanis — így érvelt a szegény marquis — megfelelő lelkialkatú emberek számára az élet ijesztő áttekinthetlensége véget ér, a lehetőségek sivatagjai felé biztos korlátok vágják el az utat ; nem kell többé a sors váratlan fordulataitól és követeléseitől tartani, hanem az ember élete egyszer és mindenkorra szilárdul álló törvények, eszmék, falak keretei között mozog, ezek pedig, mint de la Force úr mondta, sohasem nyílnak meg a valóság, hanem csak az ég és az égiek fantomjai előtt.

Bármennyire zavarosan gondolta is el mindezt, bizonyos, hogy Blanche elhatározását tekintve, valamelyes mértékben mégis igaza volt. Méltatlanság azonban csupán ennyit tenni fel a lánykáról. Egyre újra hangsúlyoznom kell, hogy Blanche valóban vallásos volt : a compiégnei kármelitáknál, akikkel madame de Chalais összeköttetésben állt, igen rokonszenvesnek találták. A főnöknőnek bemutatkozva — akkor még életben volt a beteg Croissy főnöknő — arra a kérdésre, hogy nem fél-e az előírt súlyos szabályoktól, abban a kissé dicsekvő modorban, amellyel akkor a bátorság kérdését elintézte, így felelt : «Jaj, tisztelendő anyám, biztos, hogy más is van, ami az embert megijesztheti, mint ezek a csekély áldozatok.»

Croissy főnöknő (akit madame de Chalais Blanche korábbi félénkségéről már értesített) megragadta erre az alkalmat s megkérdezte, hogy például mi volna az, ami megijesztené?

Blanche elgondolkozott egy percre, aztán az előbbinél kissé bizonytalanabb hangon így felelt :

«Magam sem tudom, tisztelendő anyám, de ha kívánja, gondolkozni fogok róla s a választ majd később megadom.»

«Nem kívánom», válaszolta gyorsan madame de Croissy. Akkor még fiatalos külsejű nő volt, de arcán már meglátszottak a fájdalmas betegség

nyomai, amelyben nem sokkal utóbb el kellett pusztulnia. Azt mondják, hogy valamikor az isteni Gondviselés a halálfélelem szörnyű kínjaival tette próbára (akkor történt ez, amikor a kolostorkertben annyiszor látták imádkozni az Olajfák hegyéről elnevezett barlangban) s ez magyarázza, hogy Blanche iránt mindig különös részvétet érzett. (Alapjában véve nem találhatjuk magától értetődőnek, hogy ezt az érzékeny lelkű leányt a szigorú regulájú kármelita szerzet fölvette.)

A kolostor tehát nem támasztott nehézségeket. Bizonyos, hogy madame de Chalaisnak a marquis ellenállását sem lehetett nehéz megtörnie, hisz még az eget is meg tudta lágyítani, ha valami kívánsága volt és, mint mondtuk, de la Force úr sem igen szerette levonni nézeteiből a konzekvenciákat.

Blanche de la Force tehát átlépte a klauzura küszöbét és pedig mint mondják, vékonyka kis arcán annyi őszinte örömmel, hogy a compiégnei apácákat mind meggyőzte hivatottságáról és reményt keltett bennük, hogy méltó leánya lesz Szent Teréziának.

A posztulátum első ideje is kielégítően mult el. Blanchenak ugyan nehezebbre esett a regula szigorú szabályait betartani, de mégis betartotta őket. Barátságos, buzgó és engedelmes volt és — amit különösen ki kell emelnem — csupa vidámság és hála. Ez főként akkor volt feltűnő, ha — ami az akkori viszonyok között elkerülhetetlen volt — a nyugtalanító hírek néha még a klauzura küszöbén is belopództak (akkor ugyanis éppen a rendek egybehívása előtt álltunk). Mondják, hogy Blanche arcvonásaira ilyen alkalmakkor leírhatatlan elégedettség ült ki, sőt egyesek szerint tapsolt örömeiben s hangjában az ismeretes kis elbizakodottsággal kiáltotta : «Semmi közünk hozzá !» Vagy : «Ez minket nem érdekel, ettől mi nyugodtan alhatunk».

Az áhítat különleges kármelita-izű stílusát, sajátos heroikus kifejezésformáit, mint például : «Ó, Istenem, élve-halva Tied vagyok», vagy : «Te vagy a boldogsága Isten szerelmeseinek ; ó, jöjj, ne vess meg engem, édes szenvedés !» meglepő hamar sajátította el, mint azelőtt madame de Chalais jóval tetszetősebb kifejezéseit. Lassanként azonban mintha a látszatra könnyedén átvett formulák a lelkében kissé háttérbe szorultak volna — valamelyes visszaesés állt be.

Ez különösen akkor lett szembetűnő, mikor a beteg Croissy főnöknő meghalt. Nagyon súlyos haláltusája volt ; a haldokló nyögése óráig visszhangzott az egész kolostorban. Blanche akkor megdöbbenve kérdezgette, miképpen lehetséges, hogy Isten ekkora szenvedést mér a csaknem szentéletű nőre s olyan rettegés szállotta meg, hogy a konvent meghökkent. Akkor tudtuk meg, hogy beöltöztetését elhalasztották, mert Marie de l'Incarnation nővér, a noviciamester még nem tudott dönteni. A beöltöztetés azonban végre egészen meglepetészerűen mégis csak megtörtént.

1789-et írtunk, mikor a Versaillesben összeült nemzetgyűlés az ország nyomasztó pénzügyi helyzetére hivatkozva, az első lépéseket tette meg az

egyházi vagyon lefoglalására. (Az illető határozatokra, kedves Barátnőm, még bizonyosan emlékezni fog.)

Már a nyár folyamán közölte monsignore Rigaud, a kármelita rendfőnök a hatáskörébe eső kolostorokkal, hogy útban van a törvény, amely a rendet újabb rendtagok felvételétől eltiltja. Monsignore nem csinált belőle titkot, hogy a nemzetgyűlés végcélja a vallásos közösségek teljes feloszlatása, remélte azonban, hogy a törvényt még enyhíteni lehet s hogy a szerzetescsaládok még a kolostorokban maradhatnak, azaz lehetővé teszik, hogy az egyes szerzetesrendek fokozatosan haljanak ki. Monsignore a körülményekre való tekintettel azt tanácsolta, hogy az esetleges posztulánsokat, amennyiben vezetőjük jónak látja, haladéktalanul be kell öltöztetni. «Hacsak döntő fontosságú okok egyértelműen ellene nem szólnak», írta a széleslátókörű prelátus, «azt kívánom, hívjuk le e fiatal teremtésekre Isten erősítő kegyelmét s ne kicsinyeskedjünk, hanem legyünk hozzájuk nagylelkűek : Isten maga fog majd választani közöttük s Ő fog dönteni róluk az elkövetkező időkben.» «Az örökéletű Krisztus most mintha Gecsemáne kertjében volna» — így végződött a levél. «Ajánlom tehát a tisztelendő főnöknő Anyának a beöltöztetendő posztulánsok számára a 'de Jesus au Jardin de l'Agonie' nevet — a mai viszonyok között aligha találhat megfelelőbbet.» (Tudja, Kedvesem, mennyire tartja magát a Kármel kolostoraiban a hit, hogy a rendi név, amelyet a szerzetes beöltöztetésekor kap, feltárja előtte az utat a benne kifejezett misztériumhoz.)

Madame Lidoine, az újonnan választott főnöknő, rendi nevén Thérèse de Saint Augustin ilyen körülmények között szükségesnek látta, hogy még egyszer megbeszélje Blanche beöltöztetését a noviciamesterrel, Marie de l'Incarnationnal.

De hadd beszéljen a tanácskozásról maga Marie de l'Incarnation nővér, vagy mint a bájos kis énekesnő, Rose Ducor gyermekei hívták : Marie, a kis Jézus testvérkéje — édesanyjuk így magyarázta meg nekik az érthetetlen de l'Incarnation nevet.

Tudja, kis Barátnőm, hogy Ducor, a színházi világ ragyogó kis istennője, akit valaha vallásos kokettériával vettek körül frivolabb tisztelői, a rémuralom napjaiban azzal lepett meg valamennyiünket, hogy népszerűségének oltalma alatt menedéket nyújtott a lakásán papok és szerzetesek egész seregének. (Jaj, ha egyszer a vértanúság órája elközelgett, nem kis meglepetéseket szerezhet nekünk az emberek állhatatossága ; erről az erényről igazán senkinek sem mernék prognózist készíteni !) Egyidőre Marie de l'Incarnation nővért is Ducor vette magához és kétségtelen, hogy a kis énekesnő hidegvérének és lélekjelenlétének köszönheti, hogy a forradalmi törvényszék ítéletétől megmenekült.

Akkoriban többször ért az a megtiszteltetés, hogy a kiváló apácát felkereshettem. Éppen vértanu rendtársainak életrajzán dolgozgatott : Ducor kecses rózsafa asztalánál találtam, papirosait rendezgetve, természetesen

fátyol nélkül és nem rendi, hanem polgári ruhában, főkötővel a fején s magasan a nyakára húzott mellkendővel, amely eltakarta azt a helyt, ahol — a makacsul keringő hír szerint — egy keskeny, piros vonal húzódik a bőrén, amelyet viselnie kell testvérei kivégeztetése óta. A bátor kis Ducor is tetszeleg magának e megkapó kis legenda elbeszélésével, mert szentnek tartja Marie de l'Incarnation nővért.

Mikor észrevette, hogy kendőjére szegezem tekintetemet, félrevonta kissé. Mozdulata fájdalmasan vontatott volt, de mégsem volt benne semmi kedvetlenség. Ekkor állapítottam meg, — amint kétségtelenül ő is óhajtotta, — hogy nem mond igazat a fáma, de egyszersmind, hogy mégis csak van valami alapja keletkezésének. Mert ez a nő valóban megkapó egyéniség volt : bárki habozás nélkül elhihetné róla a csodát. (Ő, ha őt ismerjük, mi más lehetne előttünk csodálatosabb, mint ez a megható nevecske : a Jézuska kis testvére.) Modellt állhatott volna bármely szent királynő, sőt szent király szobrához is. Én legalább így találtam s nem hiszem, hogy ez az érzésem pusztán előkelő származásának ismeretéből fakadt volna. Hisz tudja, kis Barátnőm, hogy a kedves nővért az egyik francia királyi herceg természetes gyermekének tartják. Való, hogy a forradalom napjaiig állami járadékot élvezett ; köztudomású az is, hogy mint törvénytelen gyermek, püspöki diszpenzációval lépett a kármelita rendbe. Azt mondják, fiatal korában nagyszerű viszonyok között élt s madame Acarie, a híres kármelita nővér sírjánál egész váratlanul fogta el a szenvedélyes vágy, hogy vezekeljen az udvar bűneiért, amelyeknek élete keletkezését köszönhetette, mint madame Louise de France, a Saint Denis-i kolostor főnöknője is ő előtte. Sok minden lesz érthetővé e rendkívül gazdag lélek történetében, ha fiatakorát figyelembe vesszük. Ilyen előzmények után kérdezősködtem nála Blanche de la Force felől.

Felelete roppant különös volt. «Vajjon minden esetben csak merő gyöngeség a félelem és a borzalom?» kérdezte viszont. «Nem valószínűbb-e, — hogy legalább is igazi mivoltát tekintve — sokkal mélyebb valami, mint a bátorság, valami, ami sokkal inkább illik a dolgok valóságához, azaz a világ borzalmaihoz — és sokkal inkább a magunk gyöngeségéhez is?»

Szavai ugyancsak megleptek, mert mint Maga is tudja, drága Barátnőm, éppen Marie de l'Incarnation nővér volt az, aki a compiégnei Kármelt rávette, hogy azt a heroikus áldozatot ajánlja fel az égnek, amellyel a konvent mintegy előre eldöntötte további sorsát. (Erre a pontra hamarosan még egyszer visszatérek.)

«A félelem mélyebb valami, mint a bátorság — s ezt éppen Ön mondja Marie de l'Incarnation nővér?» kérdeztem.

Sietve került ki hősi elszántságára való célzásomat, ismét első kérdésemhez tért vissza.

«Igaz», mondta, «akadtak olyanok is, akik szavazatukkal Blachenak a világba való visszatérését sürgették, de a mi tisztelendő anyánk, Lidoine de

Saint Augustin másként határozott. Ó, Lidoine anya nagyon jól ismerte és tudta vezetni a lelkeket.»

«És mégis, mintha az események menete rácsfolt volna Lidoine anyára», feleltem. (Arra gondoltam, hogy Blanche megszökött Compiègneből.)

«Nem Lidoine anyára, hanem másvalakire», felelte gyorsan. «Hisz nem mindnyájan fogtuk fel helyesen a tisztelendő anya lelki-vezetését.»

Hirtelen az a megmagyarázhatatlan érzés vett rajtam erőt, hogy önmagáról beszél. De ebben a pillanatban rám nézett s én elpirultam a tekintetétől. Ő változatlanul nyugodt maradt.

Rövid, de sokat mondó csönd támadt. Végre megszólalt, hangjában valami különös, mondhatnám magasabb rendű gyermekiséggel, amely úgyszólván lenyűgözött, annyira ellentétben volt büszke metszésű vonásaival. «S miért ne tudhatna minderről Ön is, kedves Villeroi úr? Hisz ugyebár azért jött, hogy megtudja, mi igaz a mi viselt dolgainkból? Biztosítom, hogy Őfelsége magasztalására ez az igazság sokkal alkalmasabb, mint bármi más. (Úgy-e tudja, kedves Barátnőm, hogy a kármeliták kolostoraiban «Őfelségének» hívják az Istent.)

Ezután különféle jegyzeteket kaptam tőle, részint még Lidoine főnöknő feljegyzései voltak, amolyan beszámolók, amelyeket hivatala vezetéséről készített, részint saját emlékiratai, mert, mint említettem ő is éppen vértanu testvéreinek életrajzán dolgozott.

E két kéziratból meríttem mindazt, ami történetünk szempontjából a legfontosabb ; most pedig folytatom elbeszélésemet.

Marie de l'Incarnation nővér tehát azt ajánlotta a főnöknő anyának, hogy várjanak Blanche beöltöztetésével s utalt Blanche különös gyöngéjére, gyávaságára.

«Ó,» mondotta akkor s tüzes tekintetét a főnöknőre vetette (föl nem nézhetett rá, mert jóval magasabb volt nála) «nagyon sajnálom a szegény gyermeket, anyám, hiszen úgy bujt meg a kolostor falai között, mint valami kis madár a fészken. Gyöngesége miatt nem fogyatkozott meg a hozzá való szeretetem. De éppen, mert szeretem őt — ó, anyám, ezernyi ilyen apró jámborság, száz meg száz ilyen pislákoló kis láng akad mindenfelé. Páris oltárai előtt számtalan ilyen lobban fel naponta és számtalan alszik ki odakünn az élet viharában. De ilyen lángocskák a Kármelbe nem valók ! A Kármel erő és hatalom az egész földkerekségen !»

S itt egy pillanatra meg kell állapodnunk, Kedvesem. Azokon a benyomásokon át, amelyeket rám tett, éppen most mutattam be Marie de l'Incarnation nővér egyéniségét s úgy hiszem helyesen járok el, ha helyzetét pár szóval a konventtel és az újonnan választott főnöknővel szemben is megvilágítom.

Kétségtelen, hogy az utóbbi igen nagyra tartotta ; beszámolójában gyakran nevezi «jobbkezőnek», «tanácsadó leányának», néha «nagy leányának», sőt egyszer — s ez már szinte tréfásan hangzik — «anyai leányának» is. Említi

azt is, hogy Croissy főnöknő halála után maga is úgy vélekedett, hogy Marie de l'Incarnation nővér fog a helyébe lépni, de az egyházi fennhatóság egy «sokkal csekélyebb valakire» irányította a választó konvent figyelmét. (Ezt a főnöknő önmagára érti.)

Tény az, hogy Lidoine anya külső megjelenés és lelkiélet tekintetében egyaránt egészen jelentéktelennek látszott. Ez különösen a választását követő időben volt feltűnő. «Csak nagynehezen tudott ugyanis hozzászokni», mesélte nekem Marie de l'Incarnation, «hogy parancsoljon azoknak, akik, úgy vélte, messze fölötte állnak s ezáltal — bár sohasem volt az — néha mégis tétovának látszott.» «Ó, tette hozzá, «ez volt az én megkísértetésem igaz ideje.» (Maga Marie de l'Incarnation érinti itt az érzékeny pontot Lidoine főnöknőhöz való viszonyában, amelynek alakulását pedig minden bizonnyal az ő akarata szabta meg.

A főnöknő anya voltaképpen ebben a pillanatban sem ellenkezett vele, csak odanyújtotta a monsignore levelét.

Marie de l'Incarnation elolvasta. Élénk arca hol elpirult, hol meg bele-sápadt, — meglátszott rajta, milyen érzésekkel fogadja a szerzetesrendek tervbe vett korlátozásának hírét. Mikor a végére ért, csak ennyit mondott, de különös hanghordozással: «Nehéz választás ez, Anyám!»

Madame Lidoine szemmel láthatólag más feleletet várt. Arcára egy kis elfogódottság ült ki, mint mindig, ha mint főnöknőnek kellett fellépnie Marie de l'Incarnation nővérről szemben.

«Úgy gondolja, hogy választásról egyáltalában szó lehet» kérdezte mélyen csengő hangján. Marie de l'Incarnation sietve válaszolt — ő, a figyelme páratlanul éles és finom volt —: «Őn óhajtja ezt a beöltözést, anyám?»

«Monsignore óhajtja», felelte a főnöknő mintegy bocsánatot kérve.

Marie de l'Incarnation egyszeriben meghátrált. (Micsoda nagyszerű látvány, Kedvesem, e nagy lélek harca a tökéletes alázatosságért!) «Ilyen körülmények között», mondta, «bár posztulánsunkról való véleményemet vissza nem vonhatom, de magamat ajánlom fel érte Istennek áldozatul. Engedje meg, tisztelendő anyám, hogy a szeretet és vezeklés rendkívüli eszközeivel siethessek a ránk bízott lélek segítségére, hogy ne jelentsen semmi kockázatot közösségünkbe való felvétele.» (Tudja, Kedvesem, mennyire jellemzi a Kármel vallási élményvilágát az áldozatos szeretet hősiessége s Lidoine anya bizonyára hálás volt értük.)

Igy határozták el Blanche beöltöztetését. Természetesen a compiègnei zárdában mindenki bizonyosra vette, hogy ez az ünnepség beláthatatlan időre az utolsó lesz s ez rendkívül megkapó jelleget kölcsönzött az egész szertartásnak. Mégsem szabad föltennünk, hogy ez talán gondot okozott volna a legtöbb kármelita nővérnek. Compiègneban a szigorú önmegtagadás miatt oly sokszor «sötétnek» gúnyolt rend tagjai rendszerint gyermeki vidámságban és gondtalanságban élnek. Akkor is mindenkit elsősorban az a gondolat foglalkoz-

tatott, hogy a nehéz viszonyok között még egy ifjú testvért sikerült megmen-
teni a Kármel közösségének, egyébként pedig, Constance de Saint Denis, a kis
novicia, a maga naiv modorában egész leplezetlenül árult el egy olyan gondola-
tot, amely talán monsignore tanácsa mögött is ott lappangott : «Kedves kis
Blanche testvér», mondta, «mi ketten majd összefogunk és fittyet hányunk
a nemzetgyűlésnek ! Mi fiatalok vagyunk s ha nehéz is sokáig várni, amíg az
égbe juthatunk, mégis eléldégélünk mi szívesen vagy száz esztendeig ! Addigra
pedig bizonyára szabad lesz már felvenni új noviciákat».

A beöltözköskor új barna ruhájában, fején a noviciák fehér fátylával
épolyp megindító, kissé törékeny jelenség volt, mint amikor a klauzurát átlépte.
Ahogyan örömtől remegő kezével időnként lopva, szeretettel simogatta meg
durva gyapjúkötösét, mozdulatában annyi ékesszólás volt, hogy a konvent
már-már megnyugodott.

«A lányka hálája úgyszólván leírhatatlan», írja aznap este madame
Lidoine. «A szegény gyermek ugyanis nagyon jól tudja, hogy ereje cserben-
hagyta s egyáltalán nem volt rá elkészülve, hogy megkapja a fátyolt. «Ó, milyen
jó is Őfelsége, milyen jó a tisztelendő anyja, milyen elnéző Marie de l'Incarn-
ation nővér !» Egyre ezt mondogatta beöltöztetése napján. Mikor megtudta,
milyen nevet kell ezután viselnie, természetesen kissé megijedt, de az öröm
annyira magával ragadta, hogy hamarosan összeszedte magát.

Rekreáció idején a kertben egészen önkéntelenül borult le az Olajfák-
hegyének barlangja előtt, ahol annyszor térdelt Croissy főnöknő és megható
áhitattal csendült meg a hangja, hogy imájában új nevről valamennyiünk
füle hallatára vallomást tegyen : Édes Gecsemáne kerti Jézusom, élve-halva
a Tied vagyok !»

«Mindent az ő alázatos hálájától s attól a szent névtől várok», így fejezi
be sorait madame Lidoine, «amellyel az ég éppen ezt a gyermeket hívja magá-
hoz. Ó, Gecsemáne kerti Jézusom, mondom én is, erősítsd meg ifjú jegyessed
szívét, küldd el hozzá a vigasztalás angyalát, aki a félelem órájában Neked is
segítségére jött !»

S valóban, mintha ez alkalommal a kolostor reményei igazán teljesültek
volna. Többé senkisé foghatta Blanchera, hogy a Kármel áhitatának nagy-
szerű imaformuláit csak gépiesen mondogatja, még kevésbé látszott rajta,
hogy ezek terhére volnának. Az ifjú novicia megmaradt a beöltöztetés napjának
áhitatában s szemmel láthatólag annyira előrehaladt, hogy Marie de l'Incarn-
ation nővért is kielégítette. Annál megdöbbentőbb volt tehát a hatás, melyet
második visszaesése kiváltott.

De lássuk sorjában az eseményeket.

Nem tudom, vajjon akkortájt más kolostorokkal szemben is hasonló
rendszabályokat érvényesítettek-e és ezek az utolsó beöltöztetésekkel állottak-e
összefüggésben, elég az hozzá: kevéssel Blanchenak a noviciátusba való fel-
vétele után egy bizottság jelent meg Compiègneban azzal a megbízással, hogy

az apácák létszáma, kora, gondolkodásmódja felől adatokat gyűjtsön. Már akkor foglalkoztak ugyanis azzal a tervvel, hogy a szerzeteseknek lehetőséget nyújtanak a világba való visszatérésre, azaz fogadalmaikat megsemmisítik és pedig abban a naiv hitben, hogy a többség újjongva siet majd a győztes forradalom karjaiba.

Mielőtt a bizottság az egyes apácák kihallgatását megkezdte volna, az egész házat bejárta. A rendelkezésemre álló adatok alapján azt hiszem, az a gyanu vezette őket, hogy rejtegetnek valakit, hiszen Diderot híres novellája óta tele van a mi szabadgondolkodóink feje bezárt apácákról szóló mesékkel.

Celláról-cellára jártak s a főnöknő Marie de l'Incarnation nővért bízta meg a bizottság kalauzolásával. Nos, a férfiak aligha hangoskodtak a szemle alatt, sőt talán volt bennük egy kis bizonytalanság is, amely mindig erőt vesz az új rend képviselőin, valahányszor a régi kultúrával szembekerülnek. De lépésük mégis férfiasan kopoghatott (gondoljon csak, Kedvesem, a zajtalan női szandálokhoz szokott folyosókra!) s bizonyára a járásukban sem jutott kifejezésre, hogy különös tiszteletteludással végzik feladatukat. (Jellemző, hogy a karnővéreket arra is rákényszerítették, hogy arcukról föllebbentsék a fátylat.) A tiszteletlenség hiánya valószínűleg a megbízottak arcáról is lerítt, de fellépésük mégsem lehetett fenyegető — akkoriban még az a nézet volt az uralkodó, hogy a szerzetesrendekkel fenn kell tartani a jóviszonyt. Marie de l'Incarnation nővér mesélte, hogy még a bizottság leggyanúsabb tagja is, valami merész fickó, bizonyára afféle kis írnok, sokkal inkább volt komikusnak, mint félelmetesnek nevezhető, amint zsíros haján a félrecsapott piros sapkával fel-le szaladgált a bizottság körül és készségesen nyitogatta a cellák ajtaját. Biztosra veszem, hogy valami aljas örömet jelentett neki, hogy az apácakolostor klauzurájába behatolhatott. De, mint mondtam, mindez nem tette őt félelmetessé, csak bizarrá és visszataszítóvá. Szegény Blancheot mégis valósággal halálra rémítette. Abban a pillanatban ugyanis, amikor cellája ajtaját ez a nevetséges kis fickó kinyitotta és vigyorgó ábrázatával az ajtónyílásban megjelent, velőtrázó sikoltásban tört ki. (Marie de l'Incarnation nővér említette, hogy a későbbi forradalom legvéresebb napjaiban sem hallott ehhez foghatót.) Ugyanakkor mereven maga elé tartott, szinte azt mondhatnók, borzadó kezekkel cellájának hátsó falához huzódott s úgy állt meg ott, mintha a halált várná.

A bizottság erre szintén megállt, először meglepetésében, majd szemmel látható érdeklődésre ébredve — bizonyára azt hitte, hogy itt van végre a fogoly, aki titkon az eszükben járt. A bizottság feje feltűnő nyájasan kezdte Blachenak magyarázni, hogy csak bízza magát rá és ne féljen semmitől.

A biztost egészen elbájolta az a gondolat, hogy a vallás egyik áldozatát megmentheti s az ügybuzgalom egészen a hatalmába kerítette. Azt mondta, hogy Blanche teljesen függetlennek érezheti magát, hiszen az új törvények már nem engedtek meg semmiféle beöltözést. Atyáskodva akarta megfogni a kezét, de ebben a pillanatban Marie de l'Incarnation nővér is közbelépett.

Élesen s egyben haragos villogással szegezte rá az első megbízottra tekintetét s utánozhatatlan fönséggel mondta : «Monsieur, ön túllépi megbízatása hatáskörét ! Tudomásom szerint az a törvény, amelyre hivatkozik, még nem jogerős !» Nem tudom, mit válaszolt volna a biztos, ha Blanche, aki még mindig szótlán maradt, nem veti magát a noviciamester karjaiba s nem adja meg ilyen módon a biztosnak a világ felől a maga félreérthetetlen válaszát. Amaz látta már, hogy ugyancsak félresiklott s elpirult, mint valami visszautasított kérő.

A fogadalmasok ezalatt a kapitulum-terem előtt körülvették a főnöknőt. Ha valamivel tekintélyesebb lett volna, azt mondhatnám : mint a csibék a kotlóst, de Lidoine anya szinte eltűnt a leányai között. A karnővéreket egymásután hívták a kapitulum-terembe, amelynek bejáratához katonai őrséget állítottak, hogy az aktusnak nagyobb jelentőséget biztosítsanak. Mind-egyik kedves nővér külön vett búcsút a főnöknő anyától s ez mindnyájukat arra figyelmeztette, hogy a kérdésekre lehetőleg röviden és szelíd hangon feleljenek, monsignore Rigaud ugyanis azt tanácsolta, hogy erre utasítsa őket. Nos, könnyű elgondolni, hogyan alakultak ezek a feleletek. Egyébként az ügy minden nehézség nélkül zajlott le, csak Marie de l'Incarnation nővér kihallgatásakor történt egy kis zökkenő.

Én a magam részéről azt hiszem, hogy ez az összeütközés akkor is megtörtént volna, ha nem is lép fel megelőzőleg a szegény Blanche érdekében. Képzeljük csak el ezt a francia királyi vérből sarjadt nagyszerű és előkelő egyéniséget efféle proletárokkal szembeállítva. Idézzük fel képzeletünkben ezt a misztikus engesztelő hivatásától át- meg átjárt apácát, amint ott áll a száraz írnokok, a megrögzött racionalisták előtt s egyszeriben kész az összeütközés, függetlenül attól, hogy a kedves nővér megelőző lépésével is előkészítette. Mert, hogy előkészítette, az csak természetes : lélektanilag teljesen érthető, hogy a bizottság feje neki tulajdonította azt a szégyent, amelyben előzőleg része volt. Mindjárt az első hozzáintézett szavak elárulták, hogy lobog benne a vágy, hogy a kedves nővért megalázza ; gúnyosan kérdezte ugyanis, vajjon magukhoz tértek-e már a nagy ijedtségből Blanche de la Force meg ő.

Nos, Marie de l'Incarnation lelkében árnyéka sem volt a félelemnek, ebben a pillanatban azonban egyaránt anyai és testvéri kötelességének érezte, hogy szegény kis noviciájának gyengéjét leplezze a kívülállók elől. Kétségtelen, hogy ekkor egészen eltöltötte az a gondolat, hogy a háznak, a rendnek s növendékének veszélyben forgó becsületéért helyt kell állnia s ez magyarázza meg azt a feltűnő merészséget, amellyel a bizottsággal szemben fellépett.

«Hogy érti Monsieur a 'félelem' kifejezést», kérdezte. «Hát lehet-e félelmetes más is, mint az az egyetlen gondolat, hogy megbántjuk Krisztust, aki mellett most Önök előtt szerencsénk van ünnepélyesen vallomást tenni?»

Ez a felelet persze csak arra volt jó, hogy fokozza a biztos ügyel-bajjal visszatartott haragját. (Apró emberek általában nagyon nehezen tűrik mások vallomásait.) Másodszor is átlépte tehát hatáskörét.

«Téved, Polgártárs», felelte, «mi nem azért vagyunk itt, hogy fanatikus vallomásaik meghallgatásával szerencsétlenségünkön önként, hanem, hogy a nemzet nevében megkérdezzük, el akarják-e hagyni a babonák eme fészket, vagy sem. Figyelmeztetem azonban, hogy a nemzet képviselői olyan kiváltságos hatalommal vannak felruházva, amely alkalmas rá, hogy okot adjon valamelyes félelemre s amely ellen az előbb jogtalanul tiltakozott.» Ó, az elvakult nem érezte, hogy ez a szemmel látható ellenszenv, ahelyett, hogy megijesztette volna, inkább feltűzelte a kármelita nővért. (Hisz éppen a megpróbáltatás idején lángol fel a leghevesebben a keresztény gondolat; ez az, amiben nem veheti fel vele a versenyt semmi más, ahol minden ellene irányuló erőszakoskodás természetes fortélyja valami úgyszólván természetfölötti ostobaságba csap át.)

Marie de l'Incarnation sejtette a fenyegetést, amelyet egy perccel később ölelő szeretettel, mint kitüntetésként fogadott.

«Vallomásom magába foglalja a feleletet erre a kérdésre is», szólott minden félelem nélkül. «Ami azonban a nemzet képviselőinek kiváltságos hatalmát illeti, az velünk szemben is csak akkora lehet, mint az isteni Gondviselés rendeli. Egy porszemmel sem nagyobb. Vegye tudomásul, Monsieur.»

El lehet gondolni, hogy szavai, hogy úgy mondjam, túlcsoportosították a poharat. «Jó», felelte a biztos, «ezt a feleletet megjegyzem magamnak. Még nem ért véget a mozgalom, amelyben járunk. Remélem, eljön még az idő, amikor a kolostorokat és templomokat is megostromolják, mint a Bastillet minap, lakosaikat pedig — úgy-e tudja Polgártárs, mit értént a Bastille parancsnokával?» (De Launy véres fejére gondolt, amelyet a nép kopjára szúrva hurcolt végig a városon.)

A kedves nővér egy percig mozdulatlan és szóval maradt. — A biztos már valószínűleg abban a boldog tudatban ringatózott, hogy halálra rémítette. — Azután lassan mély és boldog pirulás öntötte el az arcát.

«Tudom», felelte egészen halkán, «tudom — ó, nagyon jól tudom.» — Mintha csak térdre borult volna ez a hang valami sohasem tapasztalt boldogság súlya alatt. Kezét a mellén keresztberakta.

Kedves Barátnőm, szenteljünk néhány pillanatot a kármelita lélek különös világának, amelyet mindketten olyan kevésbé ismerünk. Ez a lélek annyira hozzátapad a másokért való áldozatkészség gondolatához, hogy benne a Krisztus megváltó kereszthalálában való hit már szinte a szenvedés és üldöztetés áhítatos szeretetével fokozódik. Tudom, hogy ezt a gondolatot a nem keresztény-világ (sőt általában a világ) nehezen tudja megérteni, vagy éppen betegesnek tartja. Mégis arra kérem, kedves Barátnőm, felejtse el egy kisértő a saját értékeléseit s keresse ebben egyszerűen történetünk alapvető tényét. (Hisz ez a szerepe az egész kereszténység történetében.)

«Mikor a kapitulum-termet elhagytam», mesélte Marie de l'Incarnation, «a lelkemben mintha hosszú, ünnepi halotti gyertya gyúlt volna ki, amely

szinte elsorvasztotta minden porcikámat, vagy mintha minden kis részem átlátszóvá változott volna.» Mihelyt a főnöknő anya az arcát meglátta, ő is rögtön így szólt: «Hiszen maga lángol, leányom, mint valami kerub! Mi történt magával!»

Hangját a felindulás fojtogatta, amikor beszélni kezdett, de halk ujjongását nem tudta elfojtani. «Ó, anyám, milyen boldogság ez nekem és mindnyájunknak! Milyen boldogság az országnak és a trónnak! Őfelsége olyan vezeklő feladatott bízott ránk, amilyenről álmodni sem mertünk: vértanúsággal fenyegettek.»

Meglepetve látta, hogy Lidoine anyának nincs inyére a dolog és meglehetősen hidegen kérte számon, hogy kerülhetett sor a szükségtelen összecsapásra.

Marie de l'Incarnation nővér értett a szóból és azonnal letérdelt, bevallotta, hogy megszegte a főnöknő utasítását, nem röviden és nem nyájasan beszélt, mert — mint nekem mondotta —: «Nem hiányzott akkor belőlem a jóakarát önző becsvágyam megtörésére, de a fészket még nem tudtam megtalálni.» (Sokkal mélyebben rejtőztek e nagy lélek gyöngeségei, Kedvesem, mint a mi mindennapi gyarlóságaink.)

A főnöknő is azonnal felelt s nem hinném, hogy a fülelő őrség miatt tette volna: «Nem parancsról volt szó, leányom, csak jótanácsról.»

Szegény Blanche rohama még egyre tartott s aligha tévedünk, ha közönséges idegsokkot látunk benne. Marie de l'Incarnation mindvégig ott állt az ifjú novicia oldalán, mint fáradhatatlan ápolója és vigasztalója. Én pedig különös szuggesztív erőt tulajdonítok e kiváló apáca ösztönzésének s tudom, hogy annál könnyebben érhetett célt, mivel Blanche a gyengéknek mindig vágyakozó csodálatával tekintett fel rá, noviciamesterére. Néhány nap múlva már újra megjelenhetett testvérei körében s szemmel láthatólag azon volt, hogy a biztossal való kalandjának kellemetlen hatását jóvá tegye, hiszen a kolostori szokások szerint a refektóriumban bánkódó szívvel vallotta be e gyöngeségét s testvérei közbenjáró imáiba ajánlotta magát. Igazán valóságos csoda volt, hogy ennyi alázatosság és jóakarát sem hozott több gyümölcsöt eredményül.

Az érdektelen szemlélő talán azt fogja erre mondani, hogy semmi különös sem talál abban, hogy egy ifjú, érzékeny lelkű apáca az elmúlt napokban kissé félnéknek mutatkozott. Én legalább még jól emlékszem rá, hogy az ország különböző vidékein kirabolták a kolostorokat — ez volt a csöcselék természetes válasza a nemzetgyűlés egyházellenes határozataira. Blanchenak tehát volt oka a félelemre s valóban félt is. Ezt ha nem is szántszándékkal, de akaratlanul annál inkább elárulta. Sőt, ha az egész történetet egységesen tekintem, szinte azt mondhatnám: madame de Chalais gondos nevelése tekintetében akkoriban úgy állt a dolog, mint amikor egy ügyel-bajjal felcsavart gombolyag egyszerre magától újra visszatekeredik, vagy más szóval: a megszökött nyulacska visszatért s most is csak úgy viselkedett, mint azelőtt. Ha

gyermekkorában egyre azt kérdezgette Blanche, nem dül-e össze a lépcső s nem haragszanak meg az emberek, most rekreáció idején gyakran egész váratlanul aziránt érdeklődött furcsa kis izgatott hangján, hogy ugy-e nem fordultak elő újabb fosztogatások, hogy a szerzeteseknek valóban meg fogják engedni, hogy kolostorukban maradjanak stb.

«Én bizony nem félek», mondta megkapóan valószínűtlen arcjátékkal (ah, senki sem hitt már az ő kis kérdéseinek!) «nem, én igazán nem félek! Mitől is félhetnék, hiszen már a francia király is elég hatalmas, mennyivel inkább...» Önkéntelenül ismételte meg madame de Chalais egyik gondolatát, de hirtelen elakadt, mert bizonyára az jutott az eszébe, milyen rútul bántak el nemrég a királlyal, akit a csöcselék a saját foglyaként hurcolt Versailles-től Párisig. A Carmagnola és a Ça ira, amely egyre gyakrabban hangzott be az utcáról a kertbe, szintén zavarba hozta. Váratlanul arra kérte a főnöknő anyát, hogy a házból kihozhassa egyik ott felejtett könyvét (épúgy, mint gyermekkorában). Szinte úgy tetszett, mintha el szeretne valahová bujni, ahol nem hallatszik az ének.

«Kedves kis Blanche testvér, hiszen elhatároztuk, hogy a nemzetgyűlésnek fittyet hányunk és száz évig fogunk élni», szólott testvéréhez a naiv kis novicia, Constance de Saint Denis. «Túl akarjuk élni a csúnya kolostori törvényeket! Hát miért kell magát zavartatnia efféle ijedezésekkel?» S máskor: «Hát nem vagyunk-e Krisztus jegyesei?» Az agg Jeanne de l'Enfance de Jesus (ez a valóban közel százéves nővér) pedig így szólt: «Hát nem a petit Roi de Gloire szolgálói vagyunk s nem az ő gondja, hogy minden körülmények között erőt öntsön belénk?» (A kármelita nővérek nem úgy mondták, mint madame de Chalais: «de petit Roi de Gloire meg fog minket óvni», hanem így: «erőt fog önteni belénk.»)

Ez időben a legtöbben ugyanolyan lelkes készenlétben éltek, mint Marie de l'Incarnation. Ez pedig mintha megkettőzte volna Blancheért való vezekléseit és imáit. (Talán emlékszik még, kis Barátnőm, hogy erre kötelezte magát az ifjú novicia kissé hirtelen történt beöltözésekor?) Eddig nem említettem ezeket az áldozatokat, hogy egyik sajátos szépségüktől meg ne fosszam őket, attól t. i., hogy senki sem tudott róluk. Madame Lidoinet kivéve valószínűleg titokban maradtak egész Compiègne előtt. Marie de l'Incarnation leginkább arra vigyázott, hogy Blanche bármit is meg ne neszeljen a dologból. (Egyre újabb és újabb mélységekre bukkanunk e csodálatos apáca lelkiéletében, kis Barátnőm: a rábízott fiatal noviciára elsősorban nem lélektani úton iparkodott hatni, hanem — éppen úgy, mint a világra is — mindig csak áldozatok és imádságok által, mindig csak közvetlenül Isten által, akinek mindezt ajánlotta. Ilyen tekintetben minden a legmagasabb csúcsokon állott nála.)

A közösség kebelében akkor egész rendkívüli hatása lehetett. S ezt könnyű megérteni: nem, igazán nem hinném, hogy meg tudta volna akadályozni, hogy vértanui elszántságának tüze át ne csapjon a környezetére, még ha

ezt akarta volna is! De nem is akarhatta ezt! Gondoljon csak, Barátnőm, a rend különös feladatára. Emlékszik még, mint vitatkoztak néha egyesek a forradalom előtt arról, vajjon van-e még a kereszténységben akkora erő, hogy alkalomadtán vértanukat tudna teremteni? Csak később tudtuk meg az igazságot: ebben a szerzetben a vértanuk igazán készenlétben álltak. «Franciaországot nem a politikusok buzgósága fogja megmenteni, hanem az áldozatos szívek imái és áldozatai: ütött végre a Kármel nagy órája!» Ez volt az az alaphang, amelyhez akkor a sok csöndes compiégnei nő igazodott; valamennyi tudatosan készült a vértanúságra.

«Szükségünk lesz még erre a készletre?» kérdezte a naiv kis Constance de Saint Denis, mikor egyszer a főnöknő anyja futólag érdeklődött, hogy betakarították-e a kertből a télire való zöldségfélét.

«Hogyne volna rá szükségünk, gyermekem», felelte Lidoine anyja. «Szükségünk lesz rá?» — ezt a kérdést mostanában igen gyakran szokta hallani és egyben meg nem hallani. Az apácák körében nem volt titok, hogy meglehetősen hüvös szemmel nézi leányainak hősi készülődéseit.

«A konvent tarka üveggyöngyöket aggat magára», mondja tréfásan beszámolójában, mikor e készülődésekről megemlékezik s egy másik alkalommal így ír: «A leányaim megint vértanusdit játszanak.»

Nos, tölem, Drágám, természetesen távol áll, hogy a jámbor nővérek hősi elszántságát a legkisebb mértékben is becsméreljem, de mégis meg kell itt tennem azt az ellenvetést, hogy Compiègneban komoly megfontolással akkor még senki sem számíthatott a vértanúság eshetőségére. A rendőrbiztos fenyegetőzése végeredményben is éppúgy merő kisiklás volt csupán, mint a csöcselék kihágásai. Számolni kellett bizonyos korlátozásokkal és nehézségekkel, talán a szerzet ideiglenes felosztásával is, de semmiesetre sem a legvégsőkkel. Nem számíthatott-e a helyzet teljes félreismerésének, hogy éppen a mi humanus korszakunkat vádolták meg a véröntás gondolatával? Nem volt-e nevetséges, hogy ijesztően mély istengyűlöletet tettek fel azokról, akik szemmeláthatólag csak filozófiai közhelyekkel és az állam nyomasztó pénzügyi helyzetének kérdéseivel foglalkoztak? Ilyen fejleményekre akkor még mi sem számítottunk, Kedvesem s így a hősi elszántság — bocsássa meg vakmerő szavaimat — inkább talán szertelen képzelődés, mint megokolt aggodalom következménye volt. S mégis tévedés lenne Lidoine anyának leányaival szemben való állásfoglalását ilyen megfontolásokra vezetni vissza.

Tudja, kis Barátnőm, hogy a rendelet, amelyet monsignore megjövendült, nem sokáig váratott magára. Kategorikusan megtiltották nemcsak új noviciák beöltöztetését, hanem a már beöltözöttek úgynevezett «örök fogadalmának» letételét is. (Felmérhetjük-e a fájdalmat, melyet az utóbbi határozat a fiatal noviciáknak okozott? Örök noviciátusra ítélték őket.) A compiégnei kármeliták közt ez az intézkedés, Blanche-on kívül, főként Constance de Saint Denis nővért érintette, aki közvetlenül fogadalomtétel előtt állt.

Marie de l'Incarnation akkor azt a határozott álláspontot foglalta el, hogy mint egykor a katakombákban, most is teljes csöndben le kell tétetniök a fogadalmat úgy, mint ahogy annak idején Blancheot is beöltöztették.

«Ugyan mit kockáztatunk, anyám», szolt a főnöknőhöz nemes türelmetlenséggel, «mit kockáztatunk, még ha ki is derül a dolog? Minél hamarabb éreztetni velünk a világ a maga gyűlöletét, annál jobb az a világnak!» (Észre veszi-e, kis Barátnőm, milyen könnyen csap át ez a lélek a merő elszántságból a nyílt óhajtságba? S azt hiszem, Kedvesem, most már meg fogja érteni, miért volt terhes Lidoine anyának leányai lelkesedése.)

Ekkor lepte meg a főnöknő Marie de l'Incarnationt egyik első önálló határozatával, azzal, hogy az ajánlatot visszautasította, még pedig azon kissé lehangelő megokolással, hogy Blanche beöltöztetésekor csak egy eljövendő s még nem jogerős törvény rendelkezéseivel állottak szemben, nem úgy, mint ma, s hogy nem tartja kívánatosnak, hogy szükségtelenül magukra vonják az ellenség haragját.

Nos, ez természetesen nem volt valami mélyenjáró okoskodás. Nem mulaszthatom el, kedves Barátnőm, hogy el ne mondjam, milyen körülmények között hozta tudomására madame Lidoine a kegyetlen törvényt a két noviciának. Itt ugyanis fellebben kissé a látszólag oly józan egyéniség lelkéről az igénytelenség fátyla. («Mint főnöknő ekkor lépett fel első ízben», mesélte nekem Marie de l'Incarnation nővér, «és pedig» — tette hozzá halkán — «velem szemben.») Mielőtt a határozatot felolvasta volna, egybegyűlt leányaival elimádkozta a rend nagy szentjének, Avilai Teréznek híres himnusát :

«Neked születtem, Tied vagyok,
Mit végez rólam szent akaratom?
Adj kincseket vagy szegénységet,
Adj vigaszt vagy keserűséget,
Adj örömet vagy fekete gyászt,
Édes életet, ragyogó napot,
Kezedbe adom magam egészen :
Mit végez rólam szent akaratom?»

Aztán felolvasta a határozatot s így szolt a két noviciához : «Leányaim, e kegyetlen határozat folytán most már úgy kell Őfelségének örök hűséget fogadniok, hogy áldozatul hozzák még azt a boldogságot is, amely a fogadalom ünnepélyes letételével együtt jár. Mert nem az a fontos» — itt sorjában végigsiklott nyílt tekintetével a többi karnővéreken —, «hogy a magunk céljai váljanak valóra, bármily fenségesek legyenek is, hanem, hogy Isten céljai teljesebbé menjenek. Ne lázongjanak hát a törvény miatt, kedves noviciáim, de fájdalmukat se igyekezzenek minden áron visszatartani ! Őeljék inkább át érdemtelen csalódásukat Isten mérhetetlen szeretetében s akkor majd a rend szelleme ölt testet önökben : a valóságban kármeliták lesznek, ha a világ nem engedi is, hogy nyíltan azzá legyenek !»

Úgy-e, kedves Barátnőm, sokat mond ez a párszó s még többet a bevezető imádság, Sokat és sokaknak. Csak az a kérdés, akadt-e, aki megértette.

Blanche valószínűleg megértette — s madame Lidoine-nak feltűnt, mily áhítattal hallgatja beszédét, — a beszéd azonban nála mégis gyümölcstelen maradt, sőt azt is meg kell mondanom, hogy most máj komolyabbra fordult a sorsa.

Éppen ádvent ideje volt s az agg Jeanne de l'Enfance de Jesus nővér új ingecskét varrt a «petit Roi de Gloire»-nak : az ing kissé ferde lett, hisz' a szemei már közel százévesek voltak, de azért a világért sem engedte volna át ezt a munkát másnak.

«Kedves kis Blanche testvér, most majd elhozzák magának a mi kis királyunkat», szólott az ifjú noviciához. «Remélhetőleg ettől majd kissé felbátorodik?» (Tudja, kedves Barátnőm, hogy a petit Roi de Gloire karácsony éjtszakáján valamennyi kármelita nővér cellájába elviszik. Az újonnan beöltözött Blanche első ízben ekkor élte át e ceremóniákat.

Sajnos, az ünnep előtt néhány nappal megérkezett a nemzetgyűlés egyik rendelete, amely lefoglalta az Egyház javait és le petit Roi koronáját és kormány-pálcáját is elrabolta. Madame Lidoine csak szegényes ferde ingecskéjében vihette celláról-cellára karácsony éjjelén.

«Most újra olyan szegény lett a mi kis királyunk, mint Betlehemben volt», mondták a kedves nővérek vidáman. Ezek a kedves, szelíd lelkek fáradhatatlanok voltak abban, hogyan kell minden bajt öröme magyarázni.

Blanche megdöbbsent. Tisztán látszott az arcocskáján. Szemében könny csillogott, két nagy csepp legördült a kis viaszfigurára, amelyet ölében tartott.

«Ó, milyen apró és milyen törékeny!» sóhajtott.

«Nem! Milyen apró és milyen hatalmas!» súgta erre Marie de l'Incarnation, aki mellette állt. Nem biztos, hogy Blanche meghallotta. Lehajolt a petit Roihoz, hogy megcsókolja s nyilván csak ekkor vette észre, hogy nincs meg a koronája. E pillanatban ismét megszólalt az utcán a vad Carmagnole. Blanche hevesen összerázkódott — a petit Roi kicsúszott a kezéből, födetlen fejecskéjével a cella köpadlójára esett — s a fejecskéje letörött. Blanche hangosan felsikoltott. Arca e percben olyan volt, mint egy stigmatizálté. «Ó, a petit Roi halott», kiáltotta, «már csak az Agnus Dei él!»

Az éjtszaka további szakaszán valószínűleg ismét súlyos krízis lépett fel Blanche állapotában s amint néhány nap múlva aprószentek ünnepe elérkezett — e napon tudvalevőleg a kolostorokban a legifjabb novicia tréfásan megsuhogtatja a vesszőt mindenki hátán — a két évvel idősebb Constance de Saint Denisnek kellett helyettesítenie. Legrosszabb azonban az volt — s a bajt is voltaképpen az okozta —, hogy Blanche az általános benyomás szerint most már nem is küzdött aggasztó helyzete ellen, mint idáig. Ha eddig még néhanapján biztató jelenség volt a fokozottabb állhatatosságra való komoly igyekvése, most ellenállása kétségtelenül alábbhagyott, szinte azt mondhatnók,

egészen föladta a harcot. Marie de l'Incarnation arra a meggyőződésre jutott, hogy Blanche mintegy beletörődött a maga állapotába.

Úgy látszik, ez volt az oka annak, haogy a compiègnei zárdában foglalkozni kezdtek azzal a gondolattal, hogy az ifjú noviciának a világba való visszatérést indítványozzák, elvégre is a noviciátus olyan kérdésre ad feleletet, amelyre nemmel is lehet válaszolni.

«Az én ,nagy' leányom», írja Lidoine anyja, «ebben az esetben élesebben látott, mint én ; fontos, hogy mihelyt lehet, jóvá tegyük hibás lépésünket.» És hozzáfűzi : «Szegény Marie de l'Incarnation ! Minden áldozatot meghozott ezért a gyermekért, Őfelsége pedig nem szünt meg elfogadni az áldozatokat».

Magához hivatva Blancheot, hogy maga közölje vele az elkerülhetetlent.

Blanche belépett. A főnöknő úgy találta, hogy arca az utolsó krízis óta még kisebb lett, mint volt s kissé meg is öregedett, — ha ugyan erről ilyen fiatal korban szó lehet. Ezáltal még jobban kiütözköztek arcának sajátos vonásai, főként valami gyerekeség és nyomottság. Úgylátszik sejtette, miért hívták: volt benne valami a gyermekből, aki a büntetésre vár, de volt valami sajátos megbékéltség, valami végső, rejtett biztonság és készenlét is.

A főnöknőn egy kis meghatottság vett erőt, amikor meglátta. «Kedves gyermekem», szólott szelíden, «szomorú hírt kell közölnöm, de előbb keressünk mindketten az Istennél vigasztalást.» Felszólította Blanche-ot, hogy térdeljen le vele, azután újra elimádkozta fennhangon Szent Terézia himnuszát s megparancsolta a noviciának, hogy mondja utána.

S ekkor sajátságos dolog történt. Blanche engedelmesen követte a főnöknő parancsát. Kissé lihegő hangocskáján csaknem elfulva ismételte az elhangzott szavakat egészen a következő sorokig :

«Adj kincseket vagy szegénységet,
Adj vigaszt vagy keserűséget.»

Innen azonban így folytatta :

«Adj halálfélelmet vagy adj menedéket,
Édes életet, ragyogó napot —
Mit mér ki rám szent akaratod?»

Nagyon gyorsan, csaknem mechanikusan beszélt, mint aki már régen készen tartja a szavakat, amelyeket kimond — nyilván maga sem vette észre, hogy a szöveget önkényesen megváltoztatta. Nem úgy a főnöknő : már a nyelvéen volt, hogy Blancheot kijavítja, de az a különös meghatottság, amely az előbb is elfogta, visszatartotta. Anélkül, hogy Blanche imádságát szóba hozta volna, rátért egyenesen a feladatára.

«Gyermekem», mondta, «azt hiszem, tudja, miért hívtam.»

Blanche hallgatott.

Madame Lidoine nem számított erre a hallgatásra. «Mindig nagyon

becsültem az alázatosságát», folytatta, «s bizom benne, hogy meg fogja nekem könnyíteni ezt a nehéz órát, mert hiszen ez a búcsúzás ép úgy fáj az anyának, mint a gyermekének.» Megölelte Blanche-ot. Blanche még mindig hallgatott.

Madame Lidoine kissé zavarba jött. «Vagy talán az az érzése, hogy igazságtalan vagyok?» kérdezte kissé gyámoltalanul.

Blanche hallgatott.

A főnöknő hirtelen szokatlan hévvel szólalt meg: «Parancsolom, hogy beszéljen, Blanche testvér! Igazságtalan vagyok, vagy sem, ha a világba visszaküldöm?»

Blanche letérdelt előtte és kezeibe temette az arcát. «Parancsolja, tehát meg kell mondanom, anyám», szólt halkán: «Igen, igazságtalan.»

«Akkor hát a noviciamester téved — s még nem kell feladni a reményt, hogy le tudja küzdeni a gyöngeségét?»

«Nem, anyám.» Hangjában reménytelenség, de egyben különös megbékéltség is csengett.

A főnöknő úgy érezte, mintha váratlanul csődöt mondana minden próbálkozása. «Nézzen rám!» parancsolta röviden. Blanche elvette a kezét vékonyka ábrázatáról: arckifejezése meghatározhatatlan volt s ez az egy is mintha csak különös, ijesztő távolságból látszott volna. A főnöknő alig ismerte meg. Lelki szemei előtt hirtelen egész sor összefüggéstelen kép jelent meg: haldokló kismadarak — megsebesült katonák a csatatéren, gonosztevők az akasztófa alatt. — Úgy érezte, hogy nemcsak Blanche aggodalmát, hanem általában az aggodalmat látja.

«Gyermeke», szólt zavartan, «lehetetlen, hogy maga egy egész világ halálfélelmét képes volna» — hirtelen abbahagyta.

Rövid csend következett. Azután szinte félve szólalt meg Lidoine anyja. «Azt hiszi, hogy a maga félelme — most már vallásos élmény?»

Blanche mélyet sóhajtott. «Ó, anyám», suttogta, «gondoljon csak a nevem misztériumára.»

De hadd álljon itt minden magyarázat helyett e roppant különös beszélgetésről madame Lidoine beszámolója. Egyszer már láttuk, mint válnak az ő többnyire száraz följegyzései egészen rendkívül vallás-lélektani dokumentummokká. Ezen a helyen a legfönségesebb misztikává magasztosulnak. Már az idevonatkozó részletek bevezetése is egészen más, mint az előző többié. A dátum pusztá megjelölése helyén itt ezt a címet találjuk: «A lélek kiáltásai Istenhez.» Az egész következő részt imádság alakjában írja. Így:

«Istenem, Te végtelen, mérhetetlen, megfoghatatlan Bölcsesség! Világosítsd meg szolgáló leányodat hivatásában, amelyet rábíztál: Te tudod, ó Istenem, hogy minden percben készen állok parancsaid teljesítésére, mihelyt arra méltatsz, hogy közlöd velem; csak abban hibázhatok, hogy nem jól fogom fel őket. Istenem, üsd fel a lelkem könyvét magad előtt, húzd ki belőle, ami Neked nem tetszik, s húzd alá, ami szent akaratoknak megfelel. Ó, Iste-

nem, hát megtörténhetik, hogy Te, aki az emberek természetes jóságát természetfölöttivé fokozod, természetünk valamelyik fogyatkozását is így kegyeskedel megdicsőíteni? Akkora a Te könyörületességed, hogy követni tud egy szegény lelket, aki gyöngeségét leküzdeni nem képes, e gyöngeség mélyébe is, hogy ott egyesülhessen a Te szeretetteddel?»

E sorok kétségtelenül Blanchera vonatkoznak, ami a következőkből még világosabban kitűnik :

«E szegény gyermek félénk természetét szemelte ki, ó, Jézusom, a Te akaratom, hogy amíg mások halálod elszenvedésére készülődnek ujjongva, ő a Te halálfélelmedben tartson ki Melletted?

Ez volt hát az az imádság, amelyet nélkülöztél s ettől akartalak megfosztani Téged?»

A következő lapok mind az utolsó kérdéssel foglalkoznak. Majd pedig ez következik :

«Akaratom, elmém és minden erőm teljes odaadásával fohászkodtam Hozzád, ó Istenem, hogy tudasd velem félreérthetetlenül a határozatodat : nem szabad tehát feltételeznem, hogy tévedek. Te hallgatsz, ó Istenem és így nekem is hallgatást parancsolsz.»

Aligha csalódom, ha az utolsó mondatot Lidoine anya elhatározásának tekintem, amellyel Istenre bízta a kérdés eldöntését, hogy vajjon Blanche félelme csakugyan eggyé olvadt-e vallásosságával? Az állásfoglalás ilyen mellőzése teljesen megegyezik az egyháznak misztikus ügyekben követett általános gyakorlatával.

(Vége következik.)

HOMOKI FELHŐK

IRTA: SÍK SÁNDOR

(Bajor Erdő. 1935 július,)

Gránit hegyek alkonyatában
Némán hullámszik a tó.
Ez a mohos fal, ez a lándzsás erdő,
Ez az acél víz olyan ríkató!
Gondolataim szöcske ballonát
Erőszakos kezekkel visszatartom:
Nem, nem, itt nem akarok sírni,
Ha nem sírtam otthon a Tiszaparton.

Elhessegetek mindent, ami fájó.
Szállj rám, szelíd szél, gombaiillatú!
Nem akarom, hogy az eszembe jusson
A Csorba-tó meg a Szent Anna-tó.
Az édes Balatonra gondolok,
A Rákos-menti fűzeket sóhajtom
És a legszebbet, a legszomorúbbat:
A felhőket a zsongó Tiszaparton.

Aranypárás alföldi alkonyok,
Felhőcsodáló mély tanyai csendek,
Rozsillatú, almaillatú szellők,
Homoki felhők, hozzátok esengnek.
Felétek fájdít ez a néma tó
És ez a mozdulatlan gránit alkony.
Gomolyogni, lengeni akarok,
Mint a könnyű felhők a Tiszaparton.

Alföldi felhők, gyönyörű csodák,
Színesebbek a gazdag délibábrál,
De jól el lehet veszni bennetek,
Mikor az emlék, amikor a vágy fáj!

A kérgestalpú ácsorgó magyar,
Kinek a földön nincs ügyére pardon,
Az égből kap bennetek enyhülést,
Ha elhever a forró Tiszaparton.

Ti jóságosan játszotok vele,
Jóllakatjátok szegény szeme-száját,
Mutattok neki tündérszépeket,
Atilla kincsét, Mátyás palotáját.
Irtok aranyat, akár az igazság,
Rózsát, akár a boldog-ember-arcon :
Mindent ami szép, mindent ami nincs
Álmodhatunk az álmos Tiszaparton.

Lesz még szőlő és lesz még lány kenyér !
Meghalt a Krisztus az esettekért is !
Akár a dacos felhők odafent,
Úgy tornyosodik bennünk az a z é r t i s .
Az aranyos jövőt a síma ég
Elébünk bontja, mint egy tiszta karton ;
Teleírjuk arannyal : tetteinkkel.
Hősök vagyunk a felhős Tiszaparton.

Felhők, akik az Arber-csúcs felett
Most álmatag bíborban megjelentek,
Az otthoniak küldenek talán,
Hogy elhozzátok a tiszai csendet?
Hogy a könnyet, amely az idegenben
Olyan régóta szorongatja torkom,
Elsírjam meghitt árnyatok alatt,
Otthonosan, akár a Tiszaparton?

A FRANCIA ÚJTOMIZMUS

IRTA: GERENCSÉR ISTVÁN O. SCH. P.

I.

Przywara Erich S. J. a kiváló filozófus az újskolasztika alakulásában négy fő irányt és evvel kapcsolatban korszakot különböztet meg. (Die Problematik der Neuscholastik. Kantstudien. 1929.) A múlt század közepén, az Aeterni Patris előtt inkább egyes elszigetelten álló keresztény gondolkodók emelkednek ki: Newman, Ward, Gratry, stb. Az Aeterni Patris hatása alatt újra megindul a filozófusok iskolákba tömörülése, jobban építenek a multa, erősebben kihangsúlyozzák a történelmi folytonosság szerepét: ez az újskolasztika történeti jellegű korszaka, mondjuk: a régibb tomista iskola, melynek tevékenysége majdnem kizárólag egyszerű kommentálásra, régi gondolatok felmelegítésére szorítkozott. Nem tudott elég kapcsolatot találni a történelmi mával. (Zigliara, Lepidi, stb.) A századfordulón kezd kibontakozni a molinistának jelezhető irány, melyet erős természettudományos érdeklődés és a modern filozófia iránt való fogékonyság, de ugyanakkor bizonyos eklekticizmus jellemmez. Inkább az egyes filozófiai problémákra irányítja a figyelmét, mintsem a nagy összefüggő szintézisre. (Jezsuita molinizmus, Geyser és iskolája.) Ez az irány még ma is eleven hatóerő. A XX. század 10-es éveitől bontakozik ki mind erőteljesebben az úgynevezett újtomizmus (Sertillanges, Garrigou-Lagrange O. P.; sokban rokona Mercier és a löveni iskola). A múlt századi egyszerűen történeti beállítottságú és inkább reprisztináló régibb tomizmussal szemben a történelmi ma organikus kihajtása, anélkül, hogy a szenttamási hagyománytól eltérne.

Tomizmus, azaz a filozófia perennis keretén belül egy határozottan megjellegzett iskola, mely minden alapvető metafizikai kérdésben Szent Tamást vallja mesterének. Sajátosan dinamikus létfogalmának szintézisébe fűzi az egész valóságot; inkább az egyetemest, a metafizikai alapelvek intuitív megragadását emeli ki (Kecskés: A bölcelet története. 565.) szemben az újmolinizmus részletekre irányuló, erősebben természettudományos érdeklődésével és individualistább irányával. Új, mivel úgy akar filozofálni, mint ahogy Szent Tamás filozofált volna, ha ma élne; modern nyelven, modern formában és a modern filozófia, tudomány, korkérdések teljes számbavételével.

Ez az újtomizmus fő képviselőiben és irányítóiban legkiváltkép Franciaországban alakult ki. Nem mintha a tomizmus, vagy bármely más filozófia természete szerint egy nemzet partikuláris kincse lenne: nem, a filozófia az univerzális emberi szellem kincse, itt nem lehet sovinizmus. De ha ez így van is,

egyes népek jellege, mint minden szellemi megnyilvánulásra, úgy a filozófiára is rányomódik. És ebben az értelemben kell az újtomizmusmal kapcsolatban is francia újtomizmusról beszélnünk. A francia újtomizmus mint külön megjellegzett irány lép elénk, sajátos vonásokkal, melyek megkülönböztetik mondjuk a német újtomizmustól : nem annyira tanításban, egyes tanokban, mint inkább belső alkatban, színezetben. Przywara élesen látja meg azt a különbséget, mely elválasztja a román és germán szellemet egymástól. A román szellem a nappal szelleme, a tiszta, világosan látható igazságokra irányuló szellem. Az igazság : a változhatatlan lét és lényeg, érték és értelmesség, a nap világossága vonzza. A germán charisma az éjjel charismája, hona és iránya az egzisztenciális valóság, az új levés : a küzdő és világosságot vajudó éjjel világa. Jellemzi a nyugtalan vágyakozás és sóvárgás, fájdalom és dac, nagyságban és gyengeségben való szenvedés. (Christliche Existenz.) Ennek megfelelően a francia újtomizmusnak is a tiszta, világos rendszerezés, nyugodt és mégis lüktető haladás, a tomizmus inkább értelmi oldalának, nagyvonalúságának a kihangsúlyozása a sajátja. Nem annyira a történelem, mint inkább a változhatatlan idea világ érdekli : vágya az örök jelen, az örök nap, örök világosság. Ez a nap és világosság ömlik el rajta.

Erről a specifikusan francia indulású és alkatú, de természetesen másutt is ható újtomizmusról akarunk most szólni általános célkitűzéseit vizsgálva meg először, majd főbb képviselőit véve szemügyre. Tárgyalásunk irányító szempontja az a kérdés, hogy mennyire vibrál ebben az újtomizmusban Szent Tamás és a modern kor lelke.

II.

Szent Tamás a modern idők apostola, a mi korunk apostola : Maritain egyik előadásának ezt a címet adta. De a mi korunk és Szent Tamás oly távoliaknak látszanak egymástól. Mit is akarhat a XIII. század fehérruhás, csendes szerzetese, a «néma ökör» most a mozgalmas XX. században? Mit is akarhat az ő irányítása alatt álló és szellemét hirdető tomizmus a mai világban? Első pillanatra tényleg úgy látszik, hogy nem sok köze van egymáshoz e két világnak, de csak első pillanatra. Mert éppen ebben a látszólagos idegenségben rejlik Szent Tamásnak apostoli és tanítói aktualitása.

A mai kor szellemiségének tragédiája, hogy elszakadt Istentől, elszakadt a valóságtól. (Maritain.) Kiveszett belőle a szent gyermekség lelkülete, öreges, túlérett és fáradt lett filozófiája, nem tud már játékos lenni, hanem mindenben a hasznót, kényelmi célszerűséget nézi. Pedig «boldog az a filozófia, mely nem vesztette el az érintkezést a gyermekkorral, mely megőrizte gyermeki lelkületének nem gyerekeségét, hanem vitalitását, frissességét, csodálkozni és lelkesedni tudását.» (J. Maritain : De la philosophie chretienne. 50.)

Három reformátor szelleme feküdte meg a modern lelakiséget : Lutherben

a *csak* én, Descartesben a *puszt*a ész, Rousseauban a *merő* természet szelleme. «A cella, ahol Luther az ördöggel harcolt, a szoba, melyben Descartes híres álmát álmodta, a vicennesi erdő tölgyes tisztása, ahol Jean-Jacques könnyeit öntötte, amikor felfedezte az ember természetének tökéletes jóságát — ezek azok a helyek, ahol a modern világ kezdetét vette.» (Maritain : Trois reformateurs.) Luther nominalizmusa elszakította az embert a nagy objektivitástól, végeredményképpen széttépte Isten és ember viszonyát, Descartes racionalizmusa elszakított a külső világ valóságától, magába roskasztotta a kutató elmét, Kant agnoszticizmusát készítette elő. Rousseau naturalizmusa a természetfelettit lugoza ki teljesen az emberből: nincs szüksége rá, hisz magában is teljesen és tökéletesen jó. (R. Valéry-Radot : Das kath. Schrifttum Frankreichs. 198.) A modern kor szelleme gyökeréig beteg lett azaz : 1. agnosztikus 2. naturalista 3. individualista (Maritain.)

De éppen betegségében van egy nagy értéke, valahogy úgy, mint Magdolnának, kezdi érezni elesettségét, kezd visszatérni lelkébe az elveszett pietas, a kegyeletes lelkület és a tanulékonyság. Megelégtelte a szkepticizmust, szeretne érintkezésbe lépni a valósággal; megcsömörlött a magába zártságtól, szeretné belevetni magát a közösségek tengerébe ; érzi, hogy csak a természet erőiben bízva, lassan teljesen elmerül, ezért szeretne belekapaszkodni egy Atyának kezébe. Mindezt érzi már, de még csak homályosan, tapogatózva. Értelme ide-oda barangol, tévedések és elferdülések közé sodródik. De minden tévedés és mellélépés megett ott él az igazság vágya és annak szenvedélyes szeretete. És mi más a filozófia, mint vágy az igazság felé és mi más egy filozófiai rendszer : mint kísérlet ezt a vágyat megnyugtani ; odamutatni és jutni, ahol egyedül tud megnyugodni ez a vágy : t. i. az igazságban ; abban az igazságban, mely az Igazság ; a szellem tulajdonképpeni hazája : Isten. (Sailer.)

És erre a nagy-nagy igazság-sóvárgásra tud megnyugtató feleletet adni Szent Tamás. A modern lélek vágyakozását finom tapintattal lecsillapítja, hármias sebére irt ad, gyökeres gyógyítást. (Maritain.)

1. Agnoszticizmusával szembe állítja realizmusát, a létbe, valóságba gyökerező szemléletét. Megérteti az értelemmel, hogy igenis van abszolút igazság, hogy fel is ismerhető ez az igazság, nincs alapja tehát a szkeptikus és reménytelen lemondásának. Az élet nem sötét és kilátástalan, a tudomány és munka nem felesleges, mivel tényleg meg tudja valamilyen módon ismerni az ember az igazságot, bele tud hatolni a valóság szerkezetébe és csodálatos világába. Megtanítja az örömről elfeledkezett és éppen azért az öröm után vágyódó modern embert újra örülni a világnak, a lét kifogyhatatlan tengerének. Megmutatja a merő külső aktivizmusba merült mai embernek, hogy igenis van értelme az Igazságért élni, a szabadító Igazságért.

2. Naturalizmusából is gyökerében kigyógyítja. Rámutat a tomizmus arra, hogy minden lény, minden való és változó feltételezi a változatlan Ősvalót, az Örök Létet és nélküle összeroppanna, nem létezhetne. Megtanítja az

értelmet, hogy nem állhat magában, hanem szüksége van felsőbb segítségre, természetfeletti hitre. Csak akkor fog tudni igazán emberi és emberibb életet élni, ha kitárt lélekkel magába fogadja az Isten részéről jövő hatásokat. Az embernek nem lehet más célja, mint : haladni e felé a végső cél és nyugalom örök forrása, a teljes kiteljesülés felé, azaz előkészíteni lelkét Isten lakásául.

3. Individualizmusával, a modern ember sokszor megutált individualizmusával szembeállítja a helyes társadalom szemléletét. Az ember nem magában álló lény, hanem mindenestől rá van utalva a közösségre. Olyannyira, hogy mások nélkül nem is élhet igazán emberi életet. De úgy áll be az ember a közösségbe, hogy ezáltal nem szűnik meg egyéni élete ; egyén és közösség nem valami ellentmondó fogalmak, hanem egyik a másikat feltételezi, egyik a másik nélkül nem lehet el. Rámutat arra, hogy az ember hivatását csak mint valamely nemzeti, családi, vallási közösség tagja töltheti be, enélkül korcs és idétlen, katasztrófába rohan.

A sokat zaklatott modern értelem gyökér-hibáira csodálatos harmoniájával igazi balzsamot ad így a Szent Tamáson tovább épülő bölcsélet : a tomizmus, a valóságba tapadó józan ész bölcselete. Pontosan megkülönbözteti azt, amit meg kell különböztetnie, hogy végül is *egy* harmoniába, egységbe tudjon hozni mindent. Ismerő alany és ismerő tárgy, Isten és világ, egyén és közösség, hit és ész, természeti és természetfeletti látszólagos ellentéteinek egymásba hajlításával és létfogalmába való begyökereztetésével az értelem számára kielégítő megalapozást és mindig többre készítő feszültséget ad. Ezért van az, hogy a Szent Tamás szellemétől látszólag annyira idegen és oly súlyosan beteg modern lélek rátalált Szent Tamásra és ezért van az, hogy a csendes Tamás testvér a zajos modern idők apostola tud lenni. Mint filozófus elő tudja készíteni a lelket Istennek, a természetfeletti számára ; az értelemnek egységes, továbbépülésre képes kielégítő racionális világképet tud adni. Mint teológus az Egyház hivatalos teológusa, «doctor communis»-a, a már hívő elmét finom biztonsággal vezeti tovább a természetfeletti világ misztériumai között. Benne és az ő neve alatt induló filozófiában és teológiában összhanggal valósul meg az emberi élet egysége, az értelmi és lelki élet harmoniája. Ezért áll róla Maritain szava : *le plus actuel de tous les penseurs*. És ezért beszélhetünk újtomizmusról, a tomizmusról, mint korunk szellemi áramlatáról, a mi korunkban is helyet követelő, mert örök bölcsletről.

III.

A francia újtomizmus története öt erőteljes egyéniség köré fonódik, mint kikristályosodási pont köré : Gardeil O. P., Sertillanges O. P., Garrigou-Lagrange O. P., Gilson, Maritain. Mindegyikükben van erő és van tehetség, él bennük a szellem és tudnak vízbe dobott kövek lenni, örvényeket indítani. Fel tudták támasztani a tomista hagyományt és életté tudták változtatni a

holtak hitt gondolatokat, olyan létté, mely újra életet képes sugározni. Így alakult ki főleg az ő működésük nyomán egy gazdag tagozatú és sok irányban kibontakozni kezdő és növekvő hatású tomista iskola.

P. Gardeil O. P. († 1931) működése elsősorban nem a filozófia, hanem a teológia területére esik, hatása sem annyira közvetlen, mint inkább közvetett: az újabb francia tomista iskolának főleg hittudományi téren egyik legjobban képzett, modern kérdések iránt nyílt és széleslátókörű képviselője. Nagy erővel és alaposággal hirdeti a hit tomista értelmezésének jelentőségét, a hit mindenestől való természetfeletti voltának hangsúlyozásával. Új és mélyebb — a kor emberéhez jobban szóló beállítást ad az apologetikának : a hívő embernek hitéről való számotadás a kutató értelem előtt. Döntő hatása volt az újtomizmus misztikájának alakulásában is. Ha a francia újtomizmust ismerni akarjuk, meg kell tehát őt is említenünk.

Közvetlenebb és egészen elementáris erejű hatást gyakorolt a kiváló tollú és nyelvű *P. Sertillanges O. P.* (1863). Sok szempontból ő a francia újtomizmus filozófiájának egyik legjellegzetesebb és legértékesebb képviselője. 1910-ben jelerik meg nagyhatású műve : *S. Thomas d'Aquin.* (2 kötet, németül is.) Szent Tamás filozófiájának mély perspektívájú és teljesen modern megélevenítése. Igaz bölcseséggel látja meg az újtomizmus feladatát és ebben a meglátásában gyönyörűen fejezi ki a francia újtomizmus törekvéseit és irányát. Háromféle módon lehet valaki újtomista — írja :

Először úgy, hogy valaki a mester principiumaiból és megállapításaiból indulva ki és ezekből új következtetéseket von le. Ezen az úton haladtak századokon át Szent Tamás nagy értelmezői, sokféle irányban. Ma nem igen lehet ettől a módszertől sokat várni. A mai ember nem tudja ezt az örök munkát kellőképpen értékelni, nem látja meg a régi gondolatoknak jelen értékét. Aki így megköti magát, könnyen abba a veszélybe eshetik, mint Averroes, aki Aristotelesben oly isteni lényt látott, aki befejezte a tudományt, úgy hogy utána már nincs is többé haladás. A múlt századvégi tomizmus sokszor ebbe a hibába esett és ezért nem tudott kellő hatást elérni.

Másodszor megpróbálhat valaki egyszerűen újabb hozzátevéseket fűzni a régi tanhoz, úgy hogy kívülről bővíti azt. A régi hagyományos filozófia leg-hűbb követői is megtették és megteszik ezt : egyes részletkérdésekben új tudományos felfedezéseket függesztenek rendszerükhöz. De végül is egész filozófiájuk úgy fog festeni, mint valami tarka rongyokból összevarrt takaró. Az ily típusú filozofálásból sohasem lesz igazi élet, mert az eredetileg is különálló gondolatok tovább élik a maguk külön életét a látszólagos külső egység ellenére is. Az ilyen munka teljesen felesleges. A tiszta, egyenes, nyílt formákhoz szokott modern ember nem tudja befogadni és magáénak vallani. Érzi rajta az avas ízt, de semmiesetre sem az «örök hegyek» üde levegőjét.

Az újtomizmus harmadik módja : a szenttamási szellem igazi érvényesülése, a valódi új-tomizmus. Ez nem egyszerű következtetéseket akar levonni,

nem is akar új tanokat hozzátenni a régihez, hanem a régi — helyesebben örök igazságokba, alapvetően helyes meglátásokba törekszik beleépíteni mindazt, amit Tamás óta a filozófia és tudományos gondolkodás meglátott. Hisz a «*Vetera novis augere*» jelszó organikus fejlesztésre és nem egyszerűen eklekticizmusra hív fel. Az augere valami vitalist, belső táplálást jelent, a kívülről jövő anyagnak az élő szubstanciához való hasonulását. És így a szubstancia mindig nő, a filozófia mindig fejlődik: de sohasem válik lezárt, megalvadt és kialudt szisztémává. A tomizmusnak új dimenziót kell szerezni, nem egyszerűen eddigi dimenzióját kell kiszélesíteni: azaz *nekünk magunknak* kell Szent Tamás szellemében nekigyürkőznünk a valóság minél teljesebb átlátására, egy új bölceleti szintézis megalkotására.

Sertillangesnek ez a meglátása és Szent Tamás szellemét híven kifejező álláspontja döntő fontosságú a francia újtomizmus történetében és jellegében. Mindjárt maga is igyekszik megvalósítani ezt a programot és határozottan sikeresen, sok eredetiséggel tudja Bergson helyesen meglátott gondolatait tanának tévedései nélkül beleolvasztani rendszerébe. Létfogalma (*être dynamique*) sajátos lüktetéssel és vibrálással telik meg, érzik rajta az *elan vital* lehellete. A tomista potencia-aktus dinamizmusán felépülő teremtetett lét fogalmából kiindulva gyönyörű lendülettel jut el a lét forrásához, Istenhez. A változó és változatlan lét harmoniájából, a körülöttünk, bennünk és felettünk levő *Esse Subsistens-ből (Istenből)* és *benne* bontakozik ki Szent Tamás egészen modernnek ható és tényleg lendítő világképe. Sertillanges rendszerének érdekes jellegzetessége, hogy annyira hangsúlyozza Isten transcendenciáját, hogy Przywara, Manser és több bírálója egyenesen újplatonikus színezetűnek tartja.

Sertillanges hatása állandó és alapvető jelentőségű a francia katolikus megmozdulások és az éledő újtomizmus terén. Világi főiskolások veszik körül szószékét (Valéry-Radot i. m.) és hallgatják élettől duzzadó beszédeit, könyvei mindegyikével mind jobban és mélyebben lopja bele az új Franciaország lelkébe a tomizmus filozófiai gondolatait és ennek a révén a katolikus szellemiséget. (Nevezetesebb egyéb művei: *La vie intellectuelle*, *Philosophie morale de s. Thomas d'Aquin*, *Eglise*, *Chatechisme des incroyants*, *Les sources de la croyance en Dieu*.)

P. Sertillangessel sok tekintetben rokon, de mégis más jellegű egyéniség *P. Garrigou-Lagrange O. P.*, a római Angelicum (egyetem) tanára. Míg Sertillanges könnyed és modern szempontjaival, pompás szónoki készségével, költői lendületével közvetlenül részt vesz az újtomizmus mozgalmi részében, addig Garrigou-Lagrange elsősorban a szorosabban vett tudományos és tanári téren szerez elismerést és alakít maga köré iskolát. A modern filozófia teljes ismeretében áll bele korunk szellemi áramlásába, kiemelve mindenhol az értékeket és rámutatva a helyes megoldásokra. Látja azt, hogy a mai ember lelkét tulajdonképpen a fenomenalista nominalizmus, a csak az egyedit értékesnek tartó filozófia mérgezte meg. Ennek a nominalizmusnak eredménye, hogy a mai

filozófiai gondolkodás meghasonult önmagában, mivel eltért a normális emberi tudat, a sens commun helyes meglátásaitól. Agnosztikus, fenomenalista, relativista lett. (Modernizmus.) Ez a relativizmus azonban súlyos következményekkel járt: vagy a pantheizmus, vagy a teljes nihilizmus mocsarába vezet el, elvizenyősíti a kereszténységet, kilugozza belőle a lét szilárd talaját és mindent felold a devenir, a merő változás folyamában. (Bergson.) A modern kor sok metafizikai tévedésével szemben csak a helyes létfogalmon épülő bölcsélet, a sens commun, a normális emberi tudat, a normális emberi ész: a realista, valóságra irányuló bölcsellete tud szilárdan megállni. Csak ily módon lehet átlendülni a változás világából az egy örök változatlan lényhez: Istenhez. (Le sens commun. La philosophie de l'être et les formules dogmatiques.)

Klasszikus értékű, a modern filozófiai irodalomban talán legértékesebb művében: Dieu, son existence, sa nature. (1933-ban már 6. kiadás!) Tömör gondolatmenetekben, világos stílusban és költői lendülettel épít fel egy nagyszabású teodiceát: szembenéz minden modern antinomiával és erős vonásokkal bontakoztatja ki a tomista filozófia, a lét filozófiája principiumaiból kiindulva Isten filozófiailag felismerhető képét. Mélyek és különös érdekességgel bírnak az újmolinizmussal való polemiái: e polemiák közben rámutat Garrigou-Lagrange a tomista lelkiség alapvető vonásaira is.

Tudományos működésének másik fontos tere a misztika és itt ő ma a tomista iskola vezérteológusa: olyan vezér, akit valóban sokan követnek is. Teljes precizitással fejt ki a misztika és misztikus hivatás helyes és hagyományra épülő lényegét. A misztikus élet nem más, mint a keresztény tökéletesség, a kegyelem teljes kibontakozása a lélekben. És mivel minden ember legalább általános hívással *híva van a tökéletességre*, azért a misztikus életre, a természetfeletti szemlélődésben való egyesülésre való hivatás is szól mindenkinek. Ennek az alapvetően fontos tannak a hangoztatásával természetesen ellentétbe kerül a misztikát másképpen értelmező, *természete szerint rendkívülinek* tartó iránnyal, a molinizmussal. Ez az iskola ugyanis a természetfeletti szemlélődésre való egyetemes hivatást tagadja és inkább voluntarista beállítással. Garrigou-Lagrange mély bölcseséggel mutat rá arra, hogy a természetfeletti életet nem lehet és nem szabad kicsinyes és nagyon is emberi szempontok szerint beállítani, nem szabad azt hinni, hogy a tökéletesség elérhető merő emberi erőfeszítések révén. Az életet az alapvető és mindent átfogó igazságok alá kell állítani és valóban felkelteni az emberekben Leon Bloy mélységes vágyakozását: Il n'y a qu'une tristesse, c'est de n'être pas des Saints. Hatalmas életlendülettel rá kell vetődnünk Isten karjára, rá kell bízunk magunkat a kegyelem vezetésére: a természetfeletti szent szabadság és öröm lelkületével. (Perfection chretienne; La Providence et la confiance en Dieu: Le véritable abandon. 1932.) Csak az ilyen nagyvonalú és egészen Istenre építő lelkiélet képes kiemelni a keresztény közösséget szétforgácsolt, individuálista és apró gyakorlatokba, a szentséget csak hideg hegycsúcsnak, de nem célnak tartó, megalkuvó vá-

gyakba vesző voltából. Garrigou-Lagrange-nak nagy iskolája van. A dominikánusok vezetése alatt álló La Vie Spirituelle és egyéb folyóiratok révén tanításával igen jelentős lelkiéleti mozgalomnak is szellemi vezére.

A francia újtomizmus két élő domonkosrendi vezéralakja mellett két világi tudós egyénisége jelentős tényező még, az Etienne Gilsoné és Jacques Maritain-é.

Etienne Gilson (1884) jelenleg a Collège de France tanára, azelőtt a Sorbonne professzora volt. Oroszlánrésze van abban, hogy a mai Franciaországban az Egyháztól távolabb eső körök is kezdenek érdeklődni a tomista filozófia iránt. Gilson elsősorban filozófia-történész, de úgy tudja művelni a filozófiatörténetet, hogy az elmúlt korok gondolatvilága az élet eleven valóságában lép elő, megkedvelteti, belelopja magát a szívbe és észbe. És így az ő filozófiatörténeti működése egyúttal valódi filozófusi működés is: korszerű és a kornak szól. Úgy tudja megeleveníteni a középkor és a patrisztika szellemét, hatalmas egyéniségeit, hogy az olvasó lelkében nosztalgiát kelt irántuk; úgy karolja magához az elmúlt idők nagy keresztény bölcselőit, mint a ma élő testvéreit. A változó történelmiségen túl az örök változatlan történelemfeletti igazságok világát, a történelmi multon keresztül az örök jelent láttatja meg. Szent Ágostonról, Szent Bonaventuráról, Szent Tamásról írt monográfiái klasszikus értékűek. Legkiérettebb művében — *Esprit de la phil. medievale* (1931—32.) a középkor szellemi világát rajzolja meg tökéletes beleéléssel és Szent Tamással, mint vezéralakkal. Természetesen a középkorba való visszatekintés nem azt jelenti, mintha meg akarná fordítani az idők járását; nem, ő csak arra akar rámutatni, hogy a mai Európa, az emberiség csak úgy tud kiemelkedni a káoszból, ha visszatér azokhoz az alapokhoz, melyeket elhagyott és ezeken a biztos alapokon épít tovább. Csak így tud megmenekedni a teljes széteséstől.

Gilson hatása igen széles körökre terjed: elsősorban a tudományos világban. Tanítványok egész sora viszi be a francia lelkiségbe Szent Tamás világszemléletének organikus és hatalmas arányú eszméit, a középkoron tovább épülő, örök és mindig frissen ható keresztény gondolat szeretetét. Nagy fontosságúak a vezetése alatt álló kiadványsorozatok: *Etudes de la phil. medievale*, és a P. Thery O. P.-vel közösen vezetett *Archives d'histoire doctrinale et litterarie du moyen age*. Gilson különben belekapcsolódik a gyakorlati élet, a ma problémáinak megoldásába is, és cikkei, előadásai révén a mai francia katolicizmus egyik vezető egyénisége. (*Pour l'ordre catholique en France*. 1934.)

J. Maritain (1882) a párisi Institut Catholique tanára. A mai francia újtomista mozgalomnak talán a legnagyobb hatókörű és legismertebb képviselője és irányítója. A protestáns családból származó Maritain, a Bergson-tanítvány és kora szellemiségének érzékeny lelkű szenvedője és hordozója, amikor rátalál — főleg Leon Bloy segítségével — a katolikus egyházba vezető

útra : Szent Tamást választja irányítóul, az ő zászlaja alá szegődik. Az a meggyőződése, hogy Szent Tamás nagyon korszerű, sőt igazában az egyetlen korszerű, e kornak való filozófus. Azért, mivel csak az ő elvei — a filozófia perennis örök igazságai alapján lehet megmenteni az önsíkját ásó értelmet, Szent Tamás tanítványa lesz, de nem epigon módra. Meg van benne minden adottság, mely képessé teszi őt arra, hogy önállóan élje át és hatoljon be a valóság mélységeibe és megvan tollában az a művészi kifejező erő, mely képesíti őt arra, hogy az Igazság diadalmas apostola legyen. Széleslátókörű filozófus, lelkében egy nagyszabású szintézis körvonalai élnek és kívánnak megvalósulást. Működése hármas irányú : 1. filozófus, teoretikus tudós : contemplator.

2. tudományos szervező, tanár : magister.

3. lelkesítő és éltető : apostol.

1. *Contemplator* divinarum rerum. Filozófus a szó legnemesebb értelmében. Nagy metafizikai szintézisének, melynek most fejezte be második kötetét : ismeretelméletében (*Distinguer pour unir, ou les degrés de savoir*) szembesít a valósággal és biztos eligazodást nyújt az emberi megismerés rejtelmes birodalmában. Nagy egységben bontakoztatja ki a tomista ismeretelméletet : az érzékeléstől a metafizikai ismerésen keresztül a misztikus kontemplációig. Odáig, ahol az egyetlen mester a Szentlélek, ahová tart és vágyódik a kegyelem ösztönzésére minden teremtetett lélek. Itt a kontemplációban tud csak megnyugvást találni a szellem ; innen a legmélyebből jövő kincsekből kell merítenie a keresztény lelkiségnek. Minden akció, tevékenység csak akkor lesz igazán eredményes, ha sohasem kapcsolódik ki az élővizet forrásztató szemlélődésből. Meggyőződése Maritainnek, hogy a sokszor aktivista, céltalan cselekvésekre és csak a külső praktikumra beállított világ csak úgy tud jó irányba térni, ha megtalálja az utat az Igazság szemléléséhez és az Igazságból való élethez. Az ő művei is mind ennek az Igazságnak szolgálatában állanak. Tudja azt, hogy az igazság csak úgy hathat, ha besugározza az élet minden mozzanatát. Ezért mesteri kézzel fejleszti tovább és alkalmazza új problémák megoldására — igazán a Sertillanges-től követelt új dimenziókban — a tomizmus alapvető metafizikai meglátásait. Megírja az újtomista művészetfilozófiát (*Art et scolastique*. 1920). Mélyen beleállva a kor szellemébe, az idealizmus, fenomenalizmus, bergsonizmus, evolucionista pantheizmus eszméitől sokban megfertőzött (igaz, sokban meg is termékenyített) világban gazdag színekkel emeli ki az örök filozófia, a tomizmus örök-új tanításait. (*Reflexions sur l'Intelligence ; La phil. bergsonienne ; Antimodern ; Trois réformateurs* 1925.) Megoldást csak itt lehet találni, hirdeti fáradhatatlan erővel. (*Primauté du spirituel, De la phil. chrétienne. Du régime temporel et de la liberté*. 1933.)

2. Maritain azonban nemcsak egyszerű író ember és szemlélődő tudós, hanem egyúttal megvallója és hirdetője is az igazságnak. *Magister*. Igazi tanár, tudományos szervező. Lassan egy egész tudós generációt nevel maga körül és ez a tudós generáció egyik legnagyobb reménysége a francia katolicizmusnak.

Ügyesen vezetett kiadványsorozatokban terjeszti el a tomizmus eszmevilágát, minden modern és korszerű kérdéssel szembenézve. (Questions disputées — gyűjtő cím alatt aktuális filozófiai kérdéseket tárgyaló könyvsorozatot szerkeszt szakemberek tollából, könnyen érthető formában, másik kezdeményezése a Bibliotheque française de philosophie tudományos monográfiák gyűjteménye nagyjértékű szerzőktől.) (Roseau d'Or: kat. szellemű írók és művészek összefogására szánt sorozat.) Mindezeket a kiadványokat jellemzi a modern kérdések iránt való teljes kinyíltság mellett a legteljesebb belső egység és összetartozás, a metafizikai ötvényekben való gyökérzettség.

3. Maritain azonkívül, hogy kontemplátor és magister, még egy harmadik, legalább is olyan fontos hivatást tölt be : az *apostol*, animator szerepét. Valery-Radot szerint alig van az újabb időben katolikus mozgalom Franciaországban, mely mögött ott ne lenne valamilyen módon Maritain szelleme, irányítása. És ő, az alázatos és egyszerű Szent Tamás tanítvány, — végső fokon Krisztus tanítvány — fáradhatatlan módon irányít : a legnehezebb időkben is biztosan áll őrhelyén (Action Français-i zavarok). Levelezése, személyes érintkezése révén mindig meg tudja fogni a lelkeket és mindig tud útmutatást adni a hozzáfordulóknak. Az utolsó évtized konverziói között alig akad olyan, mely valamily kapcsolatban ne volna Maritain alakjával. (Reverdy, Marcel, Du Bos, Schwob stb. : Valery-Radot : i. m. 211.)

4. Elsősorban Maritain révén vált lehetővé, hogy az újtomizmus ma Franciaországban nem egyszerűen néhány teológiai fakultás és szeminárium tantárgya, hanem mint bölcselet és mint a hit megalapozásául szolgáló filozófia *mozgalom* is a szó legteljesebb értelmében. Ugyan még csak kezdeti stádiumban van, de mind szélesebb rétegeket fog át. És ennek igen nagy a jelentősége, hisz a legteljesebb mértékben áll : minden gondolat csak akkor tud ható és termékeny gondolatná változni, életet teremteni, ha a közösségben termékenyül meg. Emberi értelmek fogják fel és szívek dobognak érte. Nagyon igaz a konvertita K. Thieme gondolata : Gemein wahr leben, oder allein wahr sterben. Az igazság, filozófiai igazság is természete szerint nem lehet ghetto igazság, terjedni akar és követőket akar szerezni magának. A francia újtomizmusról valóban elmondhatjuk, hogy iskola, mozgalom, szépreményű kikezdés.

Iskola: a vezéregyéniségeken kívül minden filozófiai és teológiai, világnézeti tudományágban a kiváló nevek egész sorával találkozunk. Csak egy-két nevet említünk : az újtomista pedagógia alapelveit Gillet, a domonkosrend jelenlegi generálisa dolgozta ki, sok nyelvre lefordított műveiben, P. Delos O. P. lillei egyetemi tanár egy virágzó, erősen közösségi szellemű antiindividualista szociológiai iskola vezetője, a misztikában amint már említettük, talán a legerősebb irányzat az újtomizmus szellemét sugározza. (Petitot, Bernadot, Janvier stb.). A tomista teológiai iskola is rengeteg kiváló névvel dicsekedhetik (Hugon ; Pegues stb.).

Mozgalom: azaz állandó fejlődésben, életben van. És ez így is kell, hogy

legyen, hisz : viventibus, vivere est esse. Az újtomizmus, mint mozgalom átfogja a szellemi élet minden területét : külső megnyilvánulásai, mintegy kráterei főleg a domonkos atyák vezetése alatt álló folyóiratok. Ezek körül bontakoznak ki a különféle mozgalmak.

A P. Barge-tól alapított, sokáig Sertillanges vezetése alatt álló *Revue des Jeunes* élénk tartalmával és nagyszerű kiadványaival (ez a folyóirat adja ki Szent Tamás Summájának igen ügyesen kezelhető francia fordítását is !) a francia ifjúsági mozgalmakban visz jelentős szerepet. A *Vie intellectuelle* a katolikus értelmiség egyik legelső folyóirata, a *Revue Thomiste* és a *Revue des Sciences Philosophiques et Theologiques* a szorosabban vett filozófiai és teológiai tudományos problémák orgánumai. A tomista aszkézis és misztika terjesztője a *La Vie Spirituelle*, mely magas nivójú szerkesztésével és kiadványaival az erősen közösségi szellemű és ovjektív irányú aszkézis és misztika vezető organuma : szemben a jezsuiták vezetése alatt álló molinista irányú, inkább individualista és szubjektivistá *Revue d'Ascétique et de Mystique*-kel. A tomista jellegű misztikához, lelkiéleti irányhoz tartoznak legalább is nagyobb részt a karmeliták és értékes folyóiratuk az : *Études Carmelitaines*, mely a régi karmelita tomista iskola hagyományain épül tovább. A liturgikus mozgalom hátterében is igen jelentős szerepe van az éledő újtomizmusnak : a bencés és tomista lelkeség sok közös vonása abban is kidomborodik, hogy pl. a *La Vie Spirituelle* hasábjain együtt dolgoznak a domonkosok és bencések az előbb ismertetett ősbib hagyományú keresztény tökéletesség-felfogás érvényesüléséért. Azt lehet mondani, hogy a lelkiéletben mind jobban kezd kidomborodni az organikus Szent-Tamási-i szemlélet.

A legújabb időben alakult *Sept* világnézeti, szociális, irodalmi és művészeti folyóirat köré csoportosul a Szent Tamás filozófiai és teológiai gondolataiból táplálkozó író és művésznemzedék : melynek egész sorát nevelte ki az utolsó évtizedek tevékenységében főleg Sertillanges és Maritian munkája. Itt igazán Fra Angelico szelleme érvényesül : a művészetben az örök Szépség szolgálata, Isten szolgálata az irodalom, művészet, filozófia és szellemi élet minden terén. A *Sept* azonban nem egyszerűen irodalmi lap, több ennél, mindenben igyekszik hirdetni azt az új szellemiséget, melyet a Szent Tamást eszményül választott tomizmus akar képviselni. Szociális, tudományos, művészeti téren egyaránt. Itt is érvényesül Szent Tamás mély és sokoldalú, igazán katolikus lelkülete, bölcseségnek, univerzális voltának hatása.

Ebből az egészen vázlatos áttekintésből is látható, hogy a francia újtomizmus valóban iskola és mozgalom : természetesen a skolasztika és a katolikum keretein belül. És ez az iskola és mozgalom oly gyűrűket vert, melyek messze túlterjedtek Franciaország határain ; hisz a szellemnek nincsenek gátjai. A francia újtomizmus megtermékenyítőleg hatott más országok fejlődő tomista mozgalmaira is : így elsősorban a cseh-morva nyelvterületen ; Gilson révén, aki a kanadai Torontóban egy újskolasztikus intézet vezetője, Ameriká-

ban; Hollandiában, Belgiumban stb. Ezeknek az országoknak tomistamozgalma sokban hasonló színeket mutat, mint a Franciaországié. Természetesen hatott a francia újtomizmus más nemzetek körében is (pl. német, angol stb.), de itt, ahogy utaltunk rá, a tomizmusnak több ok miatt más a jellege.

5. Nyilvánvaló tehát, hogy Szent Tamás valóban apostol, a modern idők apostola, mindenfelé olvassák, gondolatai egyre jobban és jobban széles rétegek szellemi kincsévé válnak s előkészítik a lelket a természetfeletti igazság befogadására : Isten befogadására. A tomizmus újra közös szellemi frontot hivatott létesíteni, összefogja a szétesett közösségeket, a keresztény s bizonyos fokig a nemkeresztény népeket is. Hat és éltet a Szent Tamás «zászlaja alatt vitézkedő újtomizmus», mivel az örökkévaló Igazságból táplálkozik, arra épül. Minden téren és mindenkinek megmutatja, hogy a lélek vágyát csak Isten tudja lecsillapítani, az a benne való megnyugvás : mely egyetlen és végső célja minden szellemnek.

A VITÁLIS ERŐ ÉS A LELKI ERŐ SZEREPE AZ EMBERI ÉLETBEN

IRTA: P. HABAN METHOD O. P. (OLOMOUC)

Az ember sajátossága, hogy életének van célja, hogy állandóan munkálkodik valamin. Minden tevékenységben megnyilatkozik a cselekvés expanzivitása és célszerűsége; az emberi cselekvés is valamiért van, valamilyen célért történik, amelyet az ember el akar érní. Ez néha minden különösebb reflex nélkül történik s ilyenkor csupán objektív tényekről beszélhetünk; (pl. az anya hordja, táplálja gyermekét, gondoskodik róla, inkább gyermekeért, mint magáért él). Az élet megszabott iránya: élni valamiért. Van tárgya, amely felé törekszik.

Élni valamiért azonban tudatosan is lehet; az is sajátos tulajdonsága az embernek, hogy vagy gyakorlatilag dolgozik valamiért, vagy elméletileg maga elé tűz valamit, mint cselekvése tárgyát.

Az emberi lélek pszichikai eszközökkel jelenvalóvá tehet valamilyen tényt és megtagadhatja valami felé való törekvéseit és dolgozhat ezért. Ez az intenció — a szándék (finis in intentione). Az emberi természetnek szándékokkal kell bírnia, valamiért élnie kell; különben életének nincsen célja. Ha nincs valódi és nagy életcélja, akkor legalább nagy életfeladatokért él, vagy akar élni. Az élet így értelmet kap. A pszichológia az embernek azt a tulajdonságát, hogy képes meghatározni, miért él, a teljes és egészséges emberi lét kritériumának nevezi.¹ Kell, hogy az életnek értelme legyen, legyen valami, amiért élünk. Ha az élet értelme nem megfelelő, ez mindig a betegség jele, épp úgy mint minden más alkalmatlanság is a betegség jele. Ezekből az elvekből érthető meg korunk betegsége is. Hiányoznak nagy életcéljaink, jelentéktelen dolgok után törtetünk, amelyek életünk teljes tartalmát nem képesek kitölteni. Mindennek az az oka, hogy az emberi lélek eltévedt; fontos szerepét azon a téren tölti be, ami nem szükséges és lényegében jelentéktelen. (Pascal gondolata.) Ezekből a megismerésekből állapítható meg, hogy a vitális erő nem egyedüli és nem vezető principiuma az emberi életnek. A vitális erőnek a szerepe és jelentősége elhatárolt. Az a törekvésünk, hogy cselekvéseink okszerűek legyenek és életünknek teljes értelme legyen, mélyen benne gyökeredzik az emberi szervezetben (strukturában), amelyben benne foglaltatik az észszerű és szabad lelki cselekvés principiuma. Az észszerűség principiuma

¹ Der Menschliche Lebenslauf als psychologische Problem, von Dr. Charlotte Bühler, Leipzig, 1933, 66. old. stb.

értelmet és indokolást keres és ad.¹ A szabadság principiuma megvalósítja és cselekvésbe lendíti a többi képességet, ezek között az érzéki hajlamot és az emóciót is, amelyek az emberi élet vitális állapotához tartoznak. (Az érzékiség — szenzualitás az akarat vezetése és irányítása alá csak közvetve és távolabb tartozik.)² Az emóciók minden emberi megnyilatkozást vitális erővel visznek keresztül. Minden affektív vagy emotív megnyilatkozás az örömben vagy a fájdalomba torkollik. (A fájdalom a negatív, a gyönyör a pozitív tónus.) A fájdalom és a gyönyör tónusai révén növekszik bennünk az élet-akarás; a lelki életmegnyilvánulásokat segíti, az ember örül az életnek, vagy vágyódik az öröm után. Ha napjainkat az öröm vagy a fájdalom nem árnyékolná be, közömbösen élnénk, a dolgok megismerése is nehéz volna és nem lenne meggyőző számunkra.

A vitális megnyilatkozások, mint ahogy segíthetik az emberi tevékenykedést, ugyanúgy megnehezíthetik és gátolhatják is. Brutálisakká válhatnak és teljesen vagy nagyrészt eltompíthatják felfogóképességét, felemelkedettségét és finomságát. Eddig a pontig nem nehéz eljutni az emberi életben. A féktelen szenvedély és érzékiség például megsemmisítheti az emberben az erosz, a barátság, a gyengédség finom árnyalatait. Ezenkívül a vitális erők nincsenek bennük mindenkor egyenlő mértékben elosztva, csökkennek s minél idősebb az ember, annál többet veszít belőlük. Ezért kell kifejlesztett lelkierővel rendelkezünk, amely helyettesíti, kiegészíti, megnemesíti a vitális erőket.

A lelki erők kialakításának lehetőségei

Minden nemzet, amely a kultúrájának és fejlődésnek bizonyos fokára már eljutott, törekszik a nevelésre.³ A nevelés az a principium, amelyet az emberi társadalom azért alkalmaz, hogy lelkileg és testileg megerősödött alkata legyen. A nevelés lehetősége az emberi természetben gyökerezik. A fejlődés iránti spontán és természetes hajlam bennünk él. A test fejlődésével együtt kell haladnia a lelki fejlődésnek is. A fejlődés lelki módjához nem biológikusan érkezünk el, hanem a kultúra által. A lelki kultúra megszerzésének eszközei az ész és az akarat. A biológiai fejlődés minden élőlény természetes tartozéka, a lelki fejlődés azonban az ember sajátja, amennyiben csak az embernek vannak lelki hajlamai. A lelki képességek befolyásolhatják az élet vitális megnyilatkozásait is, így a szenvedélyt, a hajlamokat stb. (Ott, ahol megszűnik

¹ *Ipsum lumen intellectuale, quod est in nobis, nihil est aliud, quam quaedam participata similitudo luminis increati in quo continentur rationes aeternae.* Szent Tamás I. qu. 84 és 5.

² Az érzéki hajlamot és az érzékiséget Szent Tamás megkülönbözteti (*Quaest. disp. De Verit. Quaest. XXV. ar. IV.*). *Nomen sensualitatis pertinet ad vires (concupiscibilis et irascibilis), non secundum quod participant rationem, sed secundum naturam sensitivae partis.*

³ L. Jaeger: *W., Peideia., Die Firmung des griechischen Menschen*, Walter de Gruyter, Berlin.

a vegetatív élet, ez nem az akarat és az ész hatalma alatt történik, csupán csak közvetve és távolról; és ahol elkezdődik a szenzitív és intellektuális élet, ott megkezdődik a lelki uralom és tökéletesedés lehetősége is.) Az emberi léleknek bőséges és elhatárolhatatlan fejlődési lehetőségei vannak. Fokozatosan úrrá válhatik maga fölött, bensőségessé teheti életét, átalakulhat a külső és belső világ megismerése révén, belső szabadságot fejleszthet ki, szabályozhatja más tárgyaktól és emberektől való függőségét és függetlenségét; az egész embernek lelki, ideális lényvé kell fejlődnie. Ideálisnak azt nevezzük, amire az emberi ész a kultúrában képes, amit az emberi akarat saját körében és tárgyában elérhet, azaz a jót a legmagasabb fokon. Az akarat minden képességnek és lelki megnyilatkozásnak a mozgató ereje. Ezért az akarat kultúrája mindarra törekszik, amit az akarat hajt. Az emberi lélek fejlődése az igazság, a jóság, a tökéletesség, a szeretet irányában halad. Az emberi élet legmagasabb értéke az igazság megismerése, a jó és szép szeretete. Megismerni az igazságot, szeretni a jót és szépet, nemesnek lenni: ez az emberi fejlődés tulajdonképeni csúcsa, ez az emberi élet legmagasabb értéke. Az ember életének ezen szintemeléléért felelős. Az élet vitális megnyilatkozásai nem szabadok és ezekért nem is vagyunk felelősek.

A vitális megnyilatkozások törvényét Spinoza például így fejezte ki: «Vita conservat suum esse». Azaz az ön- és fajfenntartás erős ösztöne (érosz és szexus). Ennek magára hagyott, természetes menete magában véve sem alacsonyrendű, sem nemes. Csak a lelki és erkölcsi életben értékeljük ezeket. (A természet maga nemeseket és alacsonyrendűeket szül, pl. egészségeseket és tökéleteseket is és betegeket és gyöngéket is.) Az embernél ezek a vitális megnyilatkozások nemesek és alacsonyak lehetnek (például a szeretet). Amellett azonban az ember világosan látja, hogy szeretete nemes-e, vagy pedig alacsonyrendű. Tehát a nemeslelkűség olyan elem, amely nem természetes és vitális jelenség. Sőt maga a vitális megnyilatkozások teljessége (pl. a férfierő, szépség) nem teszik az embert nemes érzelművé. Az emberi élet nem fejeződik be és nem válik tökéletessé csupán a vitális növekedések teljessége által, mert ezenkívül még saját lelki jellege is van. Az életnek ez a jellege átjárja minden életsejtünket és azt eredményezi, hogy belsőkben állandó harc és ellentét van a nemes és nemtelen között. Belső életünkben állandó tanui vagyunk ennek a harcnak és hogy az egyik vagy a másik arat diadalt: ez az emberi lelkiesség (ész és akarat) kulturáltságától függ.¹

Az élet vitális részét állandó belső elégedetlenség hajtja, amely állandó aggodalomban és kívánságainak kielégítésében és biztosításában jelentkezik. A pszichológiai életben ez jelenti a hajlamot és a szenvedélyt (appetitus con-

¹ Siegfried Behn: Das Ethos der Gegenwart, Bonn 1934. c. könyvében kimutatja, hogy az emberek már a legrégebb időben mennyire vágyódtak nemes férfiak után és ezeket mintaképül állították. (Pl. Homeros Achillest és Odysseust.) Nehéz feladat volt a költő részére, hogy a testi erő határait úgy szabja meg, amint az a bátorsághoz kellett, hogy ne váljék brutálissá és a lélek nemességét tönkre ne tegye.

cupiscibilis et irascibilis). A vitalitás természet-törvénye: «Elegendőt birtokolni és ezt biztosítani». A teljesen állati életben ez a jelenség az oka az erőszakosságoknak, a durvaságnak és azok az emberek, akik ennek a vitális életnek vetik magukat alá, hasonlítanak is az állatokhoz. Ezen a ponton maradni: az ember számára nem magasztos életcél. A vitális megnyilatkozásokat teljesen kiküszöbölni nem lehet és az emberi életnek ez kárára is lenne. Azonban tudnunk kell ezeket felhasználni, kellő mederbe szorítani, erejüket és sajátosságaikat kellő időben és kellő helyen értékesíteni. Ez azonban már lelki mozzanat. Hogy ezeket fel tudjuk használni, az már észbeli tulajdonságokat (prudencia) és akaraterőt feltételez.

Az emberi életben tehát a vitális megnyilatkozások mellett (hajlam, emóció és szenvedély, indulat és érzékiség stb.) döntő szerepe van még a nemességnek, a lelki elemnek, az észnek és az akaratnak. *Az emberek aszerint nemesek vagy alacsonyrendűek, hogy miképpen foglalnak állást az ösztönös megnyilatkozásokkal szemben.*

Ha az akarat lelki ténykedését, önmagának a legyőzését vitális szempontból nézzük, ezt gyengeségnek is találhatnánk; a vitális értékrendben csak a féktelenség és a kötetlenség nyilatkozik meg. Így Nietzsche az akaratnak mindazon tevékenységét, amely a vitalitás fékezését célozza, a vallás által előírt gyöngeségnek nevezte. Ebben az esetben lehetetlen lenne az etikus és nemes gondolkodás. Pedig ennek éppen az ellenkezője a magas életérték megnyilatkozása. A vitális féktelenségnek és kötetlenségnek sokszor már heroizmusig menő, az akarat által való megrendszabályozása, nagyon sokszor már a legnagyobb életértékre, a szentségre mutat, azért, mert az akarat cselekvései, amelyek a vitális erőket korlátok között és láncon tartják, amelyek által az ember legyőzi magamagát, nagy lelki erőnek és bátorságnak a megnyilatkozásai.¹

Az emberi élet etikai, nemesítő értékeket kíván. A biológiai kívánalmakat nem lehet eltávolítani. Ezért az etikai életrendezésnek is tekintettel kell lennie ezekre. Azonban a természetes kívánalmaknak is megvan a maguk törvénye és rendje. Ezeknek nem céljuk a kéj, hanem a jó elérése és tökéletesítése a természetesség mértéke szerint. A természetes értékrendnek a megzavarása által, azaz ha a célt alárendeljük az eszköznek, ha vágyainkat csak a kéj miatt elégítjük ki, lelki zavar támad: az ember nem cselekedett nemesen. Cselekvése megzavarta a megállapított természetes értékrendet és így alacsonyrendű. A vitális megnyilatkozásoknak az ember csak akarata által adhatja a nemes vagy nemtelen, alacsonyrendű jelleget. Az akarat az a forrás, ahonnan életünk cselekvésének mértékét merítjük. Ezért az akarat képes

¹ Behn idézett művében említi, hogy épp a keresztény életben a csendesség és mérséklet Isten Bárányának a tulajdonságai, aki mindenható, a rossznak és a bűnnek a legyőzője, aki ezáltal az egész világot megnyerte. A mai fiatalság is azért közeledik egyre inkább Krisztushoz, mert a kereszténységben ezt a lelki többletet találja meg.

életmegnyilatkozásaink és kíváncsiságaink rendjét értéktelenné vagy nemessé tenni. Az emberi életet megállapított ismereteink alapján kell alakítanunk. Az emberi élet világító fáklyája a fegyelmezettség. Ezt a felismerést azért, mert kényelmetlen, vagy éppen a szabadság nevében nem szabad lenéznünk. Az igazi belső szabadság nem a féktelenség (épp ellenkezőleg, ez bilincset és rabságot jelent), hanem fegyelmezettség.

A mai kor az élet kifejtésére törekszik. Ez különösen az erotikus és a szexuális ösztön-élet terén történik így. A szerelem etikájáról szóló hatalmas irodalom a valóságban semmi egyéb, mint a szentimentális erotika vízáramlata. Az új etika csak a szerelmes emberek egyéni gyönyörét érti meg ; a lelki hajlamot csak a szenvedélyes felindulásra és a szabadságra korlátozzák. Ez azonban megcsönkített elgondolás, amelyből hiányzik a szenvedély démonikus ereje. Az új etikának a legnagyobb hiányossága, hogy értéknek egyedül az egyéni bolsóságot és hasznosságot ismeri el. A házasságot legtöbbször csupán mint magánügyet kezelik és nincsenek tekintettel a családra, a gyermekekre és a társadalomra. Pedig a helyzet egészen más. Az egyéni érdekek nagyon is szétágazóak, de ezeket a gyermekben egységbe és összhangba lehet hozni. Ebben van a szerelem magnetikus vonzalmának a céltudatossága. Emellett azonban ápolni kell a kölcsönös vonzalmat és az életre szóló barátságot is. A házasság ezen céljai nélkül a házasság elveszíti értékét. Az egyéni szentimentalizmus és rokonszenv nem tartós eleme a boldogságnak. Ez a szentimentális szerelem romantikus felfogásából ered és túlértékeli a kalandosságot a szerelemben. Ez papír etosz, amely nem ismeri az emberi szenvedélyt és az emberi élet törvényeit. A lelki elemnek az érosz és a szexuális megnyilatkozásaiban is túlsúlyban kell lennie. Szükség van a nemesedésre, a becsületességre, a nagylelkűségre, a felelősségtudatra és egyéb lelki értékekre való előzetes nevelésre. Az egész emberi élet szépségének legmagasabb fokát és tökéletességét csak lelki művelődéssel, átszellemült tettekkel, nemesedéssel éri el. Az ösztönös élet sohasem fejleszt ki nagy és erős embereket, ezek mindenkor beteg és meggyomorított individuumok lesznek. Az ember számára nem elegendő pusztán a plasztikus nevelés és a higiénia. Jóléte megkívánja, hogy legyenek lelki értékei és oly erkölcsi akaratereje is, amely belső szabadságából fakad. Az emberi lélek jólétének a felelősségtudatból eredő öröm a forrása és ez az igazi lelkinemesség mértéke.

Cseh eredetiből fordította : Rády Elemér.

AZ ÚR KATONÁI

IRTA: EMMET LAVERY

A múlt év októberében a new-yorki Broadway egyik színházában olyan darabot játszottak, aminőt a New-York Herald Tribune kritikusja szerint a szórakozást kereső színházi közönségnek még sohasem mertek feltálatni. A szerző, Emmet Lavery, teljesen új ember volt a színpadon, a darab címe «The First Legion» volt (Az első légió), közelebbi meghatározása úgy szólt, hogy «dráma Jézus társaságáról» s az új darab a katolikus dogma területén játszódott le, amire még egyáltalán nem volt példa new-yorki színházban. Az A m e r i k a című jezsuita folyóirat szerkesztőjének megjegyzése szerint Lavery darabja, amelynek témája maga a jezsuita rend, teljesebben és bátrabban tárja fel a katolicizmus ideáljait, mint Sierra darabjainak kivételével bármely világi színdarab.

A darab egy délamerikai jezsuita rendházban történik, személyei: nyolc jezsuita páter, egy világi pap, egy hitetlen orvos és egy tizenéves fiú. A drámát, amely itt minden egyes lélekbe behatol, a rend egyik tagjának hirtelen és csodás felgyógyulása indítja el s az alább következő jelenet teljesen rávilágít az egész darabra.

A színpad sötét, amikor a függöny szétmegy és a sötétből a gyónó papoknak hangja hallatszik. Az arcuk nem látható egy pillanatra sem.

DUQUESNE: In nomine patris, et filii, et spiritusi sancti.

RACOLEY: Áldj meg, atyám, mert gyónni akarok.

FULTON: Tegnap gyóntam meg utójára.

QUARTERMAN: Én feloldozást nyertem.

KEENE: Én penitenciát tartottam.

SIERRA: Gyónok a Mindenható Istennek és teneked, atyám.

A hangok morajlása olvadnak át, amely egyre halkul és elnémul, amikor fény hull a színpad közepére és láthatóvá lesz páter Ahern a gyónatószékekben. Bátorstóla van a vállán s arccal a közönség felé van fordulva. Jobbra térdel dr. Morell derékszögben a közönség felé, akit a rendes rács választ el páter Aherntől.

MORELL: *lázasan suttogva*: Nem ismer meg, Mark, én vagyok Péter.

AHERN: Hogyne ismerném meg, — de mi nem veszünk tudomást arról, hogy ki térdel a gyónatószékekben. Így könnyebb órájuk nézve. Mit tehetek önért?

MORELL: Én tulajdonképpen nem gyónni jöttem — legalább nem úgy, ahogy önök értelmezik. Már évek óta nem járultam a szentségekhez.

AHERN: Akkor hát mit kíván tőlem?

MORELL: Beszélnem kell önnel. Ki kell beszélnem magamat valakivel. De először meg kell ígérnie valamit. *(Komoran.)* Az a kívánságom, hogy mindazt, amit mondani fogok, olyan szentséges titoknak tekintse, mintha igazán meggyónnék.

AHERN: Igérem, hogy minden szavát a szentgyónás titkának pecsétje alatt fogom őrizni.

MORELL: Tudom, hogy meg fog gyűlölni engem, Mark. Rettentő az, amit én elkövettem. Belekontárkodtam valamibe, ami túlhaladta erőmet... Engem elso-dort az ár.

AHERN: Uralkodjék magán, Péter... Mondja meg, hogy mi gyötri?

MORELL *(kitör belőle)*: Nem érti, Mark? Páter Sierra felgyógyulása nem csoda.

AHERN: *(megdöbbenve)*: Tudtam. Egész idő alatt éreztem, hogy énnekem van igazam. *(Áztán, mint az ügyvéd, aki keresztkérdéseket ad föl)*: De hát akkor hogyan történt? Mi okozta mégis?

MORELL: Páter Sierrának álma volt, ennyi az egész. Amikor fölébredt, még nem tért magához a káprázatából. Elfelejtkezett az idegbénultságáról, a láza meg-szűnt és ő járni kezdett. Ez minden, amit mondhatok.

AHERN (*haraggal*): Nem, Péter. Ez még nem minden. Még sok egyéb van hátra (*enyhébben*): Hogy tehetett ilyet. Tudom, hogy ön nem olyan, mint mi vagyunk, de ilyennek sohasem hittem.

MORELL (*áradó dicsékvéssel*): Mindig izgatott a kérdés: van-e a hitnek gyógyító ereje? Most hát alkalmam volt meggyőződni erről. Mindössze is el kellett hitetnem páter Sierrával, hogy csoda történt vele — és akkor ő már bizonyos volt afelől, hogy képes lesz járni.

AHERN: De miért, Péter? Miért akart minket félrevezetni.

MORELL (*késérően*): Gyűlöltem Jézus társaságát... Ó, ne gondoljon itt magára vagy akár más személyre — én magát a rendet gyűlöltem. Mulatni akartam azon, hogyan fognak viselkedni némely rendtagok, ha majd a világ visszajön hozzájuk egy csomó olyan dologgal, amelyekről ők már lemondtak.

AHERN (*szánalommal*): És mit vétett a mi rendünk ön ellen?

MORELL: Amit mindenki ellen vétenek, aki elpártolt az Egyháztól... Majdnem mindig sértett a fölényük. Mindig azt éreztem, hogy amit művelnek, sokkal szebb, semhogy igaz lehessen.

AHERN (*könyörtelenül vallatja*): Hát a többi orvos? Hogy sikerült őket is meg-
tévesztenie?

MORELL (*gúnyosan*): Hát amikor az orvosok egy közönséges vakbélre nézve sem tudnak megegyezni. Ki várhatja tőlük, hogy egy ilyen bonyolult csodával szemben egy véleményen legyenek?

AHERN (*szédülve*): És ezek a »gyógyulások« hasonló módon folytatódnak?

MORELL (*izgatottan*): Igen, de ön elfelejt valamit. Mi lesz azokkal a szerencsétlenekkel, akiknek itt csalódnunk kell (*éles, rekedt hangon*): Én erre sohasem gondoltam. Én csakis a társaságot vettem célba. De én nem akartam senkit se megsebezni.

AHERN: És nem látta be, hogyha minket bánt, másokban is kárt fog tenni?

MORELL (*próbál összefüggően beszélni*): Ó, Istenem, Mark... Megfeledkeztem arról, hogy mennyit árthatok a gyermekeinek... Olyan erős a hitük. A testvérem beteg kis fia... Jimmy... A tengerpartról hozta őt idáig az édesanyja s a gyerek azt hiszi, hogy ő is járni fog... Pedig ez kizárt dolog, Mark. Sohasem fog járni... Ez nem Pater Sierra esete... Ötéves korában hátgerincgyulladás volt. Hogy mondjam meg neki, hogy ő soha fel nem épülhet?

AHERN: Ez hozzátartozik az ön büntetéséhez. Meg kell értetnie a fiúval az igazságot.

MORELL (*megtörve*): Nincs hozzá erőm, Mark. A gyerek olyan vakon bízik. Istenem, mit tettem?! És mitévő legyek most?

AHERN: Mitévő legyen most? Itt csak egy dolgot lehet tenni. Haladéktalanul elkövetni mindent, hogy a zarándoklatok megszűnjenek, amily hamar csak lehetséges.

MORELL: És pánikot keltsünk a tömegben.

AHERN (*haraggal*): Nagyobb pánikot keltett eddig azokban, akik egész életüket föltették erre a hamisított csodára. (*Nyomatékosan*): Az Egyház nem a tévedés alapjára áll, hanem mindenkor csakis az igazság alapján. Ön számot fog adni a Pater Rektornak és mindazoknak, akiket illet, hogy ez a dolog szép lassan kialhassék. Szörnyű dolgot művelt, rettenetes dolgot, de Istennek hála, még idejekorán jelentkezett, hogy megmenntessem a mi rendünket...

MORELL (*nyíltan fellázadva*): Nekem ez eszemágában sem volt. Én csakis tanácsért jöttem önhöz — és csak a gyónási titok pecsétje alatt. Ne feledkezzék meg erről.

AHERN (*a rémület fojtogatja*): Nem! Nem! Nem, Péter. Ön nem ezt akarja. Nem akarhatja.

MORELL (*ő is meg van rémülve*): Egy árva betűt sem árulhat el, amit elmondtam itten. Beszélmem kellett valakivel, akiben megbízhattam, mert különben...

AHERN (*most már nem a pap szól a bűnöshöz, hanem az ember támad rá a másik emberre*): Úgy?! Akiben megbízhatott! Miért nem fordult máshoz a bizalmával?

MORELL: Azt hittem, hogy ön a nekem való ember. Mert sohasem rajongott a csodákért.

AHERN (*élesen*): Éppen ez az. Én vagyok az egyetlen ember, aki megmenthetné a házat és ön megköti a kezemet. Ön nem vethet valakit ilyen purgatóriumba, Morell; hogy itt álljak tehetetlenül s nézzem, amint Isten papjai megszentelik azt, ami Isten ellen való véték. Könyörgök, hadd szólhassak a páter Rektornak, mielőtt még elkészünk.

MORELL: Soha. Soha. Ez megölné páter Sierrát s ki tudja, milyen kárt tenne Jimmyben.

AHERN: Van-e csak halvány fogalma is arról, hogy mit művel én velem! Ha a gyónási titkot szegezi velem szemben, attól a perctől fogva élőhalott vagyok.

MORELL: Nem tehetek róla. Ez titok — és annak is kell maradnia, Mark.

AHERN (*növekvő kétségbeeséssel*): Egész életemen át hordjam magamban a való igazat és soha ki ne mondhassam. Nézzem, hogy a társaim helytelen dolgot művelnek s ne állíthassam meg őket. Hát nincs irgalom a maga lelkében, Morell?

MORELL: Az én lelkem már régóta odaveszhetett. Én már csak szálló pehely vagyok a szélben.

AHERN (*maró gúnnyal*): Ártatlan, fehér pehely, mi?! Kérem — követelem — nem mint pap a bűnöstől, csak, mint egy emberi lény a másiktól — hogy kimondhassam az igazságot és megmenthessem a rendünket.

MORELL (*nyomorultán*): Ön mindig csak a rendre gondol. Én meg az olyan gyermekekre gondolok, mint Jimmy, akik talán soha többé nem fognak hinni semmiben.

AHERN: S mit hágy meg nekem az én hitemből? Bár inkább egy késsel döfte volna át a szívemet. Mennyivel könnyebb mártírok módjára elszenvedni a halált a gyónási titok védelmében, mint végigélni a tévedésnek ezt a tragédiáját, amíg csak utolsót nem lélekzem. Meg kellene átkoznom önt, Morell, — de még erre sem vagyok képes, Isten irgalma legyen velem.

MORELL: Én imádkoznék, ha tudnék, — de azt sem tudom, miért imádkozzak...

AHERN (*térdre hull*): Morell, ha valaha életében imádkozott, most imádkozzék velem, de nem azért, amit maga kíván, de kérje Istentől azt, amit ő kíván. Hiszen most már maga is bizonyosan mindent az ő kezébe tett le... senkisem tehet egyebet... (*aztán a legnagyobb egyszerűséggel*): Ó, Isten, kiben minden dolgok kezdődnek és végződnek, adj nekünk a te világosságodból. Részesítsd ezt az embert kegyelmedben, hogy lássa az igazat s legyen bátorsága azt kivallani. Könyörgünk, szánd meg azokat a szerencsétleneket, akik még egyre idegyűlnek és várva várják azt, amit a mi tehetetlenségünk meg nem adhat nekik. Ne engedd, hogy ez a játék folytatódjék, — hozzád esengek, Uram, — mutasd meg az igaz utat, különben elveszünk! (*A sötétben újra hallatszik a papok hangja, először halkán, páter Ahern imádságának utolsó szavai alatt, aztán erősebben, mint boldog és békés szólamai a gyónásnak.*)

RACOLEIGH: Én Istenem, aki csupa jószág vagy és érdemes minden szeretetemetre.

KEENE: Rettegek a pokol kínjaitól s hogy elvesztem a mennyek országát.

DUQUESNE: A te irgalmad által legyen szilárd és erős.

FULTON: Bocssáss meg nekem, Istenem.

SIERRA: Hogy megvalljam bűneimet, hogy vezekeljek értük s megjobbítsam életemet, ámen.

Függöny.

A „LÉLEK” SZEMLÉLETE A PRAGMATIZMUS HAZÁJÁBAN

IRTA: REMÉNYI JÓZSEF
CHLEVELAND, OHIO.

Az élet — mindenütt élet, s csak árnyalataiban eltérő a világ többi részeitől. S ha mindenütt az, akkor nyilvánvalóan nemcsak tapasztalati igazságból áll, nemcsak az aktualitások világából, amely voltaképpen a színes külső és az anyagiasság szenvedések és élvezetek környezete, hanem olyan természetű valóságból, amelyet a filozófia metafizikainak nevez. Ha ezt a szempontot az Amerikai Egyesült Államokra alkalmazzuk, észszerűen felmerül az a kérdés, hogy ebben az országban, túl a tapasztalati világ tapintható és látható élményén, micsoda szerepe jut annak a valóságnak, amelyet a lélek ölel fel, szóval az az énjé az emberi természetnek, amely ha nem is misztikus vagy hangsúlyozottan irracionális célok megértésére és megvalósítására törekszik, valami módon a tapasztalat csálthatatlanságára rácsafoló erejét sem rejtí véka alá. Az amerikai élet *epitheton ornans*a a pragmatikus filozófia. Maga a fogalom *William Jamestől* ered, aki inkább pszichológus volt, mint filozófus, s akinek munkáiban az amerikai élet gyakorlati arca szembenéz az élet erkölcsi arcával. A pragmatikus filozófia lényege, hogy az jó, ami hasznos. Azonban ezzel az egyszerű meghatározással igazságtalanok vagyunk a pragmatikus filozófia lényegével szemben, mégpedig azért, mert ha a jót alanyi élményként fogjuk fel, akkor — a hasznosság elvének érvényesítésében — az anarchia jogosultságára vezet; ha pedig a tárgyilagosság szemüvegén át ítéljük meg, akkor a jó a közösségre vonatkozó hasznosságot jelenti ugyan, viszont a jó alkalmazásának technikája olyan ruganyosságot tételez fel, amely a hasznosság célját kiemeli a jó erkölcsi tartalmából. A pragmatikus filozófia végeredményében a *Francis Bacontól* hangoztatott «common sense» amerikai módosítása; másrészt az angolszász «fair play» amerikai talajba való átültetése; végül is annak a meggyőződésnek összesűrítése, hogy a boldog élet problémájának megoldása az emberi probléma fölösleges kénjainak megszüntetése. S tekintettel arra, hogy az átlagember szereti a kényelmet, ragaszkodik a magántulajdonhoz, nem veti meg a kézzelfogható sikert, ennél fogva a gyakorlatilag érvényesíthető filozófia csak abban az esetben állja meg a helyét, ha az ember hasznossági természetével számol, anélkül, hogy erkölcsi követelményét kiradirozná megszerzendő összhangjából. De — s ez a «de» rendkívül fontos — amíg *William James* és hívei nem akarták figyelmen kívül hagyni az ember tökéletlenségét s ennek a tökéletlenségnek megfelelő tökéletességi víziót rajzoltak szeme elé, s ezzel a felfogással mintegy megszükitették az emberi sors láthatárát, ugyanakkor arra gondoltak, hogy az

ember álmokat is hajszol, a végtelen felé is kinyújtja karját s néha nemcsak a lidércfényt érinti ujjaival, ilymód a fájdalom érzésével megperzselve önzését, hanem az érthetetlen ideák világát, amely olykor Istenhez vezet. Jellemző, hogy William James élete második felében írt munkáiban a józan ész s a tapasztalat segítségével szerzett s erkölcsileg is igazolható boldogságon kívül mindinkább jelentkezik annak a metafizikai postulatumnak hangoztatása, amely az erkölcsöt — igaz, hogy inkább kanti, mint természetfölötti értelemben —, mint az érdekmentességből eredő kielégülés lényegét kapcsolja össze az emberi természet harmóniájának elvével. William James ugyan megmaradt tapasztalati filozófusnak, de humanizmusában — amelyre más jelenséggel összefüggésben ebben az ismertetésben még visszatérünk — olyan mozzanatok is vannak, amelyek a fiziológia, pszichológia és erkölcsstan világát átviszik a lélek világába. Most csak azt jegyezzük meg, hogy William James filozófiájától a mai amerikai humanistáknak, *Irving Babbitt*nak, *Paul Elmer More*nak és társaiknak felfogásához körülbelül olyan az út, mint *Szokratesz* és *Protagorasz* eszmeköréből *Szent Pál* és *Acquinói Szent Tamás* eszmeköréhez. Ez a hasonlat persze nem fedi teljesen az igazságot; csak amennyire erre a hasonlat képes.

A lélek fogalma roppant zavaros az amerikai keretek közepette. Ha itt lélekről beszélnek, leggyakoribb a «Christian Science»-szerű értelmezése. Ne feledjük el, hogy Amerika a szekták hazája; s a szekták rendszerint a roszszul megemésztett filozófiák vagy álbölcseletek eklektikus egyvelegéből merítik azt a «világnézetet», amely érdekeiknek megfelel. Ebből korántsem következik, hogy híveikből hiányzik az őszinteség. De őszinteségük olyan együgyű, dogmatikus alkatuk olyan mulatságosan átlátszó, az evangéliumot magyarázó hisztérikus lázuk olyan kórtani tünet, hogy inkább az ipari civilizációtól elrontott lélekre emlékeztetnek, mint a lélek szárnyaló képességére. *Mrs Baker Eddy*, aki a tizenkilencedik században Boston városában megvetette alapját a «Christian Science» szektának, abból az elemi lélektani felfogásból kiindulva, hogy minden ember boldog akar lenni, részben az ó- és újtestamentumból, részben a hindu bölcseletek töredékeiből azt a következtetést vonta le, hogy minden baj, minden nyavalya csak elképzelt gyengéje az embernek; s több képzelettel, de ugyanazzal az ösztönös emberismerettel, mint a huszadik században *Coué*, a francia gyógyszerész, azt állította s hívei millióival el is tudta hitetni, hogy a diszharmónia tagadásával meg is szüntetjük a diszharmóniát. Hogy jellemző példát mondjak, hadd utaljak a következő esetre: egyik nő tanítványom, aki hetek óta hallgatta előadásaimat, egy nap kijelentette, hogy én sem tudom kiirtani szívéből a boldogságot. Arra a megjegyzésemre, hogy eszemágában sincs megbolygatni révbe ért szívét, azzal válaszolt, hogy irodalmi előadásaimban gyakran utalok a szenvedésre, mint az írói alkotás szükséges forrására, s miután ő, a «Christian Science» elve alapján, nem hisz a szenvedésben, ennél fogva szükségesnek vélte a tiltakozást. Érdekes

egyébként, hogy a «Christian Science» a «boldogulók» vallása, s a hívek térítő heve olyan izzó, hogy semmiféle ellentmondást nem tűrnek. Boldogok a lelki szegények, de ebben az esetben a lelki szegénységnek bizonyos szatócs és áruház szaga van. A többi szekta — s néhány tucatról van szó — nem annyira színvak az élet és lélek valóságával szemben. Ha nem is annyira színvak, viszont annyi benne a pusztán anthropomorphikus elem, hogy a lélek értelmezésének naiv megnyilatkozásai elkerülhetetlenné válnak. Az a körülmény, hogy Amerikában temérdek a néger, részben megmagyarázza a szekták járványát ; tam-tam emlékeik, afrikai képzettársításai az amerikai kontinensen megismerkedtek a kereszténység tanaival s gyermekded lelkük, hogy némiképpen megérthesse a Hegyi Beszédet s a belőle kiáradó magasztosságot, kénytelen volt olyan túlvilágba kapaszkodni s a léleknek olyan fogalmába, amely primitíven csodálatos s mindenben elűt a földi pokoltól. *Marc Connelly*nek, az amerikai írónak «Green Pastures» című színdarabjában, amely a négerek mennyországon koncepcióját dramatizálja, a mennyországban is szivarra gyujtarak a szereplők. Az örömtelen lét után ez az öröm varázsa ; a bünt legyűró élet után ez a felszabadulás szenzációja ; az istentelen élmények után ez az isteni gyönyörűség. Ne higgyük azonban, hogy csak a négerek ennyire együgyűek. A lélek világában bizony ikertestvéreik a «poor white»-ok (a szegény fehérek), ezek a proletárjai, csavargói, kiebrudáltjai az amerikai délnak, ezek a degenerált visszhangjai a lezüllött amerikai dél feudális múltjának, akikről különben is az újabb amerikai irodalom gyakran megemlékszik. A newyorki szírpád egyik legsikeresebb alkotása *Erskine Caldwell* «Tobacco Road» című műve, amely eredetileg regénynek íródott. Ebben az alkotásban a lélek s velejárója, a vallás, egy női evangelista szerepében annyira torzra lesz mindannak, amit tisztaságnak, szépségnek, hitnek nevezünk, hogy melllette a dervisek mámorának akaratlan perverzítése jelentéktelennek látszik. *Thornton Wilder* legújabb regényében, amelynek «Heaven's My Destination» a címe, egy könyvügynök logikusan felfogott és keresztülvitt vallási és erkölcsi meggyőződésével foglalkozik ; a regény érdekes, ha nem is kivételes alkotás. A hős voltaképpen buta, mert képzeletnélküli, mert csökönyösségének alig van köze a betű igazságát szétbontó szellem igazságához. Jóllehet Thornton Wildert kifejezhetetlen távolság választja el *André Gide*től, ebben az esetben — a ritmus és technika teljes eltérése ellenére — némi azonosság figyelhető meg a francia író *sotie* műfajának bizarr levegője és az amerikai regényíró munkájának *groteszk* szatirája között. A szatira forrása : az erkölcs tehetetlensége, az elferdült lélek kínjának öntudatlan fintora, s míg *Gide* esetében az az érzésünk, hogy az erkölcs emlékének hatása alatt a szenvedő ördög (micsoda ellentmondás !) alkot, *Wilder* legutóbbi regénye azt az érzést váltja ki az olvasóból, hogy a vallást és erkölcsöt bambán, noha következetesen felfogó lélek indította munkája megírására. Amíg az amerikai négerekkel kapcsolatban nagyjában spontán együgyű-

ségről beszélhetünk, az a típus, amelyet Wilder elevenített meg legújabb regényében, a bonyolult együgyűség megszemélyesítője. Típus, mondom. A vallásos lélek torzképe.

Az amerikai értelmiség túlnyomó százaléka közönyös a lélek fogalmával szemben. Az istentagadók magátólértetődően idejétmulta szónak tekintik ; az agnosztikusok könnyelműen és nembánomsággal használják, mint a szó-kincs penny értékű fogalmát ; s akiket a különböző pszichológiai iskolák lenyűgöznek, azok vagy valamelyik pszichológiai vagy pszichonatalikai elv alapján, esetleg a divatos amerikai pszichológia, az embertől még az ösztönt is megtagadó *behaviorism* elve alapján ítélik meg a lélek kérdését. A lélek, mint metafizikai titok, mint a természetfölötti vágyak valósága kívül esik fogalmi körünkön. Az ismert amerikai gondolkodók sorában, mint amilyen a spanyol származású *George Santayana*, a kizárólag racionálisan felfogott mindenség ellensúlyozására a kereszténységnek, főként a katolicizmusnak esztétikai miszticizmusa lép előtérbe. Ez a felfogás bizonyos tekintetben emlékeztet a tizenkilencedik század angol pre-raffaelistáinak esztétikai és költői érzékenységre, akik *Dante Gabriele Rossetti* irányítása mellett a középkor lelki színeit akarták életrekelteni a rohamosan jussát hangoztató gépcivilizációban, anélkül, hogy a lélek érzékfölötti csodáját komolyan vették volna, vagy egyáltalában törődtek volna a kinyilatkoztatott vallásokkal. Mint ahogy vannak a hittel szemben észrevehetően érzéketlen emberek, akiknek szemét mégis ellepik a boldogság könnyei, amikor *Assisi Szent Ferenc*re gondolnak, épúgy ezek az emberek, akik csak idegéletet élnek s nem lelki életet, a lelken kívül mozgó sorsukban meghatódnak a lélek szépségétől és varázsától. Ez persze semmi más, mint az elviselhetetlen józan-ságtól és elgépiesített kötelességtudattól való menekülés a romantikus színek és feltevések irányában ; valódi jelentősége annyi, mint a materialista kor legtöbb jelképes költőjének szimboluma, amely a látszat тұrhetetlenségét a szimbolum érzékeltetésével, de nem lényegének elismerésével és elismer-tetésével akarta ellensúlyozni. A George Santayana-szerű filozófusok eredeti tehetségéhez, erőt jelentő érzékenységéhez, kifejezőképességéhez, tisztességéhez és jóhiszeműségéhez kétség nem férhet ; ugyanakkor, ami jóság és összhang belőlük kiárad, az az erkölcs, gondolkodás és képzelet felelősségtudatának kisugárzása, s semmi köze a hitből erőt merítő alázathoz és titkoztatossághoz. «Mivel e földön jónak lenni oly nehéz» írja *Babits Mihály* a «Vigiliá»-ban közölt nagyszerű versében, s ha a jóságot úgy fogjuk fel, mint azt a képességet, amellyel a végtelen összhangot meg tudjuk szerezni a magunk részére a véges sors cinikus vagy érzélgős fölénye ellenére, érthető, hogy azok is, akik jók és nemesek a szó fenséges értelmezésében s az élet méltóságának szolgálatában állnak, a végtelen harmónia jóságával szemben mégis idegenek. Az emberi természetre jellemző, hogy a hedonizmus örömeiben és az érzékek szomorúságában nem tud megenni az erény szépsége és a képzelet erkölcsé

nélkül, ámde az értelem csálhatatlanságának babonájával nem tud megbirkózni a hit csodájának javára. Az agnosztikus ember esztétikai miszticizmusa a *lélek harakiri*-je. Hősi mozdulat, amellyel az idegek a végtelent hívják és a végestől képtelenek megszabadulni. Aki Isten szolgája lehetne, inkább a szépség rabszolgája lesz.

Vajjon az egyházak — s most nem a szekták kezdetleges Isten-látomásának intézményesített kifejezésére szabad gondolnunk — miként szolgálják a lélek ügyét? A lélek, ennek az ismertetésnek szellemében, egyértelmű a hit transzcendens szállásával. Ha nem így értelmezzük a lelket, akkor a fogalmat képmutató vagy műkedvelő szándékkal használjuk. A katolikus egyház hagyományainál és céljainál fogva Róma vetülete Amerikában is. Viszont a protestáns egyházak s a «reformed», azaz haladó szellemű zsidó hitközségek sokszor kétes viszonyba kerülnek a lélek fogalmával. Elvégre a megalkuvás nélküli Isten-hit nélkül semmiféle egyháznak, amely theisztikus felfogást vall, nincs létjogosultsága. Ezzel szemben az a helyzet, hogy számos protestáns és zsidó lelkész prédikációiban intellektuális, társadalmi vagy erkölcsi kérdésekkel foglalkozik s Isterre, vallásra, metafizikára nem is utal. Ezek az egyházak — legalább is jelentékeny százalékuk — inkább «humanisztikusak», mint csakugyan a vallás látható otthonai; inkább az ember értelmére és érzelmeire akarnak hatni, mint lelkére. Mintegy azt az álláspontot vallják, hogy a hydroaeroplánok és einsteini relativitás és társadalmi forrongások és értékátalakulások korában meggyőzőbb az emberi megbízhatóság, a társadalmi igazság, a tárgyilagossnak mondott ítélőképesség kérdését elemezni, mint olyan kérdésekkel foglalkozni, amelyek — noha a templom kerete megkövetelné ezeknek a kérdéseknek kifejtését — a gondoktól, bizonytalanságoktól, kételyektől agyonkínzott hívek sorsát közvetlenül nem érintik. Ezek a lelkészek sokszor inkább az erkölcs szószólói vagy valamelyik társadalmi dogmáé, amely talán homlokegyenest ellenkezik a demokrácia elvével, s azt a benyomást keltik, mintha a templomot csak keretnek tekintenék arra, hogy a hittől eltávolodott embert az erkölcs vagy más hasonló jelentőségű érték szolgálatába állítsák. Felfogásuk nem a kétszínűség kenyeretbiztosító megnyilatkozása; inkább visszhangja a hajdani úttörők bátorságának, akik szembehelyezkedtek a multtal. Az amerikai «pioneer» arc ma is él, csak nehezebb észrevenni a történelmileg megrajzolt «pioneer» arcnál. *Stephen Vincent Benét*, a mai Amerika egyik tehetséges költője, «John Brown's Body» című legértékesebb alkotásában az úttörők lélektanát a következő négy szép sorban érzékelteti:

«I took my wife out of a pretty house,
I took my wife out of a pleasant place.
I stripped my wife of comfortable things,
I drove my wife to wander with the wind».

Lényege ennek a négy sornak : a bátorság kalandvágyának (amely a szabadság építő szellemét akarja megvalósítani) diadala a megszokottság, a megúnt kényelem, a közhellyé vált tekintélyelv rovására. S bármennyire az anyagi civilizáció területe Amerika, azt be kell ismerni, hogy ezen a civilizáción belül mindig megszólalt a kockázat, az újítás, a leküzdhetetlen leküzdeni akaró don quichottei hang. Azok a lelkesek, akik Isten házában Istent méltóan említik vagy nem említik, ellentmondásukban is fenkölt célt szolgálnak : meg akarják tartani az embert az értéknek, ha már nem tudják megtartani Istennek. Ilyen értelemben folytatói az úttörők paradox-erkölcsének. Amellett kétségtelen, hogy tudva vagy ösztönösen William James pragmatikus bölcséletére hallgatnak, mert hiszen a «jó, ami hasznos» elvet követve prédikálnak, helyesebben előadást tartanak olyan kérdésekről, amelyekről feltételezik, hogy híveiket érdeklik s hogy gondolatmenetükkkel híveik ingatag életére megnyugtató hangfogót tehetnek. Megjegyzendő, hogy ezek a megállapítások nem vonatkoznak minden protestáns egyházra vagy «reformed» zsidó hitközségre, de eléggé általánosak, hogy tipikusaknak minősíthessenek. Egy templomjáró művelt protestáns ismerősöm szerint a vallás azért kell, hogy az emberek jómodorúak legyenek. Ez a vallomás mintegy barokk módosítása az amerikai protestantizmusnak, de csupán formai s nem tartalmi szempontból.

Amikor a lélek a hivatalos egyházak számottevő százalékában is kizáróan erkölcsi fogalomként szűkül, vagy pedig az értékelméletnek olyan eszközévé, amely megelégszik a felszín mélységével s nem keresi a mélység rejtélyességét, azaz az érthetatlenség realitását azért, hogy a tapasztalati valóság is érthetővé váljék, akkor végül olyan lelki *Katzenjammerrel* állunk szemben, amely a hit összeomlására vezet. S ráadásul a gazdasági helyzet ziláltsága, a nemi élet szabadossága, a mozi-ízlés és éjjeli mulatók ütemének felülkerekedése is siettetni a természetfölötti értelemben felfogott lélek öngyilkosságát. Az új amerikai irodalom lehangosabb íróiban sok a kíméletlen durvaság. Nem azokban, akik számottevők, hanem akik tudják, hogy miként kell észrevétni magukat. A részeg materiálizmus és a kommunista hangsúlyozású kollektív jövő paradicsomi élvezete találkozik ezeknek az íróknak műveiben. A viszonyok sokszor olyan tűrhetetlenek, hogy úgyszólván igazolják ezeknek az íróknak programját, ha nem is problematikus művészetét. Ilyen körülmények közepette érthető, hogy olyan íróknak és költőknek is kellett jelentkezniük, akikben megszólalt a lélek életöszöne. Sajnos, a csakugyan tehetségesek száma csekély, s egy-kettő kivételével irodalmi igazságtalanság lenne jelentőségüket a mai európai irodalom *Sigrid Undset*jeivel, *Paul Claudel*jeivel, *François Mauriac*jaival összemérni. Még ott sem tartanak, ahol a mai Anglia, amely az életrajz, társadalmi és történelmi kritika, valamint ujságírás terén olyan hívó írókra hivatkozhatik, mint amilyen *Hilaire Belloc* és *G. K. Chesterton*, vagy mint amilyen a regény terén *Sheila Kaye-Smith*, akinek tragikus

világérzése összeegyeztethető hithű katolicizmusával. Az amerikai költők közül a lélekhez való visszatérést legmegrendítőbben az Angliában élő *T. S. Eliot* fejezte ki; ugyanakkor bizonyos, hogy *Thornton Wilder* korábbi és *Willa Cather* későbbi regényeiben az állandó értékek szépsége, a metafizikai láthatár utáni vágy fontos szerepet játszik.

A léleknek, mint az élet rendteremtő és a rend gyakorlati és elméleti, tapasztalati és elvont céljának igazolását szolgáló erőnek szükségességét sokkal alaposabban lehet megfigyelni néhány újabb amerikai filozófus munkáiban. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy az újabb amerikai filozófusok egy része a *Jacques Maritain*-re emlékeztető alázat lázával tért vissza Istenhez vagy pedig elmélyült Isten-konceptiójában. Erről szó sincsen. Ellenben arról van szó, hogy a William Jamestől hangoztatott pragmatikus bölcselet megszűnt a «csak józanul» a jót a hasznossal összeegyeztető világnézet lenni, s James metafizikai kíváncsisága, sőt kirándulása a metafizika területére, amely olykor majdnem a hívő megkapó szerénységére emlékeztetett, részben követőiben, részben kiábrándult tanítványaiban olyan fejlődésre vezetett, hogy a változást ezen a téren, éppen a lélek irányában, feltétlenül észre kell venni. William James legkiválóbb tanítványa *John Dewey*, akiben ma is az erkölcsi materializmus elve uralkodik. Mindamellett ez nem akadályozta meg Deweyt abban, hogy «*A Common Faith*» című legutóbbi munkájában, amelyben mai *credo*-ját foglalta szavakba, ne hangoztassa a vallásos érzés szükségességét. Nem a vallást akarja rehabilitálni (szerinte a vallásokat elrontotta a dogmák dermesztő hatása), hanem a vallásos érzés dinamikájának kíváncsiságát hangsúlyozza. Ellenfelei máris azzal vádolják, hogy metafizikai ébredésével az üres formák útvesztőjébe került; alighanem túlbecsülik Dewey «vallásos» jelzőjének minőségét. Dewey végzetesen racionális, s a vallást akár a lélek szentírásai, akár teológiai értelmezésében, minden bizonnyal anakronizmusnak tekinti. A vallásos érzés dinamikájával tulajdonképpen úgy van, mint azok a mindent megértők, akik az egyházakat, mint intézményeket, helyeslik, «mert hát a tömegeket fegyelmezni kell», ellenben a vallás magasztosságával szemben érzéketlenek. Dewey minden valószínűség szerint megéreztte, hogy az erkölcsös élet, amelyet ő kíván az emberektől az igazság lelkiismeretével megteremtett társadalomban, túl szürke, túl ihlet nélküli, ha az erkölcsöt nem fűti valamilyen fajta lelkesedés. A racionalista ebben az esetben lelkesedés helyett a vallásos érzés fogalmát használja, anélkül, hogy a vallással, mint az érzékfölötti vágy támaszával foglalkoznék. És mégis jelentékeny ez a változás John Dewey filozófiájában, mert amíg egyrészt józanabb akart lenni William Jamesnél (olyan ez, mintha valaki nem elégszik meg a gyári füsttel és korommal, hanem mesterségesen még jobban elszűrki), másrészt most, élete alkonyán, világhíre teljében, legalább fogalmi körében olyan felfedezéseket tesz, amelyek a lelkiség síkján egy sorba helyezik Jamessel, a metafizikai biztonságot keresővel.

A lélek igazi felfedezői azonban a jelen kor Amerikájában a humanisták. Elnevezésük félreértésre adhat okot s némi magyarázatra szorul. Tévedés lenne őket a renaissance humanistáival összehasonlítani ; viszont az a körülmény, hogy a lélek «dekorumát» szeretik hangoztatni, még nem jelenti azt, hogy az európai szkolasztikusok amerikai folytatói. A legtöbben közülük dualisták, de fenntartással. Feltétlenül harcos ellenzői az amerikai mechanisztikus világnézetnek, gyanúsak azzal az elmélettel szemben, amely a racionális pszichológiát erkölcsi kalauzzá akarja tökéletesíteni, s ámbár a tapasztalat szükségességét nem tagadják. a John Dewey-féle kísérleti filozófiát, mint az egyetlen elfogadható bölcséleti módszert, elvetik. Az *American Philosophical Association* gyűlésén egyik hívük a leghatározottabban kifejtette, hogy a tizenkilencedik század biológiai filozófiájának fölénye szűnőfélben van az amerikai bölcséletben. A kizárólagosan hasznossági szempontot összeomlott elméletnek mondta. Amíg például James és Dewey még közel esnek *Locke*hoz, addig ezek a humanisták elidegenedtek attól a filozófustól, aki valamikor olyan nagy hatást gyakorolt az angol és az amerikai gondolkodókra. Mint filozófusok nem eredetiek, ellenben, mint a gondolatot a gyakorlatba átvivő harcosok bátrak, ha olykor zavarosak és következetlenek is, sőt többízben az intellektualizált puritánok benyomását keltik. Annyiban humanisták, amennyiben az *ember* a problémájuk ; de nem hajlandók tudomásul venni azt a pozitivistá balhitet, hogy az ember *csak* fiziológia, *csak* pszichológia, *csak* szociológia stb. Istennel ritkán foglalkoznak, de amikor az ember érdeklődésük tárgya, úgy elemzik, becsületes és érdemleges életének feltételeit úgy határozzák meg, mintha hinnének Istenben. Pragmatikusak, amennyiben didaktikusak ; a jó életet akarják, de a jó élet fogalmába nem a pragmatikus értelmű hasznos életet kapcsolják bele, hanem a nemes életét.

Az amerikai humanisták közül a legfigyelemreméltóbbak a következők : *Irving Babbitt* (tavaly halt meg), *Paul Elmer More*, *G. R. Elliott*, *Frank Jewett Mather*, *Gorham B. Munson* és *Norman Foerster*. Érdekes, hogy milyen témákkal foglalkoznak. Például «a tudomány nagyképűségével», vagy «a józan ész alázatával», «a modernség önérzetével és hivalkodásával», az «amerikai szépirodalom Pandora dobozával», «a fegyelem forrásával», «a vakutcába került Dionysossal», «a modern tragédia dilemmájával». Központi gondolatuk, ha részletekben nem is értenek egyet, az önuralom, az egyensúly, az arány elvének alkalmazása olyan korban, amelyben az önuralom megőrült, az egyensúlynak nincs helye, s az arány elve akadémiusan hideg és rideg levegőt áraszt. Van köztük olyan, akinek metafizikai világnézete a William Jamestől kijelölt pragmatikus filozófia körülhatárolt s óvatos metafizikáját elhagyta maga mögött ; van olyan, akinek inkább metafora-szókincse sejteti az irracionális láthatár körvonalait ; végül van olyan, aki a vallást nemcsak fegyelmező, rendteremtő tényezőként fogja fel, hanem a lélek harcának, amelyben az ember ráismerhet a maga végtelenségének arcára. Ezeknek

a humanistáknak képzettségét nem lehet letagadni; komolyságukat és őszinteségüket nem lehet kétségbevonni; a felszínességet letorkoló értelmi és jellembeli fölényüket el kell ismerni. A velük szemben indokolt kritika a kimondott hívők részéről az, hogy nem merik levonni filozófiájuk végső konzekvenciáját; spirituális alkatukban sokszor az erkölcs kissé tágtított puritán értelmezése érvényesül, a józanul felfogható és erkölccsel kipárnázott kozmikus tudat s nem a lét csodájának felismerése. Akik viszont akár megalkuvás nélküli tapasztalati világnézetüknél fogva, amely csak a tények tanulságát hajlandó elismerni, akár pedig pozitivista filozófiájuknál fogva, amely mindentől irtózik, ami a «modernség lekicsinylését» érezteti, pálcát törnek felettük, azoknak leggyakrabban hangoztatott ellenérvük az, hogy az amerikai humanisták a keresztény dogmákkal jóban akarnak lenni s ugyanakkor a felvilágosodottság egyénileg értelmezett szellemével is. Szóval ebben a «bátorságban» a kétszínűség magját látják, amelyből politikai és társadalmi téren a fascizmus önkényének kell kinőnie, esztétikai téren a hagyományok túlbonyolult lényegtiszteletének, s bölcséleti téren annak a félelemből és gyávaságból származó előítéletnek, amely a tapasztalatot mellőzi az elvontság érdekében. Talán a legtalálóbbs kritika velük szemben az, hogy feltűnően akadémikus hangon beszélnek, s amikor szigorúságot és önfegyelmet követelnek, ismételten abba a hibába esnek, hogy saját rendszerükben nem követik a logikusan végigvezetett gondolkodás szigorát s nem ismernek önfegyelmet, amikor mások önfegyelmük hiányára rámutatnak. Valahogyan az az érzésünk, hogy tanárok, akik az egész világot tanteremnek tekintik, s olyan tudatlanságot tételeznek fel, amely sértő a hallgatóság szempontjából. Amellett készek intellektuális szókinccsel közhelyeket mondani és zavaros s megzavarító nagyképűséggel eredeti gondolatokat. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy amerikai elődeiknél különbséggel felszereléssel (az egy *Ralph Waldo Emerson*t kivéve) egyengetik «a lélek nemességének» útját, s azt a felfogást, hogy csak az az ember igazán ember, aki arányba tudja hozni felfogó, megértő és megkülönböztető képességét és hajlamát. Ez az arányelv nem tűri meg a pozitívizmus köfalát, amely csupán tapasztalati kertté akarja szűkíteni az élet vadonját, hanem a végtelen és a véges világának összhangjára törekszik, amelyben a tapasztalat, mint az ember erkölcsi és gyakorlati ítélőképességének anyaga, betölti a maga szerepét, s szintúgy az irracionális vagy vagy valóság, mint az ember metafizikai énjének igazolása.

A „DALMÁCIAI SZONETTEK”-BŐL:

ALKONY A DOMINIKÁNUSOK KERESZTFOLYÓSÓJÁN

(DUBROVNIK)

IRTA: PAULA PRERADOVIĆ

Ott fenn az égnek mély-kék négyszögén
Cikázik szét veszett-vad fecske-hajsza,
Jaj-surrogásuk, mint lelkek panasza,
Kik nyögnek lenn a kárhozat ölén.

Nagy-néha egy-egy lesurran ide,
Hol törvény most az új május parancsa,
S arany terméstől roskad száz narancsfa,
De tova üzi ijedt, kis szíve.

Fáradt saruban sok fehér barát
Jár fel-le benn az ódon folyosón
S mormolja csendben az Úrangyalát.

És egyikük — szép álom! — eloson . . .
Az öreg kútba nagy veder merül
S a bús narancsok arca felderül.

Vitnyédi Németh István fordítása.

A JEZSUITA

IRTA: P. ERICH PRZYWARA S. J.

(A Jézustársasági mindenszentek ünnepének liturgiája alapján.)

«Mindenki, aki segítségül hívja az Úr nevét»: így kezdődik az ünnep vesperása (első antifóna) és a «Jézus nevében» szavakkal a mise introitusa.

A régi szerzetesrendekben a belépő leteszi nevét. Előnévül valamely, a rend szellemének megfelelő szent nevét kapja, utónévül pedig a rendalapítót vagy a rend (szűkebb) hazájának nevét. Ezzel mintegy az Úrban való neve lesz, hisz olyan családba kerül, mely kiváló értelemben tagja az Egyháznak.

A jezsuita nem ismeri a szerzetes családot: «Hivatásunk: a különböző helyeket bejárni és a világ bármely részében helyünket megállni». (Constitutiones.) *Hazája a hazátlanság* («különböző helyeket bejárni») és a világban élés («a világ bármely részében»). Ezért mindenestül, egész világi nevével együtt közvetlenül az Úr nevébe foglalódik a jezsuita: a világban maradván (éppen ezért világi nevét is megtartja, miként ruházatban és életmódban sem hagyja el lényegesen a világot), rendi név és ruha gyanánt egyedül az Úr nevét viseli. Ezért hordja a «Jézus» nevet, hiszen az Úr is nemcsak, hogy nem hagyta el a világot, hanem belső isteni életének klauzurájából kilépve, egyenest fölkereste. S az Úr is valóságos hontalan vándora volt a világnak.

Ezért vált alap gondolatává a jezsuita életének és működésének: «... helyreállítani Krisztusban mindent, ami az égben és a földön van». *Krisztus, akiben együtt van ég és föld*. Ez nem az átszellemült menny minél nagyobb fokú eltávolítása a föld tisztulatlan brutalitásától, hanem éppen a vegyítetlen igazi földnek a mennybe s a vegyítetlen igazi embervoltnak az Istenben való egyre bőségesebb felvétele. Mert a filippiekhez írt levél második fejezete szerint az az Incarnatio igazi fogalma, hogy Isten, a Létteljeség és Fenség a maga megfoghatatlan módján nem mehet elég messzire abban, hogy a földinek és emberinek igazi ürességét és alávalóságát a maga személyének egységébe fölvegye. Ezért ebben az egységbefoglalásban nem is a földi és emberi különbségeket és változékonyságot megnyugtatóan feloldó egységben van a hangsúly, hanem éppen a különbözőségeken. A különbözőségeknek az Isten egységébe való felvételén. «A kegyelmet azonban mindegyikünk Krisztus ajándékozásának mértéke szerint kapta... és ő maga megtett némelyeket apostoloknak, némelyeket pedig prófétáknak, másokat meg evangelistáknak, másokat pedig pásztoroknak és tanítóknak...» «De különböző adományaink vannak a nekünk adott kegyelemnek megfelelően: ha próféta, akkor gyakoroljuk a hitmérték szerint; ha szolgálat, akkor tevékenykedjünk a szolgálatban, ha valaki tanít, oktasson...» Mert földnek, világnak, embernek a sokszerűség, különbözőség és változás a megkülönböztető jegye.

Ezért él a jezsuita abban a mélységes titokban, melyet a vegyítetlen igazi földnek, világnak és embernek magasabb létrendbe való felvétele jelent: ez a titok a «kereszt botrányának oktalansága»: «felöltetni... urának öltözetét és jelvényeit... hamis tanúságot és jogtalanságot elszenvedni, oktalannak tartatni és látszani.» A misében a nyolc boldogságról szóló evangélium kérlelhetetlen valóságával döbben a jezsuita elé. Boldogok a szegények: a hazátlanság, a seholsem-elrejtettség, a mindenütt-kiszolgáltatottság. Boldogok a szelídlelkűek: alkalmazkodás, beleilleszkedés egészen a legvégső jogfosztottságig és védtelenségig. Boldogok, akik sírnak: kizártság az öncélú kényelemszeretetből, sőt a legtisztább és legszentebb örömeiből is. Boldogok, akik éheznek és szomjúhozni az igazságot: kiszolgáltatva lenni a jog és igazság után való égető vágy

birtokában az igazságtalan támadásoknak és esztelen föltevéseknek. Boldogok az irgalmasszívűek: nem az Ószövetség gondosan megkörvonalazott «jótékonyága», hanem a Mária Magdolna «bosszantó pazarlása.» Mert ez az «esztelen önpazarlás» úgy illik a «Legvégsőnek szeretetéhez», az emberré lett, önmagát elpazarló Istenhez, mint szívdobbanás a szívdobbanáshoz. Boldogok a tisztaszívűek: ez a tisztaszívűség azonban nem a farizeusok és írástudók kazuista, «kifogástalan polgári tisztessége», hanem az önmagát kiüresítő és megnyitó szívé, melyet lándzsa hasított föl, hasonlóan a Keresztrefeszített szívéhez. Az ilyen tiszta szív már nem meghitt lakószoba, hanem nyílt üreg, melyet egyedül az Úr tölt be. Olyan ez a szív, «mint amely a világ és az önszeretet számára meghalt és amely egyedül Krisztusnak él és benne találja meg apját, anyját, testvérét, mindenét.» Boldogok a békességesek, akik nem szegődhetnek el egyik párthoz sem, mert ők az «Egység a sokságban», Krisztus misztikus testének szolgálatában kell, hogy álljanak. De éppen emiatt kerülnek frontközi helyzetbe, vagy eszközzé válnak hol az egyik, hol a másik fél szolgálatában, hogy azután használják őket, végül pedig kihasználva, félredobják. Boldogok, akik üldözést szenvednek: üldözik őket azok, akikről maga az Úr szól apostolainak: a vallási zelóták, a hivatalos tekintélyek «Izraelben», akik az ő «kiirtásával Istennek vélnék szolgálatot tenn.»

... Azután az indifferencia, a *szent közömbösség*, amelyről a lelkigyakorlatok Fundamentuma és a Konstitúciók beszélnek. A szentlecke egész mélységében tárja föl ennek a szent közömbösségnek értelmét. A «világban való (Isten-) *szolgálat*» magától értődő következménye, hogy «viselkedjünk *mindenben* Isten szolgálóiként, sok türelemmel.» Ezért ennek az Istenszolgálatnak az a módszere, hogy bár tompítatlan éleslátással látja a világ fény- és árnyoldalait, mégis felkarolja az istenszolgálatban való nagy lehetőségek és a felhasználhatóság nagyobb mértéke miatt az emberi ellentétek, alkotások és törekvések egész területét: «dicsőségben és becsstelenségben, gyalázatban és jó hírnévben». A jezsuita sorsa ezért a magát a világ sodrába vető embernek különös sorsa: «nyomorúságban, szükségben, szorongatásban, verésben, tömlöcben, zendülésben, fáradtságban, virrasztásban, böjtölésben» él. Bár szinte elsodorja a világ árja, a világ számára mégis mindig és mindenben halottként tájékozódik az örök utak felé: «mint csábítók és mégis igazmondók; mint halálra váltak és íme mégis élők; mint megvertek, de meg nem öltek; mint szomorkodók és mégis mindig örvendezők; mint szűkölködők és mégis sokakat gazdagítók; mint akiknek semmijük sincsen és mindennük megvan». Végül ezért a mindenben való Isten szolgálatért fedi őket a «megszokottság, közönségesség» köntöse, hiszen a jó és rossz napok váltakozása a «mindennapi, közönséges» embernek az igazi sorsa: «szükségben, szorongatásban, a Szentlélekben, nem színlelt szeretetben, az igazság igéjében, Isten erejében, jobbról és balról az igazságosság fegyverzetében».

Ennek a magatartásnak a célja azonban nem valamiféle öncélú személyes tökéletesedés, hanem a mind erősbödő kiforrásra törekvés, hogy kitűnjenek benne Isten templomának körvonalai: «mert ti az élő Isten templomai vagytok, miként Isten mondja». (A szentlecke záradéka.)

A jezsuita célja nem a mindenben jártas ember kialakítása, hanem állandó készenlét az *Isten mindenben* megvalósítására: «forduljanak minden érzelmükkel Teremtőjükhöz, őt szeressék minden teremtményben és mindent őbenne». (Const.) A jezsuita ideálja nem a szeretetreméltó igénytelen ember, hanem egyrészt az Istenbe való fenntartás nélküli beleolvadás, másrészt az Isten pazarló önátadásának szent «versengője»: minél bőkezűbb valaki Istennel szemben, annál inkább tapasztalja Isten nagylelkűségét önmagán. «Azonban ennek a gyökeres theocentrizmusnak nem az a végső vágya, hogy az Istennel való együttlét boldog elzártságát élvezze, hanem az egyre erőteljesebb *belekapcsolódás Isten művébe: még pedig Isten országában, az Egyház-*

ban.» Ennek a társaságnak célja — írja a Konstitúció — hogy . . . felebarátainak lelki-
 üdvén és tökéletesedésén buzgón munkálkodjék.» Azért, hogy «Isten körüljárjon övéi
 között», «mert köztük fogok lakni és közöttük jární és az ő Istenük leszek és ők az én
 népem lesznek.» (A szentlecke záradéka.)

A szüntelen, keserű hontalanság vállalása az alapja annak, hogy miért tilos a
 jezsuitának mind az egyházközségi otthont keresni, mint amilyen a plébános tisztje,
 mind pedig annak a szerzetesi otthonosságnak élvezése, amelyet apácák készítenek
 lelkiatyjuk számára: «mivelhogy mindenkor készen kell lenniök, hogy a világ bármely
 országába költözzenek . . . nem szabad lelkipásztorkodást vállalniok még apácáknál,
 vagy hasonlóknál sem, olyan értelemben, hogy rendszeresen gyóntassák őket, vagy
 előljáróik legyenek.» (Const.) Valami valódi antifeminizmus is eltorzulása lenne a
 jezsuitának. Arculütése volna ez Annak, akit a Lelkigyakorlatok szerzője soha más-
 képpen nem nevez, mint a «Domina nostra» tisztelő nevével. Arculcsapása volna az
 Isten országának, melynek szemében lényeges a nő mindennemű lealacsonyításának
 megszüntetése: «nincs férfi, sem nő . . . Krisztus Jézusban». (Gal. 3, 28.) És a Jézus
 nevéből való elnevezettség külön is képesíti a jezsuitát arra a magatartásra, amelyet
 az Úr éppen Anyjával szemben tanusít. Ez a tizenkétéves fiú szavától a Megfeszített
 búcsúszaváig mindkettőjük számára a hontalanság választása szemben a hazával,
 otthonnal, amely éppen a férfi és nő kapcsolatán alapszik. Jézus az örömhír vándorló
 hírnökének hontalanságát vállalja, Anyját pedig ugyancsak az Isten országa érdeké-
 ben — a rejtett, elhallgatott szenvedés számkivetésébe küldi. A visszautasítás itt volta-
 képpen a legigazibb beavatás. Beavatás a nő különleges, egyéni, szakrális, Istennek
 szentelt feladatkörébe. Ebben ő nem a férfiért van, még abban az igazán vallásos érte-
 lemben sem, hogy «szerzetesi otthont, vallásosságot lehellő otthont» létesítsen a férfi
 számára, nem, hanem azért, hogy *egészen* az Úr szolgálója és ennyiben «királynő»
 legyen. Az úgynevezett «jezsuita antifeminizmus» nem olyan szólásokban és anek-
 dótákban maradt fenn, melyeknek személyi és időbeli vonatkozásai (nagyon is egye-
 diek), hanem abban a történelmi tényben, hogy éppen Alacoque Margit Mária és Ward
 Mária voltak különösebb kapcsolatban a Jézus Társasággal. *Alacoque Margit Mária*:
 a klauzura fátyla mögött mélyen elrejtőzött apáca, akinek a Jézus Társasága lényegé-
 nek legbensőbb és legbensőségebb kifejezését: a Jézus Szíve-tiszteletet köszöni. *Ward*
Mária pedig a rendíthetetlen, önálló nő, aki a Jézustársaság szellemét szuverén módon
 meri az újkori nő nevelésére alkalmazni. Terve hajótörést szenved, de éppen hajótörése
 folytán lesz a legnemesebb jelenkori nőtípusnak előfutárja. Az új nemzedék kemény,
 bátor és zárkózott nőifjúsága Ward Mária örökségéből és rajta keresztül a Jézustársaság
 szelleméből való.

A hazátlanság végül még egy ténynek válik alapjává és ez a jezsuitaság és az
 Egyház speciális viszonya. «Jézus nevében» mondja az Introitus és így folytatja:
 «hajoljon meg minden térd». A régi szerzetesrendek joggal és különösképpen a szerzetes-
 családi jelleget hangsúlyozzák ki, mert ilyen vagy amolyan formában a szerzetben
 látják hazájukat. Mivel tehát a jezsuitára a hontalanság szabálya alapvetően kötelező,
 azért nem a rendjére van beállítva, hanem egyenest az Egyházra. Jézus «teljessége» az
 Egyház, és nem egyetlen szerzetesrend: a jezsuita pedig Jézustól veszi nevét. Termé-
 szetesen tűrhetetlen szemtelenség lenne a Jézus Társasága elnevezés, ha ezt olyan érte-
 lemben vennők, mint pl. «Szent Benedek rendje» stb. Ugyanis *egyedül* az Egyház «Jézus
 Társasága.» Nyilván nem ebben az értelemben Jézus Társasága a Jézustársaság. Ez a
 név valósággal csak annyit jelent, hogy az Egyház a rendet, mint ilyent, alapvetően
 a magáénak igényli. Ez a rendigénylés, mely anyagi értelemben megvolt már a kolduló-
 rendeknél is (hisz minden javuk az Egyház tulajdona), a jezsuita rendben szellemivé
 és lelkivé lett. Szimbólumszerűen a pápának közvetlenül tett engedelmisségi fogada-

lomban nyilvánul ez meg. Ezzel a fogadalommal a rend pusztá eszközként van kiszolgáltatva az Egyháznak. Az *a jezsuita tehát, aki mégis valami módon «rendi politikát» csinál* (ha mindjárt csak az úgynevezett jezsuita jámborságot akarja is vallási meggyőződésből egyoldalúan terjesztetni), *visszaél a rábízott javakkal*. Számára csak az Egyház java és kára jöhet szóba. Ha tehát bármikor arra volna szüksége az Egyháznak, hogy egy *más* rend szellemével töltekezzék különösképpen, akkor *kell*, hogy a Jézus Társaság ennek a töltekezésnek a szolgálatába álljon. Ha pedig egyenest saját rendjének megszűnésére van szüksége az Egyháznak, akkor ezt a szolgálatot is meg kell tennie az Egyháznak, hisz ennek birtoka. Ezért áll az Irás szava: «minden térd meghajoljon»: mindenképp szükség van tehát a szeretet egysége az Úr iránt, az Egyház iránt pedig a hódoló engedelmesség. A Jézustársaságnak feloszlata ebben az értelemben a rend mivoltának legfőbb kiteljesedése volt, abban is — és főleg abban —, ami ezt a feloszlatast olyan fájdalmassá tette: a feloszlatast által az Egyházat magát ért kemény és igazságtalan bánásmódban és veszteségben. Így teljesült be igazán az úgynevezett tizenegyedik szabálypont: «az Úr ruhába és jelvényeibe öltöznek». (Const.)

Ez a jezsuita elgondolása legmélyebbre hatoló megvilágításban. Éppen ezért nem szabad csodát látni abban, ha ezt az elgondolást a gyakorlatban az elfajulás veszélye fenyegeti. A teljes hontalanság azt a veszedelmet hordja méhében, hogy megszünteti a földi dolgok iránti helyes viszonyérzést és azokat rideg célszempontok sakkfiguráivá degradálja. A kereszt titkára való lényeges beállítottságnak is megvan a maga veszedelme bizonyos aszketikus hősködés és a sztoicizmus formájában, amely a szenvedésben való megnyugvást racionalista módon akarja pótolni az úgynevezett «érfias keménységgel», vagyis a szív megkeményítésével. Belső logikából fakad az a veszély is, amely az Egy Krisztus-testnek az Egyháznak különböző tagjaihoz való mindenkor és tényekkel számoló alkalmazkodásból és beleilleszkedésből fakad: a kibúvókat kereső okosság — mint a döntő szótól való menekülés, vagy mint aggodalom a hűségkövetelte kényelmetlenségekkel szemben. Ezzel függnek össze a nővel és Egyházzal szemben fennálló különleges helyzetből származó nehézségek is. Egyrészt egy bizonyos «antifeminizmus»: valami merev kutatószellem és ugyanakkor bizonyos tanácstalanság a női problémákkal szemben. Másrészt egy olyan egyháziasság, amely egyéni véleményt és irányzatot kellő megfontolás nélkül és túlgyorsan akar hiteles «egyházi címkével» forgalomba hozni. Alapjában véve olyan veszélyek ezek, melyek azt a jezsuitát fenyegetik, aki még a hontalanság mesgyéjén jár ugyan, és mégis kunyhót akar építeni magának. Ezt pedig csak a lelkiismeret árán lehet megtenni és nem vezet máshová, mint önmagunk bebiztosításának egyre fokozódó szenvedélyébe. Igazi jezsuita sohasem tagadhatja ezeknek a veszélyeknek a létezését. De nem tagadhatja azt sem, hogy a veszélyek annyiban is növekszenek, amennyiben a rend megszűnik kevesek elit-társasága lenni, mint azt Szent Ignác eredetileg szándékozta.

A szentéletű Marie Antoinette de Geuser (a «világban élő kármelita apáca»), jezsuiták unokahúga és maga is nevelője két jezsuitarendbe lépett öccsének, fejezte ki legpregnansabban a jezsuita gondolatot: «Egy dolog ragadott meg e Szent (Ignác) életében, de azonfelül mindazoknál a jezsuitáknál is, akiket ismertem; és ez az, hogy életszentségük, erényük sohasem személyes jellegű. Az a benyomásom, hogy egyéni személyiségük eltűnt és én mintegy tükör előtt állok, amely többé-kevésbé élet-hűséggel az Úr képét mutatja. Ha valaki egyes szentek életét megismeri, megszereti őket; ha jámbor emberrel találkozik, valami emberi vonzalmat érez vele szemben; de ha Szent Ignácot és a jezsuitákat ismeri meg, akkor — gondolom — egyedül és közvetlenül Istent szereti meg. Annyira háttérbe vonulnak, hogy egészen Neki engedjék át a teret».

Fordította: Giel János Sch. P.

ROMANTIKUS LÉLEK

(ERKÖLCS, SZERELEM, HÁZASSÁG)

IRTA: RÓNAY GYÖRGY

1. Bevezetés

Kisebbrendű romantikus színdarab- és novellaíróinkat irodalomtörténetírásunk nem sokra méltatta. Beérte hatások és sablonos elemek kimutatásával, olykor naiv túlzásokba is tévedve. Hajlandó volt például a német Lafontaine hatásának tudni be Fáy józan bölcsességét, ahelyett, hogy sokkal természetesebben, a világnézet rokonságával magyarázta volna a hatást. A sok átvételben elvesztek az egyéniségek. Romantikus szépprózánk e szerint a szemlélet szerint első fázisában nem egyéb német minták után készült másolatok többé-kevésbé értéktelen halmazánál.

Az, hogy íróinkra hatottak külföldiek, elsősorban osztrákok, tagadhatatlan. Szinnyei József tanulmányaiban eléggé fölhívta rájuk a figyelmet. A fő forrás a maga korában rendkívül népszerű Veit Weber volt, és közvetve a szintén Weberből merítő Kisfaludy Sándor is. Farkas Gyula pedig arra mutatott rá, mennyire tanítványa a magyar romantikus irodalom, legalábbis átlagtermésében, egészen a külsőségekig, a németnek, illetőleg bécsinek: zsebkönyveink, folyóirataink osztrák példányokat követnek.

De amióta (elsősorban Horváth János és Thienemann óta) az eredetiséget is történetileg változó, koronként alakuló fogalomnak tudjuk, nem pedig egy kornak más korokra erőszakolt mértékét látjuk benne, az ilyen »hatásokat« és »átvételeket« igyekszünk kellő jelentőségükre leszállítani; nem tartjuk őket mindenható magyarázatoknak; sőt, ellenkezőleg: ezeket a hatásokat igyekszünk magyarázni. Az alkotó lélek aligha vesz át olyan gondolatokat, melyek lényétől teljesen idegenek, s az átvétel már bizonyos fokig lelki rokonságot is jelent. Lehet, hogy az író más nyelvén beszél, de magát fejezi ki.

Ennek a tanulmánynak, melytől távol áll, hogy teljesnek érezze magát, az a célja, hogy higgyen azoknak az íróknak, akikkel foglalkozik. Nem azt keresi: *kitől vetted*, amit mondasz; hanem arra figyel: *mit* mondasz. Nem német novellákat másoló írószerkezeteket vizsgál, almanach-töltelékeket, hanem *embereket*, akik a maguk világérzését lehelik alakjaikba, vagy legalábbis két cselekményszakasz közé szúrt reflexiójukba. *Életstílusra, magatartásra* figyel elsősorban, nem írott stílusra. Szempontja tehát nem esztétikai, vagy legalábbis nem tisztán esztétikai. Nem szép műveket keres, hanem szép lelkeket. Jogosulatlan szempont? Irodalomba tolazkodó etika? Orthodox l'art pour l'art fölfogás szerint lehet. De egy másik fölfogás szerint, mely a szép szolgáltatában a szép lélek kultuszát is látja, jogosult. Jogosult különösen a magyar

romantikára, mely át- meg át volt itatva mély morális öntudattal, amelyben Széchenyi épp úgy a szép lélek kultuszát hirdette, mint Fáy, Eötvös, vagy Berzsenyi.

A tiszta esztétikának is akadnának itt tennivalói. Ezek a «borzalmas» írók néhol meglepően jó pszichológusok, néhol hangulatokat ügyesen tudnak az olvasóra szuggerálni, néhol pedig határozottan szépen is tudnak írni.

A szépségek azonban soha sem öncélúak. Teljes egészében nevelő célzatú iredalom ez, s ha az írók általában nem is tévednek az elméleti, módszeres pedagógia területére, mint Fáy, novelláikban, regéikben mindig egy kicsit pedagógusok is. Javítani akarják az embert, s rajta át boldoggá tenni a nemzetet. Páratlan morális felelősségtudattal vállalják az igazi írói küldetést, a nemes humanitás apostolságát. Öntudatosan láznak minden erőszak, korlát, konvenció ellen, de nem önmaguk teljes felszabadításáért, hanem hogy helyet készítsenek egy új, bensőségebb közösség számára. A lázadás harca két centrális pont körül forog : a *nő* és a *haza* körül. Régi és új ideál ütköznek össze mindkét helyen. Ott egyének vívják ki független, egyedül lelki vonzalmak alapján erkölcsös közösség-, azaz családalapítási jogukat, s fogalmazák újra a férfiúi és női erények és bűnök értékrendszerét. Itt független, magukban harmonikus, magukalkotta közösségek törekszenek kölcsönös megértő munka, nemzés és nevelés útján az őket magába ölelő nagyobb közösség, a nemzet szellemi, erkölcsi és anyagi szintjének emelésére s ezzel boldogítására a marad, újításokat s ezzel boldogulást tagadó fölfogással szemben.

Célunk a nagy generációs harc egyik frontjának tanulmányozása a küzdelem első nagy fázisában, a Hitel körüli időig, mikor nagyobb arányokban indul meg a Széchenyi-konceptió népszerűsödése, pontosabban a Bélteky-házig, mely mintegy összefoglalója az addigi romantikus széppróza nemi erkölcs-, szerelem- és családszemléletének.

2. Barokk, rokokó, romantika; nemzedékharc

A barokk életeszmeny aszkétikus, az ember földi hivatását a túlvilági boldogság elnyerésére való készületben látja. Ugyanakkor hierarhikus : az embert csak mint egy hatalmi rendszer láncszemét tudja értékelni. Ez a szellem határozza meg a nő helyzetét is. Belekényszerítik a családpolitika szolgálatába, még boldogsága árán is, mert hisz életének úgysem a boldogság az értelme. A házasságot a szülők szerzik. «A leányt egyszerűen férjhezadta apja ahhoz, akihez akarta. A leányt megkérdezték és örültek, ha könnyen beleegyezett, de ha nem tetszett néki a kérő, az apa nem sokat gondolt vele és odaígérte». Pázmány szerint a keresztény szűz bízza házassága ügyét szüleire, s imádkozzék, hogy férje jó keresztény legyen. Cserei Farkas írja, hogy a lánynak nem illik beleavatkoznia férjhezmenetele dolgába ; aki ezt megteszi, azt a magyarok szemtelennek tartják. Ha azután a házasság szerencsétlen volt,

a férj keresetett kárpótlást a családon kívül is, az asszonynak azonban halál-büntetés terhe mellett hűnek kellett maradnia.¹

A barokk életszemléleten a fölvilágosodás filozófiája üti az első rést. Az ember vágyik az örömről, s az öröm nem lehet rossz, mert Isten teremtette az emberbe az öröm vágyát. «Jouissons, Dieu l'ordonne». Megindul egy átértékelési folyamat. Ég helyett föld, Isten helyett ember, aszkézis helyett kék kerül az emberi törekvések középpontjába. Éljük a mostani boldogságot, ne tagadjuk meg azt magunktól egy remélt, de nem bizonyos jövőendő boldogságért. E gondolat férfi és nő viszonyára való alkalmazásának eredménye prózai szavakkal ez volna: házasodjunk szerelemből. Csakhogy a fölvilágosodott ember életattitűdje, a rokokó magatartás soha sem következetes. Elméletileg mereven új, a valóságban szüntelen kompromisszumokat köt. A gondolatrendszereből önként folyó szerelmi házasság elve helyett éppen az ellenkező pólusra jut: házasodjunk anyagi okokból, a magunk jólétének vagy a családpolitikájának a szolgálatában és keressünk kárpótlást a családon kívül a szerelemben. Szerelem és család különböző dolgok, az érzés, ez üzlet, s nem zárják ki egymást. Az «emberméltóság» századában az ingyenc lelkek kis örömkért örömet megtagadnak maguktól minden méltóságot. A nő szerelmese tudtával bocsátja rendelkezésére testét egy számára végeredményben közömbös férfinak, hogy szerelmesével aztán megfelelő kényelemben és pazarlással űzhesse játékait; a szerelmes ragaszkodik egy nőhöz, aki csak félig övé; a férj pedig minderről tud, hiszen maga is ezt csinálja. Frivol játék ez a leplezetlen nemiség körül, melynek valódi értelmére majd a romantika döbben rá és megundorodik tőle. Számára a szerelem szentség, melyből két út vezet, egy a családba és egy a tragédiába. S emberileg mérhetetlenül nagyobbak azok a romantikus alakok, akik a szerelmi csalódásba beleőrülnek, akiket családjuk tisztaságát ért sérelmek kiütközésére szakadékokba döntenek, mint a rokokó rugalmas hősei, kiknek élete szükségkép torkollik a kilátástalan életunalomba.

A családi élet méltóságának elhomályosulásával így karöltve jár az erkölcstelenség, először a két nem korlátlan szabadossága, majd a férfi részéről a nő megvetése, gyűlölése, végül a cinikus nőgyalázás, a nemi bosszúnak ez a legbrutálisabb módja.

Franciaország a melegágya ennek a szellemnek, mely a galantéria terjedésével kerül át Bécsbe, onnét pedig Mária Terézia halála után egyes hullámai átcsapnak Magyarországra is. Bobula Ida két jellemző példát hoz föl erre (i. m. 134. l.). Towson angol utazónak Pozsonyban jártakor egy magyar úr fölajánlja, hogy megismerteti egy szép és kíváncsi hölgyel, kit ép előző nap csábított el. Az utazó «mély sajnálkozással írja le a tiszteletreméltó szülők oldalán megjelenő gyermekleányt, kinek nagy fiatalsága is kellett volna, hogy tartózkodást parancsoljon, de akinek viselkedéséből sajnos, látni lehetett,

¹ L. ezekre: Bobula Ida: A nő a XVIII. sz. magyar társ.-ban, 25. és 38—40. l.

hogy a csábító dicsekvése nem alaptalan». 1800-ból pedig Kazinczy tudósít egy meztelen bárról, melyet a Hét Választóban rendeztek a mágánok ; névszerint említ többek között egy grófot, ki feleségével és eladó lányával együtt jelent meg és vett részt a tizenhat pár által «minden figelevel nélkül» lejött táncban.

Nincs itt szó természetesen olyan általános szellemről, mint Franciaországban. Kármántól kárhoztatott mezei életünk miatt nem is lehet. Az azonban tagadhatatlan, hogy a rokokó szabados, kacérkodó erkölce nálunk is megjelent, előbb a nyugati határszél kultúrközpontjaiban, utóbb pedig, a szellemi és társas élet megélénkülésével Pest-Budán is. Az olyan jelenetek, amilyeneket Lukács Lajos «A szemüveg» című novellájának hőse figyel meg a színház folyosóján, nem lehettek túlságosan ritkák, ha föltűnőek voltak is. Az előtte elhaladókat «felváltá, írja, két csinos leányka anyjokkal együtt, de az öltözet, mely őket ékesíté, a fiatal embert könnyen felingerelhető, testmozgásuk, járásuk a Coquettség legfelsőbb grádusából valók, sokáig néztünk utánok, az anya örvideni látszott, hogy leányai megérdemelték figyelmünket ; több tettét elhallgatom.» (Szépl. Aj. 1833.).

Amint a barokk életforma üres, hittől nem táplált formalizmussá merevedett, s a mint a fölvilágosodott filozófia elméletileg hangoztatni, a preromantika az életben érvényesíteni igyekszik a szerelem jogait, pár generáción belül el kellett következnie a reakciónak a rokokó élet szabadosságai ellen ; el akkor, mikor egy nemzedék a saját szerelmén át érzi meg az erkölcstelenség tragikumát. A férfiúság szabadságlevel a nő elcsábítására, gondolja a materialista rokokó. De amikor arról van szó, hogy a fiatalember mellől a testi és lelki vonzalmak rejtett törvényei szerint magáénak érzett és szeretett lányt akarják elvenni, hogy megrontsák és otthagyják, az ifjú föltétlenül az erkölcs pártjára fog állani.¹

Ugyanez a nemzedék találja magát először szemben a barokk formalistikus családpolitikai házasság szemléletével, mert ép azért, mert erkölcsös, mert rokokós kompromisszumokra nem hajlandó, egészen szeret és egészen akarja azt, akit szeret ; és mert a családalapítás dolgában nem ismer más szempontot, mint a szerelemét. Kapcsolatban van ez az emberi élet megnövekedett értékével, mely újra csak a fölvilágosodás gondolatrendszerére utal a transzcendens barokkal szemben. Reakció a rokokó szabadosság és a barokk családpolitikai kényszer ellen a szív, szerelem és erkölcs nevében, krisztusi alapon való újjáfogalmazása és megvalósítása a szerelem teremtési és a házasság krisztusi gondolatának : ez a romantikus nő szemlélet és szerelemérzés lényege.

A lázadás gyökerei a fölvilágosodásba nyúlnak, de maga a lázadás nem elvont eszmei, hanem személyes jellegű : a maguk szerelmén át érzik

¹ Analóg eset az új orosz nemzedék reakciója a teljesen szabad szerelem ellen. L. Schütz Antal : A házasság, 13. l.

meg a fonáságokat és igazságtalanságokat. Ezen írók nagy többsége dilettáns. A gyakorlott író, a művész tudja, hogy a legnagyobb erkölcsi hatást a gyarló valóság realista bemutatása kelti. Nekik ehhez a kegyetlen realizmushoz nincs érzékük. Az erkölcstelenség, a kényszer fölháborítja őket, változtatni akarnak ezen a szellemen, haragjukban a dilettáns fegyelmetlenségével keresik a tulzó színeket és jeleneteket, indulat vezeti a kezüket, s a képből sokszor torzkép lesz. De nem azért, vagy legalább is nemcsak azért lesz torzkép, mert ijesztgetni akarnak, vagy mert a németek is torzképet rajzolnak, hanem mert nem elég művészek ahhoz, hogy fölháborodásukat aszkétikus fegyelemmé váltsák, vagy egy-egy határozott alakba lehelve objektiválják. De a kép torzsága mögött a lélek haragja zajlik : itt van a romantikus borzalmak és valószerűtlenségek lelki hite : bűnhődtenek és büntetnek kétségbeejtő kegyetlenséggel, mert kétségbeejtő élességgel érzik a saját sorsukon a bűnök következményeit. Ismeretes Fáy András ifjúkori szerelmének története. «Apja udvarházában, Gombán egy szegény nemes családból való nevelt lány élt, kit Fáy különösen kitüntetett. A szülők nem szívesen vettek erről tudomást és háta mögött férjhez adták a leányt . . . Egy meg nem értett és családi intriga által megjátszott szenvedély . . . búskomorságra válván lelkének egy időre ólomterhe volt.»¹

Volt azonban egy író, akiben volt erő, hogy ezt a szerelmi, nemi, erkölcsi problémát kiragadja a dilettantizmusból s a művészség legmagasabb fokára emelje egy halhatatlan remekműben : Katona József a Bánk bánban. A kor páratlanul erős tragikumérzését (a komoly novellák legtöbbjében szerelmi tragédia csírái rejlenek) tárgyiasítja egy történelmi alak megjelenített sorsában. Ilyen értelemben Bánk modern hős ; tragédiája a későbarokk-rokokó és romantikus szerelemérzés és erkölcstudat összeütközése.

A házassági formalizmus elleni küzdelem szükségképpen vezet a szociális problémához ; a főszerepet itt is érzelmi mozzanatok viszik, az eszmei megfontolás másodlagos. Az ember, — legyen akár férfi, akár nő — értékét nem a vagyon jelenti, hanem a lélek ; a boldogság a lélekből fakad, ennek érdekében jogosult és erkölcsös a lefelé házassodás is. A különböző rendűek közti szerelmet ismerte a barokk is, a heroikus románok kifejtésében azonban az alsóbbrendűség csak időlegesnek, látszatnak bizonyult, s kiderült az előkelő születés és gazdagság. A romantika ilyen kompromisszumot egyre kevesebbet köt (többnyire csak vígjátékokban), a szerelem többnyire egyedül csak a maga erejével győz (Klári, Szépl. Aj. 1827). A legszebb példát újra Fáy élete szolgáltatja. «A kor és előítéletek dacára házasságra lépett a főthi bíró nem rangbéli lányával». (Erdélyi i. m. 89. l.).

Világnézetek harca ez, s a világnézeteket nemzedékek képviselik. Az idősebb generáció a formalisztikus barokk szellem hordozója, nemes lelkei azon-

¹ Erdélyi Pál : F. A. élete és művei, 26. l.

ban, mint a Bélteky-ház Rónaypataky generálja, megértéssel fordulnak az új életérzés győzelméért küzdő ifjak felé. Ez az ifjú nemzedék azonban nem egységes. Részben még a rokokó magatartás jellemzi, mely ellen a romantikus erkölcs képviselői ugyanolyan elszánt és nemes hévvel küzdenek, mint a barokk formalizmus ellen.

3. Barokk-romantikus nemzedékharc. Akadályok, elfogultság, új szellem

Az új életérzés küzdelmének egyik frontja a barokk-romantikus nemzedékharc. A fiatalok szeretik egymást, az idősebb rokonság és a szülők különféle külsőleges okokból meg akarják akadályozni egybekelésüket.

Kisfaludy Károly «Nelzor és Amida»-ában még teljes a barokk szellem győzelme. Nelzor és Amida szeretik egymást, de kiderül, hogy Nelzor szegény fiú és Amida királykisasszony: nem lehetnek egymáséi. Amidának föl kell áldoznia magát. «Sokat ad a szerelem, mely élesztő harmatként vidítja a csüggedő lelket, de létünk egészen azé nem lehet. Szent tartozások lekötve tartanak, éltünk egy részét elfoglalják és szüntelen áldozatokat kérnek, habár a szív sérelmétől zokog.» Amida lemondása nemes áldozat, mert az egyén fölötti közösség javára, az állameszme szolgálatában történik. A szerelmek akadálya azonban rendszerint külsőlegesebb szokott lenni.

Elsősorban a családpolitika. A család fő célja háza hatalmának, birtokának, előkelőségének fönttartása és növelése, ennek elérésére valóságos haditerveket készít, melyek végrehajtásában az egyénnek, tulajdon gyermekének csak a lelketlen, eszközül használt közkatona szerepe jut. A novellisták ezt a nemzedékantitézist keresik a múltban is, sőt szinte csak ezt a tragikumot látják meg benne. Így a történelem generációk sorozatos harcává válik. Örök emberi ellentétekből fakadó probléma ez, s mert örök, tragédiái minden korban voltak, de inkább csak kivételképen, nem olyan általánossággal, mint a romantikus elfogultság látja. Az írók koruk feszültségét vetítik vissza a múltba, a fiatal szerelmeseket fölruházzák a romantika gondolataival, a történelmet a saját eszmeviláguk igazságának illusztrációjává fordítják, melyben a valóságban voltak ugyan mindig lázadók, de a nagy többség teljesen magáévá tette kora fölfogását, hisz belé nevelték, akár szerelmi, akár más kérdésekben.

A szerelmi házasság legfőbb akadálya a birtokpolitika. Múlt s jelen egyaránt bőven szolgál példáival. Kisfaludy Sándor Szentmihályhegyi remetéjének (Aur, 1823) hőse, Bodor Imre, megmenti ura életét, jutalmul annak Lilla lányát kéri. Az apa elúzi, az ifjú meghal szerelmi bánatában, a lány követi a sírba: nem lehettek egymáséi, mert az ifjú szegény volt. A rövidlátó apa «kevély hálája» a díszes temetés. Kovácsóczy Izája (Aur. 1824), kit apja elszakaszt szerelmesétől, esküvője reggelén mérget iszik s az oltár előtt hal meg. Balla Károly Csóvárában (Aur. 1825) a kényszerű esküvőre jön meg az igazi

szerelmes, a lányt hűtlennek hiszi, megöli, maga megőrül. Devecseri Gyula Vilmája (Sas 1831) Várit, apja ügyvédgyakornokát szereti, apja azonban egy gazdag birtokoshoz kényszeríti, kivel boldogtalan lesz.

Az erőszak bűnhődése lelkiismereti: léte következményeit kénytelen szemlélni a segítség minden reménye nélkül, s nem marad számára, csak a késői megbánás, vagy a kétségbeesés. Vilma apjának «szíve vérzett leánya mindenkori megpillantására, mert önmaga volt oka szomorú sorsának. Vári gyakran eszébe jutott, s kincsei felét örömet odaadta volna, ha visszaidézi a lefolyt időt».

Akadály a házasságnak a származásbeli különbség is. Ez rendszerint párosul a vagyoni akadállyal. Mailáth János Villi táncában (Aur. 1822) Oroszlánkő ura, erőszakos kényúr, udvarnokával, Zalánnal levelet küld a szomszéd klastrom priorjának. Foglalatja: «Halált e levelem kézhezadójának, mert alacsonyabb sorsú léte leányomat szeretni meri.» A lány bánatában elhal, s az apa lelkiismeretfurdalásoktól gyötörve eljut életfölfogása lehetetlenségének beismeréséig: «bévségében nyomorult halandó.» U. I. Erdődjében (Szépl. Aj. 1824) Drágy Lenka a szegény, de erényes Eleket szereti, az ifjút megölik, Lenka utána hal, a zsarnok apa megtér. Majovszky «Hiv szerelem győz» című novellájában (Szépl. Aj. 1832) a nem nemes Zsuzsi s a gróffiú Sándor szeretik egymást, megszöknek a kényszerű rangbéli házasság elől, egymáséi lesznek, boldogan élnek, Zsuzsiból Sándor úri asszonyt nevel, évek multán a szülők is megbocsátanak.

Másutt bizonyos érzelmi családpolitika áll a fiatalok boldogságának útjába: szülők közti harag, ősi bosszú. Kisfaludy Károly Vérpoharában (Aur. 1823) Hedvig anyja egykori elcsábítójának fiába, Ákosba szeret bele, apja együtt látva őket szörnyet hal. Árvaffy Béla novellájában, a Julia feltámadásában (Sas 1831) a Gáchy és Zalányi családok állnak szemben. Zalányi győz egy csatában, Gáchy örök bosszút esküszik. Lánya az ifjú Zalányit szereti. Az apa a maga hatalmi rendszerébe akarja kényszeríteni gyermekét, eszköznek tartja, érzelmeit nem érti. Mikor a szerelmében bánkódót vigasztalni akarja, jövődő hatalmát emlegeti. «Visszaderül még Zápolya napja, s akkor te Julia! hatalmasabb leszel, mint az ország királynéja.» Mindent megadna neki, csak egyre nem képes, önmaga lelki legyőzésére a mások boldogságáért. A bosszú mániákusa, a családi bosszú rögeszméje egyre mélyebb örvényekbe sodorja: fához kötözi, kolostorba kényszeríti, végül megmérgezi lányát. Bűnhődése nem marad el, lelkiismeretfurdalás gyötri, saját házában hontalanná válik, s «egy leánya árnyától üldözött eszeveszett úrként» hal a Tiszába.

Ezek mögött a novellák központjában álló, ihlető tragédiák mögött a háttérben hasonlók lappanganak, mind magja lehetne egy-egy elbeszélésnek. A Villi tánc életmentő priorja egykor Zalányi anyját szerette, ép oly reménytelenül, mint Zalányi az oroszlanlkői várkisasszonyt. A Julia feltámadásában

Gáchy második felesége szíve ellenére ment férjhez, a klastrom fejedelem-asszonya kényszerből lett apáca.

A dilettáns író haragja a kényszerítő, vagy kényszernek segédeszközül szolgáló, azt a maguk javára kihasználó alakok vonásait az irrealitás, a karikatúra felé tolja el. Pálmai Imre, Vilma kényszerű vőlegénye vad, műveletlen, ellenszenves. «Akkor is barátjai körében tobzódik, midőn anyai örömök derültek hitvesére, s bosszankodva kérdezte megjöttékor, mi gyerek sikoltozik a mellékszobában.» Valóságos szörnyeteg Szentmiklósy Aloyz «A szép Eszteré»-nek Arszlán grófja is. Aljas, érzéki férfi. «Egyike volt a szerencse azon elkényeztetett kedvencinek, kik azt hiszik, hogy mindent szabad tenniük, mit hatalmuk- s tekintetekkel, bármi kárhozatos módon is, kivihetnek.»

Ami itt harag, a vígjátékokban szatírává válik. Öreg kérők, haszonleső lovagok, rövidlátó szülők gúny tárgyává lesznek. Az ifjak ép gyengéik s hiúságaik maguk hasznára fordításával győznek. Ritkább, mert nagyobb művészi biztonságot követel, a stíluson át éreztetett harag vagy megvetés. Majovszky «Hív szerelem győz» elbeszélésének eleje ilyen: mesalliance lehetőségére ájuló anya, nagyképű tanácskozás, mely elhatározza Helena és Sándor házasságát; «volt ugyan némely, aki azon kérdést tette: ha valjon szeretné-e egymást az ifjú pár; de az efféle tsekélység feleletre sem tartatott méltónak. Ha tsak a fő dolgok rendben vannak, a mellékesek önként meglesznek.»

A barokk fölfogás, illetőleg gyakorlat szerint a nő kötött, a férfi szabad, a nő hűtlenségért elvben halállal lakol, a férfi nem tartozik számadással asszonyának. Gyakoriak a gyermek-eljegyzések; gyakorlatuk csak erősíthette a kétlaki morál hitét. A nő alantasabb lény, «házi szolgálatra és gyermek-nevelésre termett hitvány némbér, kit szigorúan kell tartani és kinek a házon kívül nincs keresnivalója.» (Bobula i. m. 52. l.). Nem veszik komolyan. Nem bíznak se jellemében, se szívében, se eszében. Kovácsóczy «Indulat hatalma» c. művében Lórát még gyermekkorában eljegyzik Aladárral. «Aladár lepkény indulatja keveset gondolt e kötéssel, csapodár kénnyel szállongott egy életvirág-kehelyről másakra, tudván atyja választását, kit szívének szeretni, vagy ha szeretni nem is, de pályatársul és létosztályosul fogadni kénytelen.»

A nő számára a nemiség és házasság mind fiziológiai, mind pszihikai fölépítésénél fogva többet jelent, mint a férfinak. Nagyobb, súlyosabb áldozat. Sőt, egyedül részéről áldozat. A nő odaadja magát, a férfi birtokbavesz, a nő teljes értékében csak egyszer adhatja magát, a férfi számtalanszor birtokolhat. Mihelyt kényszerről, tragikumról van szó, annak igazi szenvedője s hordozója mindig a nő. A nőben a magát adás eltörülhetetlen nyomot hagy és gyermeket eredményez. Ezt az egész nemi viszonykomplexumot csak úgy érezheti nemesnek, emberhez, Isten terveihez méltónak, ha vagy lelki vonzalom, szerelem szenteli meg, vagy pedig heroikus megadás, mely az életet az áldozat magasztos légkörébe emeli.

A barokk korban a barokk házasságsemlélet nem hatott erőszakosnak.

Korszerű volt. Más volt az élet, a nevelés, az emberek lelki világa. A lányt áldozatra nevelték, a családi élet a kor viharában férfi és nő közös erejű fészekvédelme, a férfi védi odakint a hazát, a nő idebent a családot, gazdaságot vezet, kereskedik, ha kell, várat véd, nem ér rá saját helyzetén gondolkodni, nem medítál, hanem teljesíti kötelességét, neveli gyermekeit. Ám amint békésebb, fényüzőbb, kultúráltabb idők jöttek, kicsúszott a barokk szemlélet alól a valóság alapja. A preromantika megtanította az embereket a szenvedésre és a szenvedés keresésére. Ami eddig egyszerű sors volt, az most tragikum lesz. S a nő, a szenvedő alany lázadni kezd. Annál inkább, mert a testi élet értéke a fölvilágosodás folytán megnövekedvén, nő és férfi egyaránt minden vonatkozásában következetesen végiggondolják a szerelmi életet. A lázadást az írók visszavetítik a történelembe, megjelennek a romantikus hősnők a magyar előidőkben, hősnők, kik kissé átöltözve ép úgy beleillenének a Bélteki házba, mint a magyar nép zivataros századaiba.

Aladárral az «Indulat hatalmá»-ban szemben áll Lóra, «ki az ilyen erőltetést utálva tellyes meggyőződéssel hívé: hogy az érzelmek nem tűrnek készítő bilincseket, röptük szabad, s honok tiszta mint a menny, honnan származnak.» A romantika a lázadó nő pártjára áll. Már az ellenszenves alakok túlzó rajza, az erőszak kegyetlen bűnhődése is erre mutat. Elitéli azt a férfit is, aki nem tudja értékelni a női áldozatot. A nő lelki nagysága áll ilyenkor szemben az önző, felelőtlen férfival. A Vérpohár Hedvigje elfelejti a multat, el apja halálát, el mindent, csakhogy Ákosé lehessen. Ákos háborúba megy, kitünteti magát, a király összeházásítja Drugeth Máriával. A lakodalomra megjelenik Hedvig s öngyilkos lesz. Erkölcsileg azonban ő a győztes. Kisfaludy Sándor Megbosszult hitszegőjében (Aur. 1824) Lébényi eljegyzí Lenkát, de megtudva, hogy csak a kevés hozományt kap, elhagyja. Barátnője s annak fivére bosszút állnak a hitszegőn. Mátyás király igazat ad nekik:

Szívárlás! — bár írtt törvény
Azt nyilván nem fenyítí,
S bár az embert gyarlósága
Könnyen bele kerítí,
Mindig vétek; — s bár jutalom
Azt nyomban nem követí,
Előbb utóbb a természet
S igazság megbünteti.

Szent maga az érzelem is, nincs helye körüle játéknak, kísérletezésnek; aki megsértí méltóságát, méltán bűnhődik. Ez a témája Árvaffy Béla osszianista «Sírok»-jának (Sas 1832). Dalaira s Béla boldog szerelemben élnek. Fölkerülnek István esztergomi udvarába, itt egy külföldi tanácsára Béla próbára akarja tenni Dalaira hűségét, s szerelmi kalandjáról beszél előtte. Dalaira hű marad,

de bánatában remetének megy, s a kétségbeesett Béla csak évek múltán talál rá véletlenül egy vadászaton.

A régi fölfogás szerint (Balla K. : Csövár, Aur. 1825.)

... az atya akaratját
Akkor is kell fogadni,
Ha lányától reményt, éltet,
Sőt mennyet kész tagadni.

Ép ez ellen lázad a nő, ép ezt tagadja, ennek lehetetlenségét mutatja be történeti példákon a romantika, mely szerint :

... egy atya nem teheti,
Hogy leányának érzeti
Ugyanazért égjenek,
Akit nem kedvellenek.

S hogy kit kedvellenek, az egyedül a szív dolga. Nem függ se vagyontól, se születéstől. Drágfy Lenka így gondolkozik : «A szántó-vetőt is abból azt agyagból parantsolta az Alkotó e Világra, melyből engemet : ki botránkozik meg tehát bennem, ha az élő virtusnak inkább, sem mint az arany szemfényvesztő Halmának vagyok, imádója . . . Gyarló emberek ! a szegény és gazdag egyenlő Teremtés, s a nagy Lélek sokkal pompásabban emeli fel porából a boldogtalant.» Az oroszlánköi várkisasszony így kérdi a Villi táncban : «Mit ? ismer a szívnek tiszta gerjedelme ősi származást?» Még a szegény, szelíd mártír Julia is függetlennek tudja szívét : «Éltem a tiéd, de szívemet a teremtés hatalma magamnak adta.» Lenka és Elek meghalnak, de eszmeileg ők győznek ; igazuk bizonyága a megtért apa késő könnyei. A «Hív szerelem győz» jobbágy Zsuzsija így panaszkodik : «Melly kábaság, hogy nemes tsak nemest, nemtelen tsak nemtelent szerethet, mintha a jó Isten szívünkbe nem épen azon indulatokat plántálta volna, mint az urakéba.» Sándor gróf azonban már sokkal inkább romantikus lélek, hogysem a családi parlament rendeletének alávesse magát. Eljárása helyességét boldogságuk s a szülők későbbi belátása igazolja.

Szív szerinti szerelmi házasság, az ifjúnak szerelmi dolgokban önrendelkezési jog az erkölcs határain belül : ezek a romantika követelményei s vívmányai a barokk, családpolitikai elgondolásokkal szemben. A harcban a nagyobb részt a nők vívják, mint a régi fölfogásból eredő tragikum fő részesei. Nem teljes fölszabadulás a cél, hanem a harmonikus házasság lehetőségének a megszerzése. Aki ennek útjába áll, azt a romantika elítéli. Új értékelése, új megbecsülése jár ezzel a nőnek, s ugyanakkor a kiszolgáltatott, védtelen nő erkölcsi fölényének elismerése akár a régibb fölfogású, akár az újabb rokokó, tehát mindenképen erőszakos férfival szemben. Tiszteletre csak az méltó, ami erkölcsös.

4. Rokokó és romantika. Ellentétek. Bánk bán

A rokokó a fölvilágosodott ember magatartása. Két nagy árnyalata van. Egyik az érzelmibb, finomabb, kicsiny szépségek halk élvezése, bizonyos kacér szemérmesség a szerelemben, hűvös, objektivált szerelmi vallomások, szerelemről való beszélgetések, tetszelgő kiélése a fájdalomnak, vonzódás a természet-hez; kies angol kertek promenádjain való ábrándozás a tűnt időkről és a távoli tájakról, búsongás csinált sírok fölött és merengés a különféle fabrique-ok tövében, önelvezés hangulatos jelenetekben, intellektualizmussal át-meg-átszőtt érzelmesség. Innét egyenes út vezet a romantikához. A Klári című fiktív leveles novella (Szépl. Aj. 1827) szinte szimbolikusan utal ezekre a kezdetekre. Sétálni mennek a barátok, egy rousseau-i majorba érnek, a major mellett domb, lejtőjén ül Klári és Richardson Clarissáját olvassa. Clarisse, Julie, Werther ugyanannak a nagy családnak tagjai, nővérük Fanni és T-ai Józsi fivérük. Fanni és T-ai tragikus szeretők, tragédiájuk fölött a barokk formalizmus szűk égboltozata feketéllik, Fanni bújában elhervad, s holta után mi más várhat a lángoló szerelmében tárgytalanná lett Józsira, mint a wertheri öngyilkosság? A preromantikus Kármán elsőnek emeli föl erőteljesen szavát a rövidlátó szülői önkény ellen, a legtragikusabb büntetést mérve a szülőre: segítség nélkül kell látnia tette gyümölcsét, gyermeke pusztulását. (Talán nem véletlen, hogy mintegy évtizeddel előbb a szintén preromantikus Ányos kelt a megvetett nő védelmére, bizonygatva, hogy az is Isten teremtménye.) A lázadó Kármán fölháborodik a materialista rokokó piperés eszménytelen-ségén is, szembeállítva vele a családi boldogságot (Módi — Új házasság levelei).

Fanni elpusztul, a romantikusok azonban élni akarnak. Hőseik preromantikus elődeiktől még gyakran öröklik a lágyszívűséget, de már egyre több a kemény férfi és kitartó nő. Kisfaludy Károly «Barátság és szerelem»-ben (Aur 1823), Kétesy csupa gyámoltalan tétovázás, csupa passzivitás; barátja, Rényi már új ember: érző szívű, de nem elomló, célratörő, biztos, erőteljes. Programja:

Nincs sors, nincs hatalom, ha erőd van küzdeni magaddal.
Légy szabad, állhatatos, s mennyei pálma tiéd.

A Kétesy-féle tehetetlen, zilált alakoknak alul kell maradniuk a szinte rettenthetetlenül erőszakos későbarokkal szemben, ha csak egy erőskezű barát (mint a Barátság és szerelemben), vagy a véletlen (Majovszky «Egynek kár, másnak haszon»-jában például egy különc öregúr furcsa végrendelete) nem jön segítségükre.

Nem így Szemere Hivatalának (Aur. 1822) Therézája. Művelt széplélek, olvasó nő, azok közül való, akikre Kármán számíthatott Urániája megindítá-sakor. Ő nem adja meg olyan könnyen magát, bár inkább passzivitásával győz. Völegénye, Dlugóvszky, tipikus magyar parlagi-barokk alak. Menyasszonya

bonyolultságát képtelen megérteni. Mikor eltiltja könyveitől, Theréz így felel : «A szent természet légyen hát ennekutána könyvem ; annak kebelébe öntöm ki érzéseimet». Végül is az alkalmatlan vőlegény fölsül.

A «Hív szerelem győz»-ben Sándor gróf már úgy harcolja ki boldogságát ; vele a romantikus férfi bátor aktivitása győz.

A rokokó érzelmibb változata, a preromantikus színezetű, egyenesen fejlődik romantikává. Ez az érzelem, szív, szerelem, szabadság, természet fölfedezése, mely azonban saját mámore könnyeiben határozatlan tömeggé oldódik. Ebbe az elomló, feminin testbe illeszti gerincül a céltudatos férfiasság határozott erejét a romantika. Ő célokért lelkesül már, nem magáért a lelkesülésért.

Másik árnyalata a rokokónak a szabados, érzéki, materialista. A nemiségnek részint egészségtelen eltagadására, részint természetellenes ellégiesítésére jövő brutális reakció ez, támogatva az antibarokk aufklärista filozófia elveitől. Nem törődik a lélekkel, érzéki örömök után fut, nemcsak hogy titkot nem csinál a nemiségből, de még a szemérmet is lerántja róla, a szerelemben kizárólag testi vonatkozású dolgot lát ; a férfi felelőtlen, a nő ledér, eszközökben egyik se válogat. Voltaire cinizmusának, a materialista filozófusok ideáltalanságának világa ez.

A romantika ezzel az alsó érosszal szemben a fölsőbb érossz egyedül emberhez méltó voltát hangoztatja. A szerelem nem két test időleges kapcsolata, hanem lelkek örök rokonsága. A pillanatok alatt, első látásra fölébredő szerelem nem testi vágy szülötte, hanem a lelki összeillés megsejtése. Nem vak szerelem ez, mint a testi, hanem tiszta homlokú, világos szemű. «A szerelemben egyszerre, sokszor már az első találkozáskor — mert az én-te közösséget az is jellemzi, hogy mindig Isten kegyelméből való, nem összetákolt valami — megnyilatkozik a szeretett te-nek sajátos értékessége, nem részletekben, vagy éppenséggel foszlányokban, hanem a maga egészében, nem fölszínesen, hanem úgy szólván a személyiségnek magvában : az, amit Isten mint értéket és föladatot beléhelyezett ; s ez az értékesség azután kiragyog a szerető számára a szeretett személynek minden vonásán, mozdulatán és tettén». (Schütz i. m. 87. l.) A romantika lelket keres, tehát a lelket veszi észre mindenben. Aki a test után megy, azt kigúnyolja, megveti, s mint igazságot szolgáltató író, megbünteti. Egy névtelen «Késő bánat» című elbeszélésében (Szépl. Aj. 1823) szerepel a kacér Nelli, aki hiúságból elcsábítja lovagja legjobb barátját egyszerű menyasszonya mellől. Később csapodárságait kolostorban vezekli. Művészibb eszközökkel mutatja be az alsó érossz aljasságát a fölső érossz s étosz nemességével szemben a Klári. Klári egyszerű parasztlány. Egy gróf elszökteti családjától, házassági ígérettel magáévá teszi, de csak mint szeretőjét tartja. Klári megutálja ezt az életet s elszökik. Menekültében találkozik a gróf volt tanítójával, ez kísérlőjévé szegődik, szállására viszi, s ott erőszakoskodni kezd vele. Klári sikoltását meghallja egy tiszt, megszabadítja a lányt, haza-

viszi anyjához, majd visszaengedi falujába. Szülőit már nem találja ott Klári, egy majorba szegődik pásztornak. Itt talál rá Vágfalvi, megszereti, s multjával, származásával és a megszólásokkal nem törődve magához emeli, asszonyává teszi. A gróf és a tanító ellenképei Vágfalvi és a tiszt : az ő nemességük fényében látszik teljes valóságában azok megvetendő volta, a romantikának az érzéki, materialista rokokóval, általában a magasabb érosznak az alsóbbrendűvel szemben való fölénye.

Ez a rokokó férfitípus nemcsak aljas, hanem gyáva is. Csak akkor hős, ha védtelen, kiszolgáltatott nőről van szó. S még itt is fortélyokkal él ; maga még vétkezni is hitvány ; kéjre vágyik, s csak lopja a kéjt, és amíg lop, remég. Mint meráni Ottó.

A Bánk bán sokkal hatalmasabb mű, semhogy egy kor vagy szellem pusztá illusztrációja lehetne. Itt már nem *író emberről* van szó, hanem *teremtő zseniről*. De a zseni is a korban él, s alkotásai többnyire a kor nagy problémáit emelik a tökéletes művészet időtlenségébe. Bánk történeti alak, de tragédiája modern ; Katona azonban kiváló drámaíró volt, aki bele tudta magát élni a történelembe, az endrekori Bánkot tudta életre kelteni, s nem modernizálta, romantizálta el hőségét, mint ahogy a novellisták tették. De túl a nemzeti problémákon, melyek Bánknál inkább ürügyül szolgálnak s csak Petúr bán történetében van központi jelentőségük, ott van a szerelemföltés, a sorsdöntő küzdelem erkölcs és sunyi érzékiség közt : a rokokó-romantikus ellentét gyökere. Katona József nem akart Bánkban romantikus, Ottóban rokokó alakot rajzolni. Tisztaság és tisztátalanság harca egyidős az emberiséggel, örök emberi. A történelem nagy korváltásai örök emberi problémák összeütközései ; a régivel szemben föllépő új eszme az örök lelki tartalomnak egy az előző eszmevilágtól elhanyagolt mozzanatát hozza fölszínre, állítja központba s juttatja diadalra. A romantika a tiszta erkölcs vágyát. S hogy itt örök emberiről van szó, azt éppen a Bánk bán mutatja, mely kora nagy problémáit a multban is meglátja, nem visszavetítve, hanem a maga *akkori* teljességében. Kora szelleme is inspirálhatta, hogy ép Bánk tragédiájában teljesedett ki tehetsége. Műve a maga korszerűségében és ugyanakkor korhűségében olyan, mint fölrántása egy ablaknak, melyen át időtlen távlatokba nyílik kilátás. Problematikája kettősségével (nemzet és család) ismét korszerű műnek bizonyul, s más síkra vetítve fejezi ki azt, amit a dilettánsoktól Fáy-ig minden író érzett, s amit páratlan tömörséggel fejezett ki egy Katonához méltó zseni, Berzsenyi :

... Minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha elvész,
Róma ledül s rabigába görbed.

Tiszta erkölcs a rokokó szabadossággal szemben, tiszta erkölcs minden feslettséggel szemben. Az a gróf, aki Klárit kiragadja a rousseaui idillből, az

a tanító, aki erőszakoskodik vele, rokonai annak az Ottónak, aki még ahhoz is aljas, hogy elbukni tudjon ; az a tiszt, aki megmenti Klárit, az a Vágfalvi, aki magához emeli, Bánk lelkének barátjai. Csakhogy ami ott dadogás, dilet-tantizmus, az itt hatalmas erő, lendület, művészet. A szerelemérzésnek az a megrázó tragikuma, mely Kármán óta ott bujkál a novellákban, itt, mint régóta forró erők lökéseképpen egy magányos, csodálatos hegyóriás, kiteljesedik. Ottó színleléseit («színlett feláldozásom annyival jobban kötöz szívéhez . . .» Prológos) ismerik a rokokó materialista lovagjai is. Biberach nőszemlélete az elfajult galantériáéval azonos :

A férj se várjon
Az asszonyának szívétől soha
Többet, csak amit egy becsületes
Kalmártól: ez bármilyen szentül is fel-
Fogadja a kiválasztott jószágának
A félretételét — mégis hazud —
Egész örömmel adja által a leg-
Elsőnek, aki értek többet ad.

Ottó és társai azok, akiktől levésükkor

Már úgy megundorodott az alkotó,
Hogy félbenhagyni dolgát kénytelen volt.

Melinda, a kiszolgáltatott nő, megveti a hitvány kéjencet (I. 10.), de gyengeségében a gyáva férfi alattomos üzelmei ellen nem tud védekezni. Nagyságában és gyengeségében mennyire romantikus nő és mennyire örök nő ! És védelemre szorultságában mennyire szeretni kell ! A férfi önmagában nem egész, Isten ellenképet teremtett neki, s amikor ezt szereti, a maga gyöngéd-ségét is szereti, mert milyen jól esik a rettenthetetlen hősnek, a nagyúrnak gyöngének lenni, megszelídülni egy virágszerűen törékeny lény előtt, aki az övé, akit ő véd ; milyen jól esik adni, szeretni, ölelni ! Mennyi gyöngéd becé-zés, mennyi boldog elcsöndesülés húzódik meg Bánk gyönyörű szavai mögött, mennyi puhaságában felejthetetlenül édes emléke simogatásoknak, mikor remeg az erős férfikéz, mert fél, hogy összetöri azt a leheletfinom életet, mely tenyerei alatt meghúzódik :

Hát a világnak egyik pólusától a
Más pólusig, szerelmeimben, én
Miért öleltem mindent egybe? mért
Mindent? miért tebenned, oh Melinda !?

A nagy, erőteljes, kemény férfi csupa lágy szerelem lesz e mellett a szép-séges fiatal asszony mellett. Már fenyegetnek a gyanú árnyai, már tornyo-sulnak a felhők, már lobogtatja az erősödő szél Tiborc rongyait, s nem úgy

hatnak-e Bánk szavai e fenyegető égboltozat alatt, mint egy nemes, felejt-
hetetlen szerelmi vallomás :

Melinda ! és mindig Melinda ! — szent
Név ! égi s földi mindenem javát
Szorosan egybefoglaló erős
Lánc . . .

A halk, törékeny Melinda erős lánc Bánknak : a szerelem leggyönyörűbb para-
doxonai közül való ez. Mint mikor a vihar elsimul egy virág előtt. A lovag
szerelme ez, s a romantikusé. A férfinak nem cikk a nő, hanem társ, élete része
s részben élete értelme, lelke egy fele, erős lánc ; ezt a nőt, ezt a védett, bol-
dogító kincset kísértetni, gyaláztatni tudni annak, aki a szerelmi viszonyt
minden vonatkozásában végiggondolja, ráeszmélni arra, mit jelent az, hogy
akit ő, a hatalmas, erős, lelke minden alázatos gyöngédségével vett körül,
egy kóbor kerítő aljas testiségének játékszere lehet : ez valóban az örület
kapuja. Az egybefoglaló erős lánc szétpattan, és

Mint a vándor a hófúvásokban, úgy
Lelkem ingadoz határtalan
Kétség között s eszem egy nagy óceánban
Lebeg, veszejtve minden csillagot.

A hatalmas lélek meginog, mert léte alapjai inganak ; a tükröképet
bezúzta egy bíboros gazember felelőtlen keze, s a tört cserepek örvényéből a
fölé szédülőre egy örült arca vigyorog vissza, egy arc, melyen a gyilkosság
gondolata feketéllik, a jogosnak érzett gyilkosságé :

Meggyilkolom ott előtte
A bíboros gazembert ; és ha a
Vesztőpiacra hurcolnak, kiáltom :
Azért jutott hóhér kezébe Bánk, mert
Hitvese virtusát bosszúlta meg.

A szerelemfáltás paroxizmusában Bánk embersége félelmes arányúvá
nő, s lázas szavai megrázó erővel fejezik ki azt, amit a rokkó felelőtlenség
ellen lázadó romantika csak dadogott, körülírt :

. . . S ha husomat
Lerágja a kerítő asszony akkor,
Még csontomon is elviszem Melindát.
Egy elhagyatott helyen legyen
Inkább kenyéren s vizen, mintsem itt
Pompában, bíbor és a hermelin
Bemocskolásra eszközül vettessen,
S szolgáljon egy bujának, akinél még
Drágább s becsesb előttem a kutyám.

És :

Óh semmi sincsen oly gyalázatos,
Mint visszaélni az asszonyi gyengeséggel.
Az alkotónak szentségébe be-
Törés ez — és kigúnyolása, hogy
A legcsekélyebb férgecskének is
Terepelt oltalom-fegyvert, csupán
Az asszonyállatról felejtkezett el.

S még az összetört Bánkban is a szerelem sír föl, csodálatos vegyülékben kétségbeesésnek és remegő gyöngédségnek ; nem a királynégyilkos nagyúr ez, nem a király utáni első ember, nem a szédítő magasból lezuhant hatalmas, hanem a pusztá ember, a szeretni vágyó, simogatni akaró, gyöngéd, adakozásra szomjas férfi, az örök nemes férfi és a romantikus szerelmes :

Ó, hogy néked is csak egy
Volt életed, te is hogy sebhető
Valál ! Hol a könny, amely ennyi kárt
Fel tudna olvasztani ? Szaggassatok
Homloktokon sebeket s vért sírjatok ;
Letépetett az Istennek remekje.

Bánk szerelme lovagi, romantikus szerelem és keresztény szerelem. Bukása győzelem : a szerelmi erkölcs szentségének, a szerelmi erkölcs megsértése tragikumának bizonyossága a rokokó feslettségével, felelőtlenségével szemben. Melinda elesett, Bánk vétkezett ; de Melinda teteme körül már ott lengenek az új idők leánylelkei, szeretetre méltók, gyöngédek, tiszták, mint ő volt, de erősebbek, találékonyabbak, szívósabbak.

5. Új nőtípus. Nőnevelés. Család.

Erősek, találékonyak, szívósak, mint a Tihamér Rózája (Aur. 1825). Utolsó megmenekedett tagja ő a Zách-családnak, melynek tragikus története szintén modern téma, a Bánk bán párja : itt is erkölcs és erkölcstelenség állnak szemben, s a tragikum kétségbeejtő voltát csak fokozza, hogy a hatalom az erkölcstelenség pártjára állt, mert az erkölcs bosszúló keze őt is megsértette. Róza élete utolsó fejezete a szomorú történetnek: a föloldás, engeszrelődés. Színhely : Olaszország, a valószínűtlen intrikák, romantikus kalandok, párharcok, útonállások, cselek, szerelmek hazája. Idő : Lajos nápolyi hadjárata, a magyar lovagkor legfényesebb tette, a nőtisztelet és az erkölcs ellegendszerűt ideálkora, melynek «egyik fő erkölcse volt a fenntartott asszonyi méltóság ; nem vak imádás, azaz múltékony inger, hanem igaz tisztelet bélyegző azt». Róza a szüzességét védő nemes leány, ártatlanságát életénél is többnek érzi ; durva zsoldosok fogságában, menekülése viszontagságai közepett megmarad tisztának ; Melinda fínom, mint egy virág, Róza erős is ; Melindát

legázolja a férfitapasztalás, Róza megvív vele s legyőzi. Vadság, cselek, bonyodalmak fölött érintetlenül áll, viharokon megy át anélkül, hogy a ruhájára sár esnék ; alakján az eszményítés fénye ragyog : ő a romantikus ideál, a szerelmes, gyöngéd, de bátor, leleményes és küzdeni kész nő, az élő erkölcs, a harcos tisztaság. Ellenképe Minetta, a bukott lány. Róza pozitívumával szemben ő az erkölcs nagyszerűségének negatív bizonyítója : ráeszmél helyzete megalázó, aljas voltára, kiemelkedik belőle, s a tisztaság útjára tér.

Róza ideál. A valóság azonban nem ő, hanem a városok könnyű erkölcsű vagy puhán szentimentális, tudóskodó, s a parlag műveletlen lánya. De nem a lány a hibás, hanem a nevelés : neveljük jónak, jó lesz az életben is. «Én nem bámulandó híres nevezetes (tehát rokokó grande dame vagy szentimentális széplélek), hanem boldog és boldogító nőket kívánok neveltetni . . . jó nőket, anyákat, polgárnékat, szeretetre, tiszteletre méltó asszonyokat». (Fáy : Hazánk nőnevelésének alapfogalmai, Ath. 1840). «Nincs-e jelenleg nagy része női nevelésünknek arra intézve, hogy csak örömmek, mulatozásnak lepkéje legyen a nőnem? (rokokó típus !); nem vagyunk-e, mi férfiak, hajlók szinte alacsonyodásig és alacsonításig hízelegni a nők gyengéinek, őket mulatozási báboknak tekinteni, kiknek beléptökkel minden komoly, bár legérdekesebb hazai tárgyú beszélgetéseinket megszakítjuk, mintha az horizonjuk felett állna, mintha velek csak bárról, játékszínről, hangászatokról volna való beszélni, s minden nemes mulatsági tárgy őket untatná? Akarunk-e bennök egyebet becsülni, mint külső kellemet, társalgási ügyességet? Ez nem menend így, mihelyt a nevelés megtanítandja a magyar hölgyet, mit tartson az illy hízeglő uracsokról, kik nem ismerik el a nő érdemet, s mi is férfiak megszűnünk hiúság visszhangjai lenni, mihelyt a lelkes magyar nő nem külső bájaiért, hanem erényeiért kíván becsültetni ; mihelyt ő is viszont az ifjában nem a jó táncost, guitarrost, mulattatót, hanem a lelkes, a jóért, szépért, nagyért lángoló magyar ifjat becsülendi». (U. o.)

Új ideált állít szembe Fáy a kor rokokó hölgyével : a magyar asszony romantikus ideálját. Pipere helyett komolyság, tudákosság helyett sorsvállaló erő, könnyelműség helyett föltétlen erkölcsösség követelményei. Csak ilyen nő tehet boldoggá. A boldogság az emberi élet célja, s a boldogság az erkölcs tisztaságától függ ; ennek törvényeit zsenge korunkban a nevelés írja lelkünkbe : ezért van szükség öntudatos pedagógiai munkára. A pedagógia túlbecsülésében Fáy követi mesterét, Rousseaut (L. Kornis : A m. műv. eszm. L. 384.), de a részletekben már nem ért vele egyet : az ember szeretetre, tehát társaságra született, a társaságos állapot tehát nem ellentéte a természetesnek, hanem azonos vele (Fáy : Próbátétel, 1816). Az ideális nő is társas lény : «jó feleség, jó anya, jó gazdasszony, jó polgárné. Boldogságának forrása öntudata, érzete a teljesített viszonyi kötelességnek, s ebből eredő szívnyugalom» (Nőnevelés).

Erre a nőre, az új, öntudatos, romantikus asszonyra nagy nemzeti föl-

adatok várnak. Nemzetiségünk kulcsát tartja kezében a magyar nyelv pártolásával s propagandájával. Ő viszi a társalgást, «s míg társalgási nyelvünk nem magyar, míg a két nem egymás közt idegen nyelven ömledez érzelmeivel, addig tulajdonképpen magyarok nem vagyunk». (U. o.) Sőt : a férfi megváltoztatása is a nő föladata : ha a nő öntudatos lesz, megveti a férfiatlan hizelgést, a férfi is más lesz. Ugyanaz a gondolat ez elméleti megfogalmazásban, amit Melinda mond Ottónak (L. 10.) :

Midőn kezem megkérte, nem rogyott
Ő térdre — ! szép se volt igen, de egy
Alphonsus, egy Caesar állott előttem !
«Szabad tekintet, szabad szív, szabad
Szó, kézbe kéz és szembe szem, — minálunk
Igy szokta a szerelmes : aki itt
Letérdel, az vagy imádkozik, vagy ámt.»
Ő mondta ezt, ámtó ! és bizony
Bánk nem hazud : s ezért megvet Melinda.

A romantikus férfi pedig egyenesen keresi ezt az új magyar nőtípust : «Imádnók őt, egy boldog jövőendő szép reményével, virágzó hazáért dobogó kebellet imádnók őt, s ez imádás alaposabb, tisztább, nemesebb, állandóbb fogna lenni, mint mellyel francia petyegésű rózsza ajakak, idegen tipegésű lábaknak, mulékony mámorainkban áldozunk» (Nőnevelés).

A rokokó hölgy a «mulékony mámorok» asszonya. Az új magyar nő egész életre tartó frigyét köt, s ez az a keret, melyben egyénisége kiteljesedik : a család asszonya ő, a feleség és anya.

A család a romantikus élet pillére, a szerelem célja, a nemzet alapja. E körül forog minden küzdelem : a szerető családért a barokkal, az erkölcsös családért a rokokóval szemben. Öncélú szerelmi játékot a magyar romantika nem ismer. Mi sincs távolabb tőle, mint a német individualizmus, a schleiermacheri koncepció, mely szerint a család az én teljes kifejtésének kerete. A házasság a magyar romantikus fölfogás szerint két egyenrangú fél életre tartó harmónikus szövetsége, közösség, melyben mindkét félnek módosulnia kell : nem az én a fontos, hanem a közösség, nem az, hogy mit kapok, hanem hogy mit tudok adni. A krisztusi házasságeszmény megvalósítása ez. (L. erre Schütz A. i. m.) A kölcsönös engedékenységek nem üt csorbát a Rousseau óta oly nagyra tartott természeti szabadságon, hanem ép biztosítéka annak, hogy vissza ne éljünk vele. A boldogság soha nem lehet önző, soha nem lehet az egyén korlátlan és merev önkifejtése ; ép ellenkezőleg : a boldogság lényege mások boldogítása : «amelly boldogságunk a másokéval ellenkezik, ál boldogság az» (Próbatétel).

A társas élet alapja a harmonikus házasság. Ebből sugárzik ki az a szeretet, mely testvéri láncba fonja a vérségileg egyre távolabb esőket, az egész nemzetet, ez az a tűzhely, honnét a felebaráti szeretet, a nemes humanitás

melege sugárzik az emberiségre. «Az atyai, fiúi és nembeli hármasszeretet talpkövei a társaságos életnek, mert ezek mintegy magukban foglalják a házassági életet . . . A házassági élet szüli az atyafiság szeretetét : mert azokért, akiket szeretünk, szeretjük azokat, akiket ezek szeretnek ; így vonattatunk, így megyünk mindég közelébb közelébb a felebaráti szeretethez» (Próbatétel). Harmonikus családok bölcs neveléssel ép, erős utódokat adnak a hazának : a nemzet jövőjének alapjai a családokban nyugszanak.

A nő felszabadításának, a szerelem jogainak, a tiszta erkölcsnek romantikus szabadságharca az új, boldog családi életért folyik ; az új nő, mint szerelmes és anya a nagy nemzeti föladatak jelentős hordozója s a férfi számára ép felszabadult, nemes nőisége tiszta erejével inspirálója s gyermekeibe plántálója : ebben az elgondolásban teljes szintézisre jut a romantikus küzdelem kettősége : harc a nőért és harc a nemzetért. Az ideális romantikus család, melyben e két szempont eredményei megvalósulnak, a talaja azoknak az egyéniségeknek, akikre Széchenyi vár : a lelki független embereknek.

JULIÁN HÉTSZÁZÉVES ÚTJA ÉS A TURANISTÁK

IRTA: FEHER MÁTYÁS O. P.

Pár év még és a történeti mult hétszázéves kódébe veszett tatárdúlás szomorú évfordulóját üljük. Nemzetünk egyik legsötétebb tragédiája volt ez a kor. S mint minden hatalmas tragédiának, úgy ennek a komor hátterű, vérrel-pusztulással aláfestett tragédiának is van prologusa: Julián barát útja Lebediába, Nagymagyarországba.

Ez év őszen hétszázas évfordulóhoz ér Julián útja. Öreg krónikák avult foliánsai közül élénk elevenedik egy csodálatos szellem; Julián fehér szelleme. Élő, eleven valóság volt ezelőtt hétszázaddal kortársai, dömés testvérei előtt, de most, hétszázad távlatából is élő jelenség látszatát kelti a szemlélőben.

Az ilyen példaadás mindig aktuális, bármilyen messzeségből is jön felénk. De Julián testvér aktualitása korántsem merül ki a példaadásban. Ő eleven tiltakozás akar lenni a turanisták sötét vádja ellen: «A magyar kolduló rendek mindjárt letelepedésük után keresték a népi kapcsolatokat az Ázsiában maradt testvéreikkel. Julián barát is turanista volt». Julián a pápához küldött jelentésében részletesen beszámol a hatalmas útról s ebből a jelentésből könnyen kiolvashatjuk a vezérlő eszmék magasztosságát s ezekből a premisszákból csak egy konkluziót hozhatunk ki: Juliánt csak rosszakarat mondhatja turanistának.

Kísérjük végig Juliánt, ha csak vázlatosan is, Ázsia végtelen pusztáin s nézzük, miért küzdött, mi volt vezérlő eszméje, mely oly nagy erőt adott neki terve megvalósításához.

A magyar dominikánusok a középkori Egyház univerzalizmusának fényében gondolkodtak. Lelkükbe mély nyomokat véshtett szent Atyjuknak, Domonkosnak ama magasztos vágya, hogy misszionárius akart lenni a kúnok között. Hamarosan letelepedésük után, 1235 tavaszán négy testvér indult el Ázsia akkor még teljességgel ismeretlenségbe vesző határai felé. Céljuk az Ázsiában maradt magyarok felkutatása volt, akikről Anonymus, Béla király jegyzőjének könyvéből a «Gesta Hungarorum»-ból, olvastak. Négyen vállalkoztak a bizonytalan útra, de csak egy, Ottó atya került vissza, mint utazó kereskedő. Csak a Lebedia felé vezető utat találta meg, de ez elég volt neki, mert érezte, hogy élete kihúnyóban van. Sietve hazatért hát, hogy a nagy felfedezés kárba ne vesszen. Így még le tudta írni az útirányt, de aztán pár nap múlva meg is halt.

Ez 1235 tavaszán történt. Még ugyanazon év őszen egy új négytagú társaság indult útnak Ottó atya leírása és a «Gesta Hungarorum» hagyománya alapján. A vezető Julián volt. Társai közül még csak egyet ismerünk névleg, Gellért atyát. A többinek még a nevét is befedi az ismeretlenség homálya, mint a középkor annyi és annyi szerzetésének, akik tudtak csendben dolgozni, nagy tetteket végrehajtani anélkül, hogy nevüket érdemesnek tartották volna lejegyezni. Ők csak az Istent keresték s nem törődtek vele, hogy a történelem csak «Anonymus» névvel emlékezik meg róluk, ha egyáltalában megemlékezik.

E négy merész szerzetes elindult a bizonytalanság felé. Dömések voltak, egy apostoli Rend tagjai, gyalog mentek tehát és szegényen, mint maguk az apostolok.

Julián volt a vezér. Magyar ember volt, merész és elszánt, aki nem borzad vissza semmi nehézségtől. Vérévé vált az a meggyőződés, hogy fájának Isten teremtmő elgondolása szerint külön, sajátos jellege van s ezt a fényes nemzeti bélyegét nem is ségyelte, hanem hősi önérzettel állott a szolgálatába, mikor testvérnépét keresni indult Turán felé.

Azonban csak ez az indítás nem vitte volna őt ilyen hosszú útra. Ide más is kellett. Ide kellett még a krisztusi parancs megrázó ereje: «Menjete, tanítsatok minden népet . . .» (Máté 28, 19.) Juliánt ez a parancs ösztökölte útra, mint dominikánust. Mert Julián dominikánus is volt. Arcán az apostoli küldetés mélységes átérzése. Lelkében a «Zelus animarum», a lelkekért buzgólkodás szent tüze égett. A «magnus animarum oeconomus», a lelkek nagy sáfára, Szent Domonkos járt előtte szellemével Ázsia határtalanságán. Lelki arcán inkább a mennyei polgárok ismertető vonásait hordta, mint a magyar lélek magyaros öntudatát. Ez az eszmény dominált nála magasztos célja érdekében. Először az Egyház gyermeke volt és csak másodsorban a magyar földé. Ő a lelkekben nem a magyarság faji öntudatát jött felszítani, hanem követni akarta Atyját, akiről azt éneklí az Egyház «et innumeras animas Christo lucrificet», számtalan lelket bevilágított Krisztusért. (Liturgia.)

1235 októbere már Konstantinápolyban találja őket, ahonnan a viharzó Fekete-tengeren áthajózva eljutottak a Krim félszigetre. Egy ideig Kertsch városában időztek és megnyerték a király feleségének jóindulatát, aki bőséges útravalóval látta el őket. További útjuk pusztaságon vezetett át s 13 nap múltán a mingreliekhez kerültek, ehhez a pogány vadságot és nesztóriánus babonákat egybeolvasztó néphez. Élelemhez csak holmi fafaragásokkal jutottak, de még így is sokszor éheztek. Munkásnak szegődtek volna el, de nem fogadták fel őket, mert az ottani munkákhoz, őrléshez stb. nem értettek. Buzgalmuk nem lohadt le, sőt kettőjük «sub specie aeternitatis» nézve a dolgot, rabszolgául akarták magukat eladni, hogy a kapott pénzzel tovább mehessen a másik kettő. Ez már az áldozatos lélek «non plus ultrája» volt. Az ég azonban nem fogadta el e fenséges áldozatot s a két testvér lehetetlenségnek tartva a további utat, hazatért.

Julián most már csak Gellért atyával folytatta az utat Ázsia felé. Egy karavánhoz csatlakoztak, hogy könnyebben elérhessék Lebédiát. Az igazi szenvedés még csak itt várt rájuk. Mint Julián maga írja a jelentésében, 37 napig tartott a keserves út egy végeláthatatlan sivatagon át, ahol minden élet kiégett a nap hevétől s teljesen járatlan utakon haladtak előre. S nekik kettőjüknek alig, szinte semmi élelmük nem volt. «Viginti duobus panibus subcinericiis usi sunt»¹ huszonhét hamuban sült pogácsát vittek magukkal erre a gyötrelmesen hosszú útra. Gellért a nap hevítő sugaraitól megszedülten már alig-alig vonszolta éhségtől legyengült testét. Egyszer csak megállott s arra kérte Juliánt, hogy mint «truncus inutilis»-t,² haszontalan tuskót, hagyja ott elpusztulni, hogy a szent cél kárt ne szenvedjen. Julián ott állt legyengült testvére előtt, az éhségtől fátyolos szemeibe nézett és . . . és felvette a hátára s vitte magával a kímerülésig. Gellért azonban így sem bírta sokáig s mikor emberlakta földre értek, elszóltotta őt az Úr.

Valahol, tán egy tamariszkus bokor alatt kapart neki sírt Julián s nehéz szívvel mondott neki Isten-hozzádot. Búcsúzott testvérétől, akivel eddig megosztották minden fáradoalmukat s ott kellett hagynia azt, aki most mindenét jelentette a hazai földről. Ha most az emberek kicsinyes szemszögéből nézte volna a jövő bizonytalanságát, ha kicsi, emberi célokért küzdött volna, most a kétségbeesés fekete színbe burkolt volna mindent s minden próbálkozás meddő kísérletnek tűnt volna fel előtte. De Julián a transzcendentális szintézisek embere volt, kicsi, szűklélekzetű nehézségekben nem akadott el a lába, hanem mint egy Istennel telt lélek, hamar meglátta Isten szándékát s ez a meglátás kilendítette a föld vonzó köréből s hamar az égre emelte lelke arcát.

¹ Theiner «Vetera Monumenta historica Hungariae sacram illustrantia» I. 151—153 o. Julián jelentését Richard testvér írta le s küldte el IX. Gergelynek «De facto Hungariae magnae» cím alatt.

² U. o.

Itt aztán megtalálta a «fix pontot» s ahogy ezen megnyugodott, kimondta a nagy szót, a szentek mindent elfogadó «fiat»-ját.

Nem csüggött egy pillanatra sem. Szent makacsság fogta el a lelkét s ment tovább a megkezdett úton. Egy mohamedán pap megszánta és szolgaként maga mellé vette. Így jutott el Julián Nagy-Bulgáriába. Itt magyar asszonyokkal találkozott, akik útba igazították. Szerencséjére magyar szekerekkel találkozott, akik szívesen elvitték magukkal. Útközben kérdezősködtek a Középeurópába szakadt testvérek felől. A nép mindenütt nagy lelkesedéssel fogadta és elhalmozta minden jóval. De Julián sietett is vissza, hogy másokkal, új hithirdetőkkel térjen vissza rokon népéhez. Hazafelé a leg-rövidebb úton haladt, orosz és lengyel törzsek között, lóháton, így karácsony harmadnapján, december 28-án, hazaérkezett.¹

Ha Julián útja *csak* ennyiből állana, akkor sem mondhatnók turanistának a szó mai, szorosan vett értelmében. Ha pedig úti jelentését olvassuk, a gyanúsítás úgy szertefoszlik, mint a köd. Ebből a jelentésből ismerhetjük meg igazán Julián törekvéseit.

Julián Turán felé vágyott rokon népe után. Ez a vágya minden esetre egyezik a turanisták programjával. Azonban az ok, ami őt a nagy útra ösztöklélte, egészen más, mint a turanisták indítása. *Julián meg akarta vinni testvéreinek az Evangelium természetfelettségét, a kereszténységből sarjadt kultúráit és egy sokat tapasztalt európai nép szerveztségét.*

IX. Gergely pápának küldött jelentésében megemlékezik a magyarok vallási, erkölcsi és kulturális viszonyairól. *«Pagani sunt nullam habentes Dei noticiam»*² — pogányok s nem ismerik az Istent. Julián lelkét megsebzi ez a tudatlanság s a rövid idő alatt is, amíg ott van, egy új világról beszél nekik. Beszél egy új, egy természetfeletti világról, melynek nem szabnak határt sem az Ural hegyláncai, sem a Meotis mocsarak áporodott vizei. Egy új világról, természetet meghaladó eszményekkel, csodás kegyelmi erőkkkel, titkos mélységekkel és mindenkit kötő törvényekkel. *«Et intelligebant eum et ipse eos»*,³ szól tovább a jelentés, megértették őt és ő azokat. Az *«anima naturaliter christiana»* egy villanása ez a puszták vad fiainak lelkében. Vad magyarok, pogány asszonyok pogány szülöttei, de emberek, akiknek lelke vágyik az igazság a Veritas után. S ahol ez a Veritas utáni vágy megvan a szívekben, ott hamar bekövetkezik a pogány istenek alkonya.

«Sicut bestiae vivunt»,⁴ mint az állatok, úgy élnek, olvassuk tovább. Nem volt kultúrájuk, nem is élhettek másként. Ázsiának megvoltak a maga kultúrái. A szumir műveltség eléggé magas fokú volt, Kína és India kultúrája már akkor ezer évesek voltak.

Az ázsiai magyarokhoz ekkor még a pogány Kelet e kultúrája sem jutott el teljesen. Kultúrkapcsolatokat legfeljebb a prémkereskedők évszakonként megjelenő karavánjai jelenthettek volna, de ezek ahogy jöttek, mentek és eltűntek nyomtalanul. Julián ebbe a töretlen magyar ugarba akarta hinteni az igazi kultúra magvait. Ezzel megmenthette volna testvérnépét a vad turáni népek hordáitól. Hisz a magasabb kultúrájú népek nem veszhetnek el nyomtalanul a műveletlenség tengerében még akkor sem, ha a fegyver erőszakkal nyomná el őket, mert a kultúra-adta magasztos eszmék valami erkölcsi pluszt adnak nekik és ez a többlet nem engedi őket a barbár hódítók alacsony erkölcsi nivójára süllyedni. Fegyver nem ölheti meg a lelket s ha a nép lelke dominál erkölcsi téren, a nép dominál még akkor is, ha túlerő rabszíjra fűzi.

¹ «Die ungarische Dominikanerordensprovinc von 1221 bis 1241—42» Dr. Pfeifer Miklóstól. 99 o.

² Theiner I. 151—53.

³ U. o.

⁴ U. o.

De a lebediai magyarok átka, a turáni átok : a széthúzás, a szervezetlenség volt. *«Armis abundant . . . sed non poterunt Tataros in bellum devincere»*¹ — mondja róluk Julián jelentése : «Fegyverben bővelkednek . . . de nem tudják legyőzni a tatárokat». Sátoraik közt ott ült a turáni átok s nem volt közös elgondolásuk, eszméjük, mely egy közös offenzívára birta volna őket. Szervezeteik a törzsek homályos együttérzésén alapultak, de nem volt egy centrum, egy tekintély, mely öröklődőleg uralkodhatott volna mindnyájuk felett a maga erkölcsi súlyával. «Ezek a határtalan területeken imperiumok alakulnak, hogy aztán szappanbuborék módjára megint nyomtalanul eltűnjenek. Az óriási területen az uralkodó szuverénitását csak úgy tudja fenntartani, ha családjá tagjait alkirályoknak teszi meg az egyes országrészekben. A nagy államalkotó uralkodó halála után éppen ez a megosztottság okozza aztán a birodalom vesztét.»²

Felülemelkedni hát az egyes törzsek, uralkodó családok sokszor uralkodásra képtelen tagjainak kicsinyes, emberi önzésén, despotizmusán és a népi közösség javát tartani szem előtt ; ez az egyetlen út és mód lett volna képes összefogni a nomád népek szétrugaszkodását.

De amire emberek kevesek lettek volna, eszmék, közös elgondolások, magasztos célok egybefogták volna őket. Julián terve az volt, hogy eszményeket adjon e vad népnek, a katolicizmus magasztos elgondolásait. A katolicizmus eszméi, céljai magasztosak, magukkal ragadók. Az Egyház egy közös eszme mellé tudja sorakoztatni a legvadabb népeket is, mégpedig olyan eszme mellé, amely nem mint ködös elgondolás terjeng a lelkek előtt, hanem a legvalóbb realitással életbe gyökerező eszme mellé. Ez az eszme a maga kegyelmi erejével be tudta volna oltani a nép közé a szervezettséget. Szervezettség ! Ki hivatottabb szervezni, mint az Egyház, melyről oly szépen mondja Schütz Antal : *«A katolikus Egyház nem hasonló szelleműek szabad vallási társulata, hanem krisztusi meghatalmazások megbízottja arra, hogy Isten országába szervezze az embereket»*. S akik egyszer be vannak szervezve az Isten országába, szervezettségüket átviszik a népi közösségbe is.

Julián eszméi tehát nem a magyarság világalurmi törekvéseinek, sem a faji öntudat ágaskodásának zsoldjában álltak, hanem a Világegyház grandiózus elgondolásaiért harcoltak. Lényeglátó szemek nem fognak fennakadni azon, hogy Julián mégis csak a turáni népeket kereste, mert ez csak járulékh a lélek keresésnél. Bár ezeket az accidenseket nem lehet szeparálni a lényegtől, de nem is lehet vele azonosítani, vagy pláne föléje helyezni őket.

A turanisták elsikkasztva, vagy agyonhallgatva a lényegét, Juliánban egy faji öntudattól lángoló, a nemzeti istenért, Hadurért lelkesülő magyart akarnak látni. Látni, hinni akarják. Credo, quia absurdum ! *Egy Julián barát, aki ki akarta vezetni testvéreit Ázsiából Krisztus keresztye alatt, és azok a turanisták, akik vissza akarják vezetni a pusztuló magyarságot Ázsiába, megtaposva Krisztus keresztyét, nem tarthatnak egy lapra.*

Julián az örök Isten papja volt. Az ő áldozata a ma már kétezeréves bárány. Vajjon legyőzhetik-e a ködös elgondolású Hadúr papjai, a gyulák, bűbajosok és táltosok misztifikációba burkolt oltárookra öntött fehérlo áldozatok? Nehéz elhinni. Önkénytelenül a nemzet váteszének, a nagy Prohászkanak szavai jutnak eszembe a halódó pogányságról : «A pogány áldozati tüzek lassanként kialudtak, s a pusztuló pogányság sóhajait pünkösdi szélvihar váltotta fel, meg az Istenszeretet gerlicéjének bűgása».³

¹ Theiner I. 153.

² Cholnoki J. : «Hazánk és népünk» 230.

³ «Pilis hegyén.» 150.

Állítsd meg ó a száguldó időt, mert .
«Halló, halló, hölgyeim és uraim,
amikor most megszólal majd a jelzés,
akkor lesz
huszonkét óra és
tíz perc . . .»

Ma este a műsor korán lejárt ;
mit hallhatsz még? Csak édes és fanyar
cigányzenét valami közömbös kávéházból,
ahol jó volna elmerülni most, mint valami akváriumban,
a füstben, gőzben, hegedűszóban és
a ventillátorok zúgásában. Nézd,
hogy nesztelen, nagy forgóajtaján
az éjszaka beküldi figuráit
s a villanyfény izzófehéren áll a tükrök kristály és ezüst tavában,
dermedten izzik asztalok felett
s az egyiknél egy férfikéz kocogtat gyűrűjével
üveg poháron
és belehallani a rádióba :
«Menjünk már ! . . .»

Jó ! Te is csak menj tovább és
forgasd tovább a fémlemezeket,
ó hallod-e Hilversum sikolyát a háromszázegyenes hullámhosszon?
Felhőkön át és országokon át egy női hang énekli : szerelem.
Egy mély és édes asszonyi hang, egy karcsú asszonyé,
aki szöken és emelt keblekkel énekel a mikrofon
s a hangfogó lágy függönyök előtt.
Ezt mondja a magányos férfiainak, akik fáradtan hallgatják :
szerelem !
És ezt mondja az unott és elhasznált családapáknak,
akik álmosan készülődnek lefeküdni
és éppen ki akarják kapcsolni a rádiót :
szerelem !
Óh,
hogy ujjong, sír és nevet a fiatal
lányok fülébe, kik úgy vannak tele
zsongásával, akár a hegedűk hangszekrénye és készek minden pillanatban
úgy szétolvadni tőle, mint az ár,
mely felkacag a hegedű vonóján
és sodrása titokzatos, fájó barlangokat mos
szívünk szívébe. Szenny, kristály, virág, vér :

szerelem — és mondd csak asszonyi hang, csak énekeld tovább
a jéghideg téli szélben és a jéghideg téli éjben,
vasutak hálózata és táviródrótok fázó hárfái felett,
a városoknak az égre felsugárzó
skarlátba olvadó fényköde felett és
külvárosi emeletek tengere felett :
szerelem ! — és idézd tovább, míg
el nem kell tőle vándorolni messze
a zengő űrben
távolságokon és hullámhosszokon
át.

S ez London itt, dzsesszkórus énekel egy
előkelő music hall színpadán,
fehérre festett ajkú néger
hanjlongnak frakkban és formátlan fájdalomban
a reflektorfény hókévéi közt.
Mély férfihangok, csupa mély férfihang,
Oly mélyek és sötétek, mint az éj
és mint a bőrük és mint Afrika
az idegen ég és az idegen csillagok alatt
a szalma és nádkunyhók kúpjai mellett égő tüzek
vöröslő fénykörében.
És ezt éneklik mind :
az ősi énekeket a testről és a vérről
és az amerikai szolgaság énekeit a fájdalomról és
a rabszolgaságról,
Kám fiainak
rabszolgaságáról, amellyel alávettettek Szem és Jáfet fiainak.
És ezt éneklik még :
a rabszolga ősöknek a cukornád és gyapot
ültetvényeken elsírt zsoltárait,
amelyeknek szövegére bibliás prédikátorok
tanították meg őket
és amelyeket a síró asszír évek zsidói énekeltek
Babilonnak vizei mellett fűzfákra aggatott
zenés szerek alatt.
Hömpölygő ezredévek
olvadnak össze itt a kórus énekében,
hömpölygő ezredévek árja és hömpölygő fájdalomnak árja —
ez volt ővük és most az unokák hajlonganak a taps
rekedt és meghatott zúgásában.

Most más következik :

Ez a Hotel Savoy, az esti tánc ;
fiatal, frakkos szőke férfiak
táncolnak karcsú, lágyhajú lányokkal,
táncolnak és az óriási London
lámpái vörösen égnek körülük a koromfekete ködben,

amit előlük az étterem roppant üvegtábláinak
 sárgaselyem kárpítjai takarnak,
 fénylő, nehéz, mozdulatlan redőkkel
 barbár sípok, dobok s csengők felett.
 Künn köd csepeg s az utcakereszteződéseknél rendőrök álldogálnak ;
 a tengeren, égő ablaksorokkal
 és fedélzetükön az ívlámpák fehér ragyogásával
 hajók hörögnek Kanada felé,
 Fokföld, Egyiptom, India vagy Ausztrália
 felé,
 és a Britt Birodalom tartományai
 szilárdan sorakoznak az Északi Sarkkörtől a Déli Sarkkörig
 és holnap délelőtt a hadgyakorlaton
 háromszáz tonnányi hadiszert lő el Ő Britt felsége flottája.

De forgass másik hullámhosszra, arra,
 amelynek láthatatlan körei az Eiffel-toronyról
 száguldanak szét az űrben.
 Hallgasd meg a súlyos, puha ütést,
 a zene idegen és félelmes dobaját,
 amint beléje édes és acélos
 zengés fonódik : balalajka-kórus.

Egy óriási kávéházban játszik,
 esti szeszük előtt üldögélő, környékbeli
 polgárok és ideverődött idegen hordaléknép
 előtt,
 fényben, melegben, cigarettafüstben
 s barbár nyelvek bábeli zsvivájában
 ezt játsza :
 Csajkovszkij Novemberét (Opus 37.).
 És halld a lámpák opálos holdjai alatt,
 halld az esős és enyhe francia télben
 halld a kiömlött likőrtől ragadós márványasztalok felett
 a hóvihar fagyos ezüstporát
 s a trojkát
 a fehér havon lihegő és tomboló három lovával
 az ázsiai zene dobbanásai
 s ragyogó, zengő és szikrázó vágatása közt,
 összevissza harangozó mélyhangú és magashangú csengőinek vad zajával,

Szőke és fekete férfiak játszáék és fáradtarcú lányok,
 akik hercegnőknek szokták mondani magukat, pedig tanár vagy orvos volt az
 [apjuk

valami délorosz kisvárosban,
 ahonnét elmenekültek Isten tudja mért
 s mint égő cseppek freccsentek szerteszét
 idegen földekre és idegen éjszakába,
 hogy énekeljék kíváncsi és közömbös idegeneknek
 a Volga-dalt.

Most ez következik :

Minden átmenet nélkül, hirtelen
hangzik fel a füstben, gőzben és zajongásban
és minden ember hátradől a székén,
mert feltárul ezüstösen és ködösen és hömpölyögve
az óriási Volga
(Zúgó vizei felett sokasodjék meg az áldás !)
Ó hallod-e
a szél hullámait
amelynek kiáltásai nyersek a szélben
és a hajóvontatók dalát ?
Egy párizsi kávéház oroszai
éneklük üres és gépies bánattal,
mert már a bánat is elkopott azóta, hogy
hajóra szálltak Krimben és azóta,
hogy látták, mint bontakoznak ki a hajnal rózsaszínű ködeiből
a smaragd partok,
Konstantinápoly és Szaloniki,
s a kábulat fátylaiból a többi városok,
amelyek zenébe, alkoholgőzbe és cigarettafüstbe
vonzották életüket és énekükre
a kávéház ablakfüggönyei mögül beleskelődnek
a Boulevard Sevastopol csapzott pillangói.

És mit akarsz hallgatni még az égből?

Rómában Dantét szaval egy színész :
a száműzött Firenzei a Hatodik Kör
égő sírjai közt megy át a Poklon,
amíg a milánói operaházban vörös és arany selymekben, barbár pompától ros-
[kadozva

Moszkvában pedig a Kreml
bástyái és csúcsos kupolái sápadtan rémlenek a hó alatt
és a külföldi propaganda
szónoka most mond gépies beszédet
s ott künn a Vörös Tér ívlámpáinak füzérében
dermedten áll Iljics Wladimir mauzoleumának
lapos és sivár fakockája.
Benn Iljics Wladimir Lenin fekszik öklbeszorított kézzel és álmodik,
künn az új őrségváltás katonái,
mint rohamsisakos szobrok nézik,
mint áll
az A-villamos álmosan fénylő utolsó kocsijának
üres kék szikrázással fellobbanó áramszedő lantja,
és a bástya lőrései
felett
Szent Mihály Arkangyal katedrálisának kilenc aranykupolája
és ki tudná megmondani, micsoda titkokról álmodik,

Halld : Berlin éppen most köszönt el hallgatóitól :
Azért kívánj a sűrű ködben túlkölő hajóknak a koromfekete tengereken
te is jóéjszakát,
az éjben száguldó expresszvonatoknak
jóéjszakát,
és önmagadnak is
jóéjszakát :
Isten legyen veled, velem és Isten mindnyájunkkal.
Isten legyen az éjszakában alvó
falvakkal, városokkal,
Isten legyen az éjszakában éber
Jóakarató Emberekkel.
Legyen a Boulevard Sevastopol
beteg, megtévedt asszonyaival,
akik lázasan fáznak a csatakos aszfalton és a ködben.
S Isten legyen szegény
Iljics Wladimir lelkével is,
és végezetül a Föld
bal és véletlen rohanásával a világűr ismeretlen mélyében, amen !

A GYERMEKSÉG SZENT ÚTJA

IRTA: P. BRUNO DE JESUS MARIE O. CARM. D.

II.

A gyermek és az igazság

Önmagunk felajánlása árán nyeri el lelkünk a teljes befogadóképességet és kítáradást: aszkézisünk a szeretet alapján épülhet fel egyedül.

Feltárlás és öröm: a kis keresztény talán sohasem mutat belőlük annyit, mint hogyha kényszer nélkül, ösztönös lendülettel símul erejéhez mérten az áldozatosság törvényéhez. Jól tudom, hogy e szavak mérhetetlenek, hogy szinte túlhaladni látszanak a gyermek szellemi fokát. De nézzünk túl a szavakon. Monopolizáljuk ezeket a felnőttek számára, akik jobban ragaszkodnak a képletekhez, mint a tettekhez.

Hogy a kicsi rezdülés nélkül és öntudatlanul haladjon a tisztulás útján, ki kell hogy kerüljön minden hazugsággal való találkozást. Szóbeli és tettebeli hazugságot egyaránt. Határozottan állíthatjuk, hogy ez a két fajta hazugság minden nevelésnek az ütközőpontja. Különösen akadály a szellemi nevelésnek, mert a gyermek számára létszükséglet az igazság. Az anya vagy a nevelő nő például elmondanak valamit, aminek baba is tanuja volt, aki nyitott fülekkel figyel és könyörtelenül észreveszi a legkisebb tévedést, megkritizálja a legkisebb logikai lapszust is.

A gyermekek barátai, akik több ízben mesélnek el nekik egy változatlan erkölcsi tanulságú szép történetet, jól tudják, hogy nem ajánlatos valami inspiratív változtatást belevinni a mesébe. A gyermekek magukban hordják kis világukat, melynek ők képezik a centrumát és ezeket a szép történeteket úgy fogadják, mint valami változhatatlan igazságot, amely mélyen lelkükbe vésődik. Belső világukban hiányokat, létokokat éreznek, melyeket nem ismernek, innen származik kérdéseik áradata, mely néha türelmetlenné tesz minket.

Hogyan és miért fordul a gyermek szüleihez az igazság keresésében?

«Anyagunk, mondja Piaget, teljesen fedi Bovet tézisé, mely szerint a gyermek önként szüleinek tulajdonítja azokat a tulajdonságokat és magát a tökéletességet is, melyet később Istenre visz át, ha a vallásos nevelés ebben segítségére van... Az embert tekinti tehát mindentudónak és mindenhatónak és ő mindennek a teremtetője. Így láttuk azt, hogy az eget és a csillagokat is az emberi tevékenységnek tulajdonították és nem Istennek, az eseteknek legalább is a felében.¹

¹ Piaget: La représentation du monde chez l'enfant.

Szükséges tehát, sőt mi több, kötelesség a gyermek értelmét ébredésétől kezdve a Teremtő felé fordítani. Jegyezzük tehát jól meg ezen Piaget által kifejtett tendenciát, amely élénken megvilágítja nevelői felelősségünket és oly sok nevelőét.

Az egészen kis gyermek, aki kiválóan koncentrálna a képességeket magába, csakis azért folyamodik szüleihez, mert őket egy oly igazság birtokosainak tartja és hiszi, melyet ő bizonyos tekintetben el nem érhet.

Kéri tehát tőlük ezt az igazságot, mint ahogyan Istentől kérné, és ilyennek is fogadja el. Ilyen körülmények között ítéljük tehát meg, hogy a válasz, melyet egy hat éven alulinak adunk, *lényegtelen-e?* Követnünk kellene a gyermeki gondolatoknak és a meggondolásoknak fonalát, mely a kicsinyeket e kérdésekre kényszeríti. Mivel a gyermekben túlsok erő ütközik össze, melyeknek sem használatát, sem mértékét nem ismeri, sokszor merő fantasztának tűnik fel előttünk kérdéseivel. Életizgalma, melyet harmoniába szeretne hozni, előre veti bélyegét és egyenlőtlennek tűnik fel nekünk. A kicsi szereti a lármát, a tettet, mert szeret élni.

«A növekvő élet lökései megismertették vele a sajátmagára való számítás veszélyét. (P. Archambault et Pauline Cormier : Les Distraction de nos enfants.) A saját tapasztalatait keveredés nélkül sorakoztatja egymásra és rendkívüli képzelőereje megengedi neki, hogy egymás fölé helyezze őket a folytatólágosság megbontása nélkül.

A gyermek *az ő* saját igazságán keresztül keresi az igazságot.

Azért, mert nála, a kialakulásban levő lénynél, a kezdeményezés és a konstruktív cselekvés első sorban jelennek meg, helytelen lenne azt képzelni, hogy új benyomásainak sokasága káosszá válik, mely lassankint rendeződik. Nem, a gyermek jól ellátott, jól organizált lény, akinél az érzéki ingerek csakis akkor folytatódnak tudatos percepcióban, ha valamely tényleges funkcióba kapcsolódnak. Innét állhatatlanságuk látszata. A gyermek közömbös az idő és a tér iránt, szegény emlékekben, melyek összehasonlítási anyagnak szolgálnának neki, zárt azon érdekkörök iránt, melyeket a dolgok nekünk nyújtanak. Így hát úgy tűnik fel nekünk, mint megszorított öntudat birtokosa, amelyben a percepció és tett között mindig harmónia uralkodik. (Guillaume, *L'imitation chez l'enfant.*) Ez egy bizonyos formája az egyszerűségnek.

Nincs tehát rendetlenség a gyermeki pszichizmusban, hanem sokkal inkább rend, melyet mi gyakran nem veszünk észre. Minden bizonnyal reflexió van benne, ha ez utóbbit «figyelő öntudatnak» vesszük, vagy pedig «azon öntudatnak, melyet a lélek az ő különböző ténykedéseiből merít, melyek által az értelem eszmék alakításához jut el». Van reflexió benne . . . és gyakran megtörténik ezen kicsiny, «nem csak pasztikus, hanem végtelenül befolyásolható lénnyel», hogy felületesen válaszolunk neki. Nem a nevelőnek kell tehát a gyermeknek megadnia magát, hanem az igazságnak. *A nevelőnek az igazságot tetteiben és beszédében vissza kell tükröznie.*

- Csakis mamában bízom — mondta egy hétéves kisfiú.
- Miért?
- Ő sohasem hazudott nekem, sem a nagy, sem a kis dolgokban.

Naiv és mégis mennyire beható erejű beszéd.

Hasonlítsuk ezt össze egy fiatalember anyjához intézett soraival :

«A legtöbbet az használt nekem, hogy te mindig az igazságot mondtad. Ez őrizte meg tisztaságomat.»

Ehhez a kijelentéshez nem szükséges kommentár. Mindenesetre fölveti, még a tizenkét éven aluliakat illetőleg is, a korai beavatás problémáját, amelyvel annyit foglalkoznak katolikus pszichológusaink és moralistáink. Erről nem beszélhetünk anélkül, hogy ezen munka keretét túl ne haladnánk. Jelöljük csak meg árnyalatonként Foussagrives abbét (*L'Éducation de la pureté*), I. Renault-t (*La Pureté*), Ch. Chavint (*Jeunesse et Liberté*), P. Castillon cikkét az *Études religieuses*-ben és Gatterer és Krüs német jezsuita atyákat (*L'Éducation de la chasteté*). Sokan helyeslik Edward Montier aforizmáját is : «A tudományos ismeretre alapított erény többet ér, mint a tudatlanságra alapított ártatlanság». P. Hoornaert figyelemreméltó könyve : A tisztaság harca (*Le combat de la pureté*) a «húszévesekhez» szól.

A korai beavatással kapcsolatban megmaradunk a nevelő hazugsága melletti oppozíciónk mellett. Mindenesetre nincs szó arról, hogy rendszeresen és túlkorán elvegyük ártatlan tudatlanságát a nem kíváncsi kis lényeknek. Elég, hogy az anya bírja gyermeke bizalmát. Ez a kérdés maradjon családi, személyes. Prof. Pinard és Liard rektor a szexuális iskola és nevelés előfutárai, ne nehezteljenek meg, ha Péter vagy János sokat foglalkozik születésének titkával és anyjába vetett tökéletes bizalma kérdésekre ösztönzi őt.

Az anya az igazsággal válaszoljon, mely anyai tapintatánál és helyzetének előnyénél fogva a kívánandó alakban és mélységben áll rendelkezésére és szavaiban tapintat és egyszerűség érvényesüljön a tiszteletet érdemlő kérdésekkel szemben. Ezeket a kérdéseket szükség szerint négy szemközt, szubjektív módon kell megtárgyalni. Az anya «erélyesen és kedvesen» megparancsolja, hogy ne érintse ezeket a dolgokat kis testvérei és barátai előtt. A gyermek büszke az iránta tanúsított bizalomra és általában betartja e tilalmat.

Némely nem bűnös hajlamú gyermek hétéves korától fogva érdeklődik a bejelentett baba érkezése iránt, pontosabb választ keres, megjegyzéseket tesz, míg az idősebb, kilenc-tizenéves testvérek, nem érdeklődnek. Ez azt mutatja, hogy a miliőn és a körülményeken túl, a testi és szellemi temperamentum is fontos szerepet játszik a gyermekeknél. Jegyezzük meg, hogy a születés előtti idő és a születés problémája nagyon különböznek egymástól. Egy kis gyermek nem kíván annyit. «Isten a kis öcsikét a földre küldi, de kicsiny testének oltalom alatt kell fejlődnie. Anyja öle az első bölcsője, majd egy évig marad ott. Ha elég erős ahhoz, hogy lélegezzon, táplálkozzon, eljön az életbe, anyjának nagy szenvedései árán.» Ez a válasz nagy vonalakban.

Óvakodni kell a minden esetben alkalmazható csodaszerektől. Még egyszer hangsúlyozzuk az *egészen szubjektív beavatás* fontosságát. Nem látjuk-e még az egészen modern Párisban is, ahol annyi látvány kelti fel azt a korai kíváncsiságot, mely az érzékenységet túlizgatja, a képzeletet zavarja, a gyermekeknek, sőt ifjaknak egész sorát, akik csodálatraméltó tisztaságukkal kisiklanak a keletkező szenvedélyek izgalma alól és minden kíváncsiság veszélye elől?

A szülők virrasszanak a titkok küszöbén, *kezükből* tartva az igazság fényét.

Ezután a szükséges kitérés után térjünk vissza a kisfiú szavára: — «Mama az, aki sohasem hazudott nekem». Tudhatja-e ezt bizonyosan a gyermek? — kérdik majd. Vagy talán anyja iránti szeretete adja ajkára kritikátlan hitének szavait.

Ne ámítsuk magunkat. A gyermek nevelője által beléje oltott eszmét nem fogadja be mindig spontán erővel. A tanítás gyakran ott marad valahogyan értelme előcsarnokában és bizonytalanul vár valamely kedvező körülményre, mely majd igaznak bélyegzi és megszilárdítja, vagy mint hamisat, elűzi azt agyából.

— «Mama az, aki sohasem hazudott nekem» — ezt így kell értelmezni: «Mindazt, amit ő nekem tanított, az események megerősítették és cselekvési módja mindig megegyezett szavaival.» A gyermek részéről szigorú ellenőrzés folyik azon kettős erkölcs szerint, melyet Foerster egyrészt a látás és hallás erkölcsének nevez — vagyis a nevelő tanításának — másrészt pedig külső tények révén és — nagyrészt — a nevelő hozzájárulása által keletkezett, érzékelt percepciók erkölcsének.

Abban a kis gyermeki fejben valami oly ösztönösen logikus, valami olyan belső egyenlet van, melyet nem lehet olyan könnyen becsapni vagy felborítani. Ha az ismeretet, mint a valósággal gyümölcsöző viszonynak eszközét tekintjük, akkor szükséges az is, hogy ennek az ismeretnek valóságát ellenőrizzük. Ha a gyermek a tévedést önként szívja fel magába, az az iránt való bizalmából, aki azt hozzájuttatta, félnünk kell a későbbi reakciótól. Lehetséges, hogy a szellemi kémia törvényei szerint, melyeknek minden gyermek birtokosa (Stern), megemészti ezt is, de a *mérgezés* bizonyos, ha kevésbé, vagy jobban hatott is és gyorsabban, vagy lassabban nyilvánul is meg.

A nevelők vessenek magukkal szigorúan számot: ennek a belső életnek, mely minden gyermeknél lehetséges s mely öntudatlanul kiépülésre vár, két pólus határozza meg az áramát. Ez a két pólus: a *tanítás* és a *példaadás*; mindkettő az igazság egyenlő hatványán áll. Az áram nem jön létre, csak akkor, ha a pozitív és negatív flúidum érintkezésbe lép. *Ha nem, úgy semmi sem történt.*

Ne bízzunk még az igazsággal jó szándékból kötött megalkuvásokban sem, a szellemi gulyásegylegekben, a kisgyermek számára fabrikált húslevesekben, melyet korának táplálékául szántak. Ha a legártatlanabb téve-

déssel is izesítjük ezt a táplálékot, éppolyan mérgező lesz, mint egyébként. Ez az elem forni kezd a gyermek belsejében és hosszú ideig fájdalmas meg-
lepetéseket fog előidézni benne : a hit elvesztését és az erkölcs eltévelyedését. Gyakran «egy semmiség elég ahhoz, hogy a hit elvesztését előidézze, egy semmi-
ség, mely mégis mérhetetlen : az igazság. Semmi mást sem mondani, mint
ami igaz, mindig azt mondani, ami egy pillanat múlva valami helytelen
nézetet igazíthat helyre : ez semmi és mégis minden lehet. Mindenkor az
őszinteség példáját adni, tökéletes összhangban mindennel, amit mondunk,
amit teszünk, amit gondolunk . . . Ez annyi, mint hatni a gyermekekre anélkül,
hogy reá gondolnának. Ez annyi, mint azon válaszokat előkészíteni, melye-
ket majd a válság korában adnak maguknak a tépelődő lelkek». (Marie Far-
gues : *La Croisade Eucharistique*, Az oltáriszentség kereszteshadjárata.)

Nem terjeszkedünk ki a gyermekek ízlésére olvasmányaikat illetőleg,
majd alább külön oldalakat fogunk szentelni erre a célra. Csak egyet jegyez-
zünk meg, mint álláspontunk alapját : *a gyermek és az igazság*, ez mostani
kutatásunk eredménye. A gyermekek túlnyomó többségének előszeretete
úgyis az «igaz történetek» felé fordul, vagy legalább is errefelé indult el ereden-
dőleg.

És mégis mily szabályszerűtlenség, hogy szeretik a csodás történeteket !
A csodás történet kielégíti az új, felbuggyanó, telivér képzeletet, azt a fantá-
ziát, mely olykor fantasztikus történeteket sugall a kicsinyeknek és azt olyan
hatalmas erővel teszi, hogy annak termékeit jóhiszeműen igaznak állítják
gyermkeink. A mythománia egy bizonyos korban majdnem normális, mint
azt látni fodjuk.

Míg a gyermek többé-kevésbé képzelt fantáziavilágának útját követi,
addig értelme mást követel. Hogy mit? Erre csak azt felelhetjük : *Az igazságot*.
A fikció meghódítja, mert nincs fegyvere a harcra, de szüksége van az igaz-
ságra. A tündérek és a tündérmesék csalódást okoznak, de egyszersmind
megragadják fantáziájukat. Csakis a különleges való elégíthetné ki azonban
gyermkeink képzeletét és intelligenciáját. A nagy képzeletű gyermek *látja*
a homályban és a magányban dajkája meséjének szörnyeit. Nem jön zavarba,
ha hallja az állatmeséket, melyekben az állatok jutnak szóhoz ; saját maga
igazítja helyre : az állatok nem beszéltek soha. Tudja, hogy a történetet
szórakoztatására találták ki és ez szórakoztatja is anélkül, hogy felindulna
rajta. Ez egy ok arra, hogy itt megfogjuk. A kicsi megérinti ujjával a költött
mesét, mely megszűnik fikció lenni : nem hazudtak neki ; nagyon is jól fel
tudja ezeket az árnyalatokat fogni.

Néha az igazság és a való érzéke győz a képzeleten, már a kis kortól
fogva. Például Neumann Teréz már három éves korától kezdve elhanyagolta
babáit és ostobáknak tartotta a történeteket, melyeket más gyermekek
úgy szeretnek. Csakis az igazi történetek és különösen a vallási misztériumok
érdekelték.

Magyarországi Szent Erzsébet rózsás csodájának megragadó értelmű valósága elbájoló erővel tud hatni ezzel szemben a gyermekekre.

Péter :

— És rózsák voltak a ruhájában?

— Igen.

— De élő, igazi virágok voltak ezek, amelyeket meg lehet érinteni és szagolni?

— Igen.

— És a kenyér helyett voltak ott?

— Nos, igen.

— Ó, milyen szép ez ! És ez azért volt, mert a jó Isten meg akarta áldani Erzsébet királynő jóságát és mert nem akarta, hogy kikapjon?

Tudni akartam :

— És ha Isten nem tette volna meg ezt a csodát?

A kis közbeszóló habozott.

— Kár lett volna. A szép történet nem lett volna meg. A királyné kikapott volna ...

Majd tiszta szemeiben kérdéssel folytatta :

— ... de talán ez még szentebbé tette volna.

Ezek után a példák után nem vagyunk-e hajlandók aláírni Gilbert Robin véleményét : «a gyermek felülmúl minket» és nem vagyunk-e hajlandók P. Marmoitont meghallgatni, aki egy röpiratának ilyen címet adott : «Tanítóink, a gyermekek»?

Az igazságról és az erkölcsi élet kibontakozásáról.

A gyermekek lelkük mélyéből keresik az igazságot, megengedik, hogy a csoda igaz lehet, mégis visszadobnak minden igazságot, melyet nevelőjük számukra meglazított. Könnyen megérthetjük, hogy a természetfeletti világ vonzza és kielégíti őket.

Hallgassuk meg ezt az élénk, akaratos, vad négyéves kislányt, aki lelkesedik a hittanleckéjéért :

«Ha elmondtam a katekizmusomat, jutalmul mondjál el nekem még egy katekizmust».

Kezünkbe adta könyvét : *Lelki út gyermekek számára*. (Mother Bolton, The spiritual way.) Lapozgattunk benne, kérdeztünk. És ez a heves kislányka meg sem moccant többet, annyira eltöltötte lelkét a szép igazság, mely lelkében mély visszhangot keltett. Mindent áthatott a «Mama is azt mondta», «Papa is így tette ...» Válaszait a bízó kicsinyek ártatlanságával adta ez a gyermek.

»Új dolgokat a gyermek érdekkörébe vonni, azokat saját életének kereteibe alkalmazni, foglalatosságához illeszteni» (Claparède : *Psychologie de l'enfant*.) ez, Claparède szerint a legfőbb probléma. És hozzáteszi : «Hogyan lássuk meg a motívumokat, hogy a gyermek *bensőleg* át tudja azokat érezni,

hogy bensőleg asszimilálhassa? Hogyan kerüljük el, hogy ez a tudás ne maradjon értelemnélküli holt teher, mely a gyermeknél merő verbalizmus?

Túlhaladva minden pedagógiai módszeren, éppen a természet feletti vonzása az a motívum, amit a gyermek *bensejében* át tud érezni. Itt nem kell teremtenünk. A katolikus dogma titkainak megfelelnek a keresztséggel járó összes erények.

Adjatok csak a gyermeknek az ő értelméhez mért magyarázatot, vagyis olyat, mely egészében megőrzi az igazságot, se nem kicsinyíti, se nem édesíti meg, hanem csak egyszerűen közel hozza azt hozzája. A gyermekség ezen kereszténnyé formálásában már kiváló írók specializálódtak. Nagy ünnepek, de még a kedvenc szentek élete is nem csak lelki táplálékuk lett, hanem szellemi örömük is. Maga az evangélium is elérte az ő érinthetetlen igazságában a gyermekek felfogó képességét.

A befektetés igazán megéri ezt a lelki gondoskodást. Kitartok azonban amellet, — hogy éber figyelemre van itt szükség nemcsak a tanult dolgok miatt, melyeket a gyermek ezen korabeli formálhatósága oly vehemenssé tesz, hanem azért is, mert a gyermeknek késedelem nélkül kell választania jó és rossz között. Igen, választania kell és ez bizonyos nevelők számára kötelezettséggé teszi azt, hogy végre is lerázzák azt a közönyösséget, amelybe könnyen belemerülnek a kicsinyek túlságos fiatalsága címén.

Szent Tamás kategorikus ebben a kérdésben is.

Midőn a gyermek, ha még nincs is megkeresztelve, teljesen elérkezik az értelem korába, *életét egy jó cél elérésére kell beállítania*. Ha ezt megteszi, a kegyelem révén elengedtetik eredendő bűne, vagyis a vágykereszttség révén igazul. Más szóval a gyermek az értelem kellő fokát elérve, még kereszttség nélkül is *a jó utat kell válassza* és nemcsak hirtelen megindulásból, hanem ténylegesen is el kell távolodjék a rossz útjától. A helyes utat választani pedig annyi, mint a jót valóbar jobban szeretni, mint saját magunkat és annyi, mint mindenk fölé a Legfőbb Jót, Istent szeretni, aki természetünk teremője s akit legalább is homályosan ismerünk.

Hogy ezen tan *hic et nunc* valójában beteljesülését érje, a gyermek elég-séges kegyelmet kap, ha nem áll neki ellen, még nagyobb segítséget kap, sőt megigazul és eredeti bűne megbocsáttatik.

Igy tehát egy kicsiny hétéves fejecskében örökkévaló végzet játszódhatik le. Jól kell azonban tudnunk, hogy sohasem támaszkodhatunk túlságosan arra a lehetőségre, amelyet a szentségek erejétől erényben meggazdagodott gyermeknek kell eldönteni.

Az értelemnek ezen korában adódik az a pillanat, melyben a gyermek személyisége felszabadul és tevékenységet, tartalmat nyer. Öntudata mélyén bírául hívja önmagát tetteinek hordereje és értéke megítélésére. Az egészséges gyermeknek szüksége van az igazságra, éhezi és szomjúhozza az igazságot, hogy énjének felelősségét meghatározhassa. Nem zavarodik meg a nagy

szavaktól, de gyakran olyan zavarba esik, mellyel alig vet számot és egészen a betegségig keresi a jót, melyet elhanyagolt, vagy a rosszat, melyet elkövetett volna. Ha meggondoljuk, hogy ebben a plasztikus korban az erkölcs sok ponton homályos ítéletű még és hogy másrészt a friss képzelő erő oly gazdag, hogy — mint már mondtuk és ismét reá fogunk térni — igen hajlamos a mythomániára, könnyen felfoghatjuk, hogy minden megvan az aggályoskodás kifejlődéséhez. Jól tudjuk, hogy a finom lelkiismeretűek rövidebb vagy hosszabb krízisek, vagy pedig krónikussá vált rossz szokás folytán is mennyire ki vannak ennek téve fiatal éveikben. A buzgalom időszakait ismét a rossz felújulása követi. A baj nagyon is gyakori és kitartó gyakorlatot, türelmet és szilárdságot követel.

Ennek az aggályoskodásnak főoka az igazságnak elkeseredett és kínzó, gyakran beteges szeretése.

Tehát logikusan beleillik ebbe a fejezetbe.

Az igazság keresése ez, még pedig a hiba szempontjából tekintve. Nagy-e a hiba vagy sem? Azoknak, akik temperamentumuk vagy fejlődésük folytán nyugtalanok, nagynak tűnik fel. Ha a kis aggályoskodónak azt mondjuk, hogy hibája nem nagy, rövid időre megkönnyebbül. Azután a nyugtalanság ismét hatalmába keríti. Talán nem mondta helyesen el, amit tett? Talán nem emlékezett már jól a körülményekre. Megkérdezték tőle: «Nem akartad hugodat bántani?» Önkéntelenül is őszintén tiltakozott: Ó, dehogy! De most már nem biztos benne. Ha mégis egy kissé akarattal tette, akkor hazudott. Hugának megkarcolása csak bocsánatos bűn: a hazugság talán halálos bűn és így megérdemli a poklot.

Igy keletkeznek a sötét arcocskák, könnyek, rémképek, sőt még a lefogyás is. Tehát *ügyesen* kell közbelépni. Akár veleszületett, akár későbbi keletű a nyugtalanság, kezelni kell. Ha érzékeny temperamentumból ered, szükséges, hogy a gyermeket felszabadítsuk ezen betegség alól. Erről majd később tárgyalunk.

Az aggályoskodás gyakran a nevelő hibájából származik, vagy őáltala nő veszedelmessé. Az a fő, hogy az igazság eme fájdalmas, kicsiny keresőinek mindig az igazságot nyújtjuk. Ne költsünk semmit, ne éljünk vissza a képekkel és a hasonlatokkal, ne illesszünk az ismert igazságokhoz lehetséges, vagy bizonytalan részleteket, azon ürügy alatt, hogy így konkrétebbé vagy ki-fejezőbbé tegyük.

Igy az igazság nemcsak máz nélküli lesz, hanem *egyszerű* is: egyszerűnek kell lennie. Ezért a skrupulózus gyermek esetében mindent meg kell beszélni, fel kell deríteni. Az a fő, hogy minden keletkező bonyadalmat le-törjünk, először egynéhányat megbírálvá közülök bebizonyítjuk, hogy a vég-telenségig folytathatódnak és azután meghagyjuk néki a jó Isten nevében, hogy ne gondoljon rá többé. Ilyenekben van igaza a jó népies észjárásnak, mely szerint a jobb a jó ellensége.

Hogy az igazság egyszerű maradjon, a képzeletet szigorúan meg kell fegyelmezni.

Nem káros-e ily dús szellemi képességeket megölni, vagy visszafejlesztteni — mondhatná valaki?

Megölni nem szükséges és nem annyira visszafejlesztteni, mint vezetni kell a képzeletet. Az erős képzeletű gyermek megmaradhat fantáziadúsnak, de képzeletét szabályozhatja, hagyhat számára annyi játszási teret, amennyi elég ahhoz, hogy tiszteletben tartsa a szigorú határokat és amely megvédi csapongásaitól azt a másik területet, ahol már érzelmeinek kitörése károssá válik. De a gyermeknek nem szabad deformálnia.

Igy a fantáziának meg lesz a maga ártatlan gyakorló és pihenő tere. Mindannak, ami a fantáziát kitölti, meg lesz a fiktív értéke, azon mély gyökerek nélkül, melyeket az igazság ereszt. A megzavarodás tehát nem válik többé lehetségessé. A gyermeknek szüksége van erre a megkülönböztetési képességre : reá nézve ennek nagy jelentősége van. «Midőn Guy de Fontgalland egy épinali képekkel ellátott albumot nézegetett, szükségét érezte annak, hogy megkülönböztesse, mi a képzelet szüleménye ebből a valóságból, melyet naponta kétségbe vonhatott és beigazolhatott és ceruzával a margóra írta : «Igaz». «Nem igaz», — vagy «Nem igaz, de nem tudom biztosan». (Gaetan Bernoville : *L'enfant, qui dit «Oui»*.)

De hogy a gyermek ezt a szelekciót mindenben elvégezhesse, ami fiatal életét megrohanja, elmaradhatatlanul szükséges az, hogy teljes, tökéletes, vak bizodalma legyen a nevelőben. Ha egészséges és normális, maga ajánlja fel ezt a bizalmat : kis kezeinek hasonlíthatatlanul szép ajándéka ez. Természetesen az anyja vagy az apja az, akinek ezt nyújtja és fogja is nyújtani majd az ő idején, az ő óráján néha egy ügyetlen és titokzatos mondatban, melyet lelki szemérme és élénksége sugall . . . Ha ezt a finom próbálkozást és megnyílást félreismerik és ha ezt a szegény kis titkot türelmetlenül visszautasítják, lehetséges, hogy közlési vágya örökre megszűnik. Ha egy anyának azt a fájdalmas megállapítást kell tennie, hogy kis gyermeke nem bízik benne, mielőtt «alattomosnak» vagy «zárkózottnak» nevezné, vizsgálja meg lelkiismeretét nagyon alázatosan és nagyon szigorúan.

A gyermek — mint mondtuk — az igazságot keresi, mikor bizalmát ajánlja fel. Ezt olyannyira keresi, hogy bármennyire szeresse is anyját, nem fordul hozzá lelki kiáradásában, ha átható és kérlelhetetlen tekintetével észrevette, hogy anyja beszédében és tetteiben megsértette az igazságot. «*Aki sohasem hazudott nekem, sem a kicsiny, sem a nagy dolgokban*», mondotta Jacques. Ha hétéves kora tökéletesebb meghatározást nyújtott volna számára, úgy fejezte volna ki amit érzett : «sem szavaiban, sem tetteiben».

— Örülni fogok, ha tizenkét éves leszek, — mondotta egy nyolc éves gyermek.

— Miért?

— Mert úgy tehetek, mint apa.

— ?

— Nos, nem kell többé a misére mennem.

A következőkben végleg bebizonyul a nevelő felelőssége :

A «*Matiere és Memoire*»-nak legalaposabb része az, amelyben Bergson azt mutatja ki, hogy a tárgyban ugyanúgy van elhelyezve a percepció, mint az agyban, mert tökéletes folytonosság köti össze az agy megrezdüléseit a tárgy megmozdulásaival. A kiinduló ponton nincsen tehát sem «én», sem külvilág, hanem egy *continuum*. Ami a társadalmi tényezőket illeti, ezek ugyanerre az eredményre vezetnek : a kis gyermek első tevékenységétől kezdve társadalmi légkörben nevelkedik, amennyiben szülei, főleg anyja minden tevékenységében (táplálkozás, tárgyak megismerése, nyelv stb.) és érzelmében szerepet játszik. Így tehát ebből a szempontból is egyetlen szöveghez fűződik minden tette, mert az «én» öntudata egyáltalában nem kíséri veleszületett módon az első magatartást, hanem ez lassankint rajzolódik ki, a mások viselkedésének ellenállása folytán. (Jean Piaget, *La représentation du monde chez l'enfant*.)

Ez az utolsó mondat néhány meggondolást vet fel és utat mutat a hazugság eredetét illetően.

Egy paradoxonra kell itt rávilágítanunk : az igazságra született, az igazságra éhező gyermek, még ha egészséges és normális is, beigazoltan hazug is lehet. Tagadhatatlan, hogy a gyermekben valami spontán és érdeknélküli mythománia él. A gyermeknek ezen mythomániája *toto exlo* különbözik a felnőttétől. A felnőtt életszegénysége folytán költ mesét, terméketlenül utánózik nem létező teljességet ; a gyermek képzelőereje túlbőségében hazudik. A gyermeknél — mint a filozófusok mondják — a fantáziának nemcsak túltelítettség van meg, hanem a képzelet abnormális függetlensége is jelen van. Az ontológikus magyarázat egyszerű : az állat képzelete szigorúan ösztöneitől és az individuum organikus szükségaitól függ : a kép nála mindég alá van rendelve az érezhető külvilág jelenlétének, vagy egy fiziológiai célnak. Ezzel szemben az ember képzelete függetlenséggel, felidéző és konstruktív képességekkel is bír, melyek ismeretlenek az állat előtt. Ez onnan ered, hogy az emberi képzelet instrumentálisan van az értelemhez rendezve. A gyermeknél azonban a felidéző képzelet fejlődése sokkal gyorsabb, mint a szellemi képességeké, amiből a képzeletnek ama gyakran kissé anarchikus teljessége is származik, melyet még nem ölel körül az értelem. Ugyancsak innen ered a gyermek arra való igyekezete is, hogy objektiválja zabolátlan fantáziájának termékeit s összezavarja a «belső» képet és a lényegét. Az «önkontroll» növekvése meghozza aztán a szükséges megkülönböztetést, a tehetséget a tények igazsága és a gondolkodás folytán támadt képzelet fantázia-születői között való különbségtételre.

(Folytatjuk.)

Dr. Jankovich Nelly fordítása.

KRISZTUS A MODERN EGYHÁZ- MŰVÉSZETBEN

IRTA: SOMOGYI ANTAL

«Kinek tartják az emberek az Emberfiát?»

Máté 16, 13.

Katolikus szemmel nézve a keresztény művészet történetét, nem más az, mint korok felelete Krisztusnak erre a kérdésére. A kereszténység ugyan nem művészetével feleli meg elsősorban ezt a népek sorsát eldöntő kérdést, amelynél fontosabbat nem ismer a történelem, de mégis a művészet hű tükre annak a befolyásnak, mellyel a krisztusi hit világa a szellem művészetalkotó megnyilatkozásaiban szerepel. Ebben a problémakörben természeténél fogva egyik legfontosabb kérdés, milyennek ábrázolták a különböző korok Krisztust, kimeríthetetlen istenemberi egyéniségében, mily vonások izgatták az alkotó képzeletet, mily képekben igyekezett megközelíteni a hívő művészet a Megváltót. Ennek a kérdésnek szellemtörténeti vizsgálata egyik legaktuálisabb feladata a mai keresztény művészettörténetnek azért is, mert korunk új egyházművészeti törekvéseinek elbírálására s ennek az új művészetnek tisztulására és kialakulására rendkívül fontos tanulságokkal szolgál.

Bármily vonatkozásban beszéljünk katolikumról, benne a hagyomány döntő jelentőségét figyelmen kívül nem hagyhatjuk s bármily határozott nyíltsággal követeljük korszerű egyházművészetet, ennek a követelésnek csak akkor van értelme, ha a hosszú századokon át művészi megnyilatkozásaiban változó, de lényegében mindig egy és azonos katolikus lelkületet tartjuk csak annak az éltető forrásnak, melyből az ellankadt egyházi művészet új virágzásra éledhet. Minden katolikus megújulás, a művészeti is, csak konzervatív lehet: az örök katolikum új átélése. Akár az új élményekből hiányzik a változatlan katolikum, akár annak korábbi megnyilatkozási formái ismétlődnek gyenge utánérzésekben, nem beszélhetünk az örök értékek mai átélését reveláló teljes értékű katolikus művészetről.

Azért, mikor arra a kérdésre akarunk felelni, hogy a Krisztus ábrázolás terén találkozunk-e oly alkotásokkal, melyekben a keresztény művészet új értékei jelentkeznek, magától adódik az a másik kérdés, hogy ezek az új értékek mily kapcsolatban vannak a régiekkel, illetőleg a mai Krisztus ábrázolás mily korok művészetével tart rokonságot, esetleg honnét meríti inspirációit. Ennek a kérdésnek felvetése és vizsgálata teljesen indokolt. Mert milyen feltűnő és forradalmi az a heveség, amellyel a mai egyházművészet a XIX. század művészetével szembefordul, ugyanoly hévvel keresi az eleven kapcsolatot a régi korok művészetével. Vannak ennek a keresésnek felszínes és modoros megnyilvánulásai, divatjelenségei is, melyek részben eltévelyedések, részben

csak mint az irányváltkozás dokumentumai jöhetnek számba, de vannak oly régi értékeket felelevenítő eredmények is, amelyekre fel kell figyelniünk és rá kell mutatnunk, mert bennük korunk lelki tisztulásának útjait látjuk felderengeni.

A közönség tisztánlátását ezekben a kérdésekben az a generációkon keresztül beidegzett téves felfogás akadályozza, amely szerint a keresztény művészet egészen a reneszánszig csak előkészület volt a klasszikus formák újjászületéséből kivirágzott tökéletes művészetre, gyermek és ifjúkora volt a reneszánszban nagykorúvá fejlődött európai művészetnek. Ezt a téves felfogást nem azért kell gyökerestől kitépni lelkéből a katolikus embernek, mert ez bélyegezte meg a középkort a sötét jelzővel, hanem mert teljesen hamis és tarthatatlan s azért a művészettörténet már teljesen hátat is fordított ennek a fölvilágosodott babonának. Az egyes korok művészi színvonalának ma már nem a naturalizmus a mértéke.

Ha nem is fogadjuk el a szellemes angol esztetikusként, Clive Bellnek nézetét, amelyet egyébként ő maga is módosított, hogy t. i. a keresztény művészet aranykora a VI.-tól a XII.-ik századig terjed s ami azután következett, az mind hanyatlás, abban igazat kell neki adnunk, hogy a keresztény művészet hőskora, mely a XII. századig tartott, oly magasfokú lelkiségnek hordozója volt, melyet meg nem haladott egy utána következő kor sem. Most nem bocsátkozhatunk ennek a kérdésnek részletes taglalásába, megelégszünk annak a ténynek leszögezésével, hogy a XII. század után új kora következett a keresztény művészetnek, mely a reneszánszig tartott. Attól kezdve az európai művészet keresztény jellege a barokk fénykora ellenére egyre jobban elhanyaglott. Ne kutassuk most, hogy ez az általánosítás mennyire igazságtalan például a délnémet barokkal szemben, mely töretlen vonalban viszi tovább a középkori szellem hagyományait, elégedjünk meg annak a ténynek megállapításával, hogy a ma keresztény művészete az új kor művészetével ellenlábásnak érzi magát s szimpátiái a régibb korok felé vonzzák.

Ha ezen koroknak vallásos művészetét a teljesebb megértés kedvéért egymással összehasonlítjuk, nem azért tesszük, hogy teljesítményük művészi értékét összemérjük, még kevésbbé akarjuk az egyiket úgy kiemelni, hogy a másikat kisebbsítjük, hanem, hogy vallásos beállítottságuk lényeges jellegére rámutatva, kellőképpen tudjuk értékelni a mai egyházművészetnek azokat a törekvéseit, melyek a régmúlt szellemével való kapcsolatból akarnak a megújodáshoz erőt meríteni.

A keresztény művészet első korszaka, mint már említettük, a XII. századig tartott s annak a lelkiségnek művészi kifejeződéséből állott, melynek varázsa már a katakombáknak mély misztériumokat szimbólumokba rejtő művészetében meg fogja lelkünket. Az őskeresztények lelkében Krisztus megdicsőült alakjában élt. Egész megrendítő fönségében élték át világmegváltó szenvedésének és a halál fölött diadalmaskodó isteni erejének új korszakot

Freising, Pallotiner Kirche 1930.

Karl Baur :
Krisztus megkeresztelése

kezdő jelentőségét. A hit egy új, nem földi világ felé irányította a lelkeket, amelybe a megdicsőült Krisztus ment be elsőnek, hogy a világ végén eljőve, Magához emelje a híveket. Az élet értelme és súlypontja erre a másvilágra lendült át. A hellenisztikus művészet már úgyszólván készenlétben várt, hogy az új lélekből termékenyülve és újjászületve elinduljon a keresztény művészet csodálatos útjára. A kor arcképfestészetében a szem kifejező erejének alakítása a probléma, még pedig az a tekintet, amelyet nem a külvilág köt le, hanem a lélek belülről irányít. Az őskeresztény festészet alakjain már a hittől megvilágított lélek irányítja ezt a tekintetet. (Jellemző, hogy a második század végéről származó Aberkios-sírfelirat az isteni Pásztor alakjának egyetlen feltűnő vonását említi, a «mindenüvé ellátó nagy szemeket.») A másvilág, az örökkévalóság ígérete ragyog elő az ősi mozaikművészet alakjainak tekintetéből. Ha ezek az alakok mint valamely szent történet szereplői vannak ábrázolva mozgásuk szertartásos, hisz Isten színe előtt járnak s tetteikben nem emberi törekvések, hanem örök törvények valósulnak.

Ennek a kornak Krisztuslátása teremti meg a «maiestas Domini»-t, azt a Krisztus-alakot, aki a bazilikák apszisaiból világfölötti fönséggel és hatalommal, időt és örökkévalóságot átfogó istenemberi nagyságában ragyog a hívők lelkébe. A megdicsőülés és a világfölötti uralom gondolata annyira elválaszt-hatatlan a Megváltó alakjától, hogy mikor keresztrefeszítve kezdik ábrázolni — az V. századtól kezdve — az uralkodó feszülettípus az lesz, amelyik az Üdvözítőnek nem kínos halálát, hanem a halál fölött kivívott győzelmét mutatja.

Szent Tamás teológiai rendszerében megalkotva a világ és másvilág grandiózus szintézisét s az isteneszme mindent átfogó erejével kapcsolva össze természetet és természetfölöttit, ugyanannak az új állomáshoz érkezett keresztény világ és életszemléletnek képviselője, mint amit a gótika fejez ki a művészet nyelvén. Rendszerét a gotikus katedrálisokhoz szokták hasonlítani felépítésének logikája miatt. A hasonlat mélyebb értelemben is találó. A katedrális köbefaragott mása Szent Tamás rendszerének, szimbóluma annak az Istenországának, mely az Egyházban látható alakot öltve a földi létet természetfölötti energiákkal töltötte el s az emberi életnek égi célok felé mutatott irányt. A gótikus kor embere a hit világosságában látta az egész világot, az emberi életet épűgy, mint a természetet, azért van együtt a katedrálisban minden, égi és földi, Isten felé törő egy lendületben.

Az őskeresztény és román kori művészet elvonatkozik a világtól, a gótika beleköltözik és magához emeli, csodálatos virágai a természetfölötti és a természet egyesüléséből nyílnak. Az Üdvözítőt nemcsak világ fölé emelkedő dicsőségében, hanem teljes emberségében látja a kor és mutatja művészete. Szenvedését, keresztthalálát megrendítő emberközelségben ábrázolja. A változás mértékének megvilágítására találó példa a München melletti blutenburgi várkapolna oltárképe, amely a Krisztus-királyt ábrázolja, de nem világ fölött trónoló megközelíthetetlen fönségében, hanem, amint híveit a földön járva

vezeti az ég útján. Fölötte baldachin, öltözete királyi, fején korona, baljában a kereszttel ékesített világömb, jobbát áldásra emeli, amint lép. Hosszú palástját angyalok emelik, de ez a királyi méltóság nem tartja távol híveit, akik mély tisztelettel ugyan, de még nagyobb ragaszkodással követik s szinte tolonganak, hogy egészen közelébe férközzenek. Meglepő a kép aláírása: Sanctus, Sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, pleni sunt coeli et terra gloria tua. Az isteni fönség tudata tehát egész eleven, akár az őskeresztény művészetben, de ami a keresztény lelkületet megfogja, az az istenközelség bensősége.

Mikor Hans Olmendorfer blutenburgi oltárképét festette (1488), Olaszországban már teljes volt a reneszánsz diadala a középkor szelleme felett. A szentség isteni jegye hiányzik ennek a kornak vallásos művészetéből, a helyét az eszményi emberség szépsége és méltósága foglalja el. A testi és lelki kiválóság harmóniája a kor ideálja s bár ez a felsőbbrendű emberség nem képzelhető el kereszténység nélkül, mégis csak az ember tökéletessége.

Krisztus alakja például Leonardo da Vinci Utolsó vacsoráján, vagy Rafaelnek a kulcsok átadását ábrázoló kartonján az emberi méltóság és fönség oly fokát mutatja, amely az Istenemberhez illik, de mégis az istenközelség, a természetfölötti sejtelme nélkül. Felemelő, óriási lelki méretek, de mégis nem nőnek túl a földön s nem nyitnak távlatot a misztérium világába.

A vallási megújulás művészetében, a barokkban a hősi pátosz tüzeiben lobog a vallásos érzés a java alkotásokban s ez a pátosz néha a szuggesztív erejű extázisig fokozódik. Az Isten dicsőségéért élni és halni kész emberi erőfeszítés nagyszerű ünneplése ez a művészet — lelki talaja közös a molinizmussal — de a hősi gesztusok és a viharzó érzések áradata mögött ritkán érezzük az örökkévalóság szent csendjét.

Krisztus alakját is a hősi pátosz pózaiban mutatja e művészet, mely a keresztrefeszített ábrázolásában különösen sok megható alkotással dicsekedhetik, de az istenemberi fönség érzékeltetésében nem hasonlítható össze a szertartásos gesztusú ősi Krisztusábrázolásokkal.

A rokokóban a pátosz érzelmességre változik, a testi szépség behízlgő bájra. Ez az érzelmes báj maradt meg a nagy multból a XIX. század végére a tömegeknek. Krisztus alakja az édes kis Jézus.

Az egész tizenkilencedik században az egyetlen Desiderius Lenz látta meg világosan, hogy mi volt a keresztény művészet elhanyaglásának oka s nem az ő hatalmas zsenijén, hanem a kortársak megnemértésén mult, hogy a végtelen fölségű Isten előtt hódoló imádat szelleme nem vonulhatott be oly erővel a templomok művészetébe, hogy meghozhatta volna annak újjászületését az ősi lélek erejéből. A montecassinói Golgotát ábrázoló falkép megfeszített Krisztusa már nem a kín és halál, hanem a megváltó, halált legyőző áldozat képe, akárcsak réges-régen.

Desiderius Lenznek kolostori művészete oly tiszta régiókban mozog, hogy

hozzá kora felemelkedni nem tudott. De ha nem is éppen az ő beuroni iskolájának útján, a keresztény művészetnek meg kell közelítenie ezeket a lelki magasságokat, ha tényezője akar lenni korunk lelki megtisztulásának a keresztény hit erejéből.

A vázolt történeti perspektívákba beállítva értjük meg igazán a mai keresztény művészek törekvéseinek jelentőségét Krisztus alakjának ábrázolásában.

A reneszánszban és barokkban túlságos sok az emberi elem, az emberi nagyságba és erőbe vetett bizalom, hogysem a mai embertelen időkben, amikor úgyszólván csödtömeggé változott minden emberi dicsőség, amire az előbbi generáció még büszke volt, rájuk támaszkodhatnánk.

Jakob Adelhart híres salzburgi feszülete úgy ábrázolja a felfeszített Krisztust, mint akinek alakjára nehezedett a háborút követő összeomlás emberiségének minden szenvedése. A művésznak látnia kellett Albrecht Altdorfernek képeit a Szent Flórián apátság képtárában s így az ugyancsak lelki válságokkal küzdő középkor végének művészete inspirálta erre az eleven étellel közösséget valló alkotásra.

A német Karl *Baur*, aki szintén a háború utáni nemzedékhez tartozik s keresztülment az expresszionizmus vívódásain, freisingi oltárszoborcsoportjában korunk válságának megoldását látnoki erejű szimbolumban önti művész formába: Keresztelő Szent János alakjában korunk megváltás után epedő lelkének hívó bizalmát bízta Krisztusra, aki az Atya akarata előtt teljes készséggel meghajolva vállalja az áldozatos küldetést. Ismét erős, életes művészet, amely egészen új, de az isteni történés érzékeltetésében a középkor művészetével tartja a lelki rokonságot.

A magasabb isteni küldetés, a természetfölöttinek szentsége s nem ragyogó emberi kiválóság, mint a reneszánszban és barokkban, emeli Krisztus alakját minden pusztán emberi mérték fölé ugyanennek e művésznak friesenriedi és augsburgi szószékdomborművein is. Tehát ismét őskeresztény művészi hagyományok újraéledésével találkozunk.

A svájci August *Wanner* lelketmegfogó keresztútját egy oly Krisztusképpel zárja le, amely formailag is az őskeresztény művészethez nyul vissza, de közel hozza a mai nézőhöz annak lelkét is. A kézsebére mutató, szenvedésben megdicsőült Krisztus szent méltósággal ébreszti a hívőt annak a felelősségnek tudatára, amit értünk vállalt szenvedése, bár végtelen szeretet készségével vállalta, a világ számára jelent. Hol van ettől az őskeresztényi mélységtől a barokkos gesztusok szépsége?

De hogyha a klasszikus-reneszánsz formahagyományokra támaszkodik is a modern művész, az istenit, a szentséget akarja a művészet nyelvén kifejezni Krisztus alakjában. Ennek egyik legszebb példája a remeteéletet élő Henri *Charlier* fontaini Krisztus szobra a keresztény művészet legszebb koraihoz is méltó fönséges Krisztus-arcával.

Ha bibliai esemény keretében ábrázolja a modern vallásos művész Krisztust, a jelenet előadásában és a mozdulatok jellemzésében az ókeresztény egyszerűséghez tér vissza, mint *Sztehló* Lily győrgyárvárosi ablakain. Jézus és a szamariai asszony beszélgetését ábrázoló ablakképén nem két előkelő személyt látunk beszélgetni egy tájképben, melynek előterében kút van, háttérében egy keleti város látszik, hanem a Krisztus beszédének isteni kinyilatkoztatás-jellegét érezzük ki belőle, ami mellett eltörpül minden földi dolog, az egész környezet jelentősége.

Végül annak illusztrálására, hogy a megfeszített Krisztus ábrázolásában a mai művészek hogy keltenek új életre ókeresztény és románkori művészi gondolatokat, felemlítem *Ohmann* Béla legújabb feszületét. A megfeszített Üdvözítő fején nincs töviskoszorú, testén hiányoznak a halálos kín nyomai, de felénk hajló feje, kiterjesztett karjai és egész lénye beszédes kifejezője annak a megváltó szeretetnek, amelyben, áldozattá válva, magáévá tette az elesett embert.

Ime, ilyen szellem élte a modern egyházművészet legmélyebb törekvéseit. Indokolt-e ily törekvések érvényesülését akadályozni oly negatív kritikával, mely a modern vallásos művészettel szemben csak az eltévelyedéseket tudja emlegetni, melyeket senki sem tagad, ahelyett, hogy örülnénk a keresztény lélek reneszánszának?

„CONSUMMATA“

MARIE ANTOINETTE DE GEUSER LEVELEI ÉS LELKI NAPLÓJA

(Folytatás.)

MÁSODIK RÉSZ.

Isteni sötétség

1910 szeptember—1912 elejéig.

1910 szeptember 11.

Míg agyongyötört és szétszakított lelkem vérzik, mosolyognom kell a lelkekre . . . békében és nyugalomban kell maradnom, mintha «élveznék» . . .

* * *

1910 szeptember 19.

«Szeretteim, abban a mértékben örvendezzettek, amilyen mértékben részesei vagytok Krisztus szenvedésének ! . . .»

Mennyire kell nekem örvidenem !

Milyen gyönyörűségteljes a Kehely, melytől megmámorosodom !

* * *

1910 október 22.

Az éjszakában úgy kell tenni, mintha látnék ; a viharban, mintha csak tavon volnék ; a szenvedésben, mintha élveznék . . . Mindig a legförláldoztatóbbat keresni, békében, örömben, nyugalomban és hálaadásban . . .

* * *

1910 október 23.

A Szeretet csak úgy tud egészen belénk hatolni, ha megsemmisít bennünk mindent, ami nem Ő . . . És csakúgy maradhat ott, ha fönttartja ezt a halálhoz hasonló állapotot . . .

Ráismerek arra a szenvedésre, ami annyiszor föl lett ajánlva nekem és amit Ő 1909 február 19-én megígért . . . Mily *fejedelmien* hűséges vagy Te ígéreteidben, Szerelmem ! . . .

* * *

1910 november 13.

Sacrificabo hostiam laudis . . .

Ez az ígélet *teljes valójában beteljesedik* . . . Mily bőséges két kegyelem ez a két február 19, az 1909-i és 1910-ki. Egyik a másiknak kiegészítője és megerősítője.

Mily nagy kegyelem az is, hogy rábízhattam az én förláldozásom gondját . . . mert mily parányi az a szenvedés, amit én találhattam volna, emellett az isteni szenvedés mellett . . . És mennyire hűséges Ő . . . valóban az *utolsó* izig förláldozva : *hostiam laudis* . . .

Ő Egyedül mutatja be áldozatát, nekem csak az oltárra kell fölmennem . . .

Ha a kelyhem aranyos is, ha a *kálváriám* el is van temetve . . . Te ismered az ital mondhatlan keserűségét . . . Te ismered egyedül szenvedésemet és

szeretetemet!... Engedd visszahullani a lelkekre mint Szeretet *vetést*...
engedd Feléd emelkedni mint dicsőítést...

Betölt és egyre többet kíván, mindent megsemmisít, hogy magának
helyet csináljon, minden helyet Ő akar... Én hagyom magamat *teljesen*
kimeríteni... addig, míg Krisztus alakja *kiformálódik* bennem...

Ó, mindent a Te kegyelmed végez...

Misericordias Domini in aeternum cantabo...

* * *

1910 november 19.

Ha a bárkám az éjszakában és viharban jár is, de még ha *elmerül* is és
mindent elveszítek... akkor is *bizalom mindenek ellenére*...

A fájdalomba süllyedve, keresem a kelyhet, anélkül, hogy látnám. Föl
akarok menni az oltárra és nem látom.

In manus tuas...

1910 december 29.

Kedves Nagybátyám!

A legjobb vigasztalás, ha szeretünk, az, ha bizonyosságot tudunk tenni róla azáltal,
hogy magunkat odaadjuk és én erre nem vagyok képes semmiségem miatt: mert nem-
csak, hogy semmim sincs, de nem is létezem. Olyan a lelkem, mintha tűzzel volna
télítve, hiszem, hogy ez az a szeretet; és a tűz táplálékot kíván magának, terjeszkedni
kíván és én úgy érzem, hogy semmim sincs a tűz táplálására... rettenetes kínszenvedés
ez. Vannak pillanatok, mikor úgy érzem, hogy bele kell hálnom: ha a külső nyugalmat
meg akarom őrizni, egészen különös módon meg kell merevítenem magamat.

Azt hiszem, hogy mindent békében, szeretetben és nyugalomban kell elfogad-
nom és ha ez az égő tűz mindent fölemésztett majd, Jézus fog az én helyembe lépni,
Ő fogja a Szentháromságnak a teljes dicsőséget megadni.

Erős hívást érzek az engedelmesség irányában, szükséges is volna erre az ellen-
őrzésre az én utamon, mert csak hitem belső világosságának a fényénél járok és az
engedelmességé biztosabbnak látszik. Ezt a tökéletes engedelmisséget csak a Karmel-
ben látom megvalósítva, ezen kívül alig látom a lehetőséget rá. Úgy érzem, hogy ki
kellene nyitnom a lelkem klauzuráját, de nem tudom hogyan.

Minden Közte és köztem megy végbe, vannak nagy szenvedések és kimondhatat-
lan kegyelmek. Ha minden eltűnik, akkor keressém-e az erőt a kapott kegyelmek
emlékében vagy hagyjam el magamat egyszerűen? Azt hiszem, az utóbbi mód a leg-
jobb, annál is inkább, mert ilyenkor úgyse tudok semmire sem visszaemlékezni.

Mikor fogom az Ő «igen»-jét hallani belépésemet illetőleg? Ezt csak azért kívá-
nom, mert Ő kíváncsi velem; ez a vágyakozás a Szeretettől jön és szeretném, ha
mielőbb megvalósulna a Szeretetben való halálommal.

M. A.

* * *

1911 január 3.

Az én hivatásom, hogy életemet az Égben töltssem!...

Splendor gloriae... Át kell engedni a szenvedésnek mindent, ami föl-
áldozható, az isteni kardnak mindent, ami érzékelhető, mert minden föl kell
hogy áldozva legyen az utolsó izzig...

De *Sursum!* a felső részben megmaradni a Szeretetben, *Splendor gloriae*...

* * *

1911 január 19.

Isten betölt engem . . . Nem érzek mást, csak a Szeretetet, ezt az «emésztő tüzet», mely kimerít és mindent tesz bennem ! Kell, hogy a végsőig hagyjam magamat elégetni és hogy teljességgel erre a tűzre hagyatkozzam ! . . .

* * *

1911 január 19.

Átváltoztatva magává a Szentháromsággá¹ . . . Látom Istent, úgy, amint van ! . . . nemcsak, hogy semmi mozdulat nincs, de nincs se kisugárzás, se tekintet . . . mi az hát ? . . . Egy teljesen *érzékfölötti állapot* . . . *Ez Isten!*

Nincs semmi összeköttetés többé a földdel . . . minden elmosódik, nincs más, mint a Legszentebb Szentháromság Magában . . .

Átváltoztatva Óbelé ! . . .

* * *

1911 január 23.

Kedves Nagybátyám !

Péntek este olyasvalami történt a lelkemben, ami bizonyára Istennek egyik kegyelme volt.

Nem az elmélkedés vagy imádság alatt történt, de mikor egyedül voltam és önkéntelenül Rá gondoltam . . . Anélkül, hogy többet tettem volna, mint bármikor máskor, úgy éreztem, mintha a Szentháromságba helyeződtem volna át . . . ez a kifejezés, érzem nagyon merész, de csakis így tudom visszaadni azt, ami történt.

Említettem a multkor az 1909 karácsonyi világosságot, melyben Isten arra kért, hogy maradjak Benne mint a «Szeretetnek kisugárzása», aztán a márciusit, amikor először éreztem a Szentháromsággal való egybeolvadás után «Krisztust élni bennem.» Ez idő óta, mióta érzem magamban Jézust, az Istenség teljességét, minden imámat ez a két szó táplálta : *Splendor gloriae*.

De mindezekben volt vagy egy sugár, vagy egy tekintet, vagy legalább is valam mozgás. Láttam bennük a dicsőség teljességét Isten számára, a kegyelmek teljességét a lelkek számára, magam a még teljesebb egyesülés után vágyakoztam és kívántam még nagyobb szenvedést. Ám ebben az utolsó kegyelemben semmi ilyesféle nem volt. Én már nem voltam sajátmagam és nem volt sem ragyogás, sem tekintet, sem dicsőség, sem kegyelem : olyan volt, mint Isten Önmagában, úgy amint van . . . a Szentháromság *magában* egyedül . . . de mindez annyira fölötté állt az érzékeknek, hogy jóformán ki sem lehet fejezni. És mégis világos és határozott volt, maga a valóság.

Azóta egyetlen imám, hogy átváltozhassak Belé ; ez egy «állapot» és nem valami dolog, ami végbemegy bennem, az elmélkedésem egyedül Isten . . . amire különösen visszaemlékszem, az a Csendesség, az Egység, az a Mérhetetlenségnek, a Végtelenségnek és az Örökkévalóságnak az érzése volt . . .

Úgy szeretném, ha megmondhatná nekem, hogy ráhagyatkozzam-e erre az új imaállapotra, hogy mi ez tulajdonképpen és jó-e ez ? . . . M. A

* * *

¹ Ennél és ehhez hasonló kifejezéseknél gondoljunk mindig pontos értelmükre, «Ha én Istennel való egyesülésről beszélek, mint már említettem és újra ismétlem, akkor nem értem alatta a természet vagy lényeg egyesülését, de a szeretet egyesülését. Ezt mondja Ruysbrock, az összes többi katolikus misztikussal együtt. Hogy M. de la Trinité is így érti, az nem szenved kétséget. Minden későbbi magyarázat részéről bizonyítja ezt. Lásd egy nagyon világos szövegét 1912 aug. 19.

1911 február 27.

Hajlékonynak lenni az Ő keze alatt, hogy minden pillanatban azzá formáljon, amivé akar . . .

Bizonyos vagyok, hogy az *«Egység»* egyesülésére vezet . . . hogy teljességgel elemészt a Szeretetőben, az Ő dicsőségére . . .

* * *

1911 március 12.¹

Már semmit sem értek, az *«Igazság»* azt mondja, hogy Ő az *«Igazságosság»* és csak azokban a lelkekben működik, melyek közreműködnek vele . . . Én ezt *sohasem*² teszem . . . mindig hűtelen vagyok és Ő mégis folytatja munkáját *bennem*. Engedi, hogy mindig jobban beléhatoljak és mindig jobban és jobban elhalmoz . . .

Aldozz föl a végsőig Szerelmem, fejezd be az *áldozatot* . . . közre akarok működni . . . nem találok többé, hogy nagyon fáj . . . még csak látni se akarom a föláldozást . . .

Azelőtt, ha latin fordításainkban a *«Szeretet»* szó csak előfordult, kénytelen voltam magamat minden erőmből megmerevíteni, hogy magamon kívül ne jöjjenek . . . most pedig Istennek ez a nyilvánvaló működése a lelkemben *hidegen* hagy . . .

Olyan vagyok, mint aki *hozzászokott* ezekhez az intimitásokhoz Vele és ezek a kegyelmek, melyek mámorossá kellene, hogy tegyenek, nemcsak nyugodtan hagynak, de a legkisebb fölindulást sem okozzák ! . . . Ez az állapot mélységesen megaláz . . . mert lehetséges valaha is hozzászokni az ilyesmihez ! Nem nagy tiszteletihány, ilyen magátólértetődőleg hallgatni az isteni parancsokat ?

De Te úgy-e látod, Istenem, hogyha az érzelmeim nem is gyulladnak föl a Te érintésedre és ha kegyelmeidet lelkesedés nélkül is fogadom, a lelkem mégis ég a szeretettől és hálától . . . hogy a Te irgalmas jóságod zavarba ejt . . . és nyomorúságom mélységébe süllyeszt . . .

Még mindig az izzó kohóban vagyok, a sötétségben . . . Nagyon régen nem voltam már azokban a *«felső régiókban»*, az *«Átváltozásban»* . . . és nincsen semmi Vonzás sem . . .

Azt a néhány világosságot az Istenség egy direkt sugarából nyertem.

Mint ahogy csillagok megmutatják a holdnélküli éjtszakákon az ég tisztaságát, úgy nyujtották ők nekem a bizonyosságot arra nézve, hogy Benne vagyok.

¹ Ez a levél ahhoz a paphoz van intézve, aki abban az időben a gyóntatója és fő lelki vezetője volt. Más részletek is segítenek az ugyanővele való levelezéséből, hogy ezt a titokzatos tisztulási időszakot, melyet többé-kevésbé minden misztikus életében megtalálunk, kellőképpen karakterizálhassuk. Mindegyik ilyen levélét megjelöljük *«a vezetőjéhez»* való jelzéssel. Érthető, hogy Marie de la Trinité ebben az aggasztó időszakban jobban szükségét érezte, mint máskor, a tanácsoknak. A lelke mintegy lejtőn van és szüksége van egy fix pontra, melyben megkapaszkodhassék. Ebből származik sok levele ahhoz, kit *«külső Jézus Krisztusának»* nevez.

² Tudjuk, hogy ebből az alázatos vallomásból, mennyit fogadjunk el.

Amint a csillagos éjtszakában nem szemlélhetjük a kék eget, és nem látunk világosan, épúgy a fényes pontok dacára sem látom én Istent és a sötétségben vagyok . . .

A csillagok magukban ragyogók, de nem világítják meg a földet . . . de éppen úgy léteznek ezek a világosságok, meg is világítanak egyes pontokat, de a lelkemet a homályban hagyják . . .

Csak *fölfelé* nézni . . . *egyedül Istenre*.

* * *

1911 március 16.

Kedves Nagybátyám !

Visszaestem újra rendes állapotomba, a Jó Istennel szemben való tökéletes érzéketlenség és tehetetlenség állapotába ; megint nem tudok semmit magamtól és se imádás, se egy jó gondolat nem telik ki tőlem. Azokat a pillanatokat kivéve, mikor Isten Maga tesz bennem valamit, olyan vagyok, mint egy vak vagy idióta, Mellette.

Őn azt mondta a multkor, hogy Isten, miután fölemelt minket, újra visszaejt, nagyon mélyre. Ez a tudat nagyon megnyugtató, mert eddig azt gondoltam, hogy mindaz a kegyelem, melyet eddig kapni véltem, nem volt igazi, mert csak nagyon rövid ideig tartott és utána megint lent voltam a mélyben.

Őn még azt is kérdezte, hogy a dolgok a homályban vagy világosságban mentek-e végbe, én pedig azt feleltem, hogy a világosságban. De félek, hogy nem jól mondtam. Nagyon sokszor, azaz legtöbbször sötétségben vagyok, de ez már nem az a homályos világosság, az az ólmos felhő, mely agyonnyomott a Szentháromsággal való egyesülesem előtt. Ez inkább olyan, mintha meg volnék vakítva, *de* a világosságban ; mintha Istent bírnám, anélkül, hogy gyönyörködném Benne, vagy legalább is csak ritka pillanatokban szemlélhetném, nem tudom, miért.

De az Istenben való lakozás tudata mindig megvan és néhány nap óta különösképpen a Szentlélek jelenlétének a tudata is. És bennem van mindig az a fénysáv, mely Pontoise felé mutat.¹

M. A.

* * *

1911 április 5.

Csak *egyedül Istent* követni . . . *Egyenesen* követni.

Isten Egyedül . . . ez egy állandó vonzás gyermekkorom óta, de értem, hogy maradandó állapot csak akkor lehet, ha *tökéletesen* el vagyunk szakadva mindentől, ami nem Ő . . .

* * *

1911 április 6.

Őt egyenesen követni . . . éppen azért megmaradni *Benne* . . .

Emelkedni *békésen, szerelmesen*, oda, ahová Ő akarja . . . elfogadni egyszerűen és örömmel, hogy szentté legyek, annyira, *amennyire Ő akarja* . . .

¹ Emlékezzünk vissza, hogy ő két Karmel között habozott, a Havre-i és a Pontoise-i között. Végeredményben, családi viszonyai és egészségi állapota nem engedték, hogy akár egyiket vagy másikat válassza. Istennek úgy tetszett, hogy határozott vonásokat adjon neki, csak azért, hogy keresztülhúzza őket és ilyen módon szakítsa őt el mindentől. Egy napon aztán ő is megérti, hogy hivatása nem egy bizonyos ruha, zárda vagy meghatározott szabályok irányában van, de a mindennapi élet keretében, a legteljesebb lemondás hivatása. «Azt hiszem, vallja be pár hónap múlva, hogy Isten akarata az, hogy mindig olyasmit kíván tőlem, amit nem tudok megtenni.» (A vezetőjéhez, 1911 dec. 22.)

Emelkedni ezáltal az általános elszakadás által, «hogy a kegyelem megsokszorozódása a Hálaadás túlírását teremje meg . . .»

* * *

1911 április.

Kedves Nagybátyám !

Utolsó levelem óta a Jóisten mintha eloszlatta volna azt a ködöt, mely lelkemet körülvette és én magamat mintegy Istenbe átváltoztatva találtam, nemcsak az érzékelhetően túl, de túl az értelmen, az akaraton is.

Ebben az állapotban úgy tetszik, mintha az énem meghalt volna és csak egyedül Isten maradna. Olyan ez, mintha az Ő Egysége, Végtelensége és még valahogy az Ő Változhatatlansága is, az énem helyébe lépne. Ez csak Isten egyedül és énbelőlem semmi sincs. De azután újra feléledek, hiszen tovább kell szenvednem, hogy elvégezzem mindannak az elpusztítását, ami még megmaradt.

Egy idő óta a szenvedés egyáltalában nem az, ami volt. Bizonyára erről a változásról akart a Mi Urunk beszélni, mikor azt mondta február 15-én, hogy *szenvedni fogok anélkül, hogy tudnám*, vagy érezném a szenvedést. Akkor ez paradoxonnak tetszett előttem ; most úgy érzem, hogy ez az, mert mintha a szenvedés nem volna az *érzékelhetőben*. Úgy tetszik, mintha az, amit Isten föláldoz, sem én nem volnék, sem hozzám nem tartozna.

Olyan vagyok, mintha nem volna lelkem, nem tudok már sem gondolkozni, sem akarni, sem érezni. Mintha Isten elvette volna az egész lelkemet, nincs semmi támaszom, még csak az az *érzés* sem, hogy szenvedek. Ha a felső régiókban vagyok, ott Isten *minden*, de ha már Ő nincs többé ott, csak mérhetetlen üresség van.

«Megértette velem, hogy ez az átváltozás Őbelé, az Ő működésének a célja bennem, a megígért egyesülés az *egységben*. Szemben találtam magamat a Nagy Tökéletes-sel, úgy mint két év előtt, de most tudtam követni akadályok nélkül, mert az önmagában tökéletes a bennem lévő tökéletesnek látszott. Míg két év előtt ellenkezőleg történt, a magában véve tökéletes nem volt számomra a tökéletes és így nem is tudtam hozzá közvetlenül alkalmazkodni.

M. A.

* * *

1911 május 13.

Isten azt mondja a világosságban, hogy utazzam el, úgy vélem, hogy az időpontot is meghatározza : *ősszel* . . .

Azt is megértette velem, hogy be hagyom fejezni az áldozatot, hogy «az ostya» teljesen föl legyen emésztve, hogy ne maradjon más, mint «Mária és a Szentháromság» . . . Mintha átváltoztatott volna Máriává (hogy ez hogyan volt lehetséges, azt nem tudom, de csak ez a szó «átváltozás» fejezi ki azt, ami történt).

Úgy éreztem, mintha részese lennék Máriának, mint a Mártírok Királynéjának... Legtisztább Szűz . . . Mintha megértette volna velem azt, hogy «Marie de la Trinité»-nek nevezzem magamat, de ez csak részletkérdés.

M. A.

* * *

1911 május 15.¹

Ime, egynéhány csillag az utóbbi napok sötét egén . . .

1. Az első megmutatja nekem «az igazi áldozat» mélységét . . . ez a lát-

¹ A lelkievezetőjének.

ványt kimondhatatlan erőforrás számomra . . . Semmi sem szabad, hogy maradjon belőlem . . . és ez a *semmi*, egy szakadék . . .

Isten olyan részeket áldoz föl belőlem, amiknek a létezéséről tudomásom sem volt . . . és csak most eszmélek rájuk, hogy megfoszt tőlük . . .

A kardot Ő Maga szúrja belém. Ő gyűjti össze a szegény roncsokat is, és szórja szét mint «szeretet vetést» a lelkekre, miután megtisztította és a végtelenségig megszorította őket . . .

De nekem csak Istent szabad látnom . . . Hiszen világos is, hogy ahhoz, hogy a végsőig meghaljunk, a végletekig menő szenvedés szükséges, de nekem nem szabad a szenvedést néznom . . . adnom kell számítás nélkül . . .

Megegyeztünk abban Istennel, hogy arról a szenvedésről, mely engem *teljesen* el kell, hogy pusztítson, senkinek se legyen tudomása ; csak Őneki . . . még sajátmagamnak se . . .

Tehát ne *hozzak* többé áldozatokat . . . de legyek «tökéletes áldozattá» . . . Ebben van Isten *minden* dicsősége, a lelkek *minden* kegyelme és *minden* szentség számomra.

Amilyen arányban lelkem kitágul, olyan arányban *tölti* azt be Isten.

Az egyetlen boldogság, amit Isten ad, a részesedés az Ő boldogságában . . . és ez a boldogság nem tartozik az áldozat anyagához . . . Ez Isten . . .

Bátorság hát ! Ha ez az áldozat túl is szárnyal minden előbbi, *értékben, terjedelemben* is messze túlszárnyalja őket . . . ez a határnélküli föláldozás . . .

Ebben kell magamat hűségesen fönn tartani, mert *egyedül* így lehetséges az Istenbe való átváltozás, de addig is a Hozzátapadás . . .

2. Isten, az Ő irgalmas szeretetében kegyeskedett megismételni az 1909 júliusi világozást, az *expedit vobis ut ego vadam*. Újra megmutatta az «Igazságban», hogy az *ő előnyük*, hogy én elmenjek . . . Mert csak ha az áldozat befejeződött, csak akkor kaphatják ők meg a szeretet és kegyelem *teljességét* . . . Tegnap, mikor ezt a Szentírási részt olvastam, melyet nem is reméltem megtalálni, kaptam azt a kimondhatatlanul erősítő kegyelmet és mindennél nagyobb *bizonyosságot*, hogy az *ő előnyük*, hogy mindezeket a szeretet-titkokat, melyeket én nem tudok nekik megmondani, az Isteni Lélek Maga fogja nekik megtanítani, az Ő *szent tetszése* szerint, ha én már Benne leszek . . .

Ó, hogy szeretném befejezni az áldozatot, hogy *elkezdhessem* végre missziómat : hogy *tele kézzel* szórjam a lelkekre a szeretetet.

3. Harmadik vezérlő csillagom 13-án kapott határozott körvonalat. A cél, mely mindig előttem kell, hogy lebegjen : «Mária és a Szentháromság».

Szombat óta több levelet írtam és valahányszor az aláírásra került a sor, úgy éreztem, hogy idegen nevet írok alá . . . Valami belső ösztönzésre, «Marie de la Trinité»-t írtam.

Marie Antoinette, az valaki más, valaki, aki meghalt . . . Az *én* nevem : «Marie de la Trinité» . . . Ezt az egyszerű nevet bizonyára elfogadnák a P.-i Karmelben is. Valóságosan is úgy érzem, hogy ez az én igazi nevem . . .

A lelkem egyenesen Istenhez tapad e három csillagom által. Időről-időre a csillagok ragyogóbbakká lesznek . . . Isten van *itt* . . . Nincs, ami társalgásunkat megzavarhatná, mely már az égben folyik le . . .

Azelőtt elmerültem a világosságban és nem tudtam egyidejűleg az imában is megmaradni és egyúttal az emberekkel is társalogni ; nem tudtam egészen adni magamat Istennek és a többieknek *egyszerre* . . . Most majdnem minden megerőltetés nélkül tudok követni két párbeszédet is . . . igazában mindkettő csak egyé lesz.

A multkor még egy kissé nyugtalanított, mikor egyidejűleg hallottam az isteni szavakat és társalogtam az emberekkel . . . és mikor a legkomolyabb parancsokat kellett tudomásul vennem olyan egyszerűséggel, mintha csak természetes úton kaptam volna őket . . . Ma azonban már megértem, hogy ez egészen egyszerű valami . . . Miután mindenütt és mindenben *csak Istent* látom, hogyan lehetne az Ő Akarata akadály az egyesülésünkhöz ! . . .

* * *

1911 május 16-án este.¹

Hetek óta először éreztem Istennel való találkozásomban örömteli békét . . . Egy pillanatra részeltetett az Ő boldogságában.

* * *

1911 május 17-én este.²

Ez az «üdvösség» kimondhatatlan és fölülmul minden földi örömet . . . de csak addig tart, hogy mire ráésszémek, már vége is van.

* * *

1911 május 18.³

Csodálatos, hogy milyen boldog lehet az ember anélkül, hogy a legkevesebb örömet is érezné. Hogy tudja a jó Isten legnagyobb kegyelmeit adni, minden személyes vigasztalás nélkül.

Azok a régiók, melyekben tegnap este voltam, annyira eltérőek minden földi fogalomtól, hogy nem is lehet róluk beszélni.

Ez a «Központja a Legfelsőbb Igazságnak» . . . Az Ő ajándékai ugyan kimondhatatlanul fölötte vannak a mi érdemeinknek, de mégis *tökéletesen arányban* vannak velük . . .

Milyen boldogság is a számomra, hogy ezt láthatom . . . Mindezeket az ajándékokat, melyekkel elhalmoz, szeretettel és félelem nélkül kell elfogadnom, mert *bizonyára* a többiekért vannak . . . Hiszen Ő «tökéletesen igazságos»... mindez nem lehet hát én értem, aki olyan nyomorult vagyok és semmit sem érdelek . . .

Tehát emelkedni félelem nélkül addig, ameddig Ő akarja. Ó, milyen

¹ Lelkivezetőjének.

² Ugyanannak.

³ Lelkivezetőjének.

bátorságot ad az emelkedésre az a tudat, hogy minden Istenért és a lelkekért történik és a legkevésbé sem én értem !

* * *

1911 május 26.

Kedves Nagybátyám !

... Olyan homályos felhőben vagyok, mint amilyen a Szentháromsággal való egyesülésemet előzte meg. Csak úgy tetszik, hogy ezen keresztülhatolni még fájdalmasabb lesz. Semmi sem történik már a világosságban és úgy érzem néha, mintha nem is a purgatóriumban volnék, hanem a pokolban. Nem tudom, hogyan menjek ezen keresztül, hát egyszerűen hagyom magamat égetni.

Azt sem tudom, közreműködöm-e a Jó Isten kegyelmével, vagy hű vagyok-e Hozzá ; nem látok semmit.

M. A.

* * *

1911 június 10.

Beszéltem szüleimmel októberi Karmelbe lépésemről. Nem volt semmi ellenvetésük, beleegyeznek elmenetelembe, de csak úgy tekintik az egészet, mint valami próbálkozást.

Úgy látom, hogy minden akadály ellenére a jó Isten intézi az ügyeket, az akadályok igazán leküzdhetetleneknek látszottak.

Az imát illetőleg a helyzet többé-kevésbé ugyanaz. Legtöbbször nagy a sötétség, egy néhány különleges világosságot, mint az októberi belépésemet, az isteni hívást a Pontoise-i zárdába, vagy nevemet «Marie de la Trinité»-t kivéve. Bár ezek csak részletkérdések, de ha ilyen módon kapjuk őket, akkor fontosságot nyernek.

A Karmelben nem gondoltam arra, hogy beszéljek a nevemről, mégis mikor megkérdeztek, hogy nem volna-e valami kívánságom ezt illetőleg, megmondtam, hogy nagyon szeretem. Miután éppen most nem volt senki ilyen nevű a zárdában, mindjárt elfogadták.

Úgy látom, elérkezem nemsokára az áldoztató oltárhoz ; ha nem is értem még el egészen, énekelhetem már a *Magnificat*-ot, hiszen azt már az út elején is énekeltem és biztosabb is előre örülni és hálát adni, mielőtt célhoz érünk.

Marie de la Trinité.

* * *

1911 július 22.

Bizonyára értesült már az utolsó levelem óta történeteiről. Mamát olyan beteg látva, rögtön arra gondoltam, hogy elhalasztom belépésemet vagy változtatok rajta valamit. De az egész nem tartott sokáig, a Jó Isten, úgy látszik, nem akarja, hogy ezzel a gondolattal foglalkozzam ; és bizonyára csak a hitemet akarta mindezzel megpróbálni.

A lelkem mélyén mindig ugyanabban a sűrű sötétségben vagyok, ami igazában égő tűz. A föláldozás, úgy látszik, a mélységben történik, nem képzeltem, hogy ennyit is lehessen szenvedni. Úgy érzem, hogy a mostani sötét átmenet még fájdalmasabb az előbbinél.

Időnkint szétnyílik a felhő és látok egynéhány világos pontot ... mint csillagokat sötét egemen. De legtöbbször a mélységben vagyok elmerülve és még a fájdalmat sem látom.

Állandó és általános *Fiat*-ban maradok odaadva, anélkül, hogy bármit is tudnék mondani, vagy tenni az imában ; de megegyeztünk a jó Istennel, hogy ha semmire sem vagyok képes, az odaadásom fog hálaadásként szolgálni.

Várom hát teljes ráhagyatkozással azt a pillanatot, melyben külső körülményeim és a jó Isten hívása összehatalálkoznak és én beléphetek.

Marie de la Trinité.

* * *

1911 szeptember 18.¹

Nyolcadikán olyan parancsolóan éreztem Isten hívását a Karmelbe, viszont láttam a lehetetlenségét annak, hogy ezt a parancsot teljesítsem; kimondhatatlanul szenvedtem tehát a félelemtől, hogy Isten akarata nem teljesül. Mert Ő egészen világosan azt akarta, hogy menjek, viszont az is egészen világos volt, hogy nem mehettem.

Ekkor belső ösztönzésre, mintegy isteni sugalmazásra így imádkoztam: «Add, Istenem, hogy ha itt kell maradnom, *az is csak egy szenvedéssel több legyen* a számomra, de ne kisebbítse a Dícséretet Számodra, se a kegyelmet a lelkek számára!»

Isten megértette velem, hogy elfogadja ajánlatomat.

* * *

Az engedelmesség világító tornya megmutatta a követendő utat... maradnom kell mindennek ellenére!... «Úgy-e tudod, Jézusom, hogy ha ellentálok Neked, azért van, mert szeretlek és azért, hogy engedelmeskedjem Neked! De taníts meg összeegyeztetni a Te kívánságaidat az engedelmességgel...»

Maradnom kell és pedig *bizonytalan* ideig... Maradni kell és folytatni ezt az életet, melyre mindinkább kevésbé érzem magamat alkalmasnak... ezt az életet, melyben bármit teszek is, rosszul teszem... ezt a kifelé való életet, mely már olyan idegen lett számomra... Isten nem pár hónapi haladékot kíván tőlem, de határnélküli haladékot... Ez az állandó kimerítő bizonytalanság, olyan jól föláldoz, mert megakadályozza azt, hogy bármihez is ragaszkodjam!...

A jó Isten igazán túl jó hozzám, minél inkább megköszönöm neki a szenvedést, annál jobban elhalmoz vele...

Az *erőim végén vagyok*... Lehetetlen kifejezni azt, hogy mennyire szenvedek... *kimondhatatlan* hálát szeretnék érte adni!...

A szívem Szeretettel és hálával van eltelve, csak ezt ismételhetem: «Uram, nem vagyok méltó!... Nem, nem vagyok méltó, hogy ilyen tökéletesen föláldozz!....»

Áldott Szüzanyám, ki mint a *Mártírok Királynője* és Marie de la Trinité különös pártfogója, ameddig képességem ér, teljes mértékben résztvet áldozatában, fölújítja azt az ígéretet, hogy *teljesen* föl leszek áldozva... Most még nem tudok az Ő mártírumának teljességében részesülni, mert még nincs minden föláldozva bennem...

Hogyne újjonganék az örömtől, miután annyiszor ismételtem és úgy

¹ Lelkivezetőjének.

kivántam, hogy : Fac, ut portem Christi Mortem, Passionis fac Consortem ! . . .
végre eláraszt a szenvedéssel és látom az «áldozatnak» a biztos ígését ! . . .

Ó ! nagyon boldog vagyok ! . . . de az én boldogságom abban áll, hogy
nincs semmi örömöm és semmi vigasztalásom . . .

Nem Uram, nem vagyok méltó ! . . .

* * *

1911 szeptember 22.¹

Mikor megmutatja nekem munkáját, és látom, hogy milyen *tökéletesen*
hűséges abban, hogy mindent *fömláldozzon* és látom, hogy *igazán* mindent elfo-
gadott és *mindent eléget*, akkor érzem, hogy boldog vagyok . . .

Önmagam *tökéletes megsemmisülése* által behatolok Krisztus és az Ő Szent
Anyja titkaiba és az Ő áldozatukban való részvétel által úgy érzem, mintha
beleolvadnék Istenbe és azonosulnék az isteni titkokkal . . . és megtalálom,
magában Istenben az én igen nagy jutalmamat . . . az Isten boldogságát . . .²

Látom, hogy Isten az Ő Mindentudásában úgy rendezte el Akaratát
fölöttem, hogy *minden egyenesen* efelé az *egyetlen cél felé összpontosuljon*: «fölm-
emésztetni az Egységben». Csodálatos harmóniában egyesített mindent, ami
az én *tökéletes fömláldozásomhoz* szükséges . . . még a kis külső megpróbáltatások
is mind hozzájárulnak a maguk kicsiségükben az áldozat befejezéséhez.

De ezeknek a szenvedéseknek pusztító befolyása csak nagyon korlátozva
érvényesül, mert a teremtetből valók, így ők csak a lélek érzéki részének
adhatnak halált vagy pusztulást . . . Olyannyira szeretem a szenvedést, hogy
ha magam előtt látok egy ilyen, a jó Istentől küldött vagy megengedett
szenvedést, úgy örülök, hogy a boldogságom messze túlszárnyal minden
fájdalmat.

Miután az érzéki szenvedés az egész munkában oly kis szerepet játszott,
nem is kell ügyet vetnem rá, csak teljesen és tökéletesen ráhagyatkozni Atyám
imádandó akaratára . . .

És miután az egész érzéki részt átengedtem Neki, hagyom, hogy *meg-
töltsön* azzal, amit Ő a lélek legmélyébe ad . . . ez olyan mélységes valami, hogy
nem is nevezhető már szenvedésnek . . . ez az az isteni valami, ami *valóban*
mindent elpusztít és föléget . . .

Rá kell hagyatkoznom az isteni működésre és semmi egyébbe nem
támaszkodni.

Nem szabad elfelejtenem, hogy «*hostiam laudis*» — *tökéletes* áldozattá
kell, hogy legyen és ehhez egyedül az isteni működésre kell hagyatkoznia, mert
Isten az ő Papja *Egyedül* . . . ez az «ostya» hivatásának minden titka . . . a
tökéletes megsemmisülés . . .

* * *

¹ Lelkivezetőjének.

² Mondtuk már, milyen értelemben fogjuk fel ezeket a kifejezéseket. Lásd a
71., 74. és 90. oldalon lévő jegyzeteket. Ez vonatkozik minden ilyenféle kifejezésre.

Kedves Nagybátyám !

1911 szeptember végén.

A belső hívás a Karmel felé erősebb, mint valaha. Érzem, hogy külső hivatásom itthon befejeződött és azt is érzem, hogy nem tudom összeegyeztetni a magányos, elvont életet, amire Isten hív, azzal az élettel, amit világi helyzetem megkíván.

Föltétlen másra van szükségem, nem érzem magamat a helyemen, még a levegőt is alig birom, melyben élnem kell. A lelkem sem találja meg a szükséges táplálékot ebben a földben, hogy növekedjek A. M. D. G. Nagyon is érzem, hogy nem vagyok ott, ahol Isten akarja és lehetetlenségnek tartom továbbra is ellentállni az Ő akaratának.

Június 11-én megint megmutatta magát nekem a Szentháromság abban a világosságban, mely kizár minden képzelődést, mert nincs sem az érzékekben, sem a lélek felsőbb részében. Ebben a világosságban a jó Isten azt az óhaját fejezte ki, hogy a Szentháromság ünnepe legyen ünnepélyesebben megülve; ezt úgy értettem, hogy a másodrangú ünnep kevés ilyen nagy titok megünneplésére.¹

Kezdetben nem értettem ezt a dolgot, mert hiszen amit az Egyház tesz, az jól van téve és ha a jó Isten ezt csakugyan kívánná, akkor erre nézve azokat világosítaná föl, akik erre vannak rendelve. Elhitettem hát magammal, hogy «Marie de la Trinité» lelkében kellene bizonyára ennek a fenséges titoknak nagyobb tiszteletben részesülni, de hiába, lelkem mélyén ott maradt ez az óhaj, mint biztosíték arra nézve, hogy a jó Isten kívánsága egy nap teljesülni fog. Megint egyszer ráhagyatkoztam az Ő akaratainak a teljesülésére.

Azután még ugyanabban a világosságban értésemre adta Isten, hogy Karmelbe lépésem előtt még *nagyon sokat* kell szenvednem . . . hogy be akarja fejezni az áldozatot, míg én a teljesen föláldozott «ostya» nem leszek, az Ő Dicsőségéért, az Ő ügyéért.» Kis idő múlva eltűnt minden világosság és én ugyanabban az olvasztó kemencében voltam, melyben most is vagyok. Óriási fekete szemfödélbe vagyok burkolva és lelkem minden idegszállába török vannak szurva. Nincs az éjtszakámban egy világos pont sem.

Miután átengedtem az érzéki részt az isteni tűznek, az érzékek fölé menekültem, abba a békébe, mely fölöttünk lebeg és melyben *Splendor Gloríae*-vá lettem . . .

A föld és a teremtmények részéről semmi vigasztalást sem kaphatok. Ámbár nem is igen vágyakozom ezután. Lelkem felsőbb részéből kiüzve csak Istenben találhatok menedéket . . . de ez az út teljesen el van zárva előlem tisztátalanságom miatt.

Nem tudok imádkozni, sem gondolkozni, sem akarni, nem értek semmit, minden olyan sötét és égető . . . minden meghal bennem, teljesen *vigasztalan halállal*.

Érzem, hogy így kellene maradnom, e között a tenger és e Között a boltozat között és ezért teljes összeszedettségben élni, de külső foglalkoztatásaim folyton a mélybe rántanak. Ezek a foglalkozások akadályoznak abban, hogy a felszínen maradjak, viszont ha ott vagyok, tisztátalanságom akadályoz abban, hogy tisztán lássak.

Érzem, hogy összeszedettségben kellene élnem, hogy abban legyek, ha majd egyszer szétnyílik a boltozat, ha már minden tisztátalanság kiegészít ebben a tűzben. Erre a célra a Kármel volna alkalmas . . .

Rossz természetem, mely kissé elcsitult, újra előtör. Az ördög pedig fölhasználja tehetetlenségemet arra, hogy megkísértsen és nincs elég akaratom, hogy ellentálljak neki. Elmerülök a szenvedésben és sokszor türelmetlen szavakra fakadok és érzem, hogy semmi kedvesség sincs bennem.

Szükségem volna rá, hogy megtanítsanak, miként imádkozzam és éljek. Senki sem beszélt nekem soha erről és én nem tudom, úgy teszem-e mindezt, ahogyan Isten akarja, pedig annyira szeretnék mindenben hűséges lenni! . . . *Marie de la Trinité*.

verseghi Nagy Erzsébet fordítása.

¹ Azóta a Szentháromság ünnepét elsőosztályú ünneppé emelték.

U J K O R

A K T I V K A T O L I K U S O R G A N U M

V I G I L I A

A Z E G Y E T E M E S K A T O L I K U S S Z E L L E M I S É G F O L Y Ó I R A T A

Szerkesztik és kiadják:

ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

Együttes előfizetés

az **UJ KOR**-ra és **VIGILIA**-ra.

Belföldön egész évre 12 pengő, félévre 6 pengő, negyedévre 3 pengő. Havonként is fizethető és ekkor havi 1 pengőért kapja mindkét folyóiratot kb. 1500 nagy oldal, évi terjedelemben. Az Uj Kor és a Vigilia a mai katolikus világszellemiséget sugározza és a legerősebben harcol a magyar lelki, szellemi, szociális és nemzeti megújulásért.

Külföldön a két lap, együtt egész évre 16 pengő, félévre 8 pengő, negyedévre 4 pengő, kivéve, ahol képviselőink az illető ország pénznemében állapították meg az előfizetéseket.

Ábbáziában

meleg tengeri gyógyfürdők

a „Residenz“

penzióban mind a négy emeleten kaphatók. Idősebb uraknak és hölgyeknek, szívbajosoknak, asztmásoknak és elmeszesedésből eredő betegségeknek nagyon fontos, hogy a Residenz nem fekszik magaslaton. Óriási előnye még, hogy az összes előírt diéták pontosan betarthatók. Kitűnő konyha. A Residenzben minden kényelem és az összes modern komfort megtalálható, folyó meleg és hideg víz a szobákban. Lift, központi vízfűtés, 22 fokos meleg, tengerre néző, napos, loggiás és erkélyes szobák kényelmes ágyakkal. A Residenz egészen a tengerparton fekszik és nem a tengerparttal szemben. Első kategória, feltűnő olcsó penzióárak. Bővebb információt nyújt Erényi Béla gyógyszerész szemé'yesen reggel fél 9-től este fél 7-ig (Diana-patika, Károly király-út 5). Minden levélre válaszolunk és prospektust küldünk. Telefon : 31-6-19.

BÚVÁR

természettudományi és technikai folyóirat

Szerkeszti

LAMBRECHT KÁLMÁN

*

«Minden számában száz pompás képpel illusztrálja szakírók időszerű kérdésekről szóló cikkeit. Eleven, változatos, közérthető s mégis magas színvonalú. Világnézeti szempontból nem találtunk benne kifogásolni valót» — írja a KATOLIKUS SZEMLE idei évfolyamának 375. lapján.

Megjelenik minden hó 15-én. ~ Egy évre P 9.60

*

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

IV. ker., Egyetem-utca 4. sz.

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

DR. TÓTH TIHAMÉR

ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

Huszonöt esztendő óta hirdeti TÓTH TIHAMÉR dr., az ékes szavú szónok s a ragyogó tollú író a katolikus kultúra örök igazságait. Beszédeit a rádión keresztül száz- és százezer lélek hallgatja, írásait a magyar katolikus közönség mindenkor a legnagyobb lelkesedéssel és örömmel fogadja.

Irodalmi működése az ország határain túl is megbecsülést szerzett a magyar névnek. Könyvei immár 15 nyelven : angol, cseh, flamand, francia, holland, horvát, lengyel, litván, német, olasz, román, szlovén, szlovák, spanyol és ukrán nyelven teljesítik nagyszerű missziójukat.

Magyar nyelven TÓTH TIHAMÉR dr. kiváló írásai különböző könyvekben és kiadványokban láttak napvilágot. A Szent István-Társulat kötelességének tartotta, hogy a 25 esztendősi papi és írói jubileumát ünneplő szerző könyveit egységes formában, összegyűjtve is megjelentesse, hogy így a katolikus magyar kultúra e nagyszerű értékeit mindenki számára hozzáférhetővé tegye.

Hisszük, hogy a magyar katolikus közönség ugyanolyan megértéssel fogadja a Társulat elhatározását, mint amilyen lelkesedéssel és áldozatkészséggel ajánlja e szépséges könyveket a Szent István-Társulat a katolikus gondolat minden barátjának.

TÓTH TIHAMÉR

összegyűjtött munkáit

a Szent István-Társulat

20 ízléses díszkötésben hozza forgalomba,
kedvezményes előfizetési
áron, részletfizetésre.

Az érdeklődőknek szíves értesítésére a
SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
minden kötelezettség nélkül bemutatja.

HARANGI LÁSZLÓ VERSEI

Ezek a versek elsősorban azokhoz szólnak, akiket minden másnál jobban a lélek érdekel. Ezeknek a költő a legnagyobbat küldi, amit ember embernek adhat, egy vergődő, szenvedő, tisztuló és végül Istenbe olvadó emberlélek tiszta dallamát. (Sík Sándor Bevezetéséből.) — *Ára 2 P.* Kapható minden nagyobb könyvesboltban. Megrendelhető a kiadóhivatalunkban is.

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT

könyvesboltjaiban :

Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2.,

Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem-u. 22., — Cegléd,

Rákóczi-út 2., — Győr, Deák Ferenc-utca 2., — Pécs,

Széchenyi-tér 18., — Szeged, Kárász-utca 10., —

Debrecen, Szt. Anna-u. 10—12.

minden jó könyvet,

imakönyvet,

tudományos könyvet,

díszmunkát,

lelki olvasmányt,

ifjúsági, mese-

és képeskönyvet,

regényt,

naptárt,

zeneművet

megtalálhat, megrendelhet,
beszerezhet a legolcsóbb áron.

VÁGJA KI ezt a megrendelőlapot, írja rá pontos címét és helyezze be a mellékelt borítékba, küldje el a VIGILIA kiadóhivatalának címére.

MEGRENDELŐLAP

Ezennel megrendelem a VIGILIÁT egy évre 5 P-ért (külföldre 7 P). A pénzt csekklapon beküldöttem, kérek csekkebefizetési-lapot (Nem kívánt törlendő).

Név:

Cím:

A VIGILIA

előfizetési ára

EGY ÉVRE 5 PENGŐ

A pénz beküldhető a „Vigilia“ 20.668. számú csekklapján a pénz rendeltetésének pontos megjelölésével.

Megrendeléseket elfogad a Vigilia kiadóhivatala VIII., Szentkirályi-u. 28., a Szent István-Társulat összes könyvesboltjai: Budapest, Kecskeméti-u. 2., Szeged, Kárász-utca 10., Pécs, Széchényi-tér 18. sz., Debrecen, Szent Anna-u. 10-12., Győr, Deák Ferenc-utca 2. sz., Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem-út 22., Cegléd, Rákóczi-út 2. sz., valamint minden nagyobb könyvkereskedés.

STEPHANÉUM NYOMDA R. T. BUDAPEST
VIII. kerület, Szentkirályi - utca 28. szám.
A nyomdát felelős: ifj. Kohl Ferenc